

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

UITGEGEVEN

DOOR

HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

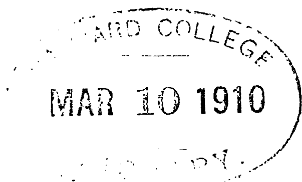
TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

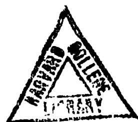
DERDE VOLGREEKS.

ACHTSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1873.

GEDRUKT BIJ H. L. SMITS.

HARVARD COLLEGE
MAR 10 1910
LIBRARY

HARVARD COLLEGE LIBRARY

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

INSTITUUT.

(1 Mei 1873.)

Het getal leden bedraagt 234, waarvan in Nederland 6 Donateurs en 125 gewone leden, en in de Koloniën 103 gewone leden. Met 35 wetenschappelijke instellingen staat het Instituut in betrekking en het telt 12 buitenlandsche leden.

BESCHERMHEER:

Z. M. DE KONING.

BESTUUR:

	Jaar van aftreding.
Dr. P. BLEEKER, *Voorzitter*	1875.
Mr. L. A. J. W. baron SLOET VAN DE BEELE, *Onder-Voorzitter*	1876.
Dr. TH. CH. L. WIJNMALEN, *Secretaris*	1876.
A. D. VAN DER GON NETSCHER, *Penningmeester*	1877.
P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA	1877.
A. R. BLOMMENDAL	1874.
Mr. E. H. 'S JACOB	1875.
Prof. H. KERN	1876.
J. J. MEINSMA	1875.
J. MILLARD	1874.
G. K. NIEMANN	1874.
Dr. G. SCHLEGEL	1877.

J. BOUDEWIJNSE, *Adjunct-Secretaris.*

CONTRIBUEERENDE INSTELLINGEN.

Het Nederlandsch Bijbelgenootschap.
Het Nederlandsch Zendelinggenootschap.

WETENSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN, WAARMEDE HET INSTITUUT IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.
Vereeniging van Statistiek te Amsterdam.
Indisch Genootschap te 's Gravenhage.
Maatschappij tot bevordering van Nijverheid te Haarlem.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's Gravenhage.
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.
Historisch Genootschap te Utrecht.
De Koninkl. Bibliotheek te 's Gravenhage.
Statistisch en Historisch Bureau te Batavia.
Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia.
Maatschappij van Nijverheid in Ned. Indië.
Royal Asiatic Society. Londen.
Royal Geographical Society. Londen.
Het tijdschrift Ocean Highways. Redacteur de heer Clements R. Markham. Londen.
Société de Géographie. Parijs.
Commission des monuments et documents historiques et des bâtiments civils. Bordeaux.
Muséum d'histoire naturelle. Parijs.
Gesellschaft für allgemeine Erdkunde. Berlijn.
Königl. Academie der Wissenschaften. Berlijn.
Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig.
Academie der Wissenschaften. Munchen.
Kaiserl. Academie der Wissenschaften. Weenen.
La Société anthropologique. Weenen.
L'Université roy. de Norvège. Christiania.
Reale Instituo Lombardo di Scienze e Lettere. Milaan.
Le real Academia de Ciencias. Lissabon.
Académie royale des Sciences, des Lettres et des beaux Arts. Brussel.
Académie impériale des Sciences. St. Petersburg.
La Société impériale géographique de Russie. St. Petersburg.
Smithsonian Institution. Washington.
The american Academy of Arts and Sciences. Boston.
Ceylon bransch of the Royal Asiatic Society. Ceylon.
Asiatic Society of Bengal.
Public library. Melbourne.
Royal Society of Victoria. Melbourne.

BUITENLANDSCHE LEDEN.

ED. DULAURIER, Parijs.
H. C. VON DER GABELENTZ, Altenburg.
Prof. CHR. LASSEN, Bonn.
L. A. SEDILLOT, Parijs.
Dr. REINHOLD ROST, Londen.
Dr. H. G. DALTON, Demerary.
J. W. PLOOS VAN AMSTEL, Melbourne.
W. W. HUNTER, Calcutta.
Prof. MARTIN HAUG, Munchen.
Prof. ANGELO DE GUBERNATIS, Florence.
T. J. HOVELL THURLOW, Londen.
Dr. J. MUIR, Edinburg.

NEDERLAND.

DONATEURS.

Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden.
Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden.
De Nederlandsche Handelmaatschappij.
Mr. H. J. VAN BUREN, Rotterdam.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, Deventer.
Mr. C. VISSCHER, Arnhem.

GEWONE LEDEN.

P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA, 's Gravenhage.
P. J. BACHIENE, 's Gravenhage.
Mr. J. E. BANCK, 's Gravenhage.
G. L. BAUD, 's Gravenhage.
Dr. A. BAUDUIN, 's Gravenhage.
Mr. H. BETH, 's Gravenhage.
A. H. BISSCHOP GREVELINK, Delft.
L. BIENFAIT, Amsterdam.
Dr. P. BLEEKER, 's Gravenhage.
A. R. BLOMMENDAL, 's Gravenhage.
J. P. DE BORDES, 's Gravenhage.
J. F. R. S. VAN DEN BOSSCHE, 's Gravenhage.
Mr. W. à BRAKEL REIGER, 's Gravenhage.
Mr. H. J. VAN BUREN, *Donateur*, Rotterdam.
NED. BIJBELGENOOTSCHAP, Amsterdam.
Mr. C. J. E. Graaf VAN BYLANDT, 's Hage.
Mr. E. J. A. Graaf VAN BYLANDT, 's Hage.
J. A. COBLIJN.
F. D. COCHIUS, Rijswijk.
J. S. VAN COEVORDEN, Leiden.
Mr. S. L. COHEN, Amsterdam.
Mr. J. J. CREMERS, Groningen.
J. C. H. N. DENIE.
Dr. F. A. C. DUMONTIER, 's Gravenhage.
G. J. ESCHAUZIER, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. F. J. J. VAN EYSINGA, Leeuwarden.
E. FRANCIS, Maarssen.
Z. K. H. PRINS FREDERIK, *Donateur*.
P. L. DE GAAY FORTMAN, Leiden.
Jhr. Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT, 's Gravenhage.
Jhr. Mr D. T. GEVERS VAN ENDEGEEST, Oegstgeest.
J. R. P. F. GONGGRIJP, Delft.
Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, 's Gravenhage.
CORNs. DE GROOT, 's Gravenhage.
NED. HANDELMAATSCHAPPIJ, *Donateur*, Amsterdam.
Jhr. C. HARTSEN, Amsterdam.
J. J. HASSELMAN, Tiel.
Jhr. Mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT, 's Gravenhage.
Z. K. H. PRINS HENDRIK, *Donateur*.
Mr. G. T. H. HENNY, 's Gravenhage.
Mr. C. VAN HEUKELOM, 's Gravenhage.
H. HIEBINK, Voorst bij Zutfen.
Prof. J. HOFFMANN, Leiden.
Prof. J. J. DE HOLLANDER, Breda.
Jhr. H A. HOLMBERG DE BECKFELT, 's Gravenhage.
G. L. J. VAN DER HUCHT, Haarlem.
Jhr. Mr. J. HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN, Maarsseveen.
Mr. E. H. 's JACOB, 's Gravenhage.
C. A. JEEKEL, Leerdam.
A. W. T. JUYNBOLL, Delft.
Prof. H. KERN, Leiden.
Jhr. Mr. F. L. W. DE KOCK, 's Gravenhage.
G. C. J. KOLFF, Leiden.
H. T. KRABBE, 's Gravenhage.
J. KUYPER HZN., 's Gravenhage.
Prof. J. P. N. LAND, Leiden.
J. R. LANGE, 's Gravenhage.
J. F. W. A. LANGE.
W. DE LANOY.
R. F. VAN LANSBERGE, 's Gravenhage.
Mr. P. A. VAN DER LITH, Leiden.
G. R. LUCARDIE, Rotterdam.
TH. N. R. LUCASSEN, 's Gravenhage.
Mr. Æ. Baron MACKAY VAN OPHEMERT, 's Gravenhage.

Mr. D. J. Baron MACKAY, 's Gravenhage.
Dr. B. F. MATTHES, Kampen.
Mr. W. C. MEES, Amsterdam.
J. J. MEINSMA, Delft.
J. MILLARD, Amsterdam.
Mr. C. J. F. MIRANDOLLE, Haarlem.
E. P. DE MONCHY, Amsterdam.
Mr. P. MIJER, Utrecht.
J. MIJNSSEN, Amsterdam.
H. MULLER SZN., Rotterdam.
A. D. VAN DER GON NETSCHER, 's Hage.
G. K. NIEMANN, Rotterdam.
J. L. NIERSTRASZ, 's Gravenhage.
M. NIJHOFF, 's Gravenhage.
J. M. OBREEN, 's Gravenhage.
W. H. VON OVEN, 's Gravenhage.
Mr. F. M. C. PELS RIJCKEN, Arnhem.
N. G. PIERSON, Amsterdam.
Dr. J. PIJNAPPEL GZN., Leiden.
L. PINCOFFS, Rotterdam.
Mr. W. A. P. VERKERK PISTORIUS, 's Hage.
FRANÇOIS P. L. POLLEN, Scheveningen.
W. POOLMAN, 's Gravenhage.
W. VAN PREHN, 's Gravenhage.
J. FRANSEN VAN DE PUTTE, Goes.
I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, 's Gravenhage.
Mr. G. C. J. VAN REENEN, 's Gravenhage.
O. VAN REES, 's Gravenhage.
Jhr. O. RENDORP, 's Gravenhage.
W. A. ROEST, 's Gravenhage.
Prof. T. ROORDA, Leiden.
G. F. C. ROSE, 's Gravenhage.
F. C. ROSE, 's Gravenhage.
C. B. H. VON ROSENBERG, Darmstadt.
C. RUEB CZ., Rotterdam.
J. M. C. E. LE RÜTTE, 's Gravenhage.
D. SCHELTEMA, Haarlem.
Dr. G. SCHLEGEL, Leiden.
Prof. H. SCHLEGEL, Leiden.
Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DE BEELE, Arnhem.
Mr. H. J. SMIT, Haarlem.
J. SPANJAARD, Delft.
A. B. COHEN STUART, Leiden.
A. SWAVING.
J. H. TOBIAS, 's Gravenhage.
N. TRAKRANEN, Huize Eversberg bij Nijverdal.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, *Donateur*, Deventer.
Professor J. J. P. VALETON, Groningen.
W. C. VEENSTRA, Leiden.
W. F. VERSTEEG, Amsterdam.
Prof. P. J. VETH, Leiden.
W. A. VIRULY VERBRUGGE, Rotterdam.
Mr. C. VISSCHER, *Donateur*, Arnhem.
JOOST VAN VOLLENHOVEN, Rotterdam.
J. M. VAN VLEUTEN, 's Gravenhage.
A. C. VREEDE, Leiden.
Dr. A. VROLIK, 's Gravenhage.
A. W. P. WEITZEL, Groningen.
G. F. WESTERMAN, Amsterdam.
C. F. W. WIGGERS VAN KERCHEM, Leiden.
W. WIJT, Rotterdam.
J. WOLBERS, Utrecht.
Jhr. Mr. H. C. VAN DER WIJCK, 's Gravenhage.
Mr. J. O. WIJNMALEN, Leiden.
Dr. TH. CH. L. WIJNMALEN, 's Gravenhage.
NEDERLANDSCH ZENDELING-GENOOTSCHAP, Rotterdam.

NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

GEWONE LEDEN.

J. E. ALBRECHT, Soerabaja.
AQUASIE BOACHIE, Ponorogo.
Mr. W. A. Baron BAUD, Preanger-Regentschappen.
Mr. J. W. S. VON BAUMHAUER, Batavia.
Mr. L. W. C. VAN DEN BERG, Batavia.
N. P. VAN DEN BERG, Batavia.
Mr. W. B. BERGSMA, *Commissaris*, Batavia.
J. TH. BIK, Batavia.
J. DE BLAAUW, Batavia.

Mr. H. A. BLUME, Soerabaja.
H. J. BOOL, Batavia.
C. J. BOSCH, Buitenzorg.
Mr. L. G. BOURICIUS, Soerabaja.
Dr. J. J. VAN LIMBURG BROUWER, Padang.
Mr. J. A. VAN DER CHYS, Batavia.
P. VAN DER CRAB, Menado.
J. CRAMER, Ajer Bangis.
A. J. W. VAN DELDEN, Batavia.
S. VAN DEVENTER, Soerabaja.
S. VAN DISSEL, Batavia.
G. L. DORREPAAL, Samarang.
G. FABER, Batavia.
J. BAART DE LA FAILLE, Ponorogo.
Mr. D. DE FEYFER, Batavia.
Mr. P. S. GERLINGS, Samarang.
N. GRAAFLAND, Tanawangko (Minahassa).
J. S. G. GRAMBERG, Samarang.
C. F. M. DE GRIJS, Samarang.
J. F. HAASE, Tagal.
Jhr. Mr. F. JUNIUS VAN HEMERT, Batavia.
Mr. J. H. J. HOEK, Batavia.
W. HOEZOO, Samarang.
N. HOFSTEDE, Madioen.
K. F. HOLLE, Waspada.
Jhr. H. W. F. HORA SICCAMA, Batavia.
L. M. DE LAAT DE KANTER, Batavia.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, Batavia.
Mr. T. H. DER KINDEREN, Batavia.
G. L. KLERK DE REUS, Padang.
J. KNIPHORST, Tjandjoer.
J. C. KUMMER, Bandong.
N. D. LAMMERS VAN TOORENBURG, Samarang.
A. LIGTVOET, Makassar.
Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN, Batavia.
J. C. VAN LIER, Batavia.
Mr. J. LOUDON, Batavia.
E. W. A. LUDEKING, Batavia.
J. W. F. J. MEINSMA, Batavia.
P. W. MENU, Meester Cornelis.
C. VAN DER MOORE, Bandong.
Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK, Buitenzorg.
Mr. S. C. H. NEDERBURGH, Cheribon.
E. NETSCHER, Sumatra's Westkust.
C. VAN DER GON NETSCHER, Bagelen.
Mr. F. T. PAHUD, Batavia.
Mr. D. L. F. DE PAULY, Batavia.
M. T. H. PERELAER, Batavia.
A. W. P. VERKERK PISTORIUS, Palembang.
F. D. D. PHILIPS, Soerakarta.
J. K. H. PHITZINGER, Madioen.
RADEN MAS TOEMENGGOENG ARIO SOERIO TJONDRO NEGORO, Koedoes.
RADEN ADIPATI SOERIA DI REDJA, Cheribon.
RADEN ADIPATI TIRTO NOBTO, Bodjonegoro.
RADEN ADIPATI ARIO TJOKKRO NEGORO, Sidhoardjo.
RADEN ADIPATI SOERO ADINEGORO, Probolingo.
RADEN SALEH, Buitenzorg.
RADEN TOEMENGGOENG DIPO KESOEMO, Regent van Poerbolinggo.
Mr. W. RAPPARD, Batavia.
J. G. F. RIEDEL, Menado (Gorontalo).
Dr. L. W. G. DE ROO, Batavia, *Commissaris.*
D. W. ROST VAN TONNINGEN, Billiton.
D. W. SCHIFF, Riouw.
Mr. H. SEMLER, Batavia.
R. J. DE SEYFF, Samarang.
Mr. J. C. J. VAN DER SCHALK.
Mr. J. J. SCHNEITHER, Batavia.
K. L. VAN SCHOUWENBURG, Batavia.
Ds. J. W. C. VAN STEEDEN, Batavia.
J. E. TEYSMAN, Buitenzorg.
A. THYSSEN, Soerakarta.
Mr. L. J. A. TOLLENS, Buitenzorg.
C. TROMP, Banjermassin.
F. W. C. VALCK, Batavia.
T. A. F. VAN DER VALK, Batavia.
Mr. F. J. TYNDALL DE VEER.
G. M. VERSPYCK, Batavia.
Mr. H. J. CANTER VISSCHER, Batavia.
J. H. G. VOSMAER, Banka.
H. VON DE WALL, Batavia.
A. J. B. WATTENDORFF, Djokdjokarta.
J. C. B. WISELIUS, Soerabaja.
J. P. ZOETELIEF, Batavia.

NEDERLANDSCH WEST-INDIË.

GEWONE LEDEN.

J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELDT, Paramaribo, *Commissaris*.

Mr. B. E. COLACO BELMONTE, Paramaribo.

Dr. J. DELMONTE LYON, Paramaribo.

Ds. S. VAN DISSEL, Paramaribo, *Commissaris*.

Mr. E. A. VAN EMDEN, Paramaribo, *Commissaris*.

W. H. J. VAN IDSINGA, Paramaribo.

J. DE JONG, Paramaribo.

Dr. J. J. JUDA, Paramaribo.

M. S. VAN PRAAG, Paramaribo.

Mr. G. J. A. BOSCH REITZ, Paramaribo.

Dr. T. DE VEER, Curaçao.

147ste BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 15 MAART 1873.

Tegenwoordig de heeren: Bleeker (Voorzitter), Wijnmalen, (Secretaris), Bachiene, Dumontier, 's Jacob, Kern, Meinsma en Niemann. Afwezig de heeren Sloet van de Beele, Millard, Blommendal en Hoffmann, de twee laatsten met kennisgeving.

De Voorzitter opent de vergadering en herinnert het verlies dat het Instituut en de wetenschap geleden hebben door het overlijden van den heer mr. P. A. S. van Limburg Brouwer.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter bericht de ontvangst van:

1o. De volgende boekwerken:

Van het Departement van Koloniën:

Topographische kaart van de residentiën Samarang en Soerabaja.

Koloniaal Verslag over 1872.

Jaarboek van het Mijnwezen in Ned. O. I. 1e jaarg., 2e dl.

Van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Verhandelingen, deel XXXVI.

Tijdschr. 6e serie, deel I, afl. 5 en 6.

Notulen, deel X, no. 1—3.

Van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam:

Verslagen en mededeelingen, afd. letterkunde, 3e dl., 1e stuk.

Van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs:

Tijdschrift, 1872—1873. 2e afl.

Van den Minister van Koloniën en Marine, te Parijs:
De Lagrée et Garnier; Voyage d'exploration en Indo-Chine. 2 vol. avec cartes et plans et album pittoresque.
Van de Akademie van Wetenschappen, te Berlijn:
Monatsbericht, Nov. 1872.
Van de Akademie van Wetenschappen, te Weenen:
Math. naturw. Classe 1873, no. 4—6.
Van de Gesellschaft der Wissenschaften, te Göttingen:
Nachrichten 1872.
Van prof. Angelo de Gubernatis.
La Rivista Europea. Afl. Maart 1873.
Van de Société d'ethnographie, te Parijs:
Actes, no. 24 en 25.
Prospectus en proefnummer van een nieuw geografisch tijdschrift in het Italiaansch, getiteld Cosmos.

2o. De volgende missives:

a. van de heeren Corns. de Groot, G. F. C. Rose, Jhr. N. A. Holmberg de Beckfelt, G. J. Eschauzier, allen te 's Gravenhage, Gualth. Kolff te Leiden, Professor J. J. P. Valeton te Groningen, mr. F. M. C. Pels Rijcken te Arnhem, en Joost van Vollenhoven te Rotterdam, houdende bericht dat zij de benoeming tot lid van het Instituut aannemen.

Aanneming voor kennisgeving.

b. Van Commissarissen van het Leesmuseum te Amsterdam, te kennen gevende, dat het hun aangenaam zou zijn, indien hun in het vervolg een exemplaar kon worden uitgereikt van de Bijdragen door het Instituut uitgegeven.

Dit verzoek wordt niet voor inwilliging vatbaar geoordeeld. Het reglement laat toch toe dat ook instellingen het lidmaatschap aanvaarden, zooals het geval is met het Nederlandsch bijbelgenootschap en het Nederlandsch zendelinggenootschap. Het zou eenigermate onbillijk zijn tegenover die contribueerende instellingen, indien men andere instellingen kosteloos een ex. der Bijdragen verstrekte. Op grond hiervan besluit de vergadering aan Commissarissen mede te deelen, dat het Instituut gaarne, indien het wordt verlangd, het Leesmuseum onder de contribueerende instellingen zal opnemen.

c. Van Commissarissen van het Instituut te Batavia dd. 14

Januari 1873, waarbij wordt overgezonden een wissel groot ƒ800.—, zijnde het bedrag der goevernements-bijdrage over het over het 2e halfjaar 1872 ad ƒ300.— en eene som van ƒ500.— aan geinde contributie.

De ontvangst van dezen wissel, die bereids in handen van den penningmeester is gesteld, zal aan Commissarissen worden bericht.

Rapport over de opneming in de Bijdragen eener Engelsche vertaling van een Japansch staatsstuk, getiteld: The legacy of Jyéyás. De heer Hoffmann meent te kunnen verzekeren dat het stuk nog nergens is gedrukt. Toch ontraadt hij de opneming van het stuk in de Bijdragen, die daarvoor buitendien niet het geschikste orgaan zijn: 1o. omdat het stuk niet door of namens den vertaler aan het Instituut ter publicatie is aangeboden; 2o. omdat de vertaler, de heer Lowder, als Britsch ambtenaar, in Britsche organen het veld voor de uitgave van zijn letterkundigen arbeid te zoeken heeft.

Na kennisneming van dit rapport besluit de vergadering de vertaling terug te zenden aan den heer A. Bauduin, die het door tusschenkomst van den heer van Soest aan het Instituut inzond, onder dankbetuiging voor de belangstelling, die het Instituut van de zijde des heeren Bauduin door de aanbieding der vertaling heeft mogen ondervinden.

Rapport omtrent de uitgave van dr. G. Schlegel's werk, getiteld: Uranographie Chinoise. De heer Kern verklaart dat hij, vooral na het zoo gunstig advies van den heer Hoffmann, dat in de vorige vergadering werd uitgebracht, het voorstel tot uitgave van het werk ondersteunt. Ook de heer Blommendal is voor die uitgave gestemd.

De vergadering besluit met algemeene stemmen, dat het Instituut zich met de uitgave van het werk van den heer Schlegel zal belasten. Van dit besluit zal den auteur mededeeling worden gedaan.

Met het oog op de kosten aan de uitgave verbonden, meent de vergadering, dat het wenschelijk zal zijn de oplage niet al te gering te stellen. Alvorens die oplage te bepalen, wordt het nuttig geacht aan de Ministers van Koloniën, van Binnen- en van Buitenlandsche Zaken mededeeling te doen van de aanstaande verschijning van het werk, met het verzoek om, zoo

voor rekening van genoemde departementen een eenigszins belangrijk getal exx. van dit werk mocht worden verlangd, daarvan thans reeds opgave te willen doen, om daarop bij de bepaling der oplage te kunnen rekenen.

Rapport omtrent de plaatsing in de Bijdragen van een opstel van den heer Leupe over Salomon Sweerts. De heer Meinsma verklaart van dit opstel met belangstelling kennis te hebben genomen. Het bevat eenige tot nu toe minder bekende bijzonderheden omtrent dezen persoon en zijne verhouding tot de overige Raden van Indië. Vooral belangrijk is de memorie van zijne hand, na zijne terugkomst in Holland aan bewindhebbers der Compagnie ingediend, waarin hij betoogt, dat, moge hij zich aan overtreding van de bevelen van bewindhebbers hebben schuldig gemaakt, dit in nog veel grooter mate het geval is met de overige machthebbende personen in Indië. Wij leeren daaruit welk eene uitgebreidheid tóen reeds de misbruiken, die met de compagnie geboren, ja bijna als onafscheidelijk van het bestaan van zoodanig lichaam moeten worden beschouwd, hadden verkregen. Al is slechts de helft waar van al hetgeen Sweerts tegen zijne ambtgenooten in de Hooge Regeering van Ned. Indië inbrengt, dan kan de toestand toch niet anders dan treurig worden genoemd. Misschien verdient de memorie ook nog daarom de aandacht, dewijl zij kan hebben medegewerkt tot het wantrouwen dat de bewindhebbers van de compagnie bij menige gelegenheid jegens van der Lijn te kennen gaven. Jammer slechts dat de stijl van den eerbaren Salomon Sweerts niet zeer nauwkeurig is, zoodat zijne memorie wel wat vermoeiend is om te lezen.

De heer Meinsma adviseert tot plaatsing van het opstel in de Bijdragen, onder voorwaarde evenwel dat de inleiding van den heer Leupe met eenige bekorting en de memorie zelve met eenige uitlatingen opgenomen worden.

Overeenkomstig dit advies besluit de vergadering tot plaatsing van het opstel in de Bijdragen, met inachtneming evenwel der opmerkingen van den heer Meinsma.

Transcriptie van Javaansch, Arabisch, Nâgari en ander letterschrift.

De heer Kern zegt dat hij een concept-rapport heeft opgesteld en dit aan de goedkeuring der verschillende leden van de commissie heeft onderworpen. Dat concept mocht evenwel de

goedkeuring der leden niet verwerven, zoodat hij meent wel te doen, ten einde de verschillende meeningen te leeren kennen, zoowel het concept als de schriftelijke adviezen der leden van de commissie, mede te deelen.

Het door den heer Kern geleverd concept is van den volgenden inhoud:

„Zoo de commissie voor de transcriptie van Javaansch, Arabisch, Nâgari en ander letterschrift lang gewacht heeft met haar verslag, dan is zulks niet zonder opzet geschied. Toen ruim een jaar geleden een stelsel van transcriptie voor 't tijdschrift werd voorgesteld, was er eene uitnoodiging aan alle belangstellenden bijgevoegd om voorslagen ter verbetering of bedenkingen mede te deelen. Aan die uitnoodiging werd weinig gehoor gegeven. Alleen de heer Juynboll gaf in eene algemeene vergadering eenige verbeteringen aan de hand, terwijl professor Roorda een schrijven inzond, waarin hij de opmerkzaamheid vestigde op in de tabel ingeslopen fouten, en voorts verklaarde te moeten opkomen tegen den dwang die, door 't verbindend verklaren van één stelsel, den schrijvers werd opgelegd. In werkelijkheid lag het niet in de bedoeling der commissie de vrijheid der inzenders op 't stuk van spelling aan banden te leggen, en 't spijt haar dat enkele minder gelukkig gekozen uitdrukkingen in 't bij de tabel gevoegde verslag aanleiding tot eenige onjuiste veronderstellingen hebben gegeven. De hoofdzaak — zoo meende de commissie — was: een stelsel voor transcriptie van grootere teksten te ontwerpen en daarvan eene proeve te geven, waaruit blijken kon, hoe men de aan het Romeinsche alfabet ontbrekende letterteekens met behulp van punten en anderzins vermocht uit te drukken. De commissie liet zich leiden door de gedachte dat door 't bezigen van de in alle drukkerijen voorhanden letters, vermeerderd met eenige weinige andere, voorzien van eenige diacritische punten, de kosten van 't drukken aanmerkelijk verminderen moesten, terwijl bij volslagen gebrek aan typen 't mededeelen van een tekst in Nâgari zelfs tot de onmogelijkheden behoorde. Wat nu de vrijheid der schrijvers aangaat, kon er van den kant des Instituuts geen bezwaar bestaan, als iemand zich bedienen wilde van eene transcriptie en spelling, die niet in allen deele met de voorgestelde overeenkwamen, mits zoo iemand geen teekens bezigde, welke nog opzettelijk gegoten moesten worden. Behalve de heeren Juynboll en Roorda hebben zich geene andere stemmen doen hooren. Het

is echter genoegzaam gebleken dat de behoefte aan een stelsel van transcriptie slechts door weinigen gevoeld, of de wenschelijkheid er van erkend wordt, want ettelijke bijdragen ingezonden na 't tijdstip, waarop de tabel verscheen, bevatten uitvoerige teksten in oostersch letterschrift of wel in een in beginsel afwijkend stelsel van transcriptie. Nu gevoelt de commissie geene vrijheid aan 't Bestuur voor te stellen dat een door haar ontworpen stelsel voortaan streng verbindend worde verklaard voor alle stukken in de Bijdragen en een nieuw, verbeterd stelsel met moeite en veel tijdverlies op te maken, heeft geen nut. In den boezem der commissie heerscht volkomen eenstemmigheid èn in de hoofdbeginselen èn in de onderdeelen, en indien hare leden de vraag te beantwoorden hadden of zij het onderling eens waren over de doelmatigste transcriptie, zouden zij een toestemmend antwoord geven. Maar zij achten het in de gegeven omstandigheden doelloos, in plaats van de vroeger gedrukte tabel een nieuwe in te leveren, waarop wel is waar de ingeslopen fouten zouden verbeterd zijn, maar waarvan 't beginsel niet van de vorige zou verschillen. Deze overwegingen hebben de commissie geleid tot de slotsom welke zij aan het oordeel van het Bestuur onderwerpt: het blijve aan de keuze der inzenders van stukken overgelaten die transcriptie te bezigen welke hun 't beste behaagt, zooals dan ook in de practijk tot nu toe steeds 't geval is geweest.„

Naar aanleiding van dit concept-rapport deelde de heer Meinsma mede:

„De ondergeteekende kan zich niet geheel vereenigen met het door den heer Kern ontworpen rapport der commissie voor de transcriptie. Hij wenscht wel ieder volkomen vrijheid te laten om zijn eigen systeem te gebruiken, maar is van meening dat de zaak nog een anderen kant ter overweging aanbiedt, waarom hij zich moet verklaren tegen de voorgestelde onthouding van het geven van een ontwerp. Nu eenmaal stappen gedaan zijn op den weg en een stelsel namens het Instituut in de Bijdragen het licht heeft gezien, waarop nog al aanmerkingen werden gemaakt, acht de ondergeteekende het voor de eer van het Instituut wenschelijk, dat een nieuw ontwerp worde publiek gemaakt; natuurlijk moet dan overgelaten worden of men er zich van wil bedienen of niet. Hij zou daarom voorstellen het door de commissie in het vorig jaar ontworpen stelsel, nevens dat van den hoogleeraar Roorda, waarvan inzage is verleend, en welke beide

stukken indertijd door hem aan professor Kern zijn teruggezonden, het bestuur aan te bieden en daarvoor eene plaatsing in de Bijdragen te verzoeken en daarmede de zaak als afgedaan te beschouwen. „

Het gevoelen van den heer Juynboll is aldus geformuleerd:

„Even als de heer Meinsma neem ik de vrijheid om op 't concept van professor Kern, dat ik overigens in het algemeen goedkeur, eenige bedenkingen — bijvoegsels — mee te deelen, die mij voorkomen zelfs in de bedoeling van den steller te zijn. Ik zou de zinsnede, aldus aanvangende: „Nu gevoelt de commissie geene vrijheid enz.„ willen lezen: „Nu gevoelt de commissie, die laatst van 't Bestuur de opdracht ontving tot het maken van een nieuw transcriptie-systeem, geene vrijheid aan u voor te stellen enz.„ En aan 't einde zou ik dit slot wenschen, dat door den steller in der haast schijnt vergeten te zijn: „Opdat ieder in de gelegenheid gesteld zij, zoodanig te transcribeeren als 't hem behaagt, zou 't Bestuur dus slechts te zorgen hebben dat een genoegzaam aantal Romeinsche letters voorhanden kome, voorzien met die bijgevoegde teekens, welke volgens veler inzicht noodig zijn om kort en onbedriegelijk duidelijk de verschillende vreemde letterteekens weer te geven; zoo lang toch deze voor velen dringende behoefte niet vervuld is, heeft 't Bestuur hun de gelegenheid niet opengesteld om op hunne wijs, — d. i. ieder vrij naar eigen verkiezing en inzicht ten dezen opzichte te handelen. Wellicht kan 't Bestuur dan later aanleiding vinden om desverkiezende 't eenvoudigste systeem, als 't doelmatigste, aan de belangstellende inzenders van bijdragen aan te bevelen.„

De heer Gonggrijp heeft het volgende verklaard:

„Ik vind de door den heer Juynboll gewenschte bijvoeging wel goed, alleen spijt het mij dat ik niet vroeger bekend geweest ben met een opstel van den heer Holle over transcriptie van 't Soendasch, voorkomende in deel XX, afl. 2 van 't Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, onder redactie van mr. Stortenbeker.„

Nadat de heer Meinsma kennis genomen had van het schriftelijk advies des heeren Juynboll, heeft eerstgenoemde nog het volgende medegedeeld:

„Ook na lezing van het advies van den heer Juynboll, moet ik bij mijn voorstel blijven persisteeren, immers het aanmaken van diacritische punten zou weinig nut doen, wanneer men niet kent het systeem waarnaar zij moeten worden gebruikt. De door den heer

Juynboll voorgestelde bijvoeging aan het slot acht ik derhalve onnoodig, tenzij eerst gevolg worde gegeven aan mijn voorstel."

De heer Niemann, die niet in de gelegenheid is geweest, schriftelijk zijn gevoelen te doen kennen, verklaart dat het ook hem noodzakelijk voorkomt dat er iets gedaan worde, daar door de vergadering het besluit is genomen om voor de tabel, die in de Bijdragen is afgedrukt, eene andere in de plaats te stellen. Hij ondersteunt het gevoelen van den heer Meinsma om het door de Commissie ontworpen stelsel, benevens dat van den heer Roorda, in de Bijdragen te doen opnemen.

De heer Kern was aanvankelijk ook van de meening des heeren Meinsma en Niemann, maar hij is daarvan teruggekomen, omdat wanneer in de Bijdragen twee stelsels, dat van de commissie en dat van den heer Roorda, worden aanbevolen, men alle andere, misschien even goede, stelsels uitsluit. De heer Kern erkent eenigermate de juistheid van het gevoelen des heeren Meinsma om nu eenmaal het Instituut die zaak ondernomen heeft, de behandeling voort te zetten, maar hij meent dat het werk, daaraan besteed, vergeefsch zal zijn.

De Voorzitter meent dat de vergadering nu wel bekend is gemaakt met de individueele gevoelens van de leden der commissie, maar dat de vergadering van haar geen voorstel ontvangen heeft. Dit toch is wenschelijk, want wanneer het voor de commissie moeilijk is tot een besluit te komen, die moeilijkheid is nog grooter voor de vergadering.

Op voorstel van den Voorzitter wordt de commissie diligent verklaard, met verzoek een bepaald voorstel aan het oordeel der vergadering te onderwerpen.

De Secretaris doet voorlezing van het verslag van den staat en de werkzaamheden van het Instituut in 1872, dat namens het Bestuur op de aanstaande algemeene vergadering zal worden uitgebracht. Omtrent het concept-verslag worden eenige opmerkingen in het midden gebracht, in welken geest het door den Secretaris zal worden gewijzigd.

De Penningmeester legt over zijne rekening en verantwoording over 1872. Op uitnoodiging van den Voorzitter verklaren de heeren 's Jacob en Dumontier zich bereid die rekening te onderzoeken en van hun bevinding verslag te doen vóór de aanstaande algemeene vergadering.

De vergadering houdt zich thans onledig met het opmaken der kandidatenlijst voor de vervulling van drie vacatures in het Bestuur, ontstaande door de periodieke aftreding der heeren Bachiene, Dumontier en Hoffmann.

Het drietal, ter vervanging van den heer Bachiene, zal bestaan uit de heeren: A. D. van der Gon Netscher, Corns. de Groot en Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford.

Het drietal, ter vervanging van den heer Dumontier, uit de heeren: Jhr. Mr. W. T. Gevers Geynoot, Robidé van der Aa en Mr. D. J. baron Mackay.

Het drietal, ter vervanging van den heer Hoffmann, uit de heeren: dr. G. Schlegel, Dr. J. Pijnappel Gzn. en Dr. A. W. T. Juynboll.

Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten de algemeene vergadering te doen plaats hebben op Zaterdag 12 April.

De vergadering wordt hierna gesloten.

148STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 12 APRIL 1873.

Tegenwoordig de heeren Bleeker (Voorzitter), Blommendal, Dumontier, 's Jacob, Kern, Meinsma en Niemann. Afwezig de heeren Hoffmann, Millard, Sloet van de Beele, Bachiene en Wijnmalen; de beide laatsten met kennisgeving. De Adjunct-Secretaris neemt het secretariaat waar.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter bericht de ontvangst van de volgende boekwerken:

Van de Akademie van Wetenschappen, te Weenen:
Sitzungsberichte. Philosophisch-Historische classe. Deel 70 afl. 1—3, deel 71 afl. 1—4.
Register voor de deelen 61—70.

Van de Akademie van Wetenschappen, te Berlijn:
Monatsbericht Dec. 1872.

Van de Akademie van Wetenschappen, te Brussel:

Bulletin 2e Serie deel 31, 32, 33 en 34.

Annuaires 1872, 1873.

Centième anniversaire de fondation, deel 1—2.

Van de Geographical Society, te Londen:

Journal 1871.

Classified catalogue of the library of the Royal geographical Society.

Proceedings. Vol XVI no. 3—4.

Van de Société de géographie, te Parijs:

Bulletin, fevr. 1873.

Van de Nederl. maatschappij tot bevordering van nijverheid:

Handelingen en mededeelingen 1873.

Tijdschrift 1873. 3e reeks deel XIV, 1e stuk.

Algemeene beschrijvende Catalogus der houtsoorten van Ned. O.-I.

Van den heer Quetelet.

Notices extraites de l'annuaire de l'observatoire royal de Bruxelles pour 1873.

Van den heer A. de Gubernatis:

La Rivista Europea, afl. April 1873.

De heer Dumontier brengt namens de commissie, belast met het nazien der rekening van den penningmeester over 1872, verslag uit en zegt dat de Commissie de rekening met de daarbij behoorende justificatoire bescheiden in orde bevonden heeft. Als bewijs van haar onderzoek heeft zij de rekening geteekend en stelt voor die aan de goedkeuring van de algemeene vergadering te onderwerpen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Voorzitter zegt, dat de Secretaris hem schriftelijk heeft medegedeeld dat de heer Sijthoff eene opgave heeft ingezonden van drukkosten van het werk van den heer Schlegel, getiteld: Uranographie chinoise. De heer Sijthoff stelt de kosten van drukken en zetten op *f* 41.—, waarbij dan nog komen de kosten voor papier en houtsneegravures. Met het oog op deze zeer hoog gestelde kosten wenscht de Voorzitter den Secretaris de gelegenheid te geven ook nog van andere drukkerijen prijsopgave te vragen, zoodat eene beslissing omtrent den druk van het werk tot eene volgende vergadering wordt uitgesteld.

De Voorzitter deelt met betrekking tot deze aangelegenheid nog mede dat de Minister van Koloniën, in antwoord op het door het Bestuur aan Zijne Excellentie gericht schrijven, heeft te kennen gegeven „dat de Minister voornemens is van het werk des heeren Schlegel niet meer dan twee ex. voor rekening van het Departement van Koloniën te nemen."

De Voorzitter deelt verder mede:

1o. dat de heer von Rosenberg verzocht heeft op den titel van zijn werk over Nieuw-Guinea, waarvan de uitgave door het Instituut zal plaats hebben, nog te vermelden dat hij lid is van het K. K. Leopoldinisch-Carolinisch Genootschap van natuuronderzoekers te Dresden.

2o. dat de heer H. C. Klinkert, thans te Westervoort, zijn ontslag genomen heeft als lid van het Instituut.

De vergadering neemt met leedwezen kennis van laatstbedoeld schrijven, en besluit den heer Klinkert uit te noodigen om te blijven voortgaan de Bijdragen met opstellen van zijne hand te verrijken.

De Voorzitter zou het wenschelijk achten, dat het reglement gelegenheid gaf om, bijv. onder den titel van Correspondeerende leden, personen van wetenschappelijke verdiensten aan het Instituut te verbinden, zonder dat zij tot betaling van contributie verplicht zouden zijn. Evenwel zoodanige bepaling in het reglement zou aanleiding kunnen geven dat te veel personen van contributie werden vrijgesteld. Daarom wordt besloten dit onderwerp later opzettelijk in overweging te nemen.

Tot leden van het Instituut worden benoemd de heeren A. H. Bisschop Grevelink, Oost-Indisch ambtenaar met verlof, te Delft en dr. A. Bauduin, 1e officier van gezondheid 2e klasse, te 's Gravenhage.

De Voorzitter zegt dat de heer Millard het Instituut eenige boekwerken ten geschenke heeft aangeboden, waarvoor hem den dank van het Bestuur zal worden betuigd.

De heer Niemann zegt dat hij, naar aanleiding van eene in eene vorige vergadering ontvangen opdracht, het gevoelen van den heer van der Tuuk heeft vernomen omtrent den herdruk van zijn Maleisch leesboek, waarvan de eerste druk geheel is

uitgeput. De heer van der Tuuk heeft verklaard dat een herdruk hem zeer aangenaam zal zijn, van welke gelegenheid hij wenscht gebruik te maken om enkele verbeteringen in den tekst aan te brengen.

De vergadering besluit, overeenkomstig het voorstel der voor deze gelegenheid benoemde commissie, bestaande uit de heeren Meinsma en Niemann, tot den herdruk van het leesboek en den heer van der Tuuk daarvoor een honorarium aan te bieden van *f* 50.—.

De heer Blommendal zegt, dat thans aan het Departement van Koloniën de bestelde 100 ex. der kaart van Gilolo zijn afgeleverd, zoodat de declaratie kan worden opgemaakt.

De vergadering wordt hierna gesloten.

149STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 3 MEI 1873.

Tegenwoordig de heeren Bleeker (Voorzitter), Wijnmalen (Secretaris), Robidé van der Aa, Blommendal, Kern, Meinsma, v. d. Gon Netscher, Niemann, en Schlegel. Afwezig de hh. Sloet van de Beele, Millard, en 's Jacob, de laatste met kennisgeving.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Daarna worden gelezen de notulen van het verhandelde in de algemeene vergadering van 12 April jl., die insgelijks worden goedgekeurd. Deze notulen zullen thans in de Bijdragen worden afgedrukt.

De Voorzitter heet de heeren Robidé van der Aa, van der Gon Netscher en Schlegel, in de jongste algemeene vergadering tot leden van het Bestuur gekozen en thans tegenwoordig, welkom in de vergadering van het Bestuur, en beveelt hun, nu zij voor

het eerst of bij vernieuwing met de functiën van bestuurders zijn belast, de belangen van het Instituut aan.

De Voorzitter bericht de ontvangst van:

1° De volgende boekwerken:

Van het Departement van Koloniën:
Statistiek van den handel, de scheepvaart enz. op Java en Madura over 1871.

Van de Kon. Akademie te Amsterdam:
Jaarboek, 1872.
Verslagen en mededeelingen, afd. letterkunde 3_e dl., 2_e stuk.

Van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen:
Verhandelingen, deel 34 en 35.
Tijdschrift, deel 18, afl. 2, deel 20 afl. 1.
Notulen, deel 8.
K. F. Holle, Het schrijven van Soendaasch.

Van het Kon. Instituut van Ingenieurs:
Tijdschrift, 1872—1873, 3_e afl.

Van de Ned. Maatschappij van Nijverheid:
Tijdschrift, 3e reeks, deel 14, 2e stuk.

Van de Reale istituto Lombardo di scienze e lettere:
Rendiconti, 2_e Serie, vol. V, afl. 8—17.

Van de Keiz. Akad. te Weenen:
Sitzungsberichte der math. naturw. Classe, 1873, n° 7—11.

Van de Société de Géographie:
Bulletin, afl. Maart 1873.

Van den heer J. A. Uilkens, te Tjamies:
Soendasche dongeng.
Soendasche spreekwoorden.

2° Missives van de heeren dr. A. Bauduin te 's Gravenhage, en A. H. Bisschop Grevelink te Delft, berichtende het hun aangeboden lidmaatschap van het Instituut te aanvaarden.

Uitgave van het werk van dr. Schlegel, Uranographie chinoise. De Secretaris zegt, dat hij voor de uitgave van dit werk ook opgave ontvangen heeft van de firma Brill te Leiden, die verklaart bereid te zijn 700 ex. van het werk te leveren tegen een bedrag van ƒ 2858,60, ter voldoening van zet- en drukloon, papier, steendrukwerk, titel, omslag, innaaien enz. De vergadering vereenigt zich met het voorstel van den Secretaris

om den druk van het werk aan genoemde firma op te dragen. De oplage wordt echter bepaald op 750 ex., zoodat de berekening van kosten nog eenige wijziging zal ondergaan. Aan den Secretaris wordt opgedragen met de firma Brill een contract voor het leveren van het werk te sluiten, waarin ook bepaald zal worden dat minstens één vel per week moet worden geleverd.

De heer Schlegel geeft den wensch te kennen van het werk 50 present-exemplaren te mogen ontvangen, welk verzoek door het Bestuur volgaarne wordt toegestaan.

De Voorzitter zegt, dat de heer Uilkens te Tjamies (Cheribon) een Soendaneesch opstel heeft ingezonden met verzoek dit in de Bijdragen op te nemen. Dit stuk wordt in handen gesteld van den heer Niemann, met verzoek het Bestuur omtrent de wenschelijkheid der opneming in de Bijdragen te willen adviseeren.

De heer Uilkens verzoekt verder het oordeel van het Bestuur te vernemen over de uitgave van een Soendaneesch Woordenboek. Uit de mededeelingen van de heeren Niemann en Kern blijkt dat men in Indië bezig is met de vervaardiging van een woordenboek van de Soendaneesche taal, welke bijzonderheid den heer Uilkens zal worden medegedeeld.

De Secretaris deelt mede dat de heer Matthes het Instituut ter opname in de Bijdragen heeft aangeboden een kort verslag van de in Europa aanwezige Makassaarsche en Boegineesche handschriften. De heer Matthes heeft verklaard dat de drukkwestie thans geen bezwaar kan maken, want ook hij is tegen het drukken bij de firma Spin gestemd. Het opstel wordt in handen gesteld van de heeren Kern en Meinsma met verzoek het Bestuur omtrent de wenschelijkheid der plaatsing te adviseeren.

De heer Niemann biedt, namens den heer Grashuis, privaat docent te Leiden, het Instituut aan een opstel over de verbale vormen in het Soendaneesch, met verzoek dit in de Bijdragen op te nemen. De heer Niemann adviseert ten gunste van de plaatsing van dit opstel, waarmede de vergadering zich vereenigt.

De heer Kern brengt namens de Commissie voor de transcriptie verslag uit. Dit stuk zal afzonderlijk in de Bijdragen worden opgenomen (zie bladz. 1 en vlg.).

De vergadering vereenigt zich met het voorstel der Com-

missie en machtigt den Secretaris om met den heer Smits in overleg te treden over het aanmaken van de letters, die door de Commissie zijn aangegeven.

De heer Kern biedt het Instituut aan een overzicht van de Vedanta-filosofie, vertaald door den heer Bruining. Dit stuk wordt in handen gesteld van den Secretaris met verzoek het Bestuur over de plaatsing in de Bijdragen te adviseeren.

De heer Robidé van der Aa oppert het denkbeeld om dit stuk, dat nog al omvangrijk schijnt te zijn, afzonderlijk te doen drukken en uitgeven.

De vergadering gaat thans over tot de verkiezing van een Penningmeester. Met meerderheid wordt gekozen de heer van der Gon Netscher, die verklaart deze functie te aanvaarden.

Tot lid van het Instituut wordt benoemd de heer Uilkens, te Tjamies.

De heer Niemann stelt voor dat het Instituut zich in betrekking stelle en ruiling van werken verzoeke met de Societas Geografica Italica.

Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten hieromtrent in eene volgende vergadering een besluit te nemen, wanneer de Secretaris eene voordracht zal doen om nog met andere genootschappen of instellingen zich in betrekking te stellen.

De vergadering wordt hierna gesloten.

ALGEMEENE VERGADERING,

GEHOUDEN 12 APRIL 1873.

(*Voorloopig vastgesteld door het Bestuur.*)

Tegenwoordig de heeren Dr. P. Bleeker (Voorzitter), Robidé van der Aa, A. R. Blommendal, A. B. Cohen Stuart, Dr. F. A. C. Dumontier, P. L. de Gaay Fortman, Jhr. mr. W. T. Gevers Deynoot, Cornelis de Groot, mr. E. H. 's Jacob, Dr. A. W. T. Juynboll, Dr. H. Kern, G. R. Lucardie, J. J. Meinsma, G. K. Niemann, Martinus Nijhoff, J. M. Obreen, D. Scheltema en J. H. Tobias.

De Voorzitter opent de vergadering, heet de leden welkom en deelt mede dat de Secretaris en Penningmeester verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

De notulen van het verhandelde in de vergadering van 30 Maart 1872, welke notulen bereids voorloopig door het Bestuur vastgesteld en in de Bijdragen (zie 7e deel blz. XI—XIII) opgenomen werden, worden gelezen en thans definitief goedgekeurd.

De Adjunct-Secretaris doet, bij afwezigheid van den Secretaris, voorlezing van het verslag omtrent den staat en de werkzaamheden van het Instituut in 1872 (zie dit verslag op blz. XXVIII en volg.)

De Voorzitter brengt ter tafel de rekening van den penningmeester over 1872 en verzoekt de heeren Obreen en Cornelis de Groot die te willen nazien.

Na schorsing der vergadering voor eenige oogenblikken zegt de heer Obreen, dat de commissie de rekening onderzocht en

met de justificatoire bescheiden vergeleken heeft, dat zij alles in behoorlijke orde gevonden heeft en dus voorstelt die goed te keuren onder dankbetuiging aan den Penningmeester voor zijn gehouden beheer.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

Thans wordt overgegaan tot de verkiezing van drie bestuursleden, ter vervanging van de heeren Ph. J. Bachiene, Dr. F. A. C. Dumontier en professor J. Hoffmann, aan wie de beurt van aftreding is.

Het Bestuur biedt de bij art. 6 gevorderde drietallen aan (zie blz. XIX), waarna met meerderheid van stemmen tot leden van het Bestuur worden benoemd de heeren: A. D. van der Gon Netscher, P. J. B. C. Robidé van der Aa en Dr. G. Schlegel.

De heer Robidé van der Aa verklaart, onder dankbetuiging voor het vernieuwd bewijs van vertrouwen, het lidmaatschap van het Bestuur andermaal te aanvaarden.

Aan de heeren van der Gon Netscher en Schlegel zal, als afwezig zijnde, van hunne benoeming worden kennis gegeven.

Niemand verlangt verder het woord, waarna de vergadering wordt gesloten.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË OVER 1872.

Mijne Heeren!

Weemoedige gedachten, aangename herinneringen, blijde vooruitzichten rijzen bij ons op, waar wij geroepen worden om U verslag te leveren van den staat en de werkzaamheden onzer instelling gedurende het afgeloopen jaar.

Weemoedig worden wij gestemd waar wij denken aan het verlies dat wij, nog onlangs, geleden hebben door den dood van onzen „talentvollen en mannelijken medestrijder", Mr. P. A. S. van Limburg Brouwer. Velen onder U, voor zoover gij onze vorige algemeene vergadering hebt bijgewoond, konden het den geleerde, toen hij van deze plaats tot U sprak, reeds aanzien, dat hij, hoewel hij steeds rusteloos werkzaam was, zich krachtig van geest betoonde, echter gebukt ging onder eene kwaal, die velen deed vreezen, dat zij hem in de kracht zijner jaren aan het leven zou ontrukken. Die vrees bleek helaas! niet ijdel te zijn geweest. In den nacht van den 13en Februari ll. overleed de 43jarige geleerde, een dier zeldzame mannen, die enkel door leergierigheid, door liefde tot de wetenschap óm de wetenschap gedreven, het breede veld der menschelijke kennis zooveel mogelijk met hun geest plegen te omspannen, daarbij tevens beheerscht door eene groote waarheidsliefde, en die wat er ook het gevolg

van zij, in het toepassen der kritiek voor niets terugdeinzen.

Zoo wij ons al daartoe bevoegd rekenden, gij vergt ongetwijfeld van ons niet dat wij hier ter plaatse U het leven van Brouwer schetsen, zijne maatschappelijke en letterkundige verdiensten karakteriseeren, veel minder in eene waardeering daarvan treden. Meer dan eene vriendenhand heeft reeds, voornamelijk in de beide tijdschriften („de Gids” en de „Nederlandsche Spectator”), waarvan hij een getrouw medewerker was, „een woord van dankbare herinnering en eerbiedige waardeering” geplaatst, terwijl, naar wij ons mogen vleien, eene bevoegde pen eerlang in den bundel „Levensberichten”, welke de Leidsche Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde telken jare uitgeeft, eenige bladzijden aan zijne nagedachtenis zal wijden. Ons voegt bij deze gelegenheid alleen een woord van dankbare hulde. Met 't oog op zijne werkzaamheid in onzen kring, eerst als lid en bestuurder, het laatst als secretaris onzer instelling. In de gedrukte verslagen van menige bestuurs- en algemeene vergadering kunt gij het bewijs vinden, met welk een ijver en liefde hij den arbeid van ons genootschap ondersteunde en de belangstelling in zijn werkzaamheden trachtte te vermeerderen. Schatte van Limburg Brouwer het Instituut hoog en verleende hij ons gaarne zijne medewerking, wederkeerig werden zijne adviezen, niet 't minst zijne belangrijke indologische bijdragen en studiën gewaardeerd. Nog levendig herinneren wij ons, het genot, waar hij ons eene proeve gaf van de Stichtelijke Lectuur in Hindostan, van het Ramayana, van de Poëzie der Woestijn of ons de Avonturen van een Indisch Edelman vertelde; een andere maal boeide hij ons door zijne studiën over het Oostersch Atheïsme, de Maan der Kennis, de Veden en de Kabbala, of door zijne schets van den Vuurdienst, van het beeld van Boedha, het laatst nog van den Wijze van 't Hemelsche Rijk, om ons eindelijk, in zijn Akbar, de alleen bij geleerden bekende geschiedenis en letterkunde van een deel van het oosten te doen genieten, en niet enkel voor het beschaafd Nederlandsch publiek, maar, door de Engelsche en Duitsche vertaling, die van dien roman is aangekondigd, weldra ook voor den vreemdeling te ontsluiten. Het is terecht opgemerkt, dat daarin vooral het eigenaardige van Brouwer's werkzaamheid ligt, dat het hem minder te doen was om den vorm en de taal der Oostersche letterkunde. Niet omdat hij de studie van taal en oudheden laag stelde. Integendeel, hij waardeerde ze als

het materiaal, de steenen, die een goed bouwmeester niet licht mag en zal versmaden. Hoewel daartoe alleszins bevoegd en in staat, waagde hij het in den regel niet op zuiver taalkundig terrein te treden. De dorre, doch geenszins onvruchtbare taalstudie gaarne aan anderen overlatend, scheen hij meer geboeid door den inhoud, de denkbeelden, de wijsgeerige stelsels, de sociale toestanden van het oosten; het was zijn streven deze te doorgronden, ze voor het denkend publiek te vertolken en te ontvouwen; en „heeft hij voor ons de historische ontwikkeling van het indo-germaansche denken en godvereeren gepopulariseerd, hij werd er toe geleid door de begeerte, om ons aanschouwelijk voor te stellen welk deel van den aanvang af der mythe, en welk deel het intellect behoort.” Die richting verdient ongetwijfeld billijke waardeering; en, óns aangaande, wij kunnen zeker geen gepaster hulde aan de nagedachtenis van wijlen ons geleerd medelid brengen, dan waar wij den oprechten wensch uitspreken, dat die richting niet met hem ten grave moge dalen. In de stad onzer inwoning zal intusschen zijn naam in dankbare herinnering blijven, ook waar hij zich zelven in de Koninklijke Bibliotheek een monument heeft gesticht. Bij zijn uitersten wil heeft hij aan die rijke verzameling al zijne werken, die het oosten betreffen, vermaakt.

Meer dan iemand gevoelt het Bestuur, dat het voor den Secretaris verre van gemakkelijk is als opvolger van van Limburg Brouwer op te treden. Zag hij zich in het voorjaar van 1872 met die taak belast, niet zonder aarzeling heeft hij haar aanvaard. Met 't oog zoowel op de hem toevertrouwde redactie van de Bijdragen als op de overige werkzaamheden van dit genootschap.

Wat de redactie der Bijdragen betreft, het Bestuur behoeft U ongetwijfeld niet te verzekeren, dat zij, even als in het vorige jaar, ook nu weder het voorwerp is geweest en blijven zal van de aanhoudende en bijzondere zorg van den Secretaris in overleg met het Bestuur. Met voldoening kan er op gewezen worden, dat weder verscheidene en belangrijke stukken ter opname zijn ingezonden, andere toegezegd, o. a. door den zendeling te Boeleleng, van Eck, van enkele Balineesche gedichten, omtrent wier inhoud wij U naar de notulen van onze bestuursvergadering van den 19en Oct. l. l. verwijzen, evenals naar die van den 15en Juni, waarin besloten is in den regel elke maand eene bijeenkomst

te houden: een maatregel, waartoe men overgegaan is ten einde zooveel mogelijk te gemoet te komen aan de bezwaren, welke zich voornamelijk bij de redactie der Bijdragen voordeden. Tot het verlichten dier taak, ook door voortdurende krachtige ondersteuning van onderscheidene medewerkers, blijft het Bestuur bij vernieuwing en met aandrang zich aanbevolen houden, gelijk het hun welwillenden bijstand in het afgeloopen jaar heeft mogen genieten, waarvan zoowel de aanteekeningen van enkele zijner vergaderingen, als de reeds verschenen afleveringen met die welke eerlang het licht zal zien, getuigen kunnen.

Van de uitgave der Bijdragen tot die van grootere werken overgaande, welke het Instituut zich blijft voorbehouden, voor zooveel de geldmiddelen toelaten, te ondersteunen, zij het volgende aangeteekend, met verwijzing overigens, wat de bijzonderheden aangaat, tot de reeds gedrukte aanteekeningen der bestuurs-vergaderingen.

Met het betrekkelijk minder omvangrijke aanvangend, zij U medegedeeld, dat van het eerste stuk der Bloemlezing uit Maleische geschriften door onzen medebestuurder G. K. Niemann bezorgd, bereids een tweede druk verschenen is. Ook is door het Bestuur in overweging genomen van der Tuuk's Maleisch leesboek, waarvan de voorraad is uitgeput, te doen herdrukken. Een bepaald besluit is echter daaromtrent nog niet gevallen.

Tot de categorie van werken, die zonder de materiëele ondersteuning van het Instituut wellicht ongedrukt zouden blijven, behoort ongetwijfeld het voor de Javaansche taal en geschiedenis belangrijk geschrift „Babad Tanah Djawi”, omtrent de uitgave waarvan herhaaldelijk in onze bestuursvergaderingen is gesproken. Het gevolg onzer onderhandelingen met het Departement van Koloniën is geweest, dat blijkens uit Indië ontvangen inlichtingen het werk niet geschikt werd geacht voor het onderwijs op de inlandsche scholen, maar wel voor verspreiding onder de inlandsche bevolking, mits ontdaan van de aanteekeningen van den heer Meinsma, welke, terwijl zij voor den inlander onverstaanbaar zijn, den prijs van het werk nodeloos verhoogen. Eene bestelling van 500 exemplaren zonder de bedoelde aanteekeningen tegen den prijs van *f* 3 is daarop gevolgd.

Dankbaar voor die welwillende ondersteuning heeft het Be-

stuur onverwijld last gegeven met den druk van het werk een aanvang te maken. Het is ons tevens aangenaam U te kunnen berichten, dat het omvangrijke werk tegen het einde van dit of het begin van het volgende jaar in Uwe handen zal zijn.

Eerder dan de uitgaaf dezer Javaansche kroniek, althans, naar wij ons mogen vleien, tegen den aanstaanden winter, hopen wij U het reisverhaal des heeren von Rosenberg te kunnen aanbieden. Kort na de vorige algemeene vergadering werd het ons vanwege het Ministerie van Koloniën toegezonden en door ons in handen gesteld van den hoogleeraar H. Schlegel, te Leiden, en den heer Robidé van der Aa. Nadat beiden overeenkomstig den wensch en de bedoeling van den geleerden reiziger het handschrift hebben nagezien en voor den druk gereed gemaakt, heeft het Bestuur tot de uitgave daarvan in kwarto-formaat besloten, onder bepaling dat het drukwerk door den heer Smits en de platen en kaarten (deze laatste zijn nog door de welwillendheid van ons medelid Blommendal verbeterd) door den heer Trap, te Leiden, zullen geleverd worden.

De hh. Schlegel en van der Aa hebben de goedheid den Secretaris bij de bezorging der uitgave met raad en daad bij te staan. Door de noodzakelijke verbeteringen, veranderingen, toevoegingen en aanteekeningen, vooral door den heer Robidé van der Aa gemaakt, mag men zich vleien iets te hebben bijgedragen tot veraangenaming van den vorm en verhooging der wetenschappelijke waarde van een werk, dat de kennis van het uitgestrekte Nieuw-Guinea aanmerkelijk uitbreidt.

Met den heer van der Aa wenschen wij voorts, dat het hem alsnog gegeven zij gevolg te geven aan zijn voornemen om aan den arbeid van den geleerden reiziger eene Inleiding toe te voegen, waarin met het oog op veelvuldige miskenning in het buitenland kortelijk herinnerd wordt wat Nederland tot uitbreiding der kennis van Nieuw-Guinea heeft gedaan.

Van een anderen niet minder kostbaren arbeid moet het Bestuur U in de laatste plaats mededeeling doen. Door onzen Onder-Voorzitter, den heer Sloet van de Beele, werd ons namens onzen verdienstelijken tolk der Chineesche taal te Batavia, thans met verlof alhier, den heer Schlegel, het handschrift aangeboden van een door hem bewerkte „Uranographie Chinoise, ou preuves directes, nouvelles et nombreuses, que l'as-

tronomie Chinoise est la plus ancienne et que l'astronomie des anciens peuples occidentaux a été empruntée à celle des Chinois." Eene nota omtrent het eigenaardige van dit werk is opgenomen in de aanteekeningen van onze bestuursvergadering van den 21sten December ll., waarnaar wij U verwijzen.

Het Bestuur behoeft zeker nauwelijks te verklaren, dat het met levendige belangstelling van het aanbod heeft kennis genomen en met nauwgezetheid de vraag overwogen, of en in hoever het op den weg van het Instituut ligt zich het lot van dit omvangrijke, ongeveer 50 vellen druks bevattende, hoogst belangwekkende handschrift aan te trekken. Na ernstige overweging en gehoord het rapport van de hh. Hoffmann, Kern en Blommendal (vgl. omtrent beide de gedrukte Notulen) heeft het Bestuur niet geaarzeld, overeenkomstig het voorstel van zijn Onder-Voorzitter, tot de uitgave daarvan te besluiten.

Het Bestuur vleit zich met de hoop dat zoowel deze als de andere uitgaven, welke het voorbereidt, Uwe goedkeuring zullen wegdragen.

Middelerwijl is het ons een voorrecht U te kunnen mededeelen dat de financiëele toestand van het Instituut geen bezwaar heeft opgeleverd bij de beslissing omtrent de evengenoemde wetenschappelijke ondernemingen. Het Bestuur gevoelt zich verplicht hier ter plaatse zijn dank te betuigen aan den Penningmeester, den heer P. J. Bachiene, voor het door hem gevoerd beheer der kas, dat thans in andere handen moet overgaan, daar aan hem tegelijk met twee zijner medebestuurders, de hh. Dr. F. A. C. Dumontier en Prof. J. Hoffmann de beurt tot aftreding ligt. Ook aan deze laatsten zij onze erkentelijkheid betuigd.

Zal de financiëele toestand van het Instituut nader in de bijzonderheden uit de rekening van den Penningmeester blijken, hier zij alleen aangeteekend dat de ontvangsten in het afgeloopen jaar bedroegen ƒ 6272.18⁵ en de uitgaven ƒ 5914.53, zoodat op ulto. December 1872 een voordeelig saldo werd bevonden van ƒ 457.65⁵.

Die gunstige toestand onzer financiën is, voor een deel althans, toe te schrijven aan het niet verminderd bedrag der contributiën. Tegenover het verlies van enkele leden, 't zij door den dood, 't zij dat ze om persoonlijke redenen hun ontslag hebben genomen, hebben anderen zich eene benoeming laten wel-

gevallen, zoodat het getal der gewone leden zoowel hier als in Indië vrij gelijk is gebleven aan dat van het vorige jaar.

De namen van hen, die wij van onze ledenlijst moesten afvoeren of daarop plaatsen, vindt gij in onze gedrukte notulen opgeteekend. Daaruit zal evenzeer blijken dat tot onzen Commissaris in West-Indië, ter vervanging van den heer Carstairs, de heer van Dissel benoemd werd. De heer Dr. J. J. Van Limburg Brouwer, naar Padang vertrokken, werd vervangen door Mr. W. B. Bergsma, te Batavia; de heer de Roo bleef het Commissariaat vervullen, aan wien gelijk ook aan den heer Van Limburg Brouwer, het Bestuur voor hunne vele diensten bij dezen dank zegt.

Behalve met de Koninklijke Bibliotheek, heeft het Instituut geene nieuwe betrekkingen met binnen- en buitenlandsche genootschappen of vereenigingen aangeknoopt.

Omstandigheden van verschillenden aard hebben onze medebestuurders, de hh. Bleeker en Sloet van de Beele verhinderd het Instituut op het internationaal statistisch congres te St. Petersburg te vertegenwoordigen.

Vanwege het Bestuur van het Congrès international des sciences géographiques, cosmographiques et commerciales, te Antwerpen gehouden, is aan ons genootschap eene herinneringsmedaille met diploma toegekend, met dankzegging voor het zenden van een vertegenwoordiger en aanbieding van het verslag der vergaderingen en den catalogus der gehouden tentoonstelling.

Hiermede, Mijne Heeren, zouden wij ons jaarverslag kunnen eindigen, ware het niet dat alsnog een tweetal punten onder Uwe aandacht moeten worden gebracht.

Het vraagstuk allereerst der transcriptie, dat herhaaldelijk een onderwerp van onze beraadslagingen uitmaakte. Op onze uitnoodiging is het opnieuw onderzocht door eene commissie bestaande uit de hh. Kern, Meinsma, Niemann, Juynboll en Gonggrijp. In onze bestuursvergadering van den 15en Maart heeft zij haar rapport uitgebracht. Met het oog evenwel op het verschil van meening, dat zich in den boezem der commissie geopenbaard had, is er geen besluit genomen, doch de commissie vooralsnog diligent verklaard.

Het tweede punt, dat meer bepaald door den Secretaris aan

onze overweging is aanbevolen, betreft onze boek- en handschriftenverzameling. De verschillende aanwinsten gedurende het verloopen jaar, hetzij door geschenken, hetzij door aankoop, zijn telkens in onze notulen vermeld. Het is evenwel niet daarop dat de Secretaris ons in het bijzonder heeft gewezen. Meer bepaald heeft hij het oog op de verzameling zelve, in haar geheel beschouwd.

Er is meer dan éens gesproken van eene vereeniging van het Indisch Genootschap met het Instituut. Hetzij men haar afkeure, of verdedige, dit staat, naar de meening van den Secretaris, ongetwijfeld vast, dat ineensmelting van de bibliotheken van beide genootschappen voor de verzamelingen zelve van onschatbare waarde zou zijn. Men maakt zich aan overdrijving schuldig, waar men de bibliotheek van het Indisch Genootschap voor eene inderdaad uitstekende koloniale boekverzameling zou willen uitgeven. Raadpleegt men haar catalogus, wèl zal men daarin een gansch niet onbeduidenden schat vinden, doch tevens op meer dan een gebied belangrijke gapingen ontdekken. Wat daarentegen de verzameling van het Instituut aangaat, het moet worden toegegeven, dat de boekenafdeeling wèl niet van zulk een grooten omvang is als die van onze zusterinstelling; doch de onze zou haar juist dáár in bijzondere mate aanvullen, waar zij leemten vertoont. Men denke slechts aan de afdeelingen: taal- en letterkunde, geschiedenis en geographie. Bezit daarenboven het Indisch Genootschap hoegenaamd geene handschriften van eenige beteekenis, de verzameling, die het Instituut daarvan bezit, 't zij door aankoop, 't zij door geschenken verkregen, is niet slechts uitgebreid, doch hoogst belangrijk te noemen, een rijke mijn voor den beoefenaar der Indische taal-, land- en volkenkunde.

Ligt alzoo de kracht der eene collectie in een boekenrijkdom, en die der andere voornamelijk in de handschriften, tot éen geheel vereenigd, waarbij de eene de andere aanvult, zou er inderdaad een onschatbare kern eener bibliotheek aanwezig zijn, die weldra tot den rang eener volledig koloniale boekerij zou kunnen worden opgevoerd, daar telken jare door beide instellingen een betrekkelijk niet onbeduidend cijfer tot aankoop van boeken en handschriften wordt aangewezen.

De Secretaris meent vooralsnog niet verder te mogen gaan dan slechts het denkbeeld te opperen van zulk eene ineensmelting van de bibliotheken van beide genootschappen. Hoe men

intusschen daarover ook moge oordeelen, de Secretaris meent dat men van hem, die, ingevolge onze Wet, tevens belast is met het toezicht over één dier boekverzamelingen, in billijkheid mag verwachten, dat hij middelerwijl aandringt op de vervulling van een eisch, dien men aan het beheer eener boekerij zou kunnen stellen. Terwijl het Indisch genootschap reeds een catalogus bezit van zijne bibliotheek en eerlang een supplement daarop verwacht wordt, moet elk lid van het Instituut bij de raadpleging zijner boek- en handschriften-verzameling telkens de verschillende afleveringen der Bijdragen opslaan, waarin sedert jaren daaromtrent mededeelingen gedaan of lijsten der verschillende aanwinsten geleverd worden.

Zoo al het nut en de wenschelijkheid der uitgaaf van eene afzonderlijke boekenlijst in twijfel kan worden getrokken, allerminst zeker die van een kort verslag der handschriften-verzameling. Niet enkel dat men daardoor, meer dan tot heden, eene welgevestigde overtuiging omtrent haar rijkdom erlangen zal: de raadpleging er van zal daardoor tevens vergemakkelijkt worden en ongetwijfeld ook toenemen. Is het daarom plichtmatig daartoe de handen aan het werk te slaan, het zou voor den Secretaris een voorrecht zijn, zoo hij U tegen eene volgende vergadering een beredeneerd overzicht onzer boek- en handschriftenverzameling kon aanbieden of althans mededeelen, dat eene voltooiing er van binnen een korten tijd te verwachten is.

15 Maart '73. Dr. T. C. L. WIJNMALEN.

150STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 14 JUNI 1873.

Tegenwoordig de heeren Bleeker (Voorzitter), Wijnmalen (Secretaris), van der Gon Netscher, Blommendal, 's Jacob, Kern, Meinsma, Niemann en Schlegel. Afwezig de heeren Robidé van der Aa, Sloet van de Beele en Millard; de beide eerstgenoemden met kennisgeving.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter doet mededeeling van de ontvangst van

I. de volgende ingezonden boekwerken:

Van het Ministerie van Koloniën;
Résumé's van het onderzoek naar de regten welke in de gouvernements-landen op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend.
Regeerings-almanak en Naamregister voor 1873.

Van het Kon. Instituut van Ingenieurs:
Tijdschrift. 1872—1873. 4e afl.

Van de Academie van wetenschappen, te Weenen:
Sitzungsberichte der math. naturwissenschaftliche classe. 1873, no 12—15.

Van de Academie van wetenschappen, te Berlijn:
Monatsbericht, Januari 1873.

Van de Royal Asiatic society of Great-Britain and Ireland:
Journal. vol VI, part III.

Van de Kon. Universiteit van Noorwegen, te Christiania:
G. Ossian Sars, On some ramarkable forms of animal life.

Dr. Schübeler, Die Pflanzenwelt Norwegens.
Anden Beretning om Ladegaardsoens Hovedgaard.
J. Lieblein, Recherches sur la chronologie Égyptienne.
M. G. Hetting, Die Fisch-cultur Norwegens.
Tromso Stift, Beretning om den almindelige Udstilling.
The Thelemark race.
M. G. Hetting, Fortegnelse over de af Fiskeri-Inspektor for de norske Ferskvandsfiskerier.
Leasing of the waters, not containing fish, belonging to the Norwegian State.

Van de Société de géographie te Parijs:
Bulletin, Avril 1873.

Van den heer Weitzel een ex. van zijn geschrift:
De krijgsgebeurtenissen op Celebes in 1859—1860.

Van den heer Clements R Markham, te Londen:
Ocean Highways. n° 3, vol. I.

Van den heer Guido Cora, te Napels:
Cosmos. n° 2.

Van den heer A. de Gubernatis, te Florence:
La Rivista Europea. afl. Mei en Juni 1873.

Naar aanleiding van de inzending van het Juni-nommer van het door den heer Markham te Londen uitgegeven tijdschrift „Ocean Highways" wordt de opmerking gemaakt, dat het Instituut daarvan ten vorigen jare ook eene aflevering, namelijk het nommer van Juli 1872, ontvangen heeft. Het Bestuur zou gaarne wenschen dat de ontbrekende nommers in de Bibliotheek voorhanden waren, even alsdat de verder verschijnende nommers geregeld werden toegezonden; het besluit wordt dus genomen den heer Markham met dien wensch bekend te maken, waaraan hij ongetwijfeld wel zal willen voldoen, daar de Bijdragen geregeld aan zijn adres worden afgezonden.

II de volgende stukken:

1°. een proces-verbaal, opgemaakt en geteekend door de heeren A. D. van der Gon Netscher en P. J. Bachiene, de eerste als optredend, de tweede als aftredend penningmeester, waarbij de eerste verklaart te hebben overgenomen en de tweede te hebben overgegeven de in het proces-verbaal genoemde waarden en stukken tot het finantieel beheer betrekkelijk.

Voor kennisgeving aangenomen.

2o. eene missive van den heer Mr. W. B. Bergsma, waarbij hij verklaart de betrekking van Commissaris van het Instituut te aanvaarden.

Voor kennisgeving aangenomen.

3o. eene missive van den heer H. G. J. G. Vriesman te Pamalang, waarin hij, in antwoord op het schrijven van het Bestuur van 12 Februari jl. mededeelt dat hij niet gerechtigd is de door wijlen den heer Hageman aan het Instituut vermaakte handschriften te verzenden, omdat de gemachtigde der executrice vermeent dat de boedel niet solvent is en daarom de nagelaten goederen moeten worden verkocht. Evenwel is genoemde gemachtigde genegen al de manuscripten aan het Instituut af te staan, indien het daarvoor een matigen prijs besteden wil. De heer Vriesman wenscht de beslissing van het Bestuur hieromtrent te vernemen.

De Vergadering is van oordeel dat het Instituut uit kracht van de uiterste wilsbeschikking een recht heeft op de gelegateerde handschriften, terwijl enkel wordt gezegd dat de boedel van wijlen den heer Hageman niet solvent is, zonder dat dit door eenige opgaven wordt gestaafd. Op voorstel van den Voorzitter besluit de Vergadering aan Commissarissen te Batavia op te dragen omtrent den stand van den boedel inlichtingen in te winnen, om daarna aan het Bestuur gelegenheid te geven met eenige meerdere kennis te beoordeelen of het de handschriften tegen betaling moet overnemen. Het zal later een punt van overweging uitmaken welke som, met het oog op de overgelegde lijst, het Bestuur daarvoor zou kunnen aanbieden.

4o. eene missive van den heer A. May, Super-intendant of the rooms at Lloyd's te Londen, waarbij hij verklaart in de Bijdragen gelezen te hebben dat het Instituut een werk ter perse heeft gelegd van den heer von Rosenberg, zijnde het verhaal zijner reis naar Nieuw-Guinea. De heer May zou wenschen te vernemen of dit werk spoedig zal worden uitgegeven en geeft verder den wensch te kennen daarvan een ex. te ontvangen daar hij zich voorstelt voor het Engelsch publiek een overzicht van dit werk samen te stellen.

De Vergadering toont zich bereid aan het verzoek van den heer May te voldoen en bij verschijning van het werk een ex. ter zijner beschikking te stellen. Bij de mededeeling daarvan

aan den heer May, zal hem de vraag worden gedaan of hij zich voorstelt eene Engelsche vertaling van het geheele werk te leveren. Van de zijde van het Bestuur bestaat daartegen geene bedenking, omdat het aan het Instituut niet anders dan aangenaam kan zijn dat de werken, die het uitgeeft, door overzetting in eene vreemde taal, in een ruimer kring van lezers verspreid wordt. Mocht de heer May eene geheele vertaling bedoelen, dan is het Bestuur bereid, wanneer de heer May daartoe het verlangen openbaart, hem de afgedrukte vellen, naar mate die gereed komen, toe te zenden, zoodat hij reeds terstond met zijn arbeid een aanvang zou kunnen maken.

5o. missives van de Ministers van Binnenl. en van Buitenlandsche Zaken, de eerste berichtende dat hij, bij verschijning van het werk van dr. G. Schlegel, wellicht enkele exx. voor rekening van zijn departement zal nemen; de tweede meldende dat op de begrooting van zijn departement geene gelden beschikbaar zijn om de kosten te bestrijden van een zeker getal exx. van het bedoelde werk.

Aanneming voor kennisgeving.

Uitgave van het werk van dr. G. Schlegel, Uranographie Chinoise. De Secretaris zegt dat ten gevolge van de verhooging der oplage van 700 tot 750 exx. en van het kiezen eener andere papiersoort, de uitgaven voor dit werk eenigszins hooger moeten gesteld worden. Het totaal wordt nu geraamd op *f* 3382.40.

Het Bestuur stemt in deze verhooging toe en keurt tevens het concept-contract goed met de firma Brill voor de uitgave van het werk aan te gaan.

Opstel van den heer Uilkens te Tjamis, bevattende vertellingen aangaande Iman Sapie. De heer Niemann, in wiens handen dit stuk is gesteld, zegt dat het niet geschikt is ter opneming in de Bijdragen, in de eerste plaats omdat de inhoud van het Soendaneesche stuk zeer onbeduidend is, maar in de tweede plaats — en dit is de voorname reden — omdat het geschreven is in versmaat, waarin reeds vele Soendaneesche stukken gepubliceerd zijn. Voor de taalstudie hebben dergelijke stukken minder waarde, daar de taal verwrongen wordt naar de versmaat.

Reden waarom hij adviseert het stuk niet ter opneming in de Bijdragen te bestemmen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Verslag van den heer Matthes van de in Europa aanwezige Makassaarsche en Boegineesche handschriften. De commissie, bestaande uit de heeren Kern en Meinsma, verklaart met genoegen het stuk gelezen te hebben, maar zij meent dat het voor verkorting vatbaar zou zijn, door samenvoeging der nommers en door de teksten, vooral wanneer het vertalingen van maleische handschriften, wier inhoud bekend is, zijn, niet zoo uitvoerig te refereeren. Verder zou de commissie in overweging geven het stuk niet in zijn geheel maar in twee of drie gedeelten in de Bijdragen op te nemen, bijv. eerst de Makassaarsche, en daarna de Boegineesche. Doet men dit niet, dan zou de vraag moeten opgeworpen worden of het als afzonderlijk stuk zal worden uitgegeven, maar daarvoor is het, naar het oordeel der commissie, niet genoeg van algemeen belang.

De Vergadering vereenigt zich met dit advies en draagt den Secretaris op den heer Matthes daarvan mededeeling te doen.

Opstel van den heer dr. A. Bruining, predikant te Etersheim, bevattende eene vertaling van Cankara Âcârya's commentaar op de Aphorismen van den Vedânta. De Secretaris zegt dat hij van het gedeelte van het opstel, dat aan het Instituut is ingezonden, met belangstelling kennis heeft genomen. De arbeid verdient ongetwijfeld meerdere bekendheid. De Secretaris heeft echter een paar opmerkingen. 1o. Voor eene afzonderlijke uitgave is het minder geschikt en voor eene plaatsing in één nommer der Bijdragen is het te uitvoerig. Het opstel wordt begroot op 300 blz. Mocht door het Bestuur besloten worden het in de Bijdragen op te nemen, dan zou het overweging verdienen het bij gedeelten in eenige achtereenvolgende afleveringen te plaatsen. 2o. Aan het opstel ontbreken inleiding en aanteekeningen. Het zou althans wenschelijk zijn dat eene inleiding aan het opstel werd toegevoegd.

Ten opzichte van dit laatste punt verklaart de heer Kern zich bereid eene inleiding te leveren. Het geven van aanteekeningen zou hij niet durvan aanraden, omdat de aanteekeningen licht even uitvoerig zouden worden als het opstel zelf.

De Vergadering besluit den heer Bruining mede te deelen dat het Bestuur tot openbaarmaking van zijn arbeid bereid is, mits hij er in toestemme dat het opstel bij gedeelten in de Bijdragen wordt opgenomen. Met welgevallen neemt het Bestuur voorts het aanbod aan van den heer Kern om aan het opstel eene inleiding toe te voegen.

De heer van der Gon Netscher vraagt het gevoelen van het Bestuur omtrent de opneming in de Bijdragen van opstellen over de kolonisatie. Hij zou het toch wenschelijk achten dat bijv. door het stellen van vragen wetenschappelijke opgaven werden uitgelokt van hetgeen tot heden voor kolonisatie is gedaan. Dergelijke geschiedkundige mededeelingen hebben actueel belang, omdat in den laatsten tijd herhaaldelijk op het doen van proefnemingen wordt aangedrongen. De Vergadering verklaart in te stemmen met den wensch om opstellen over dit onderwerp uit te lokken en besluit dus in de Bijdragen te vermelden, dat het Bestuur van het Instituut wenscht te ontvangen een historisch onderzoek naar den uitslag van de pogingen tot kolonisatie met Europeanen in Oost- en West-Indië of in andere tropische gewesten.

Op voorstel van den heer Kern wordt besloten tot buitenlandsch lid van het Instituut te benoemen den heer dr. Albrecht Weber, te Berlijn.

De vergadering wordt hierna gesloten.

151ste BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 5 JULI 1873.

Tegenwoordig de heeren Bleeker (Voorzitter), Robidé van der Aa, Blommendal, Kern, van der Gon Netscher en Niemann. Afwezig de hh. Meinsma, Schlegel, Wijnmalen, Sloet van de Beele, Millard en 's Jacob; de drie eersten met kennisgeving. De Adjunct-Secretaris neemt het secretariaat waar.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter doet mededeeling van de ontvangst der volgende boekwerken:

Van de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage:
Verslag van de aanwinsten over 1872.

Van de Ned. Maatschappij ter bevordering van nijverheid:
Tijdschrift, 3e reeks. deel XIV, 3e stuk.
Handelingen en mededeelingen. 1873, afl. 3.

Van de Academie van Wetenschappen, te Berlijn:
Monatsbericht. Febr. 1873.

Van de Gesellschaft für Erdkunde te Berlijn:
Zeitschrift. no. 39—40.

Van de Société de géographie, te Parijs:
Bulletin, Mai 1873.

Van de Société d'ethnographie, te Parijs:
Actes, Mai 1873.

De Voorzitter zegt dat deze vergadering is belegd tot behandeling van een speciaal punt. Bij eenige bestuursleden van het onlangs te Amsterdam opgerichte geografisch genootschap is het denkbeeld opgerezen om bij den Minister van Koloniën pogingen aan te wenden de tweede Atjinesche expeditie te doen vergezellen door personen, toegerust met kennis op het gebied der aardrijkskunde, natuurlijke historie en inlandsche talen, ten einde die expeditie ook strekke om eenige meerdere bijzonderheden te vernemen omtrent de gesteldheid van land en volk in de noorde-

lijke streken van Sumatra dan men tot nu toe bezit, zoodat die expeditie ook vruchten zou dragen voor de wetenschap. Het geografisch genootschap zou evenwel, als de jeugdigste instelling, niet alléén dit verzoek tot de regeering willen richten maar zou wenschen dat het in de eerste plaats uitging van het Instituutsbestuur.

De heer Niemann doet, op uitnoodiging van den Voorzitter, mededeeling van een ontworpen adres aan den Minister van Koloniën, naar aanleiding waarvan eene uitvoerige gedachtewisseling ontstaat.

In de eerste plaats over het denkbeeld zelf om òver dit onderwerp een adres tot den Minister te richten. Bijna eenstemmig is men voor dit denkbeeld gestemd. Slechts één lid meent dat, terwijl nog zoovele streken van den Indischen archipel, die onder het Nederlandsch gezag behooren, voor de wetenschap geheel of ten deele onbekend zijn, het beter ware de nasporingen daar te doen plaats hebben dan in een gewest, dat niet onder het Nederlandsch gebied behoort.

In de tweede plaats wordt het ontworpen adres uitvoerig besproken. Ofschoon de inhoud daarvan in hoofdzaak wordt goedgekeurd, zou men de redactie korter wenschen gesteld te zien.

Op voorstel van den Voorzitter werd besloten eene commissie te benoemen, die zich met het ontwerpen van een brief, overeenkomstig de gemaakte opmerkingen, zal belasten, welke brief dan namens het Bestuur aan den Minister van Koloniën zal worden ingezonden. Tot leden dier commissie worden benoemd de heeren Niemann, Blommendal en de Voorzitter.

De overige werkzaamheden, die niet van spoedeischenden aard zijn, worden tot de volgende vergadering aangehouden.

152ste BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 20 SEPTEMBER 1873.

Tegenwoordig de heeren Bleeker (Voorzitter), Robidé van der Aa, Blommendal, Kern, Meinsma, van der Gon Netscher, Niemann en Schlegel. De heeren Sloet van de Beele en Wijnmalen met en de heeren Millard en 's Jacob zonder kennisgeving afwezig. De Adjunct-Secretaris neemt het secretariaat waar.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter doet mededeeling van de ontvangst van:

I. de navolgende boekwerken:

Van het Departement van Koloniën:
Kaart van het terrein des oorlogs in het Rijk van Atjeh.
Jaarboek van het mijnwezen in Ned. O. I. 2e jaarg., 2e dl.
Maleisch-Nederl. Woordenboek. vel 56—69.

Van de Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam:
Verhandelingen, deel XIII.

Van het Instituut van ingenieurs:
Tijdschrift. 1872—1873, 5e afl.

Van het Rijks Herbarium te Leiden:
Suringar, Musée botanique. vol. I, afl. 1—3.
Miquel, Illustrations de la flore de l'archipel indien. deel I, afl. 1—3.

Van de Ned. maatschappij tot bevordering van nijverheid:
Tijdschrift. Deel XIV, 4e stuk.

Van de Academie van Wetenschappen, te Weenen:
Sitzungsberichte der mat. naturwiss classe 1873, no. 17—21.

Van de Academie van wetenschappen, te Berlijn:
Monatsbericht. 1873, Februari—April.

Van de Deutschen Morgenländischen Gesellschaft:
Zeitschrift. 27e deel, afl. 1—3.

Van de Gesellschaft für Erdkunde, te Berlijn:
Verhandlungen. 1873, no. 1.
Correspondenzblatt der Afrikanischen Gesellschaft. 1873, no. 1.

Van de Société de géographie, te Parijs:
Bulletin. Juni—Juli 1873.
Van de Société entomologique de France:
Bulletin. n°. 10.
Van het Congres international des Orientalistes, te Parijs:
Verschillende door het Bestuur uitgegeven gedrukte stukken.
Van de Smithsonian Institution, te Washington:
Contributions to knowledge. deel XVIII.
Annual report 1873.
Van de Academy of natural sciences of Minnesota:
Constitution and by-laws.
Van den heer Clements R. Markham, te Londen:
Ocean Highways. Augustus 1872—Sept. 1873.
Van den heer Angelo de Gubernatis, te Florence:
La Rivista Europea. afl. Juli—Sept. 1873.
Van den heer de Croizier:
La Perse et les Persans.
Van den heer Sédillot:
Rectification d'un point de la Communication de M. Munk au sujet de la découverte de la Variation.
Van den heer Virlet d'Aoust:
Les origines du Nil.

II. de volgende missives:

a. van professor A. Weber te Berlijn, benoemd tot buitenlandsch lid van het Instituut, waarin hij verklaart onder dankbetuiging voor de ondervonden onderscheiding, die betrekking aan te nemen.

b. missives houdende kennisgeving van het overlijden van de hh. Mr. C. Visscher, te Arnhem en W. Poolman, te 's Gravenhage.

De missives sub. *a* en *b* worden voor kennisgeving aangenomen.

c. van Commissarissen van het Instituut te Batavia, dd. 30 April 1873, ten geleide van een wissel groot *f* 500 en van eene opgave der geïnde contributiën.

Deze stukken zijn bereids in handen gesteld van den Penningmeester.

d. van Commissarissen van het Instituut te Paramaribo,

dd. 8 Juli 1873, houdende bericht dat de heer Mr. E. A. van Emden tijdelijk, tot herstel van gezondheid, naar Nederland vertrekt.

Aanneming voor kennisgeving.

e. van den Minister van Koloniën dd. 26 Augustus, Lett. Aaz, no. 40 luidende als volgt:

's Gravenhage, den 26 Augs. 1873.

Bij Uwe missive van 7 Julij jl. no 1056, werd mijne aandacht gevestigd op de wenschelijkheid om de tweede expeditie tegen Atchin te doen vergezellen door eene commissie, belast met het doen van wetenschappelijke nasporingen.

Daar ik vermeen alles, wat op de organisatie van de bedoelde expeditie betrekking heeft, aan de Indische Regering te moeten overlaten en ook op de toevoeging van wetenschappelijke mannen aan de expeditie geenerlei invloed wensch uitteoefenen, heb ik er mij toe bepaald den Gouverneur-Generaal met Uw schrijven in kennis te stellen.

Intusschen kan ik U mededeelen, dat reeds bij de organisatie van de eerste expeditie de wenschelijkheid van wetenschappelijke onderzoekingen in Indie niet uit het oog verloren is. Ten bewijze hiervan bied ik U hiernevens aan een extract uit een schrijven van den Kommandant van het Leger aan den bevelhebber dier expeditie dd. 13 Maart jl.

De Minister van Koloniën,
(w. g.) F. v. d. Putte.

Het extract uit een schrijven van den legerkommandant aan den bevelhebber der expeditie is van den volgenden inhoud:

Hoofdkwartier
Batavia, 13 Maart 1873.

In het belang van de wetenschap is het daarom wenschelijk het aanstaand welligt kortstondig verblijf onzer troepen in dat rijk (Atchin) te benutten tot het systematisch verzamelen niet alleen van gegevens en wetenswaardige kennis, welke uit een uitsluitend militair oogpunt belangrijk zijn, maar ook van bijzonderheden betrekking hebbende op aan de krijgskunst en aan den oorlog zelfs geheel vreemde wetenschappen.

Ten einde de gelegenheid te openen tot vermeerdering van de thans nog zoo onvolkomen topografische kennis van Atchin, is aan den staf der expeditie eene vrij sterke opnemingsbrigade toegevoegd, doch ook ten aanzien van de verdere gesteldheid

van het land en van de bewoners, van hunne instellingen, zeden, gewoonten, taal en letterkunde en wat verder betrekking heeft op landbouw, nijverheid, handel, geologische gesteldheid van den bodem, ethnografie, archeologie, numismatiek, kortom van elken tak van wetenschap behooren, zooveel de gelegenheid maar eenigzins toelaat, zoo wetenschappelijk mogelijke nasporingen te worden gedaan.

U H.Ed.G. gelieve de officieren en het verder personeel dat aan de expeditie deelneemt, uit te noodigen om in dien zin werkzaam te zijn, en eenigen hunner, welke zich daartoe ten gevolge van opleiding, aanleg of bekwaamheid eigenen, daaromtrent bijzondere opdragten te geven.

De Kommandant van het Leger en Chef van het departement van oorlog,
(*Get.*) W. E. KROESEN.

Beide stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

f. van den heer May te Londen, die daarin zijn voornemen aan den dag legt tot het vervaardigen eener Engelsche vertaling van von Rosenberg's Reisverhaal en thans inlichtingen verzoekt omtrent den omvang van het werk en het getal der bij het werk behoorende platen.

Die inlichtingen zullen den heer May worden verstrekt en hem tevens worden toegezonden een ex. der afgedrukte vellen van het werk, met toezegging de volgende vellen te zullen ontvangen zoodra die gereed zijn.

g. van den heer A. Bruining, te Etersheim, zijn dank betuigende voor de plaatsruimte aan zijne bewerking van Çankara Âcârya's Commentaar op de aphorismen van den Vedânta in de Bijdragen van het Instituut toegestaan, en toezeggende nog in dit jaar een gedeelte der copie, ongeveer 7 à 8 vel druks, aan het Bestuur ter opneming te zullen toezenden.

Aanneming voor kennisgeving.

h. van den heer dr. B. Matthes, te Kampen, waarbij hij verklaart niet te kunnen voldoen aan den wensch van het Bestuur om zijn verslag van Makassaarsche en Boegineesche handschriften te bekorten, zoodat hij zijn opstel terug heeft verzocht.

Aanneming voor kennisneming.

i. van den heer dr. A. B. Cohen Stuart, te Leiden, waarin hij voorstelt de Regeering te wijzen op het hooge belang der overblijfselen van Pager-roejoeng en omstreken, en de wenschelijkheid om daarvan meer voldoende afbeeldingen (liefst goede fotogrammen) te bekomen.

De Vergadering betuigt hare instemming met dit voorstel, maar acht het beter, vooral omdat men daarvan een spoediger resultaat verwacht, de tusschenkomst in te roepen van den heer Netscher, goeverneur van Sumatra's Westkust, wiens ijver voor wetenschappelijke belangen bekend is. Bij de uitnoodiging, die daarvoor tot den heer Netscher zal worden gericht, zal hem tevens in overweging worden gegeven of de afbeeldingen niet het best en met de minste kosten te verkrijgen zouden zijn door de hulp in te roepen van Chineezen, die een zeer eenvoudig en doeltreffend middel bezigen om van rotsinscripties afdrukken te nemen. De oppervlakte waarop eene inscriptie voorkomt, wordt geheel en al met Chineesche inkt zwart gemaakt. Daarop wordt Chineesch papier gelegd en dit met een doek of een zachten borstel er stevig opgedrukt. Op die wijze krijgt men op zwarten grond een witten afdruk van alle verdiepingen, die op den rotswand voorkomen.

Benoeming van nieuwe leden. Tot leden van het Instituut worden benoemd de heeren T. S. A. de Clercq, adjunct-inspecteur van het lager onderwijs te Amboina, Jhr. C. A. van Sypesteyn, goeverneur van Suriname en F. W. van Eeden, directeur van het koloniaal museum te Haarlem.

De heer van der Gon Netscher biedt het Bestuur ter opneming in de Bijdragen aan een opstel bevattende een geschiedkundig overzicht van hetgeen in Oost- en West-Indië ten aanzien van de kolonisatie is voorgevallen. Dit opstel wordt in handen gesteld van de heeren Blommendal, Robidé van der Aa en den Voorzitter. In geval het oordeel dezer heeren over den geleverden arbeid gunstig mocht zijn, zal het opstel den Secretaris in handen worden gegeven om het terstond te bestemmen voor de volgende aflevering der Bijdragen.

De heeren Meinsma, Robidé van der Aa en Kern verklaren zich onledig te houden met de samenstelling van eenige kortere opstellen, die de Secretaris terstond voor de Bijdragen zal kunnen bestemmen.

De heer Niemann deelt mede dat ten vorigen jare een werk van den heer E. T. Dalton, getiteld „Descriptive ethnology of Bengal” op last van het Britsch-Indische goevernement is uitgegeven. De heer Niemann geeft in overweging dat het Bestuur zich wende tot den luitenant-goeverneur van Bengalen, met verzoek een ex. van dit werk aan het Instituut te willen afstaan.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer Niemann herinnert, dat vroeger herhaaldelijk sprake is geweest van het benoemen van correspondeerende leden, ten einde in de gelegenheid te zijn verdienstelijke personen, die de Bijdragen met goede opstellen zouden kunnen verrijken, zonder hen tot betaling van contributie te verplichten, aan het Instituut te verbinden. Hij heeft daarbij bepaaldelijk het oog op de zendelingen.

Hiertegen wordt opgemerkt dat de uitvoering van dit denkbeeld eene wijziging van het reglement zou vorderen, waartoe men niet dan om zeer dringende redenen moet overgaan. Maar bovendien, zijn er personen die gaarne lid zouden worden van het Instituut, doch voor wie de betaling der contributie bezwarend mocht zijn, zij zouden zeer gemakkelijk eene vergoeding voor die uitgaaf kunnen vinden in het leveren van opstellen voor de Bijdragen, waarvoor het Bestuur, wanneer dit verlangd wordt, honorarium toekent. Op die wijze kan de betaling der contributie geen bezwaar opleveren.

Na deze opmerkingen verklaart de heer Niemann op zijn denkbeeld niet verder aan te dringen.

De vergadering wordt hierna gesloten.

153STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 13 DECEMBER 1873.

Tegenwoordig de heeren: Bleeker (Voorzitter), Wijnmalen (Secretaris), van der Gon Netscher, Robidé van der Aa, Kern en Niemann. Afwezig de heeren Sloet van de Beele, Millard, Blommendal, 's Jacob en Meinsma, de drie laatsten met kennisgeving.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter bericht de outvangst van:

I. de volgende boekwerken:

Van het Departement van Koloniën:

Algemeen verslag van den staat van het lager onderwijs voor Europeanen over 1870.

S. Coolsma, Handleiding bij de beoefening der Soendaneesche taal.

Van de Kon. Academie van Wetenschappen, te Amsterdam:

Verslagen en Mededeelingen, afd. letterkunde, 2e reeks, 3e deel, 6e stuk.

Verslagen en Mededeelingen, afd. natuurkunde, 2e reeks, 7e deel, 2e stuk.

Van het Kon. Instituut van ingenieurs:

Tijdschrift. 1872—1873, 1e aflevering.

Van de Nederl. maatschappij van nijverheid:

Handelingen der 96e algemeene vergadering.

Tijdschrift. 3e reeks, deel XIV, 5e stuk.

Van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht:

Brieven en onuitgegeven stukken van J. Wtenbogaert, door H. C. Rogge. 3e dl.

Onderzoek omtrent de Middelburgsche beroerten, door J. van Vloten.

Kroniek. Jaargang 28.

Van de Keiz. Academie van Wetenschappen, te St. Petersburg.

Bulletin, deel XVII, blz. 27—36, XVIII blad 1—15.

Mémoires, deel XVIII no 8—10, XIX no 1—7.

Van de Kon. Pruissische Academie van Wetenschappen te Berlijn:

Monatsbericht, Mei—Aug. 1873.

Van de Keiz. Academie van Wetenschappen, te Weenen:

Sitzungsberichten der math. naturwiss. classe 1873, no 22—27.

Van de Gesellschaft für Erdkunde, te Berlijn:

Zeitschrift. no 45.

Verhandlungen. 1873, no 2—3.

Correspondenzblatt der Afrikanischen Gesellschaft 1873, no 2—3.

Van de Royal geographical society, te Londen:

Proceedings. deel XVI no 5, XVII no 1—2.

Van de North China Branch of the Royal Asiatic Society:
Journal. 1871—1872.
Catalogue of the library.
Van de Société de géographie, te Parijs:
Bulletin. Aug.—Oct. 1873.
Van de Société d'ethnographie, te Parijs:
Actes. Oct. 1873.
Van de Société entomologique de France:
Bulletin des séances. nº 12, 15—16.
Van den Schrijver, dr. J. J. de Hollander, een ex. van zijne vertaling der Reizen in den O. I. Archipel door prof. A. S. Bickmore. 2 dln.
Van den Schrijver, H. C. von der Gabelentz, een ex. van zijn werk: Die Melanesischen Sprachen. 2e abhandl.
Van den heer C. R. Markham, afl. Nov. en Dec. van zijn tijdschrift: Ocean Highways.
Van prof. A. de Gubernatis, afl. Oct. en Nov. van zijn tijdschrift: La Rivista Europea.
Van den heer Guido Cora, afl. 3—4 van 3—4 van zijn tijdschrift Cosmos.
Van den heer Meinsma, het 2e dl., 1e stuk zijner Geschiedenis der Ned. O. I. bezittingen.

II. de volgende missives:

a. van de North China Branch of the Royal Asiatic Society te Shanghai, waarbij bij de toezending van een ex. van het Journal 1871—1872 en van den Catalogus der bibliotheek wordt voorgesteld ruiling van werken.

Op voorstel van den Voorzitter vereenigt zich de vergadering met dit verzoek tot ruiling en besluit genoemd genootschap op te nemen onder die waarmede het Instituut betrekkingen onderhoudt.

b. van den heer C. B H. von Rosenberg, te Darmstadt, waarbij hij verzoekt dat zijn door het Instituut uit te geven Reisverhaal worde opgedragen aan Z. M. den Koning en dat hem van het bedoelde werk een 25tal exemplaren worden afgestaan.

De Voorzitter meent dat het verzoek tot opdracht van het werk aan Z. M. den Koning niet wel voor inwilliging vatbaar is, daar Z. M. de Koning Beschermheer is van het Instituut en het dus weinig houding zou hebben de door het Instituut

uit te geven werken nog speciaal aan Z. M. den Koning op te dragen. De vergadering erkent de juistheid dier meening en besluit dus den heer von Rosenberg in overweging te geven op zijn verzoek niet verder aan te dringen.

Het verzoek van den heer von Rosenberg tot het ontvangen van 25 presentexemplaren van zijn Reisverhaal wordt door de vergadering toegestaan.

c. van Commissarissen van het Instituut te Paramaribo, dd. 4 November 1873, waarbij wordt toegezonden eene kasrekening op ult. October jl. en een wissel groot *f* 200. Commissarissen verklaren dat zij algemeen tegenzin ontmoeten in het voldoen der contributie over 1871, op grond dat verzuimd is deze in tijds te innen, dat mogelijk aan de uitlandigheid van den toenmaligen penningmeester, den heer Carstairs en het verblijf van den heer Cateau van Roseveldt in een der buitendistricten toe te schrijven is. Commissarissen stellen daarom voor die contributie te mogen afschrijven.

De kasrekening en de wissel groot *f* 200 zijn in handen van den penningmeester. Wat het verzoek betreft tot afschrijving der contributie van 1871, ofschoon het Bestuur gaarne bij de West-Indische leden eene andere gezindheid jegens het Instituut zou hebben ontwaard, dan door weigering tot betaling van het verschuldigde aan den dag wordt gelegd, zoo meent het toch niets anders te kunnen doen dan het verzoek van Commissarissen toe te staan.

d. van den heer May te Londen, waarbij hij de ontvangst bericht van vel 1—10 van het Reisverhaal van den heer von Rosenberg en de schriftelijke inlichtingen van het Bestuur omtrent de bij het werk gevoegde platen.

Aanneming voor kennisgeving.

e. van den heer Gualth. Kolff te Leiden, waarin hij naar aanleiding van de mededeelingen in het Jaarverslag over 1872 protesteert tegen de uitgave door het Instituut van leesboeken voor het onderwijs in Indische talen. De heer Kolff meent toch dat het Instituut door de uitgave van Niemann's Bloemlezing uit Maleische Geschriften en van der Tuuk's Maleisch Leesboek buiten zijne attributen gaat en treedt op het gebied der particuliere industrie, die moeielijk met het Instituut kan mede-

dingen, dat daartoe door subsidiën en contributiën in staat gesteld, vaak buitensporige honoraria kan verleenen en lage prijzen stellen.

Het Bestuur meent dat dit protest een juisten grondslag mist en het karakter der werkzaamheid van het Instituut miskent. De beschuldiging, dat het Instituut treedt op het gebied der particuliere nijverheid, zou de meening kunnen doen ontstaan dat het Instituut het behalen van winst met zijne uitgaven op den voorgrond stelt. Dit is echter nimmer het doel geweest; integendeel heeft het Instituut zich steeds beijverd die werken uit te geven, die boven de krachten bleken te gaan van particulieren. Een boek, uitsluitend bestemd voor het onderwijs en speciaal met het oog daarop vervaardigd, heeft het Instituut nooit uitgegeven. Dat de Maleische bloemlezingen van de heeren Niemann en v. d. Tuuk, uitgegeven met het doel om onder den inlander verspreid te worden, ook voor het onderwijs in de maleische taal dienstbaar zijn gemaakt, kan moeilijk worden afgekeurd. Vermoedelijk zal ditzelfde het geval zijn met de weldra te verschijnen „Babad Tanah Djawi" van den heer Meinsma, waarvan de uitgave door het Instituut de goedkeuring van den heer Kolff wegdraagt, ofschoon ook dit werk voor verspreiding in Indië bestemd is.

Deze beschouwingen zullen den heer Kolff, naar aanleiding van het door hem ingeleverd protest, worden medegedeeld.

f. van den heer J. A. Uilkens te Tjamies, waarbij hij verklaart aan te nemen zijne benoeming tot lid van het Instituut en verder het Bestuur ter opneming in de Bijdragen aanbiedt: Proeve van vertaling van de Duizend en een Nacht uit het Javaansch in het Soendaneesch.

Op voorstel van den heer Kern wordt besloten dit opstel niet in de Bijdragen op te nemen, hoe verdienstelijk de geleverde arbeid ook wezen moge, omdat het zeer onraadzaam is vertalingen in Indische talen, door Europeanen bewerkt, te publiceeren, zoolang nog zoovele teksten van inlanders op uitgave wachten.

Na eenige huishoudelijke werkzaamheden wordt de vergadering gesloten.

154ste BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 14 JANUARI 1874.

Tegenwoordig de heeren van der Gon Netscher, Robidé van der Aa, Blommendal, 's Jacob, Kern, Niemann, Schlegel en Wijnmalen (Secretaris). De heeren Bleeker en Meinsma door ongesteldheid met kennisgeving afwezig; zonder bericht de hh. Sloet van de Beele en Millard.

Tengevolge van de afwezigheid van den Voorzitter en Onder-Voorzitter, bekleedt de heer van der Gon Netscher, als oudste in jaren, het Voorzitterschap.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter bericht de ontvangst van:

I. De volgende boekwerken:

Van het Departement van Koloniën:

Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerregten op Java en Madura over 1872.

De Jonge, De opkomst van het Ned. gezag in O. I. 7e dl.

Van de Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam.

Verslagen en Mededeelingen, afd. natuurkunde, 1e dl., 3e st.

Van de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland:

Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje. 1873.

Alphabetisch register op de 25 jaargangen, 1849—1873.

Van de Ned. Maatschappij van nijverheid:

Tijdschrift, 3e reeks, deel XIV, 6e stuk.

Van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Tijdschrift, deel XX, afl. 4—6.

Notulen, deel X no 4, XI no 1.

Alphabetische lijst van land-, zee-, rivier-, wind-, storm- en andere kaarten, toebehoorende aan het Genootschap.

Van de Pruissische Academie van Wetenschappen, te Berlijn:

Monatsbericht. Sept.—Oct. 1873.

Van de Academie van Wetenschappen, te Weenen:
Sitzungsberichte der math. naturw. Classe 1873, nº 28—30 en inhoudsopgave 1873.
Sitzungsberichte der phil. hist. classe. dl. 71—73.
Van de Royal Geographical Socie
Journal, vol XLII.
Proceedings, vol XVII, nº 3—5.
Van de Société entomologique de France:
Bulletin. nº 17.
Van de Deutschen Morgenländischen Gesellschaft:
Zeitschrift. 27e dl., afl. 4.
Van de Gesellschaft für Erdkunde, te Berlijn:
Zeitschrift. nº 46.
Verhandlungen. 1873, nº 4.
Van de Sociedad de geografia y estadistica de la Republica Mexicana:
Boletin. Tercera epoca. Tome I, nº 1—2.
Van den Schrijver, mr. H. O. van der Linden, een ex. van zijn geschrift: Banda en zijne bewoners.
Van prof. A. de Gubernatis, La Rivista Europea, afl. Dec. 1873 en Januari 1874.
Van den heer Leemans, namens den Minister van Koloniën: Bôrô-Boedoer op het eiland Java.

II. De navolgende missives:

a. Van den heer Leemans, Directeur van het Rijks museum van oudheden te Leiden, ten geleide van het namens de regeering aangeboden ex. van het werk: Bôrô-Boedoer op het eiland Java.

Voor die toezending zal den heer Leemans den dank van het Bestuur worden betuigd.

b. Van de Sociedad Mexicana de geografia y estadistica te Mexico, ten geleide van nº 1 en 2 van het door dit Genootschap uitgegeven Boletin en voorstellende ruiling van werken.

Dit voorstel wordt door de vergadering aangenomen.

c. Van den Minister van Koloniën, dd. 17 December 1873, waarin, ter aanvulling van het medegedeelde in Ministers brief van 26 Augustus, wordt bericht dat de Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië in overeenstemming met de adviezen

van den luitenant-generaal van Swieten en van den leger-commandant, gemeend heeft dat de omstandigheden nog niet veroorloofden eene wetenschappelijke commissie voor nasporingen in Atchin te benoemen. „Het beschermen, verzorgen en verplegen der leden eener te benoemen commissie — schrijft de generaal van Swieten — het verschaffen van transportmiddelen voor de werktuigen, die zij verzameld hebben, is een te groot bezwaar, om de verplichting daartoe al dadelijk op zich te kunnen nemen in een gewest, waar, aanvankelijk althans, niets zal te bekomen zijn dan hetgeen uit de magazijnen van het legercorps zal worden verstrekt."

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

d. Van den heer von Rosenberg, bevattende eenige mededeelingen over een wegens zijne geneeskracht hooggewaarde struik, de cedron (simaba cedron).

Deze mededeelingen worden voor kennisgeving aangenomen.

e. Van den heer Couvée, verhuurder der localen in gebruik door het Instituut en het Indisch genootschap, verklarende bereid te zijn de huur van 1 tot 3 jaren te verlengen, mits beide instellingen bereid zijn den huurprijs met *f* 100 te verhoogen en te brengen op *f* 550. Voor den prijs van *f* 450, waarvoor thans de localen verhuurd zijn, zou hem verdere verhuring niet mogelijk zijn.

De Secretaris deelt hierbij mede dat het Indisch Genootschap, dat bereids van den inhoud van dit schrijven heeft kennis genomen, verklaard heeft bereid te zijn voor de helft in de verhooging bij te dragen.

De Vergadering toont zich geneigd de verhooging van den huurprijs toe te staan, mits de heer Couvée ook zijnerzijds aan eenige voorwaarden wil voldoen. De Secretaris wordt gemachtigd met den heer Couvée de huur voor drie jaren te verlengen, indien deze bereid is die voorwaarden aan te nemen.

De Secretaris zegt, dat met elken dag meer de dringende behoefte gevoeld wordt aan eene volledige koloniale bibliotheek. Voor de wetenschap is dit van belang, maar ook de eer van Nederland als koloniale mogendheid vordert dat er eene voor het publiek toegankelijke verzameling bestaat van *alle* werken op Indisch gebied, zoo in als buiten Nederland, met name

vooral in Indië, gedrukt en uitgegeven. In de bibliotheek van het Departement van Koloniën mogen vele, zoo niet alle der in Indië gedrukte geschriften en werken voorhanden zijn, voor het publiek heeft dit weinig waarde, omdat die verzameling uitsluitend voor het departement bestemd is. De overige bibliotheken, de Koninklijke bibliotheek, die der hoogescholen, en die van het Instituut en Indisch Genootschap zijn lang niet volledig.

Hoewel reeds van verschillende zijde op de oprichting van eene volledige koloniale boekenverzameling is aangedrongen, heeft men echter de verwezenlijking dier schoone gedachte nog niet gezien; en schijnt het dat men de uitvoering er van aan particuliere krachten wil overlaten, dan ligt, het hier te lande althans, naar de meening van den Secretaris, op den weg van de beide hier gevestigde Indische genootschappen, in de bestaande leemte te voorzien.

Als middel om tot eene volledige koloniale bibliotheek te geraken schijnt het z. i. wenschelijk dat de bibliotheken van het Instituut en van het Indisch Genootschap vereenigd worden en dat beide instellingen jaarlijks eene ruime som tot uitbreiding der dán vereenigde verzameling besteden. De Secretaris wenscht dat deze zaak onderworpen worde aan eene gemengde commissie uit de beide genootschappen, aan wie het onderzoek en de beantwoording der volgende vragen zou worden opgedragen: 1o. Is vereeniging der beide bibliotheken wenschelijk; 2o. Zoo ja, is het cijfer der thans door de beide instellingen voor de boekerijen uitgetrokken sommen toereikend ter behoorlijke aanvulling en tot het bijhouden der aanwezige vakken, en zou, ter vermeerdering der inkomsten, aanvrage om subsidie, geene overweging verdienen? 3o. Zou bij eene eventueele vereeniging der beide bibliotheken, met 't doel vooral om tot het bezit eener volledige koloniale boekenverzameling te geraken, het thans beschikbaar lokaal voldoende zijn, of dient niet naar een ander te worden omgezien? verdient een afzonderlijk bibliotheeksgebouw niet alleszins aanbeveling? en, eindelijk, 4o. zoo er eene veranderde inrichting, gelijk die hier bedoeld wordt, mocht tot stand komen, welke maatregelen zijn er dan te nemen voor het richtig beheer der verzameling?

Het voorstel tot benoeming eener gemengde commissie ontmoet bij sommige leden bezwaar. Wanneer toch het Instituut aan het Indisch Genootschap het verzoek doet om ook zijnerzijds twee of meer leden in die commissie te benoemen, dan moet

voor het Bestuur van het Instituut de kwestie der vereeniging eene besliste zaak zijn. De wenschelijkheid der vereeniging is door het Instituutsbestuur nog niet uitgesproken.

Wat de wenschelijkheid zelve der vereeniging betreft, daaromtrent bestaat ook twijfel. De vereeniging toch zal geen ander nut hebben dan dat men ééne verzameling zal bezitten en slechts één catalogus zal behoeven te raadplegen, ten ware het gevolg van de vereeniging mocht zijn dat men meer geld tot aankoop van werken zal kunnen besteden en dit is met het oog op de finantieele krachten van de beide genootschappen niet te verwachten. Ook al mocht de wenschelijkheid en mogelijkheid der vereeniging worden uitgesproken, dan zou de ongelijke waarde der beide bibliotheken een hinderpaal kunnen opleveren.

Op uitnoodiging der Vergadering verklaart de Secretaris zich bereid zijn mondeling toegelicht voorstel thans terug te nemen, zich voorbehoudende de wenschelijkheid der vereeniging in een open brief aan de leden der beide genootschappen in het licht te stellen en later het onderwerp weder ter tafel te brengen.

De Penningmeester brengt ter tafel:

1°. de rekening van ontvangsten en uitgaven over 1873.

De rekening met de daarbij behoorende stukken worden in handen gesteld van de heeren Robidé van der Aa en 's Jacob, met verzoek in de volgende bijeenkomst verslag uit te brengen.

2°. de begrooting van ontvangsten en uitgaven over 1874.

Ten gevolge van het gereedkomen in 1874 van drie afzonderlijke werken, die der heeren Schlegel, Meinsma en von Rosenberg, sluit de begrooting met een nadeelig slot, dat gedekt wordt door den verkoop van effecten.

Tot leden worden voorgesteld en benoemd de heeren mr. W. K. baron van Dedem en mr. H. O. van der Linden, beiden te 's Gravenhage.

De Secretaris stelt voor den heer Kern honorarium toe te kennen voor zijne opstellen in de Bijdragen. Tot ondersteuning van dit voorstel wordt aangevoerd dat men niet kan verlangen en ook niet kan verwachten, dat ieder die een deel van zijn tijd besteedt voor het bewerken van opstellen in de Bijdragen, dit doen zal zonder eenige geldelijke vergoeding. Dat honora-

rium behoeft echter niet hoog te zijn en de toekenning daarvan dient zich te beperken tot hen die het verlangen.

De heer Robidé van der Aa oppert bij deze gelegenheid opnieuw het denkbeeld om de jaarlijks op de begrooting uitgetrokken som voor honorarium ter beschikking te stellen van den Secretaris, om, in overleg met den Voorzitter, daaruit honoraria voor opstellen in de Bijdragen te voldoen, behoudens latere verantwoording aan het Bestuur.

De Vergadering vereenigt zich met het voorstel van den Secretaris om den heer Kern honorarium toe te kennen, maar besluit het denkbeeld van den Robidé van der Aa in eene volgende vergadering tot een punt van bespreking te maken.

De heer Niemann rapporteert omtrent eene in zijne handen gestelde vertaling van een Maleisch geschrift over de geschiedenis van Siam. Het is geschreven door Abdullah, die vroeger het verhaal leverde eener reis over Bali, dat in het Tijdschrift van Ned.-Indië is opgenomen. Het stuk is niet onderhoudend, maar verdient toch geplaatst te worden, vooral omdat er niet vele opstellen van inlanders bestaan, waarin zij hunne reisindrukken hebben verhaald. Het stuk wordt den Secretaris in handen gesteld ter plaatsing in de Bijdragen.

De vergadering wordt hierna gesloten.

TRANSCRIPTIE.

Verslag der Commissie.

(Zie de Notulen der 149e Bestuursvergadering, Deel VIII, blz. XXIV.)

De Commissie, waaraan door het Bestuur is opgedragen een ontwerp van transcriptie ter vervanging van 't vroeger in de Bijdragen voorkomende op te maken, stelt de navolgende schets voor.

Nâgarî-alphabet.

Klinkers: a, â, i, î, u, û, ṛ, ṝ, ḷ, e, o, ai, au.

Medeklinkers: ka, kha, ga, gha, ṅa (nga), c'a, c'ha, ja, jha, ña, ṭa, ṭha, ḍa, ḍha, ṇa, ta, tha, da, dha, na, pa, pha, ba, bha, ma, ya, ra, la, va (wa), s'a, ṣa, sa, ha.

Anusvâra: ṁ Visarga: ḥ.

Voor het oud-Javaansch (Kawi) kunnen dezelfde teekens gebruikt worden, benevens ĕ voor den korten pĕpĕt-klank, en ö voor den langen, terwijl de Anusvâra de waarde heeft van ṅ (ng).

Javaansch alphabet.

ha, na, c'a (tja), ra, ka, da, ta, sa, wa (va), la, pa, ḍa, ja (dja), ya (ja), ña (nja), ma, ga, ba, ṭa, ṅa (nga).

rĕ (pa-c'ĕrĕk), lĕ (ṅa-lĕlĕt), ṇa (Jav. ꦟ), ṣa (Jav. ꦯ),

c'ĕc'ak (tjĕtjak): ṅ (ng).

Klinkers: a, i, u (oe), e, o; pĕpĕt: ĕ.

De lettergrepen ha, hi, hu enz. kunnen ook uitgedrukt worden door a, i, u enz., waar de h stom is.

Voor het Soendaneesch worden dezelfde teekens gebruikt als voor het Javaansch, behalve dat voor de ꦝ da komt, en de ꦛ er niet in gebruikt wordt. De lange pĕpĕt wordt uitgedrukt door ö of eu. Verder: ꦄ = a, ꦌ = e, ꦆ = i, ꦎ = o, ꦈ = u (oe), ꦄꦼ kort = ĕ, lang = ö of eu.

Arabisch-Maleisch alphabet.

ا = ʼ b. v. ʼahad (of door den klinker zonder teeken: ahad).

ب = b.

ت = t.

ث = ṯ, ts, of th.

ج = j of dj.

چ = c of tj.

ح = ḥ.

خ = ḫ of ch.

د = d.

ذ = ḏ of dz.

ر = r.

ز = z.

س = s.

ش = s′ of sj.

ص = ṣ.

ض = ḍ of ḏl.

ط = ṭ.

ظ = ẓ, tl of ḍḷ.

ع = ʻ b. v. ʻadil.

غ = ĝ of ṛ.

ڠ = ṅ of ng.

ف = f of p.

ڤ = p.

ق = ḳ.

ک = k.

ڬ = g.
ل = l.
م = m.
ن = n.
و = w.
ه = h.
ي = y of j.
ڽ = ñ of nj.

De klinkers zijn: a, i, u of oe, e, o, ă of ĕ.

Hamza = alif = ' of geen teeken.

Angka = ٢, of herhaling van het woord.

Indien dit ontwerp de goedkeuring van het Bestuur verwerft, zou de commissie het wenschelijk achten, dat een voldoend aantal teekens naar dit ontwerp op de drukkerij aanwezig zij, en dat den schrijvers voor de werken van het Instituut worde verzocht, om, onverminderd ieders recht om zijne spelling te volgen, zich van deze teekens te bedienen, en van geene andere bijzondere teekens, welke niet op de drukkerij zijn [1]. Tevens zou men hun moeten verzoeken, om, wanneer hunne transcriptie van het hier gegeven ontwerp mocht afwijken, de punten van verschil ten gerieve der lezers op te geven.

---

[1] Van de ă zal ook een voldoend aantal voorhanden moeten wezen, opdat de schrijvers, desverkiezende, zich daarvan kunnen bedienen.

OVER DE VERBALE VORMEN IN HET SOENDANEESCH.

DOOR

G. J. GRASHUIS.

---

§ 1. Onder *werkwoord* wordt in dit opstel verstaan: een wortel, stam of afleiding, waarvan de oorspronkelijke of gewone beteekenis zoodanig is, dat daarmede een *werking* of *toestand* van een persoon of zaak wordt aangeduid. Het begrip van een dergelijk woord kan somtijds in den zin optreden als substantief, maar eigenlijk en hoofdzakelijk komt het voor als *verbum*, d. i. als uitdrukking van al wat van een onderwerp wordt gezegd, gepraediceerd. Voorbeelden zijn de Soendanesche wortels: l o s, h o s, r a s, g è k, p o k, en de stammen: l u m p a n g, m o d a r, i n g e t, d i j o e k. De vier eerstgenoemde wortels beteekenen: gaan, sterven (creveren), zich herinneren, zitten, even als de vier opgegeven stammen; zij worden echter thans niet meer op zich zelve als verba gebezigd, maar alleen, gevolgd door en in het begrip als 't ware één geworden met die stammen. Zoo is: t o e l o e j l o s l u m p a n g, daarop ging hij (weg of heen); b a n g k o n g t è h h o s m o d a r, de kikvorsch creveerde, ging kapot; r a s i n g e t, hij herinnerde zich, en g è k d i j o e k d j e l e m a t è h, de man zat neder, ging zitten. De wortel p o k komt steeds voor met het suffix n a, en beteekent dan: zijn (haar) zeggen of woord, hij (zij) sprak; daarna worden de gesproken woorden opgegeven met of zonder voorafgaand k i j u (aldus).

Andere voorbeelden zijn: h è è s, slapen, n j a t o e, eten, n j a h o, weten, b o g a, hebben, bezitten, stammen, die een toestand of eene werking aanduiden, — en n g i n o e m, drinken, n g a l e b o k, vreten (v. e. mensch met verachting sprekende), m u w u n g, kaauwen, t i p o r o s, met den voet in een gat of door den vloer raken, t i t a d j o n g, met den voet tegen iets stooten (bij ongeluk), k a t j e p è t, ergens tusschen geklemd

zittten of raken, afleidingen, waarvan de drie eerste eene werking en de drie laatste een toestand beteekenen.

§ 2. Wat den *vorm* der stammen betreft, deze is in den regel tweelettergrepig, en het is slechts zelden doenlijk de stammen in verband te brengen met wortels, die òf in het Soendaneesch, òf in de verwante talen voorkomen. Enkele stammen zijn drielettergrepig, b. v.: h a r è w o s, fluisteren, s o l è d a t, in t i s o l è d a t, uitglijden (op glibberigen grond).

§ 3. De afgeleide vormen worden van stammen gemaakt door voor-, achter- of invoeging van letters of lettergrepen, van welke sommige nog voorkomen als woorden, andere met in het Soendaneesch of elders voorkomende woorden in verband staan, terwijl enkele wat den oorsprong betreft, uit de taal in haren tegenwoordigen toestand niet kunnen worden verklaard.

§ 4. De *verbale* vormen zijn ten opzigte der beteekenis van tweeërlei soort: I. *Subjectieve*, en II. *Objectieve* vormen, al naarmate zij dienen om iets te zeggen, te prediceren, òf van een subject, d. i. van een persoon of zaak, die in den zin voorkomt als handelende, of als in een toestand verkeerende, — òf van een object, d. i. van een persoon of zaak, die wordt voorgesteld als iets ondergaande, als bewerkt wordende, hetzij van de bewerkende oorzaak al of niet wordt gesproken, of wel als in een toestand verkeerende, die een gevolg is van omstandigheden.

§ 5. De *Subjectieve* vormen zijn: 1°. *eenvoudige* werkwoorden (wortels, stammen of afleidingen); 2°. *actieve* werkwoorden; 3°. *transitieve* werkwoorden; 4°. *causatieve* werkwoorden, en 5°. *toestandswoorden*, benevens 6°. *reciproque* en 7°. *frequentatieve* werkwoorden. De *objectieve* zijn: 1°. *objectieve passieven*; 2°. *subjectieve passieven*, en 3°. *objectieve toestandswoorden*.

§ 6. De opgegeven vormen kunnen in den zin op drieërlei wijze voorkomen, namelijk: 1°. als *gezegde*, om eene werking of een toestand te benoemen; 2°. in den *voluntatief*. d. i. ook wel als *gezegde*, echter niet om aan te duiden dat eene werking plaats heeft of een toestand aanwezig is, maar om te kennen te geven dat de spreker *wil*, *wenscht*, *voorstelt* of *verbiedt* dat zal geschieden, wat door het werkwoord, toestandswoord of passief wordt gezegd, of 3°. in het *futurum*, om aan te duiden, dat eene werking of een toestand als toekomstig wordt gedacht. Voor den voluntatief en het futurum heeft het Soendaneesch

eigen vormen en uitdrukkingen, die evenwel niet in § 5 zijn opgeteld, dewijl zij op zich zelve, buiten den volzin, niet als zelfstandige woorden of vormen kunnen worden beschouwd, en om die reden beter afzonderlijk kunnen worden behandeld.

§ 7. *Eenvoudige* werkwoorden zijn de zoodanige, wier beteekenis in het tegenwoordig spraakgebruik neêrkomt op één enkel begrip, ééne enkelvoudige voorstelling, die den spreker voor den geest staat, wanneer een *eenvoudig* werkwoord, ook al is het eene afleiding, door hem van een persoon of zaak als gezegde wordt gebezigd. Het woord *eenvoudig* drukt dus de tegenstelling uit van deze soort en alle andere soorten van werkwoordsvormen, waarbij nog andere begrippen worden aangeduid, die èn in den vorm, èn in de beteekenis dier soorten opgesloten liggen. (Voorbeelden in § 1.)

§ 8. Enkele *afleidingen* vinden hare plaats onder deze soort, dewijl zij thans voor het gevoel van den Soendanees het bijzondere en eigenaardige begrip niet meer hebben, dat oorspronkelijk werd aangeduid door het vervormend deel, hetwelk aan het grondwoord is toegevoegd. Verder verdient opmerking, dat mede onder den naam van eenvoudige werkwoorden zullen worden opgenomen alle bijvoegelijke naamwoorden, die in den zin voorkomen als gezegde. Voorbeelden van de eerstbedoelde soort zijn de aan het slot van § 1 genoemde vormen: t i p o r o s, t i t a d j o n g, die, hoewel blijkbaar afgeleid van de niet gebruikelijke stammen. *poros* en *tadjong*, steeds voorkomen alsof zij grondwoorden waren, en waarbij dus de eigenaardige beteekenis van het praefix *ti* is verdwenen; verder woorden als: n j a n g h o e n d j a r, zitten, met de beenen horizontaal uitgestrekt, (*hoendjar* niet gebruikelijk), en n j a r a n d è, tegen iets leunen (*randè* of *sarandè*, niet gebruikelijk). Een voorbeeld van de laatstgenoemde soort is p a è h, dood, ook: sterven. Zoo beteekent: a n o e p a è h, de dooden, maar: r è k p a è h, hij zal (gaat) sterven.

§ 9. *Actieve* werkwoorden zijn benamingen van w e r k i n g e n, en hierin komen zij overeen met die *eenvoudige* werkwoorden, waarmede eene werking, aan een persoon of zaak toegekend, wordt aangeduid. Zij hebben echter nog deze eigene beteekenis, dat zij de benoemde werkingen aanduiden en voorstellen, als v a n d e n p e r s o o n o f d e z a a k u i t g a a n d e, als werkingen van een als s u b j e c t, als z e l f s t a n d i g en w e r k z a a m gedachte persoon of zaak. Deze grondbeteekenis der

actieve werkwoorden heeft in den loop der tijden natuurlijk velerlei wijzigingen ondergaan, en toepassingen erlangd, die oppervlakkig beschouwd minstens vreemd schijnen, maar voor welke ongetwijfeld grond en reden was op het oogenblik, toen de wijziging of toepassing zich voor het eerst bij een of ander woord vertoonde. Het is dus thans niet meer doenlijk de reden op te sporen, waarom bijvoorbeeld eten en drinken, als organische verrigtingen beschouwd en benoemd, worden uitgedrukt, het eerste door het eenvoudige werkwoord (stamwoord) njatoe, het tweede door het actieve werkwoord nginoem, terwijl men voor vreten, van een persoon met verachting sprekende, het actieve werkwoord ngalebok bezigt. Evenzeer als het ons, Westerlingen, duister is en blijft, waarom in sommige gevallen de Soendanees werkingen, althans voor ons begrip en naar ons spraakgebruik, aanduidt met een eenvoudig werkwoord (stamwoord), zooals tjurik, weenen, al spreekt hij ook van den persoon, die weent, als van een subject, die het geween maakt, — evenzeer is het ons onverklaarbaar, om welke reden een begrip als liggen, zooals van een persoon, die rust, of een voorwerp, bijvoorbeeld een flesch, wordt uitgedrukt door het actieve werkwoord ngedeng. Het is, in één woord, ondoenlijk altijd en overal de verklaring te geven van verschijnselen in de taal, die zich somtijds bij vele woorden vertoonen, zoodat de taalwet in algemeenen zin kan worden opgegeven, maar niet alle schakeringen kunnen worden onderscheiden en beschreven, welke bij eene gelijksoortige reeks van verschijnselen door het spraakgebruik in het leven zijn geroepen. Doenlijk is het evenwel onder de groote menigte actieve werkwoorden zekere soorten of rubrieken te onderkennen, waarbij telkens de eigenaardige beteekenis van den hier behandelden werkwoordsvorm te voorschijn treedt, en na de beschrijving van de wijze van *vorming* dezer werkwoorden, zal een klein aantal voorbeelden worden medegedeeld ter opheldering van het gebruik en de beteekenis van dezen belangrijken afleidingsvorm.

§ 10. Een *actief* werkwoord wordt van een grondwoord (stam of wortel) gevormd door vervoeging van den neusklank (*n*), of van de lettergreep *nga*, al naarmate de beginletter van het woord een harde stomme letter is, namelijk: *k*, *t*, *p*, of een zachte stomme, namelijk: *g*, *d*, *b*. De sisletter (*s*) en de verhemelte-*t* (*tj*) worden als harde stommen behandeld, en de klinkers, de harde blazing (*h*), de verhemelte-*d*

(*dj*), de halfklinkers (*j* en *w*), de smeltletters (*r* en *l*), benevens de neusletters (*m*, *n*, *nj* en *ng*) als zachte stommen. Bij de voorvoeging van *n* werd echter *n* + *k* tot *ng*, *n* + *p* tot *m* + *p* (later alleen *m*) en *n* + *t* tot *n*, zoodat de beginletters *k*, *t*, *p* als 't ware vervangen worden door *ng*, *n* en *m*, terwijl *n* + *s* en *n* + *tj* overgaan in *nj*. Met een aanvangsklinker wordt *nga* tot *ng*, zoodat *nga* + *a* in *nga*, *nga* + *i* in *ngi*, *ng* + *oe* in *ngoe*, *ng* + *è* in *ngè*, en *ng* + *o* in *ngo* overgaat. Voorbeelden zijn:

GRONDWOORD.	ACTIEF WERKWOORD.
kèdjo, gestoomde rijst,	ngèdjo, rijst in stoom koken;
tèjang, grondvorm van	nèjang, naar iets zien, naar iets zoeken;
puntas, overzijde (v. e. water),	muntas, naar de overzijde gaan;
saoer, grondv. van	njaoer, roepen, ontbieden;
tjokot, 〃 〃	njokot, aanvatten, grijpen, pakken, nemen;
gantjang, met spoed,	ngagantjang, zich haasten;
dègdèg, grondv. van	ngadègdèg, beven;
bobodo (van *bodo*) 〃 〃	ngabobodo, foppen;
djoeroe 〃 〃	ngadjoeroe, baren;
ais 〃 〃	ngais, in een doek op zijde dragen;
inoem 〃 〃	nginoem, drinken;
oesup, vischhaak,	ngoesup, hengelen (visschen),
èwè, vrouw, wijf,	ngèwè, beslapen (plat woord);
omong, woord, wat men zegt,	ngomong, zeggen, praten;
hoeroen, grondv. van	ngahoeroen, zamenbinden, een bundel maken (van brandhout voornamelijk);
woeroek, 〃 〃	ngawoeroek, onderrigten, leeren;
lijuk, 〃 〃	ngalijuk, naar iets kijken;
njenjeri (van njeri) 〃 〃	nganjenjeri, pijn, smart veroorzaken, aandoen.

Voorheen werd *b* in den regel behandeld als *p*; b. v. boro wordt moro, jagt maken op, najagen, en buwung wordt muwung, kaauwen. Ongewone vormingen zijn nog njiun, maken, van djijun, njuung, zien van djuung, en ngègèl, bijten, van gègèl.

§ 11. Wat de beteekenis en het gebruik van het actieve werkwoord aangaat, daaromtrent valt hoofdzakelijk op te mer-

ken, dat het in den regel wordt gebezigd, wanneer sprake is van eene handeling, eene daad, eene verrigting van een persoon, of van eene als persoon voorgestelde zaak, die wordt gedacht als subject, d. i. als werkzaam, en bezig met de door het grondwoord aangeduide werking.

Voorbeelden. In de „Radja Djoemdjoeman" wordt aan Nabi Isa de volgende bede in den mond gelegd: „Kaoela neneda ka Goesti Jang Agoeng iju tangkorèk masingna bisa ngomong, soepaja kaoela munang nanja ka iju tangkorèk tèh", d. i. Ik smeek den Heer, den Allerhoogste, dat deze schedel moge in staat zijn om te spreken, opdat ik dezen schedel kan ondervragen. — De actieve werkwoorden in genoemden zin zijn, behalve het Javaansche neneda, ngomong, munang en nanja. *Omong* is: woord, het zeggen, b. v. b. *omongna kiju*, zijn zeggen was aldus, hij zeide (namelijk het volgende), en *ngomong*, spreken, iets zeggen. Bunang drukt het begrip van mogelijkheid uit, maar steeds van een object, b. v. b. *tu bunang*, het gaat niet, het kan niet, het lukt niet, en *munang* is: kunnen, gebezigd van een subject. *Tanja*, de grondvorm van *nanja*, vragen, eene vraag doen, — kan alleen voorkomen in den imperatief.

§ 12. Van de bijvoegelijke naamwoorden dukut, nabij, en djaoeh, veraf, worden gevormd: ngadukut en ngadjaoeh, zich nabij houden, zich ver houden, en zoo wordt in een godsdienstig geschrift gezegd dat de mensch zich moet *ngadukut ka Allah* en *ngadjaoeh ka doenja*, zich nabij God houden en zich ver houden van de wereld. Van de zelfstandige naamwoorden kopi, koffij, en sawah, bewaterd rijstveld, zijn afgeleid: ngopi, koffij drinken, en njawah, sawahs bewerken, en van puting, nacht, komt muting, overnachten.

§ 13. Een transitief werkwoord wordt van een grondwoord of van een actief werkwoord gevormd, in het eerste geval door het voorvoegsel *n* of *nga*, geheel op dezelfde wijze als bij de actieve werkwoorden, en door het achtervoegsel *an*, — in het laatste geval alleen door het achtervoegsel *an*. Zoo is maèhan, dooden, vermoorden, van paèh, en nanjaan, *iemand* ten huwelijk vragen, van nanja.

§ 14. In beteekenis komt het transitieve werkwoord 1°. overeen met het actieve, maar 2°. is er nog dit begrip in opgesloten, dat de werkwoordelijke zin wordt gebruikt op eene bijzondere manier, met eene eigene en bepaalde toepassing,

namelijk zóó, dat de spreker zich *de werking van het subject* voorstelt *met betrekking tot een object*, hetzij dit wordt genoemd of niet. Voorbeelden zijn: nanjaan, van nanja, vragen, eene vraag doen, iets vragen. In § 11 komt voor nanja ka d. i. een vraag (vragen) doen *aan*, of ondervragen, want daar wordt gedoeld op het *doen* van de vragen, natuurlijk aan iemand, aan den schedel, maar niet op den persoon tot wien de vragen zouden worden gerigt. Wordt echter een *nanja* bedoeld, waarbij de persoon, tot wien de vraag komt, in de gedachte van den spreker op den voorgrond treedt, dan bezigt hij den vorm nanjaan, d. i. *iemand* iets vragen, *iemand* een vraag doen, en wel in den zin van: een huwelijksvoorstel doen, de hand eener vrouw vragen, of zoo als wij ook wel zeggen: een meisje *vragen*. Paèh is: dood, dood zijn, sterven, en maèhan: het sterven teweegbrengen bij *iemand*, *iemand* ombrengen. Van bèdja, berigt, tijding, komt ngabèdjaan, *iemand* berigt geven, mededeeling doen van iets; van tembej, pitembej, ongebruikelijke woorden, mitembejan, met *iets* beginnen; van saroewa, gelijk, njaroewaan, gelijken op *iemand* of *iets*.

§ 14. Vele werkwoorden op *an* worden gebezigd in den zin van een meervoud of veelvoud, hetzij dat degenen, die de handeling verrigten, of die de werking ondergaan, als in grooten getale aanwezig worden gedacht, of wel dat de handeling herhaalde malen of op velerlei manieren plaats vindt.

§ 15. Een causatief werkwoord wordt gevormd als een transitief, met dit onderscheid dat het achtervoegsel *kun* is, terwijl eene bijzonder soort van causatieve werkwoorden, die ter onderscheiding en om den wille der beteekenis met den naam van remplacerend causatief kan worden aangeduid, nog bovendien het voorvoegsel *mang* aanneemt. Zoo is maèhkun, den dood (van iets) veroorzaken, maken dat iets sterft, verstikken van paèh, en mangngangonkun, voor iemand (tevens in zijne plaats) weiden, hoeden, van ngangon, actief werkwoord.

§ 16. De beteekenis van het causatieve werkwoord is, in het algemeen, 1o. die van het actieve, en 2o. wordt er nog bovendien mede aangeduid, dat *de werking van het subject een gevolg heeft bij, aan of in een object*. Het remplacerende causatief beteekent daarenboven, dat de *werking* plaats heeft *ten gevalle*, *ten behoeve van iemand*, *en tevens in zijne plaats*. Zoowel bij het transitief, als bij het causatief ligt in den zin van den werkwoordsvorm opgesloten dat er een object is,

hetwelk de door het werkwoord aangeduide en benoemde werking, verrigting of handeling ondergaat. Bij het **transitief** wordt de werking gedacht als betrekking hebbende op dat object, als staande daarmede regtstreeks of middellijk in verband. Soms is de persoon of zaak, waarvan gesproken wordt, *voorwerp* der handeling, zooal bij *maèhan*, iemand dooden. Soms *doel*, als bij *ngadagoan*, iemand afwachten, op iemand wachten; een ander maal is de betrekking tusschen het werkend subject en het object alles behalve naauw of innig, maar is er niettemin betrekking, als bij *njaroewaan*, zich vertoonen, gelijk aan iemand, gelijkende op iemand, op iemand gelijken. — Bij het **causatief** wordt de werking van het subject altijd gedacht als hebbende een gevolg bij, aan of in een object, als veroorzakende en teweegbrengende dat een object, van hetwelk als voorwerp of doel wordt gesproken, in werkelijkheid de handeling van het werkwoord ondergaat, en wel op zoodanige wijze dat het uitwerksel der verrigting zich vertoont, of als werkelijk wordt gedacht. Nu eens is de persoon of zaak, waarover wordt gehandeld, *voorwerp*, zoo als bij *ngajakun*, in het leven roepen, het aanzijn geven, eigenlijk: maken dat iemand of iets er is, van *aja*, er zijn, aanwezig zijn, bestaan; dan eens *doel*, als bij *njaritakun*, iets verhalen, van *tjarita*, verhaal; dan weder *middel*, als bij *mulikun*, iets tot koopprijs doen dienen, koopen voor of met eene zekere som. En wanneer sprake is van eene eigenschap, eene hoedanigheid van een persoon of zaak, wordt die ook wel als *uitwerksel* en *onmiddellijk gevolg* der handeling gedacht, als bij *ngabéakkun*, op (*béak*) maken, verteren, er doorbrengen, en *ngaringkeskun*, beknopt, verkort (*ringkes*) voorstellen, een overzigt of kort begrip van iets leveren.

§ 17. Die beteekenis van het **causatief** blijkt vooral, waar het nevens het **actief** of het **transitief** van een grondwoord wordt gevormd. Zoo is **maèhan**, iemand ombrengen, vermoorden, en **maèhkun**, maken dat iemand of iets sterft, d. i. het *paèh*, sterven, teweegbrengen, ook onopzettelijk. **Nanja** beteekent: vragen, natuurlijk, *iets aan iemand*, en **nanjakun** is ook: iets aan iemand vragen, maar bij het laatste wordt vooral gedacht aan datgene, waarnaar men vraagt. **Ngadèngè** is: iets hooren, en **ngadèngèkun**: naar iets luisteren, en van **indjum**, te leen, is **ngindjum**, te leen nemen, en **ngindjumkun**, te leen geven.

§ 18. Van sommige eenvoudige werkwoorden komt een vorm

voor, die een eigenaardige beteekenis heeft, en uitsluitend alleen dan gebezigd kan worden, wanneer *van iemand* wordt gesproken, en dus, zoo als wij zeggen, alleen in den derden persoon. Die vorm, aan welken ter onderscheiding de naam van toestandswoord is gegeven, heeft het aanhechtsel *un*, dat oorspronkelijk en eigenlijk eene objectieve beteekenis heeft, en dient om van personen te zeggen dat zij in den toestand verkeeren, die door het grondwoord wordt aangeduid. Enkele malen komt deze vorm voor als eene afleiding van andere dan eenvoudige werkwoorden. Voorbeelden zijn: daèkun, willen, zin hebben in of aan het doen van iets, van daèk, willen, van zins zijn; sijunun, bang zijn, vrees hebben, van sijun, vreezen; njahoun, met iets bekend zijn, iets weten, van njaho, weten.

§ 19. Reciproque werkwoorden zijn zamenstellingen van werkwoorden met het woord silih, dat er voor gevoegd wordt en zooveel beteekent als: *elkander*, *over en weêr*. Achter silih wordt de neusklank *n* of het voorvoegsel *nga* weggelaten, b. v. mojok, bespotten, en silih-pojok, elkaêr bespotten, maèhan, ombrengen, vermoorden, en silih-paèhan, elkaêr ombrengen.

§ 20. Frequentatieve werkwoorden, die het veelvuldige der handeling, het herhaaldelijk voorkomen van den toestand beteeken, worden gevormd van eenvoudige, transitieve of causatieve werkwoorden door invoeging van *ar* achter den eersten medeklinker van een woord, of door voorvoeging van *ar*, als het woord begint met een klinker, b. v. tjitjing, zitten, ter neêr zitten; ook: stil zijn, tjaritjing, zitten, gebruikt van *velen;* oelin, spelen, zoo als kinderen, aroelin, spelen, van *veel* kinderen.

§ 21. De passieve vormen van het *werkwoord* zijn in het Soendaneesch tweeërlei, namelijk: het objectief en het subjectief passief. Een derde soort met passieven (objectieven) zin is het objectief toestandswoord, dat in vorm naauw met het objectief passief verwant is, maar in beteekenis meer overeenkomst heeft met een toestandswoord, dan met een passieven vorm. De vorming der passieven van eenvoudige werkwoorden heeft plaats door voorvoeging voor het grondwoord, en bij transitieve en causatieve werkwoorden door voorvoeging voor den van neusklank (*n*) of voorvoegsel *nga* ontdanen vorm, van *ka* bij het objectief en *di* bij het subjectief passief. Objectieve toestandswoorden hebben het voorvoegsel *ka* en het achtervoegsel *an*, verbonden met een grondwoord. Voorbeelden zijn:

van dèngè (ngadèngè, hooren), *kadèngè*, gehoord, ter ooren gekomen; van tjokot (njokot, nemen, grijpen, aanvatten) *ditjokot*, aangevat, genomen, hij (zij) neemt, zij nemen; van paèh, dood, sterven, *kapaèhan*, flaauw gevallen, in zwijm, en van maèhan, vermoorden, *dipaèhan*, vermoord.

§ 22. De beteekenis der beide *passieven* is deze, dat daardoor van een persoon of zaak iets wordt gezegd, terwijl die wordt gedacht als object; en wel, bij het *subjectief* passief, als object van de werking van een bepaalden en genoemden, of althans min of meer duidelijk aangewezen persoon, en bij het *objectief* passief, als object van eene werking, zonder dat de werkende persoon wordt genoemd of aangeduid. Wanneer dus de beteekenis van het grondwoord medebrengt, dat een persoon als subject moet worden gedacht bij de werking, waarvan sprake is, kan alleen het subjectief passief worden gebezigd. Daarentegen, indien van het object iets wordt gezegd, dat wel is waar daaraan wordt of is gewerkt en gedaan door een subject, maar dat echter niet eigenlijk en uitdrukkelijk wordt opgegeven en beschreven als uitwerksel van de daad of de werking van bedoeld subject, dan kan alleen het objectief passief voorkomen. Zoo is van *maèhan* het passief *kapaèhan* onbestaanbaar; alleen *dipaèhan* kan men zeggen in den zin van: hij (zij) is vermoord, zij zijn vermoord, namelijk door iemand. Van *mikun*, iets geven, verschaffen aan iemand, is *kabikun* ondenkbaar, en alleen *dibikun* in gebruik, beteekenende: het wordt (werd) gegeven, hij (zij, men) geeft of gaf, zij geven of gaven. En van de eenvoudige werkwoorden *ngaharti*, begrijpen, *ngadèngè*, hooren, *ngadulu*, zien, zijn de passieven *kaharti*, *kadèngè* en *kadulu* in gebruik om aan te duiden, dat een object is: verstaan, gehoord of te hooren, gezien of te zien.

§ 23. Het objectief toestandswoord beteekent een toestand, waarin een persoon of zaak verkeert, evenwel niet louter in den zin van die eenvoudige werkwoorden, welke toestanden benoemen en aanduiden, zoo als *paèh*, dood, *lungit*, weg, verloren, te zoek, maar bepaald in dezen bijzonderen zin, dat de toestand veroorzaakt wordt door omstandigheden, waarvan de persoon of zaak het object is, door iets dat hem of haar overkomt. Zoo is *kaanginan*, aan den wind blootgesteld, door wind getroffen, van *angin*, wind; *kapoèkan*, door duisternis overvallen, van *poèk*, donker, duisternis, en *kasoesahan*, in moeite geraakt, van *soesah*, moeite, bezwaar.

§ 24. Javanismen. — Enkele malen komen in het Soendaneesch vormen voor, die eenigzins burgerregt hebben verkregen, hoewel zij eigenlijk van vreemden oorsprong zijn. Behalve het verwerpelijke, aan het Maleisch ontleende mangereti (mengarti Mal.), wordt de Javaansche toestandswoordvorming, namelijk invoegsel *oem* of voorvoegsel *m*, aangetroffen in woorden als doemuhus (van *duhus*) = ngaduhus, voor een meerdere verschijnen, tot een aanzienlijke naderen, en mangkat, van en = angkat, het hooge woord voor: vertrekken, gaan.

AANTEEKENINGEN.

Het voorafgaande stukje is de korte inhoud van een hoofdstuk eener Soendanesche spraakkunst, die ik eenmaal hoop te kunnen uitgeven, en waarvoor de bouwstoffen reeds sints eenige jaren zijn en nog worden bijeengebragt. Zoodra er mogelijkheid bestaat, dat die voorgenomene uitgave plaats heeft, zal ik gaarne elk vrij oogenblik wijden aan eene studie, die mij, bij alle andere bezigheden, altijd na aan het hart ligt. Dan zal ook met eenige uitvoerigheid kunnen worden aangetoond, *waarin* mijne beschouwing en opvatting van sommige dingen, en *waarom* in enkele gevallen mijne terminologie en mijne definitie verschilt van hetgeen wordt geleerd in de spraakkunsten der verwante talen, ik bedoel hoofdzakelijk de Javaansche van Prof. Roorda, de Maleische van Prof. Pijnappel en de Bataksche (Tobasche) van den heer Neubronner van der Tuuk.

Omdat in de voorgaande bladzijden slechts een overzigt wordt geleverd, zal het niet ondienstig zijn bij enkele §§ duidelijkheidshalve eene korte aanteekening te voegen.

§ 1. Omtrent mijne spelling van het Soendaneesch te dezer plaatse niet uitvoerig kunnende handelen, geef ik alleen op dat de *è* klinkt als de Fransche *è* in *père*, en de *u* gebezigd wordt tot aanduiding van den langen pepet-klank, terwijl *e* de korte pepet weêrgeeft. *Oe* is onze oe-klank.

§ 6. Over *voluntatief* en *futurum* wordt in de onder handen zijnde Spraakkunst in afzonderlijke hoofdstukken gehandeld.

§ 11. De *imperatief* behoort te huis in het hoofdstuk over den voluntatief.

§ 12. Eene uitvoeriger bespreking van voorbeelden zou, voor het doel van het geleverde opstel, te ver afleiden,

§ 16. Het *remplacerend causatief* wordt ten onregte door v. d. Tuuk (Tobasche spraakkunst bl. 179 in de Aant.) als een passief beschouwd; niet slechts *pangmulumkun* is Soendaneesch, maar ook: *mangmulumkun* en *dipangmulumkun*.

§ 20. *Ar* wordt *al*, wanneer 't stamwoord op *r* uitgaat b. v. *disalaoer* en niet *disaraoer*, van *saoer*, en ook als het met *l* begint.

24 Maart 1873.

NOG IETS OVER DE OPSCHRIFTEN VAN MENANGKABAU OP SUMATRA.

Het leerrijk opstel van den hoogleeraar Kern betreffende het opschrift van Batoe Beragong in 't laatstverschenen deel dezer Bijdragen geeft mij aanleiding tot eene mededeeling, die, al zal zij niet zooveel licht verspreiden over de hier bedoelde oorkonden, toch nevens de zijne wellicht eenige waarde hebben kan voor de beoordeeling inzonderheid van de grootste der inscripties, die van Pager-roejoeng.

Reeds vóór verscheiden jaren werd te Batavia door den heer Mr. J. A. van der Chijs mijne aandacht gevestigd op een raadselachtig geschrift, dat bij honderden exemplaren, in een bundel, op den zolder van de Willemskerk aldaar gevonden en door den Kerkeraad aan 't Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen was afgestaan, zonder dat echter omtrent herkomst, beteekenis of bestemming iets naders bekend was.

Het bestaat uit twee blaadjes, het een van een half, het ander van een kwart vel grof papier, in 8vo. gevouwen, dus in 't geheel 12 bladzijden, waarvan echter slechts de negen eerste, in ruwen steendruk of houtsneê, beschreven zijn met vreemde karakters, behalve de Europeesche cijfers boven de bladzijden, en bevat op de eerste bladzijde, onder eene soort van lofwerk, vijf, op elke der volgende acht, dus in 't geheel 69 regels van gelijke lengte, zijnde ongeveer 85 millimeters. Van het eerste blaadje, bevattende blz. 1—8, waren volgens nader bericht (van 1869) slechts een tiental, van het tweede (blz. 9 en drie witte zijden) omstreeks 200 in 't bezit van 't Batav. Genootschap.

Ofschoon ik in 't schrift eenige overeenkomst met het Javaansche meende te bespeuren, en hier en daar zelfs enkele woorden, als mahârâdja, sampûrn*n*a, en zelfs den eigennaam Adityavarmma [1], te herkennen — wat zich later bevestigde —, mocht

---

[1] Eig. âditya°; maar in 't kapitaal is, naar mij gemeld wordt, ter drukkerij geen teeken voor â aanwezig; wordt echter nu bijgemaakt, even als gestipte letters, waarvoor ik mij thans ongaarne met cursieve behelp.

het mij niet gelukken, met behulp daarvan het overige te ontcijferen of zelfs de hoofdteekens van 't alphabet te bepalen, en moest ik eindigen met te onderstellen, dat ik mij vergist had, en dat de taal mij te vreemd was, om er den weg in te vinden. Ook deed het uiterlijk voorkomen van 't geschrift, in verband met de plaats waar het gevonden was, veeleer denken aan een christelijk tractaatje, in wie weet welke taal van Hindostan of Ceylon, dan aan eene oude inscriptie van Sumatra.

Dat het nochtans eene zulke voorstelde, bleek mij eerst eenige jaren later uit een ander geschrift, behoorende tot de belangrijke verzameling, in 1866 door Raden Saleh van Java medegebracht, en aan 't Batav. Genootschap geschonken. Het is een handschrift in folio, bevattende vijf in elkander genaaide vellen, met een' omslag die tot opschrift heeft (in Javaansch schrift): Pengĕtan sastra Boeda poenika roemattannipoen Raden Ria Marta-di-poera, Rĕgen ing Nanggoelan, kala ngadjĕng ga*d*ahannipoen Mas Litnan Toemĕnggoeng Djaja-sentika, oepsir sanking Pa*d*ang, poenggawanipoen Raden Ali Basah Ngabdoel Moestafa Prawira Dirdja, kala tahoen djawi 1765, tahoen wĕlandi 1838; d. i. „Aanteekening van oud (Boeda-) letterschrift, in „bewaring bij Raden Ria Marta-di-poera, Regent van „Nanggoelan„ [in Jogjakarta], „afkomstig van Mas Luite„nant Toemĕnggoeng Djaja-sĕntika, officier van Padang„ [op Sumatra], „onderbevelhebber van Raden Ali Basah „Ngabdoel Moestafa Prawira Dirdja, A. J. 1765, A. „D. 1838.„

De eerste bladzijde van 't handschrift zelf bevat, onder vijf regels schrift, dat nog zijne verklaring wacht, een tweede Javaansch opschrift, van dezelfde hand als het eerste, en waarvan de zin hierop nederkomt:

„Afbeelding (koepia) van oud (Boeda-) letterschrift, tot „inlichting der grooten (kandjĕng par' agĕng), op last van „den Gouverneur Merkus, vervaardigd door Mas Luitenant „Djaja-sĕntika, sedert, wegens lichaams- en zielskrankheid „(kirang engĕttannipoen), van het bevel over de schans „(benteng) Kota Pinang ontheven, met een pensioen van „*f* 10 ('s maands); thans met een aantal kinderen gezegend, en „tot zoodanige armoede vervallen, dat hij geene kleederen meer „koopen kan. 1784„ (A. D. 1855—56). Onder staat met eene andere, buiten twijfel des schrijvers eigene, hand, in Jav.

schrift, de naam Djaja-sentika, en daarnaast in Hollandsch schrift: „Djoijosentiko 2 Luit.”

De bedoelde vijf regels vreemd schrift, waarboven met potlood in 't Jav. geschreven staat: wontĕn ing sela sanes, „op „een anderen steen”, schijnen oorspronkelijk behoord te hebben achter acht regels van 't zelfde schrift, op de laatste bladzijde, dus op hetzelfde vel, voorkomende, en waar, evenzoo met potlood, boven staat: wontĕn ing sela koeboer, „op den „grafsteen.”

Behalve die inscripties en een geheim alphabet (sastra sandi), zeker van nieuwe vinding, misschien van den schrijver zelf, bevat het handschrift verscheiden stukken, waarin ik dadelijk het schrift van de blaadjes uit de Willemskerk herkende, en bij nader onderzoek o. a. den ganschen inhoud van die blaadjes terugvond, met een slot er bij, dat daarin ontbreekt, beslaande in 't geheel, buiten de krul boven den aanhef, 43 regels van 170 à 180 millimeters lengte. Onder het slot staat, in 't Maleisch, met Jav. letters: nommer 1 *d*ari batoe *d*i moekak Radja Pager-roejoeng, „n°. 1, van den steen „vóór (het huis van?) den Radja (of de Radja's?) van „Pager-roejoeng.”

Verder vindt men: „n°. 2, onder den grooten steen[1] vóór „het huis van Toewankoe Radja Pagĕr-roejoeng”; „n°. 3, beschreven steen aan den rechterpost van den ingang „(pipi lawang kang tĕngĕn) van Toewankoe Radja „P.-r.”; „n°. 4, d°. als muur (pagĕr) aan den N. W. hoek „vóór (het huis van) denzelfde”, en bij 't zelfde ook nog: „aan den pagĕr ter rechterzijde, te P.-r.”; — weder een „n°. 1, steenen zitplaats van den Radja van Limakahoen” (met bloemwerk, maar zonder schrift); „n°. 2, in 't midden, „op het graf der vorsten (koeboer radja) van Limaka- „hoen” (met twee regels schrift); „d°. n°. 3, aan de noord- „zijde van 't graf” (zonder schrift); „n°. 4, grafsteen (ma- „hédjan) aldaar; naam van den begravene (of de begravenen) „aan niemand der omwoners bekend” (met twaalf korte schriftregels), en ten slotte de schets van een kanon met Jav. in-

---

[1] Dit zal beteekenen: op den steen, die vóór den voet van den grooten ligt? Zie S. Müller, Bijdr. tot de Taal-, land- en volk. v. N. I. IV, pl. VIII, fig. 2. De breede scheur in den liggenden steen aldaar is ook in de teekening aangeduid met de woorden: poenika batoe pĕtjah, «hier is de steen gebroken».

scriptie (waarschijnlijk jaarspreuk, waarvan ik echter alleen het laatste woord, boewana „de wereld”, d. i. 1000, lezen kan; en daaronder twee jaartallen, mede onduidelijk), welk stuk, volgens de bijgevoegde aanteekening, met een of meer andere, bij de verovering van Linto (in 1832?) door Colonel Elout en Raden Ali Basah buit gemaakt en in de schans Batoe-sankar geplaatst werd.

De plaatselijke gesteldheid en 't algemeen voorkomen der overblijfselen, waarop al die aanteekeningen — de laatste nitgezonderd — betrekking hebben, wordt vrij wel toegelicht door de beschrijving en afbeelding van Dr. Salomon Müller, deels in zijne Bijdragen tot de kennis van Sumatra, Leiden 1846, deels in dit tijdschrift zelf, Deel IV (1856). Zoo herkent men in fig. 2 van plaat VII de steenen van Koeboer Radja (de vorstelijke grafplaats), door Djaja-sentika in no. 1—3 van zijn tweede viertal op grooter schaal wedergegeven, en schijnt zijn eerste no. 1, dus ook de inhoud der blaadjes uit de Willemskerk, te moeten beantwoorden aan de inscriptie van 21 regels, bij Müller op pl. IX afgebeeld, en ontleend aan den grooten, staanden steen van pl. VIII, fig. 2. Die afbeeldingen van Müller zijn evenwel te klein en gebrekkig, om voor de lezing der opschriften eenige waarde te hebben.

Tot die lezing is, voor zooveel de evenbedoelde groote inscriptie in 21 regels, en die in vijf regels van Batoe Beragong aangaat, eerst, schoon nog altijd op onvoldoende wijze, de weg geopend door de facsimile's van den heer Vitzthum von Eckstaedt, door Dr. Friederich in Deel XXVI der Verhandelingen van 't Batav. Genootsch. v. Kunsten en Wetenschappen uitgegeven en toegelicht.

Hoeveel die toelichting nog te wenschen overliet, is, inzonderheid ten aanzien van de tweede, kortere inscriptie en van de dagteekening van beiden, door Prof. Kern in de boven aangehaalde bladzijden op de overtuigendste wijze aangetoond. „Van de lezing en woordverdeeling”, dus natuurlijk ook van de verklaring, „van den heer Friederich nagenoeg niets over”, en „beide inscripties 700 jaar jonger, dan hij meende”: eenvoudiger kon het wel niet gezegd zijn! Na zulk eene uitkomst mag het tamelijk overtollig heeten, thans nog uit te weiden over de verwonderlijke lichtvaardigheid, waarmeê de tijdrekenkundige dwaling voor ontwijfelbare waarheid werd uitgegeven, en sedert algemeen aangenomen als grondslag van de geschie-

denis der Indische beschaving op Sumatra. Ook zonder toch de ware lezing der dagteekeningen hersteld te zien, had men uit Friederich's eigen woorden kunnen opmerken, op hoe zwakken bodem die grondslag rustte. Daar F. in de inscriptie van Batoe Beragong in 't geheel geen jaartal herkende, en alleen uit bijkomende omstandigheden terecht afleidde, dat zij uit denzelfden tijd als die van Pager-roejoeng afkomstig was, hangt zijne meening omtrent den leeftijd van den Vorst Aditya-varma [1] ten slotte geheel aan de blijkbaar alles behalve zekere lezing van het enkele woord, dat in de jaarspreuk van die laatste inscriptie het eeuwcijfer uitdrukken moest. De heer F. „geloofde niet anders te kunnen lezen" dan bhûta (blz. 71): wel te verstaan niet, omdat de gedaante der teekens, op zich zelve beschouwd, geene andere lezing toelaten zou — integendeel staat er duidelijk eene korte u in plaats van eene lange [2], die trouwens, gelijk F. zelf erkent, de dichtmaat verbreken zou; en de hoofdletters zijn te gebrekkig geteekend, om buiten den samenhang met zekerheid gelezen te worden —, maar omdat hem geen ander woord bekend of vóór den geest was, dat ondersteld zou kunnen worden hier te staan. Bedenkt men daarbij, hoe groot, om niet te zeggen onbeperkt, het aantal woorden is, dat, volgens het bekende stelsel, tot uitdrukking van cijfers kan worden aangewend, en hoe eene onbeduidende wijziging in de gebrekkige teekening volstaan zou, om geheel andere lezingen mogelijk te maken [3], dan moet men versteld

[1] Zoo, in plaats van Aditya-dharma, is sedert door F. zelf gelezen in 't opschrift op het beeld van Mandjuçri. Zie daarover zijn belangrijk opstel in Zeitschr. der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Deel XVIII, dat wel verdiende door overneming in een onzer tijdschriften meer algemeen bekend te worden.

[2] Ten onrechte zegt F. (blz. 72), dat « de lange u niet kennelijk van « de korte (te) onderscheiden is». De eerste heeft, bv. in 't herhaald voorkomende pûrna eene dubbele bocht, die de laatste mist, of liever het is een' dubbele u, even als ai wordt aangeduid door eene dubbele e, en i waarschijnlijk oorspronkelijk door eene dubbele i, namelijk twee kringetjes in elkander.

[3] Dit treft natuurlijk ook de lezing van Prof. Kern; maar behalve dat deze in zich zelve reeds veel aannemelijker luidt, vindt zij in de veel duidelijker dagteekening der inscriptie van Batoe Beragong een' steun, die haar boven redelijken twijfel schijnt te verheffen. En al mocht men ook nog eene andere lezing denkbaar achten, zoo staat in ieder geval dit nu toch wel vast, dat niets minder vast staat dan de betrekkelijk hooge ouderdom, tot heden aan het Hindoe-rijk van Pager-roejoeng toegeschreven.

staan over de stoutheid, waarmede F. tot het besluit komt, dat „het jaartal 578 nu wel vaststaat”, en alleen op dien grond verklaart (blz. 76): „wij weten dus dat 578 na Çâka „(= 656 na Chr.) een machtig en geciviliseerd rijk op Sumatra „bestond”. Toch hebben zelfs schrijvers, die anders gewoon zijn uit eigen oogen te zien, die uitkomst zonder bedenking als uitgemaakt aangenomen! Maar nomina odiosa; en na zoo lang zwijgen zou het mij thans kwalijk passen, hun daarover nog de les te willen lezen.

Liever maak ik hier in 't voorbijgaan nog opmerkzaam op eenige andere foutieve jaartallen van den heer Friederich. De overtuiging, die hij (blz. 75), met het oog op het hier ondersteld jaartal 578, uitspreekt: „dat er” in den Archipel „nog inscriptiën zullen „gevonden worden, die ten minste tweehonderd jaren ouder „zijn”, schijnt geen anderen grond te hebben dan in het bericht van den Chinees Fa Hian (op blz. 2 door hem aangehaald), volgens hetwelk er reeds A. D. 416 of 417 Brahmanen op Java waren. Van werkelijk gevonden jaartallen vermeldt F. (blz. 75) geene andere dan van Çaka 562 (= A. D. 640); maar ook die kunnen geen' ernstigen toets doorstaan. Van het eene, in woorden uitgedrukt op een beeld uit de verzameling van den heer Engelhard, erkent de schrijver zelf, dat men volgens de gewone regels van de Tjandra-sankala in plaats van 562 zou moeten lezen 1265; en daar hij dit zelfde getal 1265 in cijfers terugvond in eene andere inscriptie, die tot hetzelfde beeld scheen te behooren — gelijk sedert gebleken is werkelijk het geval te zijn —, kwam hij (blz. 10) tot de zeer natuurlijke gevolgtrekking, dat men zóó (1265) ook in de eerste inscriptie „lezen mag”. „Of zou”, vragen wij met hem, „de [laatste] „inscriptie zevenhonderd jaren na vervaardiging van het beeld, „en na het schrijven der op de voorzijde staande inscriptie bij„gevoegd zijn!” Maar, mag men tevens vragen, hoe heeft hij dan niettemin (op blz. 75) kunnen volharden bij 't geloof aan de lezing 562? of kostte 't hem te veel, die te verwerpen? Hoe 't zij, de zaak is sedert in dien zin door hem zelf ten volle uitgemaakt in de boven aangehaalde beschrijving van het beeld van Mandjuçrî, waarop hij beide inscripties vereenigd vond, en nu terecht aan beide zijden 1265 las. — Van „het zekerder „getal 562 op eene koperen plaat van Yedoong (Soerabaja)” kan ik, na 't facsimile gezien te hebben, slechts dit zeker noemen, dat het eeuwcijfer niet 5, maar 9 is: twee cijfers, die in de

lezing van Kawi-inscripties meermalen verward zijn, daar zij ongeveer dezelfde figuur vertoonen, echter met de opening in 5 links, in 9 rechts gewend. Zoo is „het duidelijke jaargetal„ van Djala-toenda (blz. 5 en 94), door den heer van Hoëvell in zijne Reis over Java (II, 110) beschreven en afgebeeld, en door den Sultan van Soemĕnĕp ten onrechte 772 gelezen, evenmin 855, zoo als de heer F. leest, maar 899.

Andere jaartallen van vóór de achtste eeuw van Çaka, of de negende van onze jaartelling, zijn mij vooralsnog uit den Ind. Archipel niet bekend; en al is daarin niet de minste reden gelegen, om hun bestaan onmogelijk of onwaarschijnlijk te achten, zoo mogen toch de aangewezen feilen tot waarschuwing strekken, om zulke oude dagteekeningen niet zonder deugdelijke waarborgen aan te nemen.

Keeren wij thans tot onze nieuwe vondsten terug, en onderscheiden wij die kortheidshalve van de facsimile's van Friederich, door deze met A, de blaadjes uit de Willemskerk met B, en 't handschrift van Djaja-sentika met C aan te duiden. Van dit laatste schijnt, gelijk boven gezegd is, de groote inscriptie nº. 1, even als B, te moeten beantwoorden aan die van 21 regels op platen VIII en IX van Müller, en derhalve ook aan Plaat III van Friederich. Legt men deze evenwel nevens B en C, dan ontwaart men, behalve in 't lofwerk boven den aanhef en in den omvang der inscriptie, weinig meer overeenkomst, dan of ze aan geheel verschillende modellen ontleend waren. Tot deze onderstelling was ik inderdaad aanvankelijk geneigd; maar ze had, in de boven omschreven en andere omstandigheden, te veel tegen zich, om er gemakkelijk in te berusten. Bij meer nauwlettend onderzoek vond ik dan ook al spoedig hier en daar zekere aanknoopingspunten, die mij op het spoor leidden, om langzamerhand, met voorbijzien van allerlei groote en kleine afwijkingen, regel voor regel van A in B en C terug te vinden [1]; zoodat ik ten slotte tot de overtuiging kwam, dat de inhoud over 't geheel nagenoeg dezelfde was: niet alleen, zoo als dikwijls het geval is tusschen verschillende inscripties, die voor een groot deel uit vaste formulieren bestaan, maar zoo, dat de verschillen, hoe groot en menigvuldig ook, slechts aan schrijf- of teekenfouten, misvattingen of dergelijke toevallen konden geweten worden. En dat inderdaad ééne en dezelfde inscriptie, en niet — al kon daar anders al aan gedacht wor-

[1] A vertoont de regels, zoo als zij op den steen voorkomen; in B en C is daarentegen doorgeschreven, zoo als de breedte van 't papier meêbrengt.

den — twee bijna gelijkluidende, aan A zoowel als aan B en C tot voorbeeld heeft gediend, blijkt genoegzaam uit sommige gemeenschappelijke misstellingen, als in kritvâ voor krĕtva in regel 2; de n in plaats van *n* in sampûr*n*na, r. 12 (vergelijk pûr*nn*a, r. 5); de herhaling van de d van Adityavarmma aan 't begin van r. 19, enz.

Intusschen is 't er ver van daan, dat B en C zelfs maar zoo leesbaar zouden zijn als A; en zoo de heer Kern de lezing van de groote inscriptie in A te onzeker achtte, om zich zonder de noodige kennis van 't Menangkabausch Maleisch aan eene doorgaande herstelling van den tekst te wagen [1], de hulp, die onze nieuwe bronnen daartoe kunnen verschaffen, is al zeer beperkt. Niet alleen toont het schrift van deze laatste over 't algemeen veel minder overeenkomst met dat der oud-Javaansche oorkonden, en onderscheidt zich daarvan in 't oogloopend door een' overvloed van verdachte krullen; maar ook zijn de verschillende letters onderling nog veel gebrekkiger dan in A onderscheiden, zoodat men, afgezien van het doorgaans duister verband van den zin, zelden met zekerheid zeggen kan, welke letter is voorgesteld. Voor zoover zich nochtans uit het schrift van B en C een alphabet laat samenstellen, vindt men bij vergelijking met dat van A tusschen de overeenkomstige letters van A en die van B en C dikwijls nog veel meer en standvastiger onderscheid dan tusschen verschillende letters bij elk der teekenaars: n en r b. v. zoo verschillend, dat men moeite heeft, te begrijpen, hoe dezelfde figuren in 't zelfde model door twee teekenaars bij herhaling zoo geheel anders, en toch door ieder voor zich telkens nagenoeg in denzelfden vorm konden worden gezien.

[1] In de enkele plaatsen, door Prof. Kern, naar eigen lezing, uit de groote inscriptie aangehaald — buiten de dagteekening —, schijnt de terzijdestelling van de lezing van F. mij niet in allen deele evenzeer door het facsimile gerechtvaardigd. Waar de eerste ng leest in plaats van de d van F., stem ik met de verbetering ten volle in. Daarentegen kan ik aan 't eind van regel 11, in plaats van bat van F., zeker niet met K. dhat of dhak lezen, zoolang althans het een evenmin als het ander een' kenbaren zin oplevert; en in r. 14 voor 't minst even goed met F. tuluta als met K. butula. In r. 12, waar F. sakyanyan, K. sak nyang leest (n en ng aan 't eind slechts verschillende transscripties van den anusvâra), heeft de eerste den steun van B en C, die bij de k even duidelijk als bij de n van ny een' penkal (y), en geen' virâma hebben. Met betrekking tot singâtisj*t*hati in r. 3 doe ik nog opmerken, dat het Jav. sing, al wordt het verklaard door kang, echter bij mijn weten altijd den zin heeft van «al wie», en niet dien van 't eenvoudig bepalende «die», zoo als het hier in de lezing van K. zou te verstaan zijn.

Hadden wij evenwel nevens A slechts met een der beide andere afschriften te doen, dan zou dat alles zich nog wel laten verklaren uit den toestand van 't oorspronkelijke, waarvan zoowel de mislukte afbeeldingen bij Müller als de berichten van Friederich (blz. 18) omtrent andere proeven [1] genoeg leeren, om tusschen de copieën van verschillende hand geene eenvormigheid te verwachten. Zooveel te meer bevreemdt dan evenwel de groote mate van overeenstemming in 't schrift tusschen B en C: zoo groot inderdaad, en zoo standvastig ook in kleine bijzonderheden — al ontbreekt het ook niet aan veel verschil in andere —, als men bij stukken van dien omvang, in een onbekend letterschrift, door twee personen uit de hand, en blijkbaar met weinig zorg, nageteekend, nauwelijks zou mogen verwachten, al ware 't model de duidelijkheid zelve. Zelfs de eerste letterteekens, die in A ontbreken, en volgens F. (blz. 35) »op den steen »uitgewischt«, zijn in B en C nagenoeg gelijk, en zoo duidelijk van gedaante, als men verlangen kan [2]. Nochtans maakt de veel grootere overeenkomst van 't schrift van A met het van elders bekende, zonder dat er eenige verdenking bestaan kan, als zou bekendheid met dit laatste het oog van den teekenaar misleid hebben, het onmogelijk aan te nemen, dat het schrift van Pager-roejoeng over 't algemeen beter door B en C zou zijn weêrgegeven.

Evenmin valt er aan te denken, dat een van deze twee naar het andere zou gevolgd zijn. In dat geval toch spreekt het van zelf, dat bij elk onderling verschil het eene, oudste afschrift zich steeds als zoodanig zou doen kennen door nader overeen-

[1] Men zou kunnen vragen, of tot die proeven ook een exemplaar van B kan behoord hebben, hetwelk dan het afschrift van den heer F. H. J. Netscher zou moeten zijn, bij F. in de noot op blz. 36 en verder met K. N. (« Kopie v. Netscher ») aangeduid; maar de aanhalingen uit het slot, dat in B ontbreekt, bewijzen het tegendeel. Eer zou het dan nog het beneden ondersteld afschrift kunnen zijn, waaraan B en C beiden zouden kunnen ontleend zijn; maar waarschijnlijk acht ik het niet, al ware 't slechts, omdat ik mij meen te herinneren, indertijd — wanneer weet ik niet, maar zeker lang na de verschijning zijner verhandeling — den heer F. de raadselachtige blaadjes uit de Willemskerk vertoond te hebben, zonder van hem eenige inlichting daarover te ontvangen.

[2] Sa ra (of râ) ha (B hâ) sa pa......: natuurlijk behoudens alle conjecturen, waartoe de herhaalde verwarring tusschen op elkander gelijkende letters aanleiding geven kan; maar zoo als er staat, kan men wel niet anders lezen; wat echter volstrekt niet belet, dat er op den steen moet staan of gestaan hebben, zoo als de heer K. leest: svastyastu, misschien nog met ong of iets anders er vóór.

komst met het oorspronkelijke, en bij gevolg ook met het afschrift A. Ofschoon nu, waar B en C onderling verschillen, doorgaans C nader aan A staat, en dus over 't algemeen als het beste van de twee te beschouwen is, ontbreekt het ook, gelijk nader blijken zal, niet aan verscheidene plaatsen, waarin B met A tegen C overstaat, en waarvan eene enkele volstaan zou, om te bewijzen, dat het onmogelijk een afschrift van C kan zijn.

Het eenige, wat bij dit alles nog schijnt over te blijven, om de nauwe verwantschap tusschen B en C overeen te brengen met de blijkbaar uiterst gebrekkige wijze, waarop zij het oorspronkelijk schrift teruggeven, is de onderstelling, dat zij hun' gemeenschappelijken oorsprong hebben, niet in den steen zelf, maar in een afschrift, weinig beter dan zij zelve zijn, maar waarvan de onvolkomenheid in beiden, en wel het meest in B, door verschillende uitlatingen en andere afwijkingen nog verhoogd is. Wel is waar maakt de geheele inrichting en 't voorkomen van 't handschrift van Djaja-sentika het moeilijk, daarin iets anders te zien dan de onmiddellijke, schoon kwalijk geslaagde, vrucht van eigen aanschouwing der afgebeelde overblijfselen; maar het kan toch ook zijn, dat hij, althans in de hier behandelde inscriptie, een ander voorbeeld — wellicht zijn eigen klad? — gevolgd heeft, hetwelk ook den teekenaar van B gediend heeft. In dit laatste — tot vermenigvuldiging bestemd! — blijft het, ook bij die onderstelling, hoogst bevreemdend, dat men midden in een der laatste regels heeft afgebroken, terwijl het papier nog drie ledige bladzijden aanbood.

Wat hiervan echter te denken zij, in ieder geval blijft de onderlinge verhouding tusschen B en C aan vermoedens onderhevig, die bij vergelijking met A in 't oog dienen gehouden te worden, en niet toelaten, hun tegenover het laatste twee onafhankelijke stemmen toe te kennen.

Gaan wij thans in eenige bijzonderheden na, wat die vergelijking ons leeren kan. Wij nemen daarbij het „letterlijk overschrift" van F. (blz. 31), met wijziging alleen van de transcriptie naar ons stelsel [1], eenvoudig tot leiddraad van aanhaling, zonder daarom geacht te willen worden, zijne lezing, ook waar

---

[1] Eigenlijk twee verschillende stelsels, zal de opmerkzame lezer zeggen: een voor Kawi en Sanskrit, een voor hedendaagsch Javaansch en Maleisch. Ik erken het feit en zijne nadeelen, doch moet mij hier onthouden van zijne verklaring of verdediging.

wij geen' bepaalden grond vinden tot bestrijding, voor de ware aan te nemen. Zijn „gecorrigeerd overschrift" (blz. 32) of in zijn' Commentarius voorgestelde verbeteringen duiden wij, voor zooveel noodig, aan door F*. Waar wij tusschen A en B, C geen verschil opgeven, wil dit niet zeggen, dat er geen verschil bestaat, maar alleen dat het niet duidelijk blijkt, of dat, gelijk in de meeste gevallen, de lezing van B, C te onzeker is om opgegeven te worden.

r. 3. krĕtvadhat, F*: krĕtavat of °vân. Deze verbetering wordt door B, C in zoover bevestigd, als zij de overtollige v (pasangan onder de t) missen. Daarentegen hebben zij in r. 4 boven de eerste letter van bhâsjeta, die op den steen vlak beneden de evenbedoelde t staat, het teeken van i; derhalve 't zelfde teeken, dat in B als pasangan v tot de t van r. 3 schijnt te behooren, opgevat als boventeeken van den volgenden regel. Of dit de ware lezing is, en wat er dan van bhâsjeta worden mag, moet ik, wegens de onduidelijkheid van B, C, in 't midden laten, en alleen nog aanmerken, dat de laatste a van 't voorafgaande ramya (of wat er staan moge) in B, C, gelijk trouwens ook in A, lang schijnt te zijn, hetgeen, in verband met bhi, aan 't voorzetsel abhi denken doet.

5. adhirâdjam, F*: °djyam. Tusschen dhi en râ hebben B, C nog een râ en een tweede, onduidelijk, teeken: waarschijnlijk beiden samen slechts eene foutieve herhaling van râdja, zoo als er in die twee afschriften meerdere voorkomen. In pl. v. d. laatste m hebben zij h; zijnde het teeken, dat F. als m leest, bij hen duidelijk gescheiden in visarga (twee kringetjes boven elkander) en het begin van 't gewone scheiteeken ‖ o ‖ gelijk het bij A aan 't slot van r. 3 verschijnt.

svasti. In pl. v. d. 2de s hebben BC p, die trouwens zeer licht met s verward wordt; en tusschen beide lettergrepen heeft C nog pva, dus eigenlijk svapvapti: blijkbaar weder eene foutieve herhaling, die in B ontbreekt.

6. râdjâdhirâdjâ. Tusschen dhi en râ — dus juist aan 't eind van r. 6 of aan 't begin van r. 7 — hebben B, C nog eene lettergreep: m met eene krul van boven

en eene van onder, als stond er rmû of rmma, — en boven de laatste dj een anusvâra; maar deze, slechts een stip of klein kringetje, ontstaat dikwijls door bloote misvatting van eene kleine oneffenheid.

r. 9. saptapûrna. B mist zoowel het letterteeken pû als het teeken r boven de volgende n [1], en deze laatste hebben beiden dubbel: nna.

bhûmi, in B, blijkbaar foutief, samengetrokken tot één teeken, met i boven en û onder; evenzoo in r. 11 mâli tot mi en sâmun tot sun: C in dit alles = A, behalve dat de laatste s in C anusvâra heeft.

yatam. Inpl. v. ya hebben B C twee teekens: saha.

ratnâsura. De lange â schijnt in B kort te zijn, en in pl. van de volgende s hebben beiden hier weder p.

pâtanan, F*: pattanam; BC: pura (râ?) das? de laatste letters twijfelachtig, de eerste volkomen duidelijk.

10. bhaxa, F*: bhixu. Even als K. N. (zie F. blz. 58) hebben B, C de in A ontbrekende i, en bovendien ook u, maar in pl. v. x (die echter in A duidelijk genoeg is) p. In dit woord komen dus de verschillende bronnen elkander voortreffelijk te hulp, om F.'s verbeterde lezing te staven.

12. divasâddha ontbreekt in B, C, waarschijnlijk door verwarring van deze dh met die van 't volgende pratâpândha.

yaha? B mist de eerste lettergreep, C heeft ze met lange a en anusvâra.

13. tat vinâça (K. batv'inâ...). Boven de eerste letter hebben B, C anusvâra, en tusschen die letter en de volgende nog een teeken, râ?

sasanenan, B, C: sanen, zeker weder door verwarring tusschen de twee s en twee n's; even als in 't volgende sapâpâkâ B eene van de twee lettergrepen pâ mist. C heeft op de laatste letter van dat woord weder anusvâra.

drohi. B mist de i, C niet.

14. guru. B, C missen de tweede u.

tuluta ya ma... (F*: tulyato yasmâ... K: butula ya ma...) ontbreekt in C; B heeft op ya een anusvâra.

[1] Gelijk in de meeste Kawi-oorkonden staat ook hier de sluitende r (lajar) altijd boven de volgende letter.

dharmmenan. B C missen de tweede (pasangan) m, en na.

sapuṇyâ-byanyan, F*: °yâvyayan (K: ..punyâtâ yang). Boven de voorlaatste letter (volgens F. by, volgens K. tû) heeft ook B anusvâra, C niet, en boven de laatste y geen van beiden.

dûram (K.: ngûrang). De û ontbreekt in C, niet in B.

15. dâna ya, F*: dânam sa. B C hebben de tweede a lang, en inpl. van de derde lettergreep pa, wat de verbetering van F. eenigermate bevestigt, wegens de overeenkomst in gedaante tusschen p en s.

svâmibhakti. De laatste i ontbreekt in B.

17. nubhava. B C missen de u, en desgelijks de laatste letter van samyak.

samaddha, F*: samû*d*ho; B C: sambaddha of °bandha.

mârggahava. C mist de r; en in pl. v. hava hebben beiden weder duidelijk afgezonderd het scheiteeken ‖ o ‖ waarvan F. (blz. 67) alleen den laatsten trek als „eene „grootere interpunctie" herkend heeft. In C is hier zelfs midden in den regel afgebroken, om op een' nieuwen te vervolgen.

18. kala ya. De twee eerste lettergrepen ontbreken in C, even als in K. N. (F. 68); de eerste ook in B. Deze mist ook de lettergrepen ... ya puṇyâ vrĕ...; C de i van kirahnah en de tweede lettergreep van loka.

yava. B heeft boven de eerste letter het teeken van i. C mist de tweede lettergreep.

sthalam astu, F.*: sthû°, K: sugam astu. Het eerste teeken heeft ook in B, C veel meer van su dan van stha of sthu.

muni. In pl. v. n hebben B C eene tweede m; en achterom die letter heeft B nog eene figuur als penkal (y), zoodat de tweede lettergreep daar eigenlijk luiden zou myi. In C maakt diezelfde figuur het begin uit van de volgende letter, die dus de plaats bekleedt van A bhû, of liever bhu, de eerste lettergreep van het betwiste woord bhûta of bhudja; en juist met dien eersten haal van dit woord breekt B plotseling af, als was 't er om te doen, ons op het hoofdpunt in den steek te

laten! In C is de tweede letter d, die slechts door één trek van dj verschilt, en daarmeê dus licht verwisseld wordt; en de eerste lettergreep van 't volgende sthûla (K. sthala) stellig zonder spoor van u of û.

Voor de twee overige regels, die in B ontbreken, vind ik in C niets, wat bijzondere vermelding verdient.

Alvorens echter van 't geschrift van Djaja-sentika afscheid te nemen, gaan we nog even de andere door hem medegedeelde stukken vluchtig door. Over 't algemeen vertoonen ze denzelfden schriftvorm, waarvan echter de twee boven allereerst vermelde, in vijf en acht regels, volgens de opschriften aan den grafsteen en aan een' anderen steen ontleend, zich in 't oog loopend onderscheiden. Al ontbreekt het ook daarin niet aan figuren, die aan bekende letterteekens doen denken, het is mij niet gelukt, er een enkel woord met zekerheid in te herkennen.

De afbeelding van den gebroken steen, onder nº 2 na de groote inscriptie van Pager-roejoeng volgende, vertoont boven de breuk zes en daarbeneden twee regels schrift. De eerste beginnen, naar het schijnt, met de woorden subham (sugam of sukham?) astu, „er zij geluk!" gevolgd van een groot scheiteeken. In de volgende regels meen ik te herkennen den naam van de maand Kârttikah (waarvan echter r en i ontbreken) en de woorden asjtama, „achtste"; naxatra, afdeeling van den maansweg; nrĕpati Âditya....., „de Vorst „Aditya (-varman)", en in den laatsten regel, beneden de breuk, dezen naam nog eens voluit, zelfs met de, anders ongebruikelijke, sluitende n, onmiddellijk gevolgd van 't slotteeken ‖ o ‖ met eene lange krul er achter.

Nº 3 bevat, onder 't opschrift: „beschreven steen aan den „rechterpost van den ingang van Toewankoe Radja Pager-„roejoeng", slechts iets meer dan één regel schrift, waarvan de inhoud, buiten eenige afwijkingen, die veilig aan de onvolkomen uitvoering mogen geweten worden, beantwoordt aan 't begin van de bekende inscriptie van Batoe Beragong, en wel tot en met woord some. In hoever het aangehaalde opschrift hierop passen kan, moet ik in 't midden laten; maar zeker heeft de schrijver of teekenaar, door slechts één' regel van 't oorspronkelijke, en nog niet eens in zijn geheel, weder te geven, slechts eene proeve van 't schrift willen leveren. Het woord bhudje in de jaarspreuk is bij hem veel duidelijker dan in A.

N° 4, van den muur N. W. van dezelfde woning, heeft 13 regels schrift, zonder aanvangsteeken, maar met slotteeken. Een paar malen crî mahârâdjâdhirâdja zijn de eenige woorden, die ik er in herken. Den naam van den Vorst vind ik er niet in.

Die naam, het bekende Adityavarmma, is daarentegen weder het eenige lichtpunt in het tweede n° 4, den grafsteen van Limakahoen, waarop de inscriptie overigens zoowel aanvangs- als slotteeken vertoont.

Van de overige stukken van laatstgemelde plaats heeft alleen n° 2 nog twee regels schrift, waar ik echter niets van maken kan.

Zijn de hier medegedeelde uitkomsten tamelijk schraal, en bevatten ze maar weinig van wezenlijke waarde voor de kennis der oorkonden, waarop zij betrekking hebben, het lijdt wel geen' twijfel, dat een beter voorgelicht onderzoek uit de aangewezen bronnen meer en beter zou weten te putten. Ik zou daarom ook hebben voorgesteld, die stukken zelve, hoe gebrekkig ze ook zijn, door steendruk onder ieders bereik te brengen, indien dit het beste was, wat men bekomen kon. Waarom echter niet liever getracht, door tusschenkomst van de Regeering, in 't bezit te komen, hetzij van goede photogrammen of van afdrukken in papier mâché, of zoo mogelijk van beiden, op de plaats zelve van al de beschreven steenen van Pagerroejoeng en omstreken genomen, om ze vervolgens in nauwkeurige facsimile's in 't licht te geven?

Al zijn ze toch door de critiek van Prof. Kern beroofd van alle aanspraak, om voor de oudste bekende inscriptiën van den Indischen Archipel door te gaan, en integendeel teruggebracht tot het jongste tijdperk der Kawi-oorkonden van Java, zij blijven niettemin nevens deze tot de allerbelangrijkste gedenkstukken van 't Hindoeïsme in den Archipel behooren. Dat belang wordt zelfs door 't aanmerkelijk verlies in oudheid in zoover nog verhoogd, als de verhouding der oorkonden van Sumatra tot die van Java daardoor in een minder raadselachtig licht treedt. De nauwe verwantschap, waarvan beider schrift onmiskenbaar getuigt, laat wel geene andere onderstelling toe, dan dat het òf van Java naar Sumatra òf van Sumatra naar Java is overgebracht. Zoolang dus de Sumatraansche inscripties voor de oudste golden, moest wel — gelijk Prof. Veth deed in het

Tijdschr. voor Ned. Indië, 1867, I, 94 — de verspreiding van den Hindoeschen invloed uit Sumatra naar Java het meest aannemelijk schijnen. Neemt men daartegen echter in aanmerking, hoe die eigenaardige wijziging van 't Indische schrift, welke zich in al die oorkonden, gelijk in 't hedendaagsch Javaansche schrift en de naast verwante schriftsoorten, vertoont, juist op Java, Madura en Bali algemeen verspreid en in tal van verscheidenheden ontwikkeld is, terwijl op Sumatra, buiten deze enkele sporen van dat schrift, het Indisch alphabet in de geheel verschillende types van Bataksch en Lampongsch vergroeid is, dan kan men wel niet anders, dan den eersten, Javaanschen, type als werkelijk op Java inheemsch beschouwen. En al volgt daaruit nog niets voor de hoogere oudheid der Hindoesche beschaving op Java in 't algemeen, zoo ligt nu toch de gevolgtrekking vóór de hand, in de oorkonden van Pagerroejoeng de sporen te vermoeden van eene Javaansche volkplanting of heerschappij, wellicht uit den bloeitijd van het wijd verspreide rijk van Madjapahit. Ook de naam van den Vorst Adityavarman, die dus in bijna gelijktijdige oorkonden van Java en van Sumatra voorkomt, is voor die onderstelling niet zonder beteekenis.

Buiten dit historisch en ethnologisch belang hebben de opschriften van Menangkabau nog het taalkundige, van de oudste bekende gedenkstukken van de Maleische taal te zijn. De enkele Maleische woorden en taalvormen, die reeds Friederich er in erkennen moest, klonken vreemd en bijna verdacht te midden van al het basterd-Sanskrit. Mocht echter een nader onderzoek, ook van de groote inscriptie, het vermoeden van Prof. Kern bevestigen, en in dat vermeende Sanskrit nog een min of meer aanzienlijk mengsel van Polynesische bestanddeelen aantoonen, dan laat zich daaruit eene leerrijke bijdrage voor de geschiedenis der Maleische taal verwachten.

Zal zulk een onderzoek echter vertrouwen verdienen, dan is daartoe een eerste vereischte het bezit van juiste en duidelijke afbeeldingen der inscripties. Zoo dit opstel de uitwerking hebben mocht, dat de noodige stappen gedaan worden, om zoo spoedig mogelijk in dat bezit te geraken, het zou de beste voldoening zijn, die ik er van verwachten kon.

Leiden, 16 Juni 1873. A. B. Cohen Stuart.

NASCHRIFT.

Daar het voorstel, om het boven aangehaalde opstel van Dr. Friederich, met bijbehoorende platen en de aanteekeningen van Prof. Weber, uit de Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Deel VIII, blz. 494 volgg., in de Bijdragen over te nemen, bij 't Bestuur van 't Kon. Instituut bezwaar ontmoet heeft, kan het voor sommigen wellicht van dienst zijn, hier althans iets naders van den inhoud te vernemen.

Het betreft een hoogst belangrijk steenen beeldhouwwerk, afkomstig, volgens opgave, „uit een ouden Javaanschen tempel" — waar, blijkt niet —, en vandaar door den heer N. Engelhard, oud Raad van Indië, naar Nederland overgezonden. In 1828 bevond het zich op het buitengoed van Mevrouw de Wed. Servatius te Zuidlaren, in Drenthe, in 1861 in den Bazar van den heer Boer te 's Gravenhage, en thans, sedert 1862, helaas! in 't Nieuwe Museum te Berlijn.

De voorzijde van den steen vertoont in relief eene mannelijke figuur, op Indische wijze, met vóór het lijf gebogen beenen, gezeten op een lotusbed (padmâsana), met een zwaard in de rechterhand, in de linker een ander voorwerp van onzekere beteekenis (Prof. W. gist een donderkeil); het bovenlijf naakt, maar, even als het hoofd, rijk versierd; het onderlijf gedekt met een gebloemd kleed; terwijl ter wederzijden een stengel met lotusbloemen oprijst, en in de vier hoeken rondom het beeld, waarschijnlijk tot meerder verheerlijking van den voorgestelden persoon, zijne gedaante zich in 't klein herhaalt.

Zoowel uit die attributen als uit het tweeregelig opschrift, dat zich boogsgewijs boven het hoofd van de middelste figuur uitstrekt, blijkt deze voor te stellen den Boedistischen priestervorst Manjdju-çrî, die inzonderheid in 't noorden van vóór-Indië, in Nepal, Tibet en bij de Mongolen als apostel geëerd

wordt; den stichter of verbreider van de leer van Adibuddha, die (Adibuddha) bij een deel der Boedisten bijna goddelijke eer geniet.

Het bedoelde opschrift, in zuiver Sanskritsche verzen, maar in Kawi-schrift [1], luidt, naar onze regels van transscriptie:

åryya-vangçådhirådjena manjdjuçrîs supratisjthitah,
pantjtja-sjat dvi-çaçångkåbde dharmmavrĕddhyai djinålaye.

En naar de vertaling van F.:

„Door den Oppervorst (adhiràdja) van 't geslacht der „Arya's (Hindoe's van de drie hoogste kasten) (is hier) „Manjdju-çrî schoon voorgesteld, in 't jaar vijf, zes, twee, „maan (d. i. 1265), tot bevordering van 't geloof, in 't oord „van Djina (= Buddha, of der djina's = buddha's „of Boedisten)."

In plaats van de eerste woorden zou men de samenstelling åryya-vangçådhiràdja, naar analogie van 't hedendaagsch gebruik, wellicht kunnen opvatten als eigennaam: Arya Vangçådhiràdja, of, zoo als het thans heeten zou, Arjå Wångså Dirdjå, en zou er dus in 't geheel van geen vorst sprake zijn.

Ook de laatste samenstelling djinålaya, letterlijk „djina's „oord", kan, even als djinålaya-pura in 't volgende opschrift, als eigennaam van eene plaats worden opgevat. F. herinnert daarbij aan den naam van 't bekende Boedistisch heiligdom van Båråboedoer (Barabudur), of, zoo als hij 't noemt, Boro Boedo (Buda), „de ontelbare Buddha's". Wien eigenlijk de eer toekomt van deze afleiding en uitlegging — van Båråboedoer uit Bara Buddha —, of wel van de weinig verschillende uit Para Buddha, „de Buddha's", is mij niet bekend; maar al geeft de aard der overblijfselen, waardoor het oord zich kenmerkt, er eenigen schijn aan, het blijft eene tamelijk gewaagde, zoo niet volstrekt ongerijmde, gissing, die zeker geen recht geeft, den eenigen inlandschen naam (Båråbudur) stilzwijgend te vervangen door een' anderen, waarvan men zich bezwaarlijk voorstellen kan, hoe hij zoo zonderling zou verbasterd zijn: te minder, daar buddha (boedå) nog heden het algemeen gebruikelijke woord is voor al wat op Java uit het Hindoe-tijdperk dagteekent.

De achterzijde van den steen bevat een tweede opschrift,

[1] «In Sanskrit-Schrift und Sprache» zegt F., blijkbaar onjuist, tenzij het eerste hier in zeer uitgebreiden zin genomen worde.

mede in Sanskritsche verzen, en in 't zelfde schrift, maar toch, gelijk Prof. W. doet opmerken, blijkbaar van eene andere hand dan 't eerste Het luidt, in zeven regels:

1. râdjye çri-vara-râdja-patni-vidjite(h) tad-bangça-djah
2. suddhadhih (lees çu°) tjakre djâva-mahitale vara-gu-
3. *n*air-âditya-varmmâpy' asau mantri prau*d*hata-
4. ro djinâlaya-pure prâsâdam-atyadbhutam,
5. mâtâ-tâta-suhrĕdjdjanân sama-sukhang netung bha-
6. vât tat-parah.
7. I çaka 1265.

Waarvan de zin, behoudens eenige twijfelachtige punten, ongeveer op het volgende schijnt neder te komen:

„In 't rijk, door de gemalin (?) van den Vorst Ç r î v a r a (?) „veroverd, heeft de groote minister Ç u d d h a d h î (z. v. a. Rein- „hart), uit hetzelfde geslacht gesproten, en door edele hoeda- „nigheden een andere *A* d i t y a - v a r m m a, in 't land Java „(D j a v a), in (de stad?) D j i n â l a y a-p u r a, een' luisterrijken „tempel gesticht, ten einde zijne ouders en magen tot gemeen- „schappelijk geluk uit het (aardsch) bestaan op te voeren. In „('t jaar van) Ç a k a 1265."

Het woordje i in regel 7 schijnt werkelijk het eenige inlandsch bestanddeel te zijn, dat in deze twee opschriften voorkomt.

Bij het opstel behooren twee platen in steendruk: de eerste vertoont het beeldhouwwerk op de voorzijde van den steen, de tweede een uitmuntend facsimile van beide opschriften, benevens een tafeltje van het alphabet en eenige letterverbindingen, aan die opschriften ontleend. De laatste van die verbindingen, ss, is echter onvolledig wedergegeven. De eerste van die twee s had namelijk (uit regel 1 van 't eerste opschrift) den nederwaartschen haal in de gedaante van u moeten behouden, die alleen bij de tweede s werkelijk den klank u aanduidt.

C. S.

SALOMON SWEERS,

RAAD VAN INDIË.

1644.

Als de kok met de bottelier kijft
Dan weet men waar de boter blijft.
Oud scheeps-spreekwoord.

Een kanker, die sedert jaren aan den boezem der Oost-Indische Compagnie knaagde, ja waarvan wellicht reeds de kiem bij hare oprichting aanwezig was, namelijk het drijven van partikulieren of wel van verboden handel, had van lieverlede eene belangrijke uitbreiding verkregen; van dèn assistent af tot hen die met het hoogste gezag in Indië bekleed waren, namen allen — met enkele eervolle uitzonderingen — hieraan deel; zoowel op Batavia, den hoofdzetel van het bestuur, als op de minste buitenpost werd deze handel onder allerlei vormen gedreven. Doch niet slechts tot Indië allééen bepaalde zich dit kwaad; de te huis varende schepen borgen veelal in hunne ruimen en in de kisten der schepelingen een aanmerkelijken voorraad van partikuliere goederen, die niet op de cargalijsten der schepen voorkwamen en derhalve op een slinksche wijze overgevoerd werden. Wel bestonden er strenge verbodsbepalingen tegen het drijven van dezen handel; wel werden er nu en dan eenige goederen achterhaald, de waarde er van tegen inkoopsprijs vergoed, of ten voordeele der Compagnie verbeurd verklaard; soms werd ook wel eens een, die zich aan dit feit had schuldig gemaakt, gestraft, doch dit baatte niet veel; de grove winsten die op sommige artikelen konden worden behaald, en waarvan de berging slechts eene betrekkelijk kleine ruimte vorderde, zoo als diamanten, paarlen, goud, zilver enz. waren

voor velen te verleidelijk om niet de kans te wagen, zich door dezen ongeoorloofden handel te verrijken. Dat dit kwaad zoo welig bloeide, hiertoe droeg veel bij dat ook in het vaderland mannen gevonden werden, die, door hunne Indische vrienden hiervan partij trekkende, hunne handlangers niet spoedig in den steek lieten, en hetzij door hun invloed bij de bewindhebbers in de verschillende Kamers of door andere hun ten dienste staande middelen, de straf wisten te ontduiken of eene vervolging te dier zake voor te komen.

Dat dit evenwel niet altijd gelukte, zien wij in den Raad van Indië, Salomon Sweers. Deze was, na de Compagnie in Indië in verschillende betrekkingen gediend te hebben, in 1644 buitengewoon Raad van Indië te Batavia, toen hij bij resolutie van de vergadering van Zeventienen van den 13den September van dat jaar buiten kwaliteit en gagie werd gesteld [1]. Wel moet het

[1] De resolutie luidde: »Ter vergadering gebracht zijnde dat met de jongste »retourschepen verscheiden cargasoentjes overgekomen, en daarvan eenige bij de »kameren geintercipieert waren; is daarop gehoord het rapport bij den Heer »President wegens de kamer van Amsterdam. Waaruit verstaan dat in de voor»noemde kamer verscheiden partikuliere brieven achterhaald en onder dezelve »vier bevonden waren, meldende van partikuliere handelingen en correspondentie »de Comp. ten hoogsten schadelijk zijnde, en onder anderen een van Salomon »Sweers, Extra Ordinair Raad van Indië, zijn daarover ter vergadering ver»scheiden discoursen gevallen, en eindelijk na voorgaande genomen deliberatie »goedgevonden en geresolveert, — nademaal de vrijen handel onder de ministers »van de Comp. zoo exorbiteert en de overhand meer en meer neemd — dewelke »nochthans met alle mogelijke middelen doenlijk zijnde gestut moet worden — »dat men de voornoemde partikuliere overgebrachte cargasoenen en goederen, in »de kameren daar dezelve achterhaald zijn, aan de meestbiedende nevens andere goederen van de Comp. zal verkoopen.....

»Dat men ook de persoonen en officieren van de Comp. de voornoemde carga»soenen medegebracht hebbende, ter vergadering ontbieden, en dezelve gehoord »hebbende, daarover naar gelegenheid van zaken mulcteren en dezelve van haar »gagie inhouden zal.

»En alzoo de voornoemde Salomon Sweers over voorgaande ongeoorloofden »handel op Batavia gecondemneerd, (in 1642 voor aangehaalde barnsteen, am»bergrijs en zijden stoffen), bij partikuliere missive van deze vergadering aan den »Gouverneur Generaal gelast is, om zich uit den Raad van Indië te onthouden, »en nu bij de voornoemde zijne partikuliere missive blijkt, dat hij over en weder »met de een en de ander correspondentie houd, in zoodanige honorabele charge »als Raad Extra Ordinair van Indie, voor al incompatibel zijnde, wordt bij »de vergadering verstaan en geresolveerd, dat men copie authentiek van de voor»noemde zijne en andere voorn. missiven, met de eerst vertrekkende schepen aan »den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië zenden zal, met serieuse »recommandatie dat de voornoemde missiven in handen van den Fiskaal van Indië »gesteld, dezelve daarover gecorrigeert en den voornoemden Sweers buiten dienst »en gagie van de Comp. gehouden zal worden.«

genoemde kwaad reeds eene schromelijke hoogte hebben bereikt, en zullen er overwegende redenen hebben bestaan, dat men om dit te keer te gaan, zelfs een voorbeeld aan een Raad van Indië durfde stellen.

Bij missive der Zeventienen van den 21sten September 1644, werd aan Gouverneur-Generaal en Raden van Indië van het door hun op den 13den te voren genomen besluit kennis gegeven, doch toen dit bericht op Batavia kwam, was de Gouverneur-Generaal van Diemen reeds overleden [1] en het bestuur voorloopig door den Directeur-Generaal Cornelis van der Lijn, onder den titel van President, aanvaard. Hoe Sweers te moede was, toen hij van zijn ontslag kennis kreeg, kan men opmaken uit zijn aan de Zeventienen gerichten brief van 12 Juli 1645, denzelfden dag waarop hij voor de laatste maal de vergadering van den Raad van Indië bijwoonde. Zeer onverwacht was hem het ontslag voorgekomen, want hij had niet kunnen denken dat zulk een kleinigheid, en voor de waarde waarvan niets dan provisiën ontboden werden, zijn ontslag ten gevolge zou hebben gehad. Hij geloofde dat het misnoegen der Zeventienen was vermeerderd geworden, daar de Commandeur Gale [2] zijn brief en het daarbij behoorende pakje in zee overgegeven had, en dit tegen het bepaald bevel der Generale Comp.; dit toch was aan hem niet te wijten, terwijl hij vast vertrouwde, dat, zoo dit niet ware geschied, men niet zoo hard tegen hem had geprocedeerd. Want zoo men, naar hij verder schrijft, tegen alle dienaren, die zich met gelijke of nog grooter fouten vergrijpen, zoo hevig wilde wezen, zouden zeker zeer weinigen, wellicht niemand in

---

Zoo als men uit deze resolutie kan opmaken, hielden de Zeventienen er een cabinet noir op na; brieven uit Indië aan personen geadresseerd van wie men vermoedde dat zich met partikulieren of verboden handel afgaven, of aan wie men over Indische zaken zouden kunnen schrijven, wat der vergadering niet aangenaam was, werden geopend en naarmate den inhoud al of niet aan de belanghebbenden afgegeven.

Het was trouwens aan niemand geoorloofd partikuliere brieven over te brengen op de verbeurte van twaalf maanden gagie enz. Zie Brieven van de 17en aan G. G. en R. v. I. van 18 December 1623 en 13 Sept. 1635; zoo ook den Artikelbrief van 1650 art. 92, 93 en 94; bij het laatst aangehaalde artikel wordt gezegd: »Ende sullen alle particuliere brieven bij de Comp. *gheopent*, *gelesen* ende *gevisiteert*, ende bij haer luijden mogen in 't geheel ofte deel opgehouden oft overgelevert werden, naer dat sij luijden tot dienst van de Compagnie bevinden sullen te behooren.»

[1] 18 April 1645.

[2] Admiraal der retourvloot.

dienst blijven, *„zijnde den partikulieren handel door gansch „Indië zoo familiaar, dat kwalijk iemand daarvan exempt „gevonden wordt; zelfs niet de grootsten van Indië, die daar „wel meest met besmet zijn.”* Sweers verhaalt, dat de Directeur-Generaal van der Lijn zich niet schaamde ronduit te zeggen, dat hij met den Heer Nicolaes Couckebacker eene partij ruwe diamanten naar het vaderland heeft gezonden om aldaar geslepen te worden, 't geen dan ook geschied is en waarop hij in Indië goede voordeelen heeft behaald. Nog onlangs heeft hij met het schip Frederik Hendrik uit Siam zes honderd Spaansche realen van 8 bekomen voor een steen, die aldaar voor hem verkocht was, terwijl de Compe. nog met eene dergelijke partij verlegen zit. Sweers laat het aan het oordeel der Zeventienen over, of dit een Directeur-Generaal past, en of het alleen bij partikulieren handel bleef en er niet somwijlen ook fraude gepleegd werd: want het was geen wonder dat de Bewindhebbers klaagden over het inkoopen van diamanten, omdat er zooveel bedrog onder schuilen kon [1].

Sweers zegt verder, dat de Directeur zich beroemde *ƒ* 50,000 kapitaal te hebben, God weet hoe bekomen, en het blijkt dat hij over de *ƒ* 30,000 op interest heeft, zonder dat iemand kan weten waar voorsz. middelen zijn, dan dat zij in partikulieren handel worden gebruikt.

Onze Raad van Indië deelde dit een en ander niet mede, om een ander zwart te maken, maar alleen om zich te verontschuldigen; waar hij zich, met zulke voorbeelden van zijne meerderen voor zich, vergrepen heeft, hoopt hij dat de 17en dit in aanmerking zullen nemen. Hij beschuldigde zich zelven van onvoorzichtigheid, daar hij zijn „kleinigheidjen” partikulier had gezonden; had hij het aan de een of ander der mindere Kamers ge-

---

[1] Als een voorbeeld hiervan wordt het volgende vermeld: „Na het overlijden „van den Heer Gouverneur Generaal zal. heeft gemelde Directeur alleen zonder „iemand daarover te roepen, niettegenstaande verklaard geen kennis van die „koopmanschap te hebben, partij diamanten ingekocht ter somma van over de „drie duizend realen van 8, en dezelve eenige maanden onverzegeld in een „porseleine kopje in zijne kas bewaard tot eergisteren, als wanneer die in pre„sentie der andere Heeren over het wegpakken geroepen, in een andere partij „voor dato door den Gouvern.-Gener. zal. ingekocht, en door Mevrouw de „Weduwe verzegeld overgeleverd, gesmeten, en zoo ongezien, ongewogen „en ongeteld ondereen vermengd heeft; tot geen klein bedenken van de andere „Heeren, die ook niet nalieten hun misnoegen daarvan te kennen te geven. Of „dit nu zoo regtvaardig al toegaat, willen UE. verstandig oordeel bevolen laten.”

daan, waarschijnlijk hadden die het wel „laten passeren, als andere cargasoenen van grooter waardij en volumen door andere gezonden. Zoo wordt — zegt hij — UE. ordre nagekomen en hij buiten den Raad van Indië gehouden, daar de eerste der Raden die zijn openbaar vijand is, duizendmaal vuilder is dan ik en daar over triumpheert.” Hij zal echter alles met geduld verdragen, in de hoop, dat, zoo hij met de eerstvertrekkende retourschepen in het vaderland zal zijn aangekomen, zijne zaken zoo zal weten te verdedigen, dat men er leed over zal gevoelen tegenover hem zulk een harden maatregel te hebben genomen.

Zooals Sweers had geschreven, kwam hij met de retourvloot 1645/46 in het vaderland terug; en nauwlijks was hij ontscheept of hij diende bij de vergadering van Zeventienen het stuk in dat wij hierachter laten volgen. Bepaalde zich zijn vorig schrijven van 12 Juli 1645, waar het beschuldigingen gold, meer bijzonder tot den Directeur-Generaal Cornelis van der Lijn, in dit stuk wordt met dezen bijna niemand zijner vroegere collega's of andere hooggeplaatste personen gespaard, zooals: Maetsuijcker, van Alphen, Wonderaer, Caron, Le Maire, Backer, van Ha· ., Kemp, enz.; allen hadden zich tegen de Comp. op de een of andere wijze vergrepen. Hij vermeent echter als een vriend en dienaar van de Comp. verplicht te zijn deze zaken aan de vergadering te moeten mededeelen, niet „om een ieder te bekladden of menschelijke passien”, — want hij verklaart op zijn woord van eer, dat het zoo en vrij erger gelegen is, — maar uit ijver en genegenheid voor de Comp., waartoe hij „God, die een Heer der Heirscharen en Rechter der Rechteren en Goddeloozen is”, tot getuige aanroept.

Wel moeten de misbruiken van verschillenden aard reeds een hoogen trap hebben verkregen, dat een Raad van Indië zulk eene reeks van beschuldigingen als in dit stuk zijn opgeteekend, naar het hoofd zijner gewezene collega's durft slingeren. Bovendien geeft dit stuk ons een blik in den toestand der Comp. in Indië, die inwendig zoo geheel verschilt met dien, zoo als zij zich in een uitwendigen schijn van bloei aan ons vertoont; reeds in dit tijdvak kan men van haar zeggen: „*there was some thing rotten in.*” Het is na de lezing van dit stuk, dat men volmondig zal instemmen met hetgeen de heer de Jonge ons in zijn belangrijk werk op blz. CXXXIII te lezen geeft: „Als men de handelingen dier ambtenaren voor zooverre dat mogelijk is, in de archieven der Comp. naspoort, dan ontdekt men te dik-

wijls bij die ambtenaren gemis aan zedelijkheid en gebrek aan eerlijkheid, somtijds zelfs bij de hooggeplaatsten onder hen. Men treft er bovendien afgunst, naijver, twist en tweedracht onder hen aan, zelfs tusschen de leden der Hooge Regeering enz.„ [1] Van dit laatste geeft ons de geachte schrijver een staaltje in de noot, voorkomende op blz. 271 [2], waar wij lezen: „De twisten tusschen van der Lijn en Sweers waren zoo hoog geklommen, dat van der Lijn eindelijk op 25 Januari, toen hij nog Directeur-Generaal was, den Raad van Indië Sweers met rotangslagen afranselde. Sweers was ook ver van onberispelijk „.

Dat van der Lijn het nog erger maakte en zelfs de huisvrouw van Sweers in het huis van dezen laatsten met de rotan durfde slaan, bewijst een verzoekschrift door Sweers aan den Gouverneur-Generaal van Diemen, op den 23sten Februari 1640 ingediend. Daarin verklaart hij met verwondering te hebben gelezen het request door van der Lijn mede aan den Gouverneur-Generaal aangeboden, waarin hij onbeschaamd zegt, „over betigtigde leugenen en langgeduurde vuile schemperijen in colère tegen hem (Sweers) ontstoken is geworden, en daarenboven voor een dief uitgemaakt zoude wezen.„ Daar van der Lijn dit „nimmer met suffisante bewijzen„ kan doen blijken, „zal ik hem, schrijft hij, (gelijk hij wel ter contrarie volgens attestatie mij met onwaarheden beschuldigd) dikmaals hieten liegen, beschempt [3] mijn beminde zoodanig met de rotan in ons huis (als UEd. bekend) geslagen heeft, dat het voor een genereus gemoed onverdraaglijk en niet wel schandeshalve zonder reparatie te vergeten zij. Deswegen verzoeke zeer eerbiediglijk daarin zonder aanzien van persoonen, door UwelEdelh. zoodanige ordre tot reparatie der geledene affronten, injurien en feitelijke gewelden mag gesteld worden als UwelEdh. in equiteit zal bevinden te behooren.„

Hieruit blijkt ten volle dat Sweers en van der Lijn — die door de Chinezen kapitein panjang, de lange kapitein, genoemd werd — geslagen vijanden waren.

Hoewel Sweers niet meer in dienst van de Compagnie was, bleef hij toch door eene uitgebreide briefwisseling met zijne bloedverwanten en vrienden op de hoogte der indische zaken,

---

[1] De opkomst van het Nederlandsch gezag op Java. Tweede deel, 1870.

[2] Als voren.

[3] Dit woord is hier niet goed geplaatst.

en kunnen wij hem niet vrijpleiten van zich ook nu en dan wel eens aan partikulieren handel schuldig te maken.

Nog in een ander opzicht verschijnt hij ons, twintig jaren later, in een ongunstig licht.

In de Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het Zeewezen enz. [1], wezen wij er op, hoe François Caron, vroeger Eerste Raad en Directeur-Generaal te Batavia, zich in 1665 in Franschen dienst had begeven, hetgeen wel uitdrukkelijk bij art. XXIX van den artikelbrief van 1650 was verboden. Caron was een man, die, in den dienst der Comp. van den ondersten sport der ladder begonnen, daarop bijna den hoogsten had bereikt, toen hij in 1651 in het vaderland terugkeerde. Hij was doorkneed in indische zaken: de schrandere Colbert, Frankrijks minister, trok partij van zijne uitgebreide kennis en wist hem door zeer vleiende aanbiedingen over te halen om in Frankrijk te komen en zijne in Indië verkregen kundigheden en ervaring ten nutte van dat rijk te besteden. Eenigen tijd vroeger was hem door de Zeventienen het voorstel gedaan, om weder in zijne laatstelijk in Indië bekleedden rang derwaarts te vertrekken, doch hij nam dit aanbod niet aan en dit onder voorwendsel, dat hij bij het klimmen zijner jaren en het belang zijner familie er te veel tegen opzag. Het belette hem evenwel niet, om zich, zooals wij reeds opmerkten, toch nog in dienst van een vreemden vorst te begeven [2].

Uit een paar brieven, door Caron aan Sweers geschreven, blijkt dat hij door Caron van de gelegenheid om aan de Fransch-Indische Comp. eenige diensten te bewijzen, partij wenschte te trekken. Van welken aard deze diensten waren, is niet altijd duidelijk op te maken, daar ze in bedekte termen werden gesteld. Zoo schrijft Caron hem den 10den December 1665 uit Rochelle: „Mijnen vorigen aan UE. was van den 13de der verleden maant November, bij den welcken ick was dienende over de saecke UE. bekent, doch dat die niet smaeckelijk wiert aengenomen. Hier zijn gedruckte boeken van dezelfde soorte als de Chineesen bij de Jesuieten eerst gestelt, en daer naer gedruct, doch bij den adel noch grooten in geen extime.” Verder schrijft hij hem dat hij zijn vriend Jens Hanssen voor

[1] 1856, 2e Afd. No. 2. Gevecht tegen de Engelschen in Oost-Indië door den Commandeur Cornelis van Quaelbergen op den 1 Sept. 1673.

[2] Zie over zijn vertrek naar Indië en ongelukkig uiteinde als voren.

zijn vertrek uit Parijs aan de Comp. heeft voorgesteld, en hem schriftelijk heeft opgegeven waar men naar hem kon informeren, namelijk bij Sweers. Hij hoopt, dat hij spoedig zal geplaatst worden [1], „want goede dienaren hebben zij noch van doen; zoo der iets wesen mach van uwen dienst gelieft te gebieden.”

In een brief van 1 Februari 1666 mede uit Rochelle geschreven, komt onder anderen het volgende voor: „UEd. aengename van den 7den des verleden maants Januarij, is mij over Parijs op den 26sten dito wel geworden, daer op tot antwoort, dat ik de copien der memorie der opgenomen pampieren, boecken en caerten, tot 2mael aen de Comp. voorgestelt heb op sulcken wijse als ick oordeelde best te wesen; dewelcke bij haer gevisiteert en overlecht sijnde, hebben niet connen resolveren deselve te negotieren, 't schijnt dat se van soodanige dingen, zoo zij meijnen, al genoech versien zijn. Ick hebbe mijn devoir daer in gedaen, met wensch en begeerte, dat ick het effect tot UE. genoegen, daer in had connen te weech brengen; waer het in consideratie gecomen, ick soude daerover hebben gestapt, gelijck den eenen vrient voor den anderen moet doen, waertoe geen cans siende heb het laten berusten.”

Wanneer wij dit lezen, dan mogen wij wel besluiten, dat Sweers onder anderen partij hoopte te trekken van de door hem aan Caron gezondene papieren, boeken en kaarten. En waarom niet, zal men zeggen; Sweers was mogelijk koopman, hij trachtte geld te maken van hetgeen hij der Fransche Comp. kon aanbieden. Maar Sweers wist ook te goed dat hij niet te verontschuldigen was, indien hij bij voorbeeld die kaarten der Compagnie ter overname aanbood; kaarten van Indië, die vooral destijds nog in H. S. of geteekend aan de schippers en stuurlieden werden medegegeven en bij de terugkomst in het vaderland moesten worden teruggegeven; die niet zonder voorkennis van de vergadering van Zeventienen mochten worden gecopieerd, terwijl de kaartenmaker der Comp. onder eede stond [2]. Trouwens dat hij niet de eenige schuldige was, leert ons de brief, waar hij zegt: „'t schijnt dat ze van soodanige dingen, zoo zij meijnen, al genoech versien zijn.” Waarschijnlijk zal Caron het hun hieraan wel niet hebben laten ontbreken. Doch hoe dit ook

[1] Mogelijk als schipper op een der voor Indië bestemde schepen.

[2] Resol. Verg. van 17en van 11 Juli 1628, 21 Aug. 1629.

moge wezen, in het hiervolgend stuk van Sweers hebben wij een voorbeeld, dat het der Comp. reeds in een tijd van schijnbaren bloei niet heeft ontbroken aan mannen, die, hoe hoog ook geplaatst, eigen voordeel vóór dat der Comp. op den voorgrond stelden, terwijl het ons tevens een kijkje verschaft in de Indische huishouding dier dagen.

Aan de E. Heeren Bewindhebberen der Nederlandsche Oost-Indische Comp. ter vergadering van de 17e gehouden wordende in Augustus 1646 te Amsterdam.

Alzoo door achttienjarige gedane en nog te doene diensten zoo in Indië als hier ondervonden heb, somwijlen opgeraapte remonstrantien van personen overgeleverd in weinig achting gehouden, en dikmaals half doorlezen zijnde, door noodiger besoignes achter de bank gesmeten worden, zoo heb evenwel noodig geacht, dewijl tot Comp. welvaren (*alschoon mij de belooning schijnt onttrokken te wezen* [1]) nog uittermate genegen ben, in het welnemen van UEd. voor eerst eenige zaken (te mijner geringer oordeel in Indië noodig redres vereisende) oprecht en ongeveinsd zonder passie naar de waarheid te verhandelen.

Alhoewel UEd. door de Raden van Indië Compagnies gelegenheid met deze overgekomene vloot is overgebrieft, zoo moet evenwel zeggen: hoe Comps. zaken op Batavia, door den Heer *Generaal van Diemen zal. overlijden*, *gelijk UE. bewust bij sobere ministers* (*tot UEds. nader gestelde order*) *wierd waargenomen als zijnde doenmaals den eerste* [2] *een zeer haastig*, *slof*, *baatzoekend mensch; uitnemend vriend der Portugezen en partikuliere handelingen. UEd. mogen vastelijk vertrouwen, bij aldien alle deze fouten en nog meer met den Heer Generaal zal. kennisse niet in hem geschu.....* [3] *had*, *zoude Zijn E. ontwijfelijk volgens de Instructie des jaars* 1617, *andere order op het Generaal Gouvernement gesteld hebben*, *'t welk daarom tot UEs. welgevallen open bleef.*

Maetsuijcker is een wel gestudeerd, *gauw*, *geciviliseert en aardig persoon*, *in de Justitie maar geen koophandel dienstig.*

Van Alphen, *die met Mevrouw Generaals zwagerin* getrouwt, door vreemde praktijken *uitnemend rijk gemaakt*, en zonder iemands advies door den Heer Generaal zal. binnentijds *zonder*

---

[1] Wat in het origineel onderstreept is, hebben wij behouden.

[2] Cornelis van der Lijn.

[3] Minder duidelijk.

verband, contrarie de order van de Comp. op UEs. approbatie (die nu verstaan sober is) *buiten verdienste of bekwaamheid tot Extra Ordinair Raad van Indie, à 200 gl. 's maands gevorderd, zeer hovaardig, geldgierig en bij al de wereld door zijne uitzuiperij gehaat* is; heeft *zoo veel met zijn partikuliere huizen en gronden* te doen, dat om Comps. *dienst niet denken kan.*

De Heer Carel Reyniersz. was op Batavia onervaren, desireerde naar Cormandel tot Heussens verlossing, daar hij waarlijk de Comp. wel den besten dienst doen zal; tot bewijs van het voor verhaalde kan men nu hier wel vernemen. *Hoe hij van der Lijn buiten onze rescontre*, den Heer Maetsuijcker in mijne en andere overgekomen vriendens tegenwoordigheid gedreigt heeft voor den kop te smijten; ook een maand voor ons vertrek van Batavia, zonder redenen tegen de Wed^{e}. van den Heer Generaal zal^{r}. zoodanig met deze woorden uitgevaren is: dat haar man zal^{r}. onvroom gehandeld en de Heer *de Gruijter* [1] den grooten diamant had; en dat haar wel dadelijk uit het huis doen gaan of met den arm daar uitleiden zou, waar over hij van haar Ed. luttel zijner vroomigheid ten antwoord gediend en verweten werd: hoe (hij) partij goud van zijnen vriend Le Maire [2] gekocht en het de Comp. 2 realen op de reaal zwaarte duurder aangesmeerd had enz. Baatzoekende zeg ik, ten aanzien nevens hem door den Heer Generaal en Raden van Indië nu jongst tot den inkoop der zijde stoffen van de Maccausche Portugees, bij resolutie gecommitteert zijnde, nevens anderen gezien heb: hij buiten tijds de Portugezen hare kisten en kassen op Comp. pakhuis staande, deed openen; de beste, schoonste, raarste, Maccausche zijde stukwerken (over de 1400 R. bedragende) voor zijn partikulier daar uitgenomen, bedektelijk doen tehuis brengen, mij op die conditie ook eenige gepresenteert en twee schoone satijnen tot geringen prijs, zooals de Comp. de slechte in een massa kocht te betalen, toegevoegd heeft; waarvan eenige opening aan den heer Generaal zal. deed, die van der Lijn en den Portugees daarover hard aansprak en ten mijnen verzoeke persoonlijk op het pakhuis kwam. Doch den Portugees excuseert (zich) jegens zijn E. hiermede, dat van der Lijn, de Ontvanger en meer andere vrienden, haar geld en monsters, om in Maccau voor haar stoffen te laten

[1] De zwager van van Diemen.

[2] Gouverneur van Tayouan op Formosa.

maken, medegegeven en die van het pakhuis doen brengen hadden; het welk dan schoon zulks ware, partikulieren handel was. Zoo staat mij en andere Raden van Indië nog wel voor, dat hij van der Lijn voor Le Maire aan zijn zwager Damman zalr. 1000 Rn. op Lourens Pietersz. Heijens [1] naam doen remitteren, en den Heer Generaal een valschen wisselbrief laten teekenen had; alzoo de Cassier van de Comp. in Rade daarnaar gevraagd wordende, zeide, dies aangaande in cassa niets ontvangen, maar het briefken door den *Heer van der Lijns* last verleend had. Het welk bij den Heer Generaal zalr. met reden zeer kwalijk genomen en *gezegd werd: zijt gij een Directeur of vroom dienaar van de Comp.; gij moogt wat anders wezen*, (gij) *zoude mij zoodoende tot een schelm of Comp. dief maken.* Le Maire zegt evenwel doenmaals de 1000 Rn. onder van der Lijn, om over te maken gelaten had. Het is zoo het wil, de Comp. zijn deze duizend realen meer als een jaar na datum eerst in cassa goed gedaan. *Een vriend der Portugezen*, niet om dat hij jegens den Heer Maetsuijcker in mijn presentie zeide: hij de Comp. uit geen oprecht hart of goeden ijver, maar alzoo lief den Portugees diende, alzoo *een tijd in Spanje gewoont en de mis gediend* had; van welk woorden Maetsuijcker mij voor het vertrek een attestatie vorderde, die om redenen tot mijn komst aan boord uit stelde; maar dat hij den Portugees continueel voor schenkagie veel voordeel, de Comp. schade en al te mets met of voor haar groote negotie doet; ten aanzien hij heimelijk *buiten de andere Raden van Indië's kennis*, de fluit de Noordstar, 4 Augustus 1645, meer als half vol Portugeesche goederen, op den naam van *Francisco Vieira de Figureda*, *doen laden heeft*, als bij deszelfs eigen ordonnantie mij (door *zijne confraters daar hij het tegen loochende*) ter hand gestelt, *met de specificatie der goederen blijkt;* daar nogthans Comps. goederen alle niet ingenomen, maar namaals den 3den September 1645 in Valckenburgh naar Wingurla en Souratte gescheept moesten worden. Over welk bedrijf doemaals als *in het copieboek te zien is*, hard over Wingurla geschreven zij, *alzoo de andere confraters zoo grooten schenkagie van den Portugees niet als wel hij genooten hadden*, deswegen hun misnoegen uitkreeten.

Don Figureda was wel bij den Heer Generaal zalr. van Ma-

---

[1] Secretaris van de Weeskamer.

kassar op Batavia komende, alle zijne koopmanschappen aan de Comp. tot redelijken prijs te moeten leveren, toegestaan, die dan goede voordeelen zouden aangebracht hebben, daar nu ter contrarie alles zonder vracht of tol te betalen, met Comp. schepen kost- en schadeloos aan de markt gebracht, en de rest, zijnde over de 300 potten geconfijte gember enz. in Compagnies pakhuis gebracht, en door van der Lijn, in de wandeling den Hollandschen Portugees genaamd, verhandeld wierden; gelijk persoonlijk daarvan om redenen ongeveer de 100 R^e^. gekocht heb. Dezen heillozen Portugees zijn jacht is, als in uwe Bataviasche negotie boeken op ultimo November 1643 gezien kan worden, op Compagnies timmerwerf *ten deele op nieuws vertimmert*, *en van alles* zoo *anker als touwwerk* enz. behalve het verzwegene, voor R. 2550 voorzien geworden, daar de Kuilenburgsche Equipagiemeester [1] zegt meer aan geprofiteert te hebben als *in lang gedacht had.* Dat de Maccausche Portugees als Christophel Suares en andere door den *Heer van der Lijn*, met partij touwwerk uit Comp. pakhuis *zonder te betalen* geaccomodeert zijn, kan uit de negotie boeken bewezen worden. Of UE. zulke accomodatien (gelijk Maetsuijcker ook voor Goa aan de Portugees gedaan heeft) daar UE. dienaren met de voordeelen doorgaan en de Comp. in de lasten laten, niet jegens de borst steeken, leert den tijd.

Bij aldien van zijne partikuliere handelingen en andere konkelfuserij van koop en verkoop van Compagnies goederen, als *ook zijn gebruik der op intrest genomene penningen* kwam te schrijven, zou UE. ontwijfelijk het lezen en mij het schrijven verdrietig vallen; doch daarop nader door UE. of eenige gecommitteerdens gehoord wordende, zal eenige levende exempelen aanwijzen, dat nu om andere niet te besmetten zoo lang uitstel. Evenwel wil tot Comp. welvaren verhoopen, UE. hunnen staat wat beter verzekeren en een tweeden Brouwer voor Generaal [2] met eenige bekwame Raden van Indië derwaarts zenden zullen, als reeds verstaan ten deele geschied te zijn, om veele en ook de volgende zaken tot Comp. besten te redresseren.

Eerstelijk alle ontijdige binnentijds verbeteringen van Comp. dienaren (alzoo men op de menage letten moet) afteschaffen en sommige te desavoueren; dewijl veele uwer ministers de order

[1] Govert van Harn; de geboorteplaats van van Diemen was Kuilenburg.
[2] Henrick Brouwer was Gouverneur-Generaal van 1631 – 1636.

wel tot uwen contentement in het nalezen (naleven?) der resolutien helpen beramen, maar zonder eenig aanzien of verdiensten, uit loutere gunst en partikuliere inzichten te buiten gaan; waarvan eenige exempelen en passant moet verhalen, niet om de Heer Generaals loffelijken naam te krenken, maar eenelijk aan te wijzen *als dit van hooger hand gedaan*, *bij de mindere gevolcht wordt. Zijn Ed. zal^r. heeft aan de hier voor verhaalde Sijmon van Alphen* terwijl (hij) Baljuw buiten Comp. dienst was, eenige jaren lang 70 gl. maands en misschien ook rantsoengeld laten genieten, gelijk nu mede de Secretaris en eenige Procureurs hare gagie neffens de proffjten contrarie de order trekken.

Dezen begunstigden vriend liet men het Fiskaalsampt als er eenige vetjes of duizende aan vast waren, nevens het Baljuws ampt, zoo beide de hooge- en lage rechtbank dag om dag waarnemen; na Luits overlijden werd hem ex autoritate, onder een driejarig verband 150 gld. 's maands voor Fiskaal toegevoecht, en korts daaraan, ook al buiten alle de Raden van Indië's kennis, als hier voren is gezegt, binnen tijds, zonder verband of merite tot Extra ordinairis Raad à 200 Gl. 's maands gevorderd (hetwelk nu ten rechte verstaan bij UEd. gedesavoueert is) daar ter contrarie sommige Vice Commandeurs, na de expiratie hares tijds, onder een nieuw driejarig verband, die kwaliteit wel tienmaal beter naar verdiensten meriterende, niet hebben kunnen obtineren, dat hun tegens de borst is.

De Equipagie Meester, *een jong borst* A° 1633 met ons voor onbevaren bootsgezel uitgekomen, aan zijn Ed^l. zal^r. vermaagschapt [1] en uit loitere gunst nevens vele andere meer schielijk buiten costume op eigen houtje daartoe gevorderd zijnde, *werd* 120 *Gl. 's maands tot een nieuwejaarsgift vereerd;* het welk hem andere wel hebben weten na te doen, als de Heer Croock en Caron, die daarom hare resolutien achter gehouden en niet overgeleverd hebben, op dat zulke ontijdige verbeteringen jegens de expresse order (gelijk met Boreel zal^r. geschied is) niet zouden gedesavoueert worden. Het is op de Heer Carons uitreis gebeurd een *soldaat* bijgenaamd Heijcop, ook wat van van Diemens *vrienden*, evenwel nauwelijks een letter op het papier te zetten wist, door hem tot Adsistent, en 6 maanden in het Land geweest hebbende, met Caron voor Onderkoopman à 36 gl. 's maands naar Tayouan vertrokken is. *Verstegen* [2] dit

[1] Van Diemen was te Kuilenburg geboren, zie een vorige noot.
[2] Was in 1647 Opperhoofd in Japan.

mede verstandicht hebbende, *vordert op zijne uitreis ook een klein jongetje van Jufvrouw van Alphens vrienden tot jong Adsistent à 12 Gl.* 's maands, daar het nogthans bij UEd. in Nederland geen vier gulden 's maands door voorspraak konde bedingen. *Ziet eens mijn Heeren hoe liberaal uwe dienaars, om der opperhoofden gunst en goede comptoiren in Indië te verwerven, van weduwen en wezen middelen zijn.*

Bij uwe Bataviasche negotieboeken zal u kunnen zien, hoe de Comp. maandelijks aan de Japansche vrouwen en kinderen [1] betaald 12 realen aan huishuur voor dezelve, behalven dat nog (aan) rijst genieten 13 realen; hetwelk met de rijst wel 36 realen 's maands bedraagd; dat alzoo eenige daarvan middelen, ook sommige niet hebben, tot laste van de diakonie, *die al eenige duizend realen van Vincent Romeijn* [2] *geërfd en gelds genoeg hebben*, behoord gebracht te worden. De roode gebakken steen, die in groote kwantiteit aan Comp. werken, als het ophalen van stads borstweringen enz. verbezigd worden, betaald de Comp. (op den ouden voet als voor dezen) tot 5 reaal het duizend, daar dezelve somtijds tot 4 en ordinair 4½ het duizend verkocht worden. De geklonken roode dakpannen worden de Comp. tot 15 realen het duizend in rekening gebracht, daar den burger er maar 12 à 13 r^n^. voor betaald, zoo gaat het ook met den prijs der roode estrikken van 10 realen het duizend naar advenant mede toe; daar den Fabriek en Kapitein Silvernagel geen schade bij lijden kan, ten aanzien hij zijne pannen en steenbakkerij daardoor benefitieert, gelijk *van der Lijn ook* doet, niettegenstaande hem van den Heer Generaal zal^r^. steen uit zeker stuk lands te graven, ernstig verboden en bij hem tot nog toe niet gelaten is.

De paardenstal en toebehooren komt de Comp. jaarlijks veel te kosten, *alzoo daar in de zestig zoo groote als kleine paarden* onderhouden worden, behalven nog eenige partikuliere paarden, als drie voor van der Lijns kinderen en andere meer, die daar plaats en kost hebben. *De negen ruiters of harquebusiers tot pronk* of *statie voor de caros, met vier eenharige paarden naar de kerk of buiten tot vermaak rijdende*, genieten maandelijks boven hun randsoen ieder 2 Realen van 8; zulks de Instructie van 17 Maart 1632, door de vergadering van

[1] De Japansche vrouwen aan Nederlanders gehuwd hadden Japan moeten verlaten.

[2] Hij was vele jaren in Japan geweest en wel sedert 1599.

de zeventienen, de Heer Generaal Brouwer zal[r]. tot reglement medegegeven, niet gevolgd, maar ter contrarie de pompeusheid meerder tot Comp. schade ingekropen is. Zoo dat men het getal paarden tot op tien groote en tien kleine, daaronder twee maar geen vier caros paarden, (zoo niet geheel af te schaffen is) gerekend, verminderen, en eenige staldienaars elders gebruiken kan. Het welk dan nog genoeg om de landen te ontdekken wezen zal; mits de overige paarden in de stad onder de Burgerij, die daar gretig naar zijn, verkocht en te verzenden verboden worden; in welke gevallen in tijd van nood bij de werken, buiten Comp. belastinge wezen zullen. *De hovaardij is zooverre nu al geraakt dat Caron, ten pleisire zijns Juffvrs. in Tayouan een caros doen maken en vier schoone eenharige paarden daartoe dresseeren heeft laten.* Zulke gebruiken in trein komende, door duldinge altijds verergeren, en lichtelijk andere Gouverneurs van gelijken daartoe opwekken zullen. Na de Heer Generaals zal. overlijden, *heeft ieder Raad van Indië aan de Kooplieden en Adsistenten briefkens van* 4, 5, 6 *en meer paarden verleend*, *zulks de kwanten dagelijks met* 10 *à* 20 *paarden als dol door de stad in en voorbij de herbergen buiten de poort tot debauche rijden*, *en hare besoignes laten verachteren.* Doch (zij) zien de Raad van Indië voorgaan, die meest alle weken (als daartoe genegen) op het een of ander feest, kinder- of gastmaal vrolijk zijnde, *somtijds s'nachts te tien*, *elf à* 12 *uren beschonken in het kasteel komen*, *om het gebed* (*dat bij van Diemen zal. te half achten gedaan werd*) *te laten doen*, en het woord aan de Majoor te geven; dat buiten fatsoen, gebruik en met gevaar is, alzoo alle de Kooplieden, Asistenten en ambachtslieden daarnaar ordinair wachten en opblijven moeten. Het ware wel noodig UE. van hier een bedaard, trouw, vigiland, ervaren persoon tot *Equipagiemeester* naar Indië zondt, die geen kostelijke kassen, kisten, comptoiren, voetges (voetbankjes?) ebbenhouten ledikanten enz. voor zijn partikulier van Comp. dienaars en hout, heimelijk op de werf laat maken, verkoopt en met alle schepen partikulariseert [1]; *op vele gastmalen trots een Raad van Indië*, *in kostelijkheid*, *ook te paard als een jonker en weinig of niet aan boord van de schepen*, *veel min in de ruimen compareert*, *maar als een baanderheer domineert*, *en nu jongst de Raden van Indië en veel andere aanzienlijke personen meer*, *op primo Januarij*

[1] Handel drijft?

1646 *princelijk op zijn kindermaal getrakteerd*, *en in drie jaren tijds geen zestien duizend Realen* (*als de dezen*) *geprospereert heeft.* In trouwe het is geen wonder, als men schepprauwen van 4 à 5 realen te schenk bekomende, tot Comp. kosten laat ophalen en alsdan tot 25 R. ieder aan de Comp. verkoopt.

Op Onrust wordt groote kosten voor de Comp. en voordeel eeniger partikulieren gedaan, niet alleen om dat door den Opper *onverstandigsten dronken timmerman Marten Jansz.* en den Equipagie Mr. over de honderd varkens aldaar gehouden, en van Comp. rijst (die men uit de kielhalende schepen bij 1, 2 à 3 lasten ligt) gespijzigt, ook wel twee malen aan de Comp. verkocht worden. Zoo klagen ook meest alle de Schippers aan Onrust met hare schepen gelegen hebbende, over de groote ontrouw en onhebbelijkheden, die aldaar als ook op de werf gepleegt worden; alzoo er continueel 3 à 4 timmerlieden voor partikulieren, van Comps. hout tot kasten, wiegen, duivenkotten enz. verarbeiden; waar voor ieder Schipper vertrekkende, 25 à 30 planken meer als gehad heeft op de scheepsrekening teekenen moet, genooten te hebben.

Zoo brengt de Equipagie Mr. ook maandelijks 40, 50 à 60 Realen aan de houtzagers uitgegeven te hebben in rekening; dat nogthans met Comp. slaven en ketting boeven ordinair verspaard kan worden. Insgelijks maandelijks 30, 40, 50 en ook 60 realen voor een zondagschen arbeid van 29 timmerlieden, in plaats van Gods woord te hooren; UE. kunnen denken mijn Heeren hoe druk men 't hebben moet, daar men de jachten der Portugezen (toch tot partikulier voordeel) in de week weet te vertimmeren. En om de eigenbaatzoeking voor te komen, diend ook afgeschaft, dat de Equipagie Mr. geen houtwerk van Chinezen of anderen van 3, 4, 5 à 600 Realen toe, aan jati en baaije, zoo dik als dunne planken balken enz. koopt, zonder overstaan eens vromen Raads van Indië, gelijk uwe order wel dicteert, en nu zonder nadenken niet geschied. *Wel is waar ik altoos bij resolutie over de Equipagie gesteld, maar daarin niet gekend ben, ten aanzien mij in het aanvangen dier charge noodig dacht, alles opgenomen en de boeken daarvan geformeerd ook naar behooren af- en aangeschreven dienden, 't welk zijn Edelheid zal*r. *dacht wat nieuws te wezen*, en zeide zulks veel spils en moeite bijbrengen zoude. Deswegen gelastte mij zoo lang te wachten, tot dat het nu begonnen en bijna half vol-

tooide pakhuis en paleis van den Equipagie M^r. zoude gemaakt wezen, en dat men alsdan alles van de oude plaats in het nieuwe pakhuis te brengen, pertinent aanteekenen moest, dat nog al eenigen tijd hebben moet. In somma zag wel zijn Edelh. daartoe niet inclineerde, en ik den onverstandigste Kuilenburgsche Equipagie M^r. over al zijn onbehoorlijk doen gelijk geven moest, over zulks trok mijn handen daar af, gelijk een ieder bekend is, om altijds niet in zijn Edelheids zal^r. disgunst te leven.

Het zoude goed en profijtelijk voor de Comp. wezen, van UE. geordonneert werd, dat men alle de Chinezen, nog aan de Comp. over de ton gouds op Batavia schuldig zijnde, haren debet, gelijk gepresenteert hebben, in arak tot den ordinair gestelden prijs liet voldoen, daar de Comp. nu maandelijks zulke som gelds contant voor betaald; waarmede de Chinees en de Comp. beide zonder nadeel geholpen zouden zijn, doch dit is tot nog toe door andere arakbranders, niet aan de Comp. ten achteren zijnde, met schenkaadje aan de grooten voorgekomen.

Den Ontvanger Wonderaer [1] *een rijk, slecht? oudachtig man zijnde*, die dit jaar mede naar Nederland gedreigd heeft; [2] doet alles *zonder controlleur of sabandhar* contrarie de order naar zijn welgevallen; verkoopt besoar aan de Comp.; geniet boven zijn 130 gl. 's maands, 2 procento voor courtage der diamanten die op Batavia gekocht worden; ook groote schenkaadje van alle komende en vertrekkende vaartuigen (daarop eed behoord te doen) ook zijne boeken te laten nazien, hetwelk bij mij uit den heer Generaal zal^r. last niet geschied is; als ook den Secretaris van der Keer 's boeken, om te zien, alzoo geen goede renommé had, of hij de Comp. alle 's Heeren geregtigheid, waarvan 1200 Realen eenige jaren aan de Comp. ten achteren gebleven was, al in rekening gebracht en goed gedaan had. Doch niet bekwaam zijnde het Secretarisampt van de stad te bekleeden, vondt zijn Edelheid zal^r. geraden, alzoo Mevrouw Generaals en van der Lijn voor 1800 R. zich als borgen aan *de weeskamer gesteld gesteld hadden*, hem, zonder advijs van de Raden van Indië in van Alphen's plaats *bij provisie Baljuw te maken*, tegen aller ingezetenen en der Chinezen *dank*, die altijd voor zijne vuile schrobberij bevreesd waren en dagelijks daar als *Hiop geplaagd worden.*

---

[1] Ontvanger Generaal Sebald W.

[2] Hier schijnt een woord vergeten te zijn, mogelijk: *te gaan.*

Doch wat zijn Edelheid daar toe bewogen heeft is God bekend, maar kort na deszelfs overlijden, in Mei 1645, ordinaris de verkiezing der Magistraten gedaan wordende, kwam *Pieter Kemp*, nu Vice-President van Schepenen, uit naam der Burgerij bij den heer Maetsuijcker en mij verzoeken, Maetsuijcker zich verkleinen en het Presidentampt van Schepenen (als zijnde wat proffjtelijk) voor dat van de Justitie aannemen wilde, alzoo hij van zijn confrater den Schepen Buijckje Buijckjes [1] verstaan en den Baljuw van der Keer persoonlijk *tegen hem Buijckje* gezegd had „ziet daar heb ik nu 100 R. voor een boete, daar moet nu Van Alphen de helft van hebben", denoterende hetzelve zoodanig als dat Van Alphen hem om de helft der boete te recht hielp, en deswegen de Burgerij, alschoon het hun van der Lijn door onverstand gelast had, Van Alphen niet nomineren wilden, opdat de ingezetenen door zulken President en Baljuw, die met malkanderen parten (deelden) uitgezopen (uitgezogen) verdorven en naar anderen plaatsen gejaagd zouden worden. Het is hoe 't wil, Van Alphen stondt doenmaals naar het Schepen Presidentsampt, de Baljuw verzocht daartoe adsistentie; het zijn beide uitnemende groote vrienden, zulks 't niet buiten presumptie en zoo den heer Maetsuijcker te beurt gevallen is.

Derhalve zoude van opinie wezen bij aldien zich eenige deftige of voorname persoonen met hun familiën naar Indië te gaan, presenteerden, schoon daar niet geweest hebben bij UEd. dienden aangenomen te worden, om het *Baljuws*, *Fiskaals*, *Ontvangers* en *Equipagie Mrs. ampt*, ieder na zijne gelegenheid te bekleeden; alzoo deze genoeg gegraasd, het meeste verstand noch de bemindheid tot die charges niet hebben, en daar en boven naar Nederland te keeren voornemens waren. *Want bij aldien UEd. deze ampten alhier niet en begeven, zullen ze andermaal aan eenige favoriten in Indië gegund worden; gelijk alreede een rijk vrijman, Pieter Kemp, althans kapitein der Bataviasche burgerij, die een zeer kwaden naam zijns Turksche reis*, als te Enkhuizen te vernemen is, nagaat, zijn dienst tot Equipagie Mr. presenteerde; daar apparent wel toegeraken zal, alzoo groote partikuliere handelinge met den Equipagie Mr. in Comp. doet, en daar en boven met den Heer Maetsuijcker, penningen tot geringen prijs à $\frac{1}{2}$ pCt. 's maands neemt

[1] Ook wel geschreven Boicke Boickes. Hij was de oom van Rijckloff van Goens, later Gouv.-Gener.

en wederom tot hunner beider voordeel, onder den Chinees op Batavia à 2 pCt. of meer uitzet; dat groot verband onder malkanderen maakt.

De ververschingen die door den Dispencier en Opperkoopman Backer aan de schepen vrij slordig in rekening gebracht wordt, kan wel verminderd, meest of geheel afgeschaft worden, alzoo het de Comp. niet veel verstrekt en groote kosten aanbrengt, ten aanzien daarmede niet naar behooren of vroom gehandeld wordt; niet alleen om dat zeer dikwijls op scheepsrekening zetten het geen nimmer genoten hebben; maar daarenboven gelijk den Heer van der Lijn jongst op Schepens [1] maaltijd, daarvan een briefken van den onder Bottelier hem overgeleverd en geteekend had, hetwelk bij hem op de maaltijd overluid gelezen en van dezen inhoud bevonden werd: Dat voorsz. Backer behalven de schenkaadje, 10 pCt. avance op de varkens, 5 op de hoenders en zoo voorts op alles naar advenant, ook eenige partikuliere schuld van Comp. wijn in de stad voldaan had enz.; hetwelk men hem ten nagelen zoude doen uitzweren. Dat daar nog alzoo bij gebleven en niets in gedaan is, moet wezen (dat) sommigen der Grooten al te mets hare begunstigden of bloedverwanten met het een en ander uit 's Comp^s^. magazijn verzien. Het gaat daar waarlijk met de vivres al te slordig toe, gelijk UE. daarop in de Heer Generaal Brouwers Instructie op het 13de artikel wel gelet, maar tot nog geen verbetering bekomen hebben. Want in alle de partikuliere brieven jaarlijks aan de kamers geschreven wordende, zegt men, zóó veel uit zulk een schip van de overige provisie ontvangen, en van 15 leggers wijn altemets maar tien opgevuld te hebben, en zoo voorts; zonder dat de opvulling ten overstaan van de een en de ander officier, maar eenelijk bij den Dispencier geschied, die uit ieder schip, zoo wel van het een als ander zoo veel als wil achter de hand houden en de Comp^e^. te kort doen kan. Het getal der bekenden die op Batavia vrij magazijn of alle vivres om het halen hebben is te groot, en zijn: de Heer Generaal; alle de Raden van Indië; de Opperkoopman des kasteels; de Secretaris van den Hr. Generaal; de EquipagieMr. (die toch genoeg uit de Vaderlandsche schepen ligt) de Dispencier en zijn maat. Die allen meest sterke familiën, en tot Compagnie's lasten veeltijds gasten, en sommige groote ja ook slordige huishoudingen en

[1] Van HH. Schepenen.

al te mets eenige begunstigde commensalen hebben, dat de Compe. al vrij wat lastig valt; alzoo bij mijn tijd gebeurd is, den overledene Opperkoopman des kasteels in een maand 185 kannen wijn, en alles zoo naar advenand gehaald had. Over zulks ware het niet vreemd UE. ordonneerden om dergelijke ongeregeldheden voor te komen, dat niemand als den Generaal vrij halen, en de Raden van Indië maandelijks boven haar 30 R. randzoen geld, 40 kannen wijn, 40 pd. boter, zoo vleesch als spek, met 8 kannen azijn en 2 dito olij, ook vrij kaarsen, dammers of flambouwen, water en brandhout hebben moesten en geen anderen meer, als den Opperkoopman van het kasteel, die veel aanloops heeft en boven zijn 18 Rn. randzoen geld, bijna zooveel als een Raad van Indië van het boven gespecificeerde behoord te genieten. In welken geval zeer noodig zij, het Dispenciers ampt, als voor dezen, bij een ongetrouwd vroom Onderkoopman maar geen Opperkoopman van 90 gulden 's maands, waargenomen werd; die zijn residentie in het kasteel en niet in de stad hebben moet, daar anders gelijk nu den Onderbottelier Harmen doet, alles naar huis om te slempen gezonden wordt. Zoo diende dan wel op te houden dat geen Raden van Indië of iemand anders vermochten, van 's Compe. rijst, witte of zwarte suiker, ook slaven, zonder te betalen, voor koks, wasschers enz. tot haren partikulieren dienst te gebruiken, gelijk nu al te veel geschied. Om de Bataviasche burgerij te verbeteren en te doen aanwassen, als ook meerder gerechtigheid (door) de Compe. te laten genieten, al schoon het bij de Raden van Indië, na zijn Edelhdd. dood van 10 op 5 pCt. verminderd is, zoude het mijns oordeels zeer noodig wezen, men (n)iemand naar Nederland, het zij Compe. dienaar, vrijman of hare kinderen licentieerden voor en aleer hunne huizen, tuinen en erven verkocht hadden. Want die mogende staan laten, gelijk geschied, worden somtijds de jaarlijksche huur- en pachtpenningen door hare administrateurs, in profijt gevende koopmanschappen op ieder schip wat naar Nederland (vertrekt) tot uwen nadeel overgezonden. Het ware mede wel noodig zulke vermogende Compe. dienaren als van Alphen, die wel 30 duizend Rn; den Fabriek Silvernagel niet veel minder, en de EquipagieMr. ongeveer 5 à 6 duizend Rn. aan nieuw gebouwde steenen huizen op Batavia en anderen meer hebben, die verkoopen, of zich uit uwen dienst begeven moesten, alzoo het ongelooflijk is, wat de Comp. daartoe al stilzwijgende moet contribueren, waarvan een klein exempel

zal aanwijzen. Silvernagel die alle materialen van hout, steen, kalk enz. alleen zonder iemands overstaan voor de Comp. koopt, weinig tijds voor ons vertrek 15 à 16 steenen huizen om te timmeren onder handen had, verzocht in Rade van Indië al het ijzerwerk daartoe behoorende (niettegenstaande daar ettelijke vrije Hollandsche smits zijn, die het brood daarmede onttrokken wordt) op Comp. winkel in 't fort mocht gemaakt, en als dan het gemaakte werk bij het pikol, als ander ijzerwerk betaald worden; het welk hem als den Baljuw en meer anderen voor dezen toegestaan is. Considereert eens Edele Heeren, hier geeft de Comp$_e$. den arbeid en het vuur toe, bij aldien het gewicht nog al vromelijk betaald wierde. Ik zeg niet dat men Comp. arbeidslieden, slaven en materialen daartoe gebruikt, dat zij verre; ***maar dient verboden te worden, men 's Comp. slaven, zijnde ongeveer elf honderd, op Zondagen ieder voor een à twee stuivers, niet op partikuliere gronden laat arbeiden, alzoo dien dag van God de Heer om te rusten ingesteld is.***

UE. zeggen in haren generalen brief van 21 September 1644 wel ten rechten, veel moeiten om het volk te suppleren gehad hebben. UE. gelieven nu eens te zien wat acht daar op geslagen wordt, alzoo met deze vloot ongeveer 150 ***persoonen, wiens tijd niet half uit is***, boven het geordonneerde getal door gunst en disordre van de een en de ander overvaren, die de Gecommitteerdens hadden behooren te ligten; hetwelk niet geschied zij, alhoewel sommige Hoofdofficieren der schepen klaagden voor zulk een groot getal van volk niet geprovideert te wezen; gelijk wij op de Vreede A° 1642 met 90 koppen te huis gevaren, nu met 135 zielen tegen wil en dank vertrokken; hetwelk 45 persoonen op een schip te veel, en recht tegens UE. order strijdende is.

Het is gelooflijk UE. in toekomende zulke zware equipagie niet meer zullen effectueren; het kon ook wel onnoodig wezen, ten aanzien althans Comp. navale macht bestaat in 22 retourschepen, tien schepen die in het land verblijven, 27 fluiten, 42 jachten en 4 quellen, behalven de champans, chaloupen en loodsboots; het welk te zamen 105 stuks maakt. Die men nauwelijks ten dienste van de Comp. behoorlijk zal weten te emploijeren, alzoo door den oorlog de goederen in Europa zoo niet getrokken en nu met den Portugees als ook den Amboinees in vrede zijn, de groote schepen tot den binnenlandschen handel perijkelshalven onnut, toch tot overvoer van volk dienstig

(zij). *Hierbij komende hoe het verder ontdekken van de nieuwe Zuiderlanden* [1], het kruissen op de Chineesche jonken naar Japan tenderende, en de adsistentie aan de Indische Princen te doen door UE. gedesavoueert wordt; ook niet apparent (is) de zilverschepen bij de onzen met kruissen gevonden zullen worden, gelijk menigmaal onderleid en telkens mislukt is. *Nieuwen oorlog te beginnen is voor de Comp. schand- en schadelijk*, dewijl die van Banjarmassin of Kotawaringa, Cambodja, Bouton, Cochin-China en andere plaatsen meer hare lang gedreigde straffen nog niet erlangt hebben, en te bevrezen zij (alschoon UE. haar gaarne aanzienlijk gestraft zagen) de Comp. daar weinig avantage op hebben zal, gelijk aan die van Bouton, Cambodja en Cochin-China wel gebleken is. *De Spanjaart zal ook zoo licht niet als haar sommige imagineren van Tidor of uit de Molukkes en Manilla te drijven zijn.* Toch vooreerst zal op Ceilon, door Jan Thijsz. kwaad beleid de zaak met Radja Singa zoo niet vereffend kunnen worden, alzoo de Portugees dat werk wel besteken en zijn voordeel tot Compe. schade daarmede gedaan, Singa aan zijn zijde gekregen en tot de Nederlanders openbaren vijand gemaakt of hem daarvoor doen verklaren heeft. Wel is waar het de Compe. smart, dat zulke kostelijke schepen als Mauritius Eyland enz. zoo achteloos bij uwe *loshoofdige dienaars* verzeild, verroekeloosd en verloren [2]; ook de officieren daarover door den Fiskaal, contrarie UE. meening, *niet aangesproken of in rechten betrokken worden*; maar ter contrarie in hare ampten naar de beste kwartieren van Indië verzonden zijn. Dat er aan des Fiskaals vigilantie veel zoude dependeren kan niet bevroeden, alzoo hij tegen geen gekwalificeerde personen, tot Opperkooplieden en Schippers incluis, zonder den Heer Generaals expresse ordre durft of vermag te procederen; die zijne favoriten, als menigwerf bewezen kan worden, voorbij ging; gelijk ook nog dagelijks bij de Raden van Indië gedaan en de zaak bij haar van 24 lasten partikulieren rijst met Compe. schepen over te voeren, geaccomodeert wordt.

De vrije Notarissen, laat staan de Secretarissen, die nu alle Compe. geld, contrarie de ordre winnen, vermogen geen attestatien tot lasten eeniger gekwalificeerde dienaars te schrijven, voor en aleer daartoe van de overigheid consent hebben, het

---

[1] Door Tasman en Visscher in1642—44.

[2] In Februari 1644, aan de Kaap de Goede Hoop.

welk wel om UE te blindhokken en sommige haar personagie te doen spelen, uitgevonden is.

Dat men de kleine uitzettingen, als naar Solor en andere plaatsen meer hoopt te excuseren en door partikulieren te laten waarnemen, zal niet willen wezen dewijl de burgeren op Batavia weinig en eenige daarvan rijk, ook zoo na aan de Comp[s]. beraamde en nog te maken ordre verbonden zijn, dat geen meer of somtijds weiniger profijt als Comps. dienaars weten te doen; *deswegen handelen dezelve met uwe ministers of aanzienlijke mannen in Comp.* dat haar beide niet schadelijk is. En nademaal de *Portugezen* en *Engelschen*, die op de kust van Coromandel, Maccauw en veel andere profijt gevende plaatsen dikwijls eenige harer goederen, als fijn lijwaat, stukwerken enz. op Batavia zonder tol te betalen en ten redelijken prijs te verkoopen, wordt toegestaan, en door hunne *schenkagie ordinair meer faveur als een Nederlander genieten; daarom zeide zekeren Heer op een tijd wel: bij aldien de Nederlanders of onze natie het gebruik der Chinezen gevolgt* en altoos als iets aan de grooten te verzoeken een vereering gebracht hadden, Batavia zoude wel overlang uit een ander oog gezien en beter van burgeren voorzien zijn geweest. Dat te gelooven zij, dewijl het alzoo verre (God betert) met uwe ministers gekomen is, dat sommige zich niet schamen in mijn en anderen Heeren bijwezen, tegen de aanzienelijke Chinezen te zeggen: dat de *Chineesche Anachodas* of kapiteins der jonken doenmaal eerst uit China gekomen en tot dezen persoon gelogeert wezende als met hare giften volgens oud gebruik de ronde deden, nu beter en meerder zijde stoffen als voorleden jaar moesten brengen of dat men ze anders wederom sturen en de stoffen verachtelijk voor de voeten smijten zoude; hetwelk den persoon haar te boodschappen aannam. Daarom zeggen UE. ten rechten: dat de Chinezen door onbillijke bejegeningen uwer dienaren dikwijls (gelijk op Batavia en Tayouan geschied) achterblijven, want (ik) heb de aldergrootste van Indië hooren sustineren, de Chinezen op Batavia geen goede stoffen of koopmanschappen brengende, men die tegen hun dank verbranden mocht. *O! het ware te wenschen UE. bekend ware, hoe in Indië door giften en gaven contrarie UE. ordre, de bergen en rotsen vermorseld worden.*

Alhoewel UE. het munten van kopergeld om redenen die men wel kan bevroeden expresselijk afschrijven, zoo zijn nochthans op Batavia onder schijn van noodzakelijkheid niet alleen

kwantiteit (van) kopere oortgens en halve stuivers, maar ook eenige tonnen gouds aan heele, halve en kwart realen van 8, zeer slordig, te ligt en het valeur niet van Japans schuit zilver gegoten, en door de Compe. van de Chinezen en Frans Goudsmith doen maken, *daarin van der Lijn op zijn eigen houtje eenige maanden* na het aanlanden Uwer Edelens brief, te zijner profijt gecontinueert heeft, alzoo (hij) zeide de Compe. nog ettelijke kisten zilver had die evenwel gegoten moesten zijn dewijl men daarop 75 proC. avanceerde. Dit was de dekmantel, en ik verklaar jaarlijks zeer groote kwantiteit schuitzilver, door Uwe dienaars partikulierlijk uit Japan op Batavia gebracht en daarmede alzulke realen van gegoten worden [1]. Toch wat zullen de minderen doen als haar meerderen zien voorgaan, het welk noodzakelijk tot Compe. nadeel gedijen moet; het heeft alrede eenige Chinezen in het valsch namaken dier spetie het leven gekost, en is te bevreezen (dat) daarbij niet blijven en nog meerder onheilen baren zal. De gezondene Zeeuwsche oortgens en Hoornsche duiten bewaarden (ze) nog onbezien nevens veele andere goederen, door van der Lijns uittermate groote slofheid, tot Compe. nadeel (in) de pakhuizen. UEd. mogen zich niet verwonderen over de stoutigheid uwer dienaren van het munten of gieten des gelds, *ten aanzien zich durven imagineren tot het legitimeren van Carons speelkinderen* [2] gemachtigd zijn geweest; doch het ware te wenschen Compagnies dienaars hare meesters en de meesters hare dienaars kenden.

Daar wordt gehoopt de Latijnsche school al vrij wat op Batavia kostende, goede vruchten zal voortbrengen, dat nauwlijks gelooven kan, alzoo daartoe eenige mestizen ook zwarten, bij ons van de Portugees veroverde jongens, wiens ouders men niet kend of weet in echt of onecht geboren zijn, geleerd en opgevoed worden, die gemeenlijk 15 à 16 jaren oud wordende tot debauche en hoereeren slaan. *Toch alschoon het gebeurde daarvan eenige tot Predikanten, gelijk de intentie is, gepromoveert wierden*, zullen van geen Nederlanders in *de Duitsche kerk gehoord of bij onze Predikanten in de kerkenraad geadmitteert worden*, alzoo de proponent *Mr. Cornelis Seenen, een geboren Bandanees, doch zeer goed, godvruchtig, wellevend en stichtig leeraar, die onder de mestizen en zwarten op Batavia*

[1] Ter zijde staat: Kemp vraagde mij 't ook doen wilde.

[2] Verwekt bij eene Japansche vrouw.

grooten dienst, ja meer aan de Inlandsche natie als al de Predikanten; ook predikatien in het Portugeesch en Maleisch doet, geen sessie nevens haar willen verleenen (hetwelk hem zeer doet) ten aanzien, zoo zeggen (ze), *het tot disrespect haarder kerkelijke vergadering wezen zoude. Het ware mijns erdunkens beter* de Compe. uit Nederland *eenige vrome povere studenten, goed van leven* en borsten van ongeveer de twintig jaren zijnde, voor ettelijke jaren of haar leven lang aannam, derwaards zondt en in Indië hare studie deedt voleinden, waarvan ongetwijfeld meerder vrucht (om in korten tijd) tot proponenten of Predikanten gepromoveert te worden als van de zwarte leerlingen te verwachten zij.

Het heeft grootelijks zijn reden UE. nogmaals recommanderen op de regering, justitie en politie meer en meer te vigeleren, alzoo daarin *niet naar behooren gehandeld wordt, gelijk dikmaals als den Heer Maetsuijcker Presis en ik Vice-President in den Raad van Justitie, en den Heer Generaal zalr. nog in leven was*, gebeurd is, dat zaken bij den Raad, tusschen partijen gearresteert en nog niet gepronuncieert waren, zijn Edelhd. zalr. door ons — volgens kwade coutume — alvooren gecommuniceert wierden. Welke zijn Ed. niet aanstonden, dikmaals geannuleert, het gearresteerde des Raads te niet gedaan, *en ons zoodanig — als het hem wel geviel — te vonnissen gelast heeft, dat zoo in Rade bij ons met beschaamde tronies voorgedragen*, en (alzoo daar niemand die zijn welvaren lief had iets tegen, maar een zieldwang hebben moest) gepronuntieert werd; niettegenstaande het contrarie den Eed des Raads van Justitie was; daarin nu nog bij de Raden van Indië, om haar ook zulken autoriteit toe te eigenen gecontinueert wordt. Mijn Heeren gelieven eens te considereren wat persoonen in den Raad van Justitie als opperste rechters (zitten) en hoe ervaren zijn; *behalven den President van Alphen, die daar immers slecht en onnoozel genoeg toe is, bestaat het collegie uit vier Kooplieden, een Kapitein en een Schipper*, die haar levendage van rechtspleging dikmaals niet gehoord, gelezen of ondervonden hebben. Deswegen om de kolonie van Batavia te doen aanwassen, *zoude het ligt beter wezen eenige gestudeerde en vooral gepractiseerde persoonen, van 'sLands wegen, derwaarts als Raden van Justitie*, zonder aan de Comp. meerder als den burger om recht te doen verplicht zijn, gezonden en betaald werden; *alzoo de Comp. nu overal het zij recht of geen, de preferentie en*

het recht gewonnen heeft eer des burgers of partijen Schepen kennisse of stukken nagelezen zijn, gelijk UE. apparent nog wel voorkomen zal.

Het is wel waar het een goede resolutie zij men *geen goederen uit Comp. pakhuis* (*maar geen winkel*) als voor contant geld verkoopen mag. Doch het is zoodanig veele goede resolutien om UE. contentement te doen genomen, en luttel van (hen) die het (het) minst betaamd achtèrvolgd worden; alzoo den Directeur zijn voordeel of personagie daarmede niet weinig weet te spelen, dewijl hij *bedektelijk zelver dikmaals kooper en verkooper veler Comp. waren is*. Alzoo kort na den Heer Generaal zal[r]. overlijden en voor het vertrek der Chineesche jonken, had hij *van der Lijn*, *aan den armen Chinees Noncko*, die alle dingen ordinair (gelijk een ieder wel bekend is) voor hem doet, koopt en verkoopt, alle het sandelhout in een plok, twee realen minder als anderen daarvoor geven wilden, verkocht, hetwelk een somma van ongeveer de 8000 Rn. bedroeg, die niet alleen acht maanden geborgd, maar namaals door andere Chinezen als Conjock, die het zelf verklaarde *ten verzoeke van kapitein Panjang* [1] *alias van der Lijn*, voor Noncko deed, in zwarte suiker ten duursten à 18 Rn. de 10 pikol (die hij wat te voren tot 12 Rn. had doen inkoopen) op afkorting des schulds aangesmeert wierden; over zulks hij het vervoeren van zwarte suiker en arak naar Amboina en Ternaten, aan sommige Comp. dienaars voor haar partikulier met Comp. schepen te (ver)voeren toestond, mits dezelve uit Comp. magazijn koopen en betalen moesten enz.

Zoo heeft hij ook een tijd te vooren aan dienzelfden Chinees en andere begunstigden, partij veroverde barnsteen, gelijk de veroverde goederen ordinair (om redenen) zeer luttel getaxeert worden, tot civilen prijs onder den duim verkocht; waarop dadelijk zoo als ze die buiten het fort brachten, over de 1200 R. gewonnen en de Comp. met diezelfde penningen betaald werd. Nu dan om het groote bedrog eenige uwer principaalste ministers voor te komen, zal het *hoog noodig*, *dienstig en profijtelijk voor de Comp. wezen* UE. van hier strikte ordre geven, dat *geene goederen of Comp. koopmanschappen*, anders als publiek, ten overstaan van Gecommitteerde Raden van Indië en den Opperkoopman des kasteels, aan den meestbiedenden voor contant of onder suffisante cautie verkocht worden, gelijk

[1] De lange kapitein.

zijn Edelh. zal^r^. voornemens was te laten geschieden bij aldien in het leven gebleven ware; alzoo den eenen Chinees beter door schenkagie in de gunst staande, alle de getrokkendste en meest winstgevende pakken kleeden wel 10 à 12 pCt. goeder koop, als anderen bekomen konden; het welk de Chineesche kooplieden tegen de borst stekende zijn Edelh. weinig voor zijn dood, klagens wijze te kennen gegeven hadden. *Daarom zeggen UE. ten rechten goed onthaal veel vermag*, en dat door de *onbillijke bejegeningen zelven' oorzaak van der Chinezen achterblijven zijn.* Ik verklaar sommige Chineesche kooplieden heb hooren sustineren, eerlang weinig Chinezen op Batavia te vinden zouden wezen; vermits (men) de arme Chinees uit China daar komende dadelijk 1½ à 1¾ realen 's maands tot Hoofdgeld te betalen lastig valt, en zich liever naar Bantam en elwaarts (elders) daar vrij zijn, begeven. Bij aldien men het in plaats van Hoofdgeld op de vivres of iets anders kon brengen ware mijns erdunkens niet kwaad, doch zulks niet kunnende geschieden, is het beter gecontinueert als kwijt gescholden, alzoo eertijds veel moeiten om (het) intevoeren gehad heeft. Het diend ook scherpelijk verboden de Directeur, de Raden van Indië of Opperkoopman, voortaan voor haar zelven noch iemand anders, het zij wie het wezen' moogt, vermogen eenige goederen als: zijde stukwerken, fijn lijwaat, porselein, zijden koussen enz. uit Comp. pakhuis voor contant of op rekening te koopen; maar hetzelve uit den winkel op rekening bij ordonnantie moesten halen, alzoo daardoor de Comp. grootelijks gefraudeert wordt. Dewijl sommige uwer principaalste dienaars, wiens namen eerbaarheidshalve verzwijg, kwantiteit van de een of ander soort om iets voor haar daaruit te kiezen, ten hunnen huize van Comp. pakhuis doen brengen, alwaar dikmaals door de begeerlijkheid der vrouwen het beste van de Comp. daaruit genomen, slechter goed in de plaats gelegd en zoo wederom boven gebracht worden; het welk de kooplieden merkende mij wel geklaagd hebben. *Noodig was het door UE. de accomodatie aan de Engelschen in recompence harer schenkagie, jaarlijks met het verkoopen eeniger specerijen gedaan, afgeschaft werd; alzoo veele uwer dienaren groot genot daarvan trokken, en koophandel tol vrij zijnde met elk anderen gedreven hebben. Het Engelsch bier, hetgeen door haar aan de Generaal en Raden van Indië vereerd wordt, is gemeenlijk met een à twee leggers Fransche wijn uit Comp. magazijn gerecompenseert*,

zoo dat de accomodatien van specerijen wel voorgekomen kunnen worden.

Vooral diend UE. eertijds gegeven ordre van jaarlijksche Commissarissen naar Souratte, Persien, Coromandel, Tayouan en andere plaatsen te zenden, om redenen vernieuwd; alzoo Uwe dienaars daar in 5 à 6 jaren herwaards, dat er geen Commissarissen geweest zijn, gedaan hebben wat wilden, en uittermate rijk geworden zijn; hetwelk uit de breedte of lengte gelijk men wel afmeten en aanwijzen kan, gevallen. Ook partikulieren handel voor haar en anderen op Batavia wezende persoonen in zwang gegaan is. Zoo dienen zij ook noodzakelijk volgens Comp. ordre, resolutie van alle gedane schenkagie (die daar jaarlijks eenige duizenden bedragen) te trekken, en op Batavia over te zenden, als ook van de binnen tijds gedane verbeteringen aan hare begunstigden, hetwelk al willens en wetens niet nagekomen (wordt) maar evenwel te haarder komst op Batavia, door schenkagie aan de grooten goedgemaakt en daar naar te vragen vergeten; ook daar en boven nog meerder gagie en titel, contrarie de ordre, zoo als ze huis varen toegevoegd is, waarvan een klein staaltje zal verhalen. Le Maire werd door den Heer Generaal zal[r]. en Raden van Indië, met proçes, over gedreven partikulariteiten enz. niet zonder groote redenen gedreigd, als UE. uit zijn Edelh. zal[r]. jongste brieven van Februarij 1645 per het Engelsch schip geschreven, zult vernomen hebben. Nu, na zijn Edelh. overlijden op Batavia bij zijnen medemakker en specialen vriend van der Lijn komende, deedt (hij) dadelijk met schenkagie aan alle de Raden van Indië, onder wiens getal (ik) mede was, de ronde, (Weijland insgelijks) om dat hem over zijne frivole pretentien iets of anders meer gagie als de toegelegde 150 s'maands, onder een nieuw driejarig verband voor Opperkoopman mogt toegevoegd worden; het welk hem als ongefondeert, alzoo daar voor binnen's tijds volgens acte van 70 tot 100 gulden verbeterd was, afgeslagen werd; zoodat voornemens bleef voor zijn 100 Gld. 's maands de vaderlandsche reis aan te nemen. Doch heeft het andermaal weinig dagen voor ons vertrek van Batavia ondernomen, en zoodanig met wigtige redenen weten te beleggen, dat hem contrarie alle goede geraamde ordre, op zijn vertrek naar Nederland 150 's maands en daar en boven de vlag [1] toegevoegd

[1] Om de retourvloot als Hoofd te kommanderen.

is. Weijland heeft dien gunst toen ook gesmaakt; alschoon mede binnen tijds van 60 tot 90 guldens maands verbeterd was, is hem nog zonder fondament op de tehuisreis 140 gulden 's maands van uwe ministers gegeven; van welkers tijd beiden ingang nemen kan op hunne Bataviasche rekening wel beoogt worden. *Boven deze voordeelen hebben (zij) zoo lang als op Batavia geweest zijn, vrij magazijn en woonplaats in het fort, buiten het gebruik, genooten;* daar het ter contrarie wel *Extra Ordinair Raden van Indië en den Gouverneur van Vlieth zonder redenen geweigerd is, het welk nooit meer gehoord of bij iemand als deze odieuse kwanten gepraktiseert zij.*

Om nu te betoonen dat Le Maire met van der Lijn voor hun partikulier in Comp. gehandeld, of de een de zaken voor den ander gedaan heeft, moet (ik) dit verhalen. Als wanneer Le Maire's huisvrouw moeder, *nu met hem te huis gekomen*, uit Tayouan groote kwantiteit zijde stukwerken, den 18 Februarij 1644, per het jacht de Leeuwerik op Batavia bracht, (werden) eenige harer kisten door den Fiskaal, terwijl zij tot (naar) van der Lijns te huis ging, verzegeld, en ook een à twee kanasers met schoone zijden stoffen aan land bij zijn Ed. zal[r]. en de Raden van Indië gebracht en tegen Comp. stukwerken, die daar maar vodden bij geleken, getoond werden; het welk zijn Ed. scheen uitzinnig te maken, *dewijl alle de schoonste stoffen*, zoo op Batavia als Tayouan, *voor partikulieren en de slechten voor de Comp.*, tegen eer en eed, ingekocht waren; zulks voornam daarover Le Maire te doen corrigeren, en de stoffen te laten confiskeren; hetwelk door den Heer van der Lijn en anderen gemodereert en verbeden werd. Nu van der Lijn de zaak mede zoo het scheen treffende, stuurde dadelijk *een bekend Onderkoopman, wiens naam om redenen verzwijg* aan boord, die het eene zegel behendig ligtte, de kist opende en groote kwantiteit van de uitmuntenste zijde stukwerken (die zelver gezien heb) daar uit nam en bergde, op dat Le Maire niet in (de) klem loopen en zij schade lijden mochten. De Fiskaal s'anderen daags ziende dat de kist open geweest en (hij) bedrogen was, moest het, alzoo hij het niet bewijzen (kon) liegen, maar toen (dan) had men den Schipper Pieter Jansz. nu met Westfriesland te huis gekomen onder eede daarop gehoord (moeten) hebben. Hier was toen nog de zwarigheid niet mede ten einde, alzoo zijn hier wezende vrouwen moeder en van der Lijn in meerder angst waren, ten aanzien zoo ik hun zelver heb hooren verklaren, met de fluit Meerman nog

eenige duizend realen aan zijden stoffen, koussen enz. eerlang over Tonkin te volgen stonden.

Doch als de fluit den 3den April daaraanvolgende tegen den avond uit Tayouan op Batavia, en de schipper Boevrij zal. aan land verscheen, werd hem aanstonds in mijn presentie door van der Lijn voor den Heer Generaals huis belast, dat hij de zes à zeven kanassers met zijden stoffen van Le Maire, te nacht zonder verzuim op de reede aan een ander schip zou overschepen, alzoo s'anderen daags de Fiskaal aan boord komen en de visite doen zou. Dit gebruik heeft van der Lijn lang bij der hand gehad, en is mij *zeer wel bekend* de schepen daar hij iets in heeft 's avonds of bij nacht maken op de reede te wezen, opdat hunne partikuliere goederen, des te secuurder in andere schepen mogen geborgen en zoo den Fiskaal outduisterd worden. *Bij zoo verre ik (het) niet liet om andere vrienden in Indië niet te bederven, gelijk tot nog toe daarom gelaten heb, zou nog wat anders van meerder importantie, hem van der Lijn rakende, hier bij voegen;* maar als in het beginsel dezes gehoord wordende, zal wel aanwijzingen kunnen doen.

Het behoorde mede volgens Compe. ordre te geschieden, dat de Commissarissen of Gecommitteerden, als de Heer Boreel en Maetsuijcker *naar Goa* en *Ceilon geweest*, en ieder daarvan ongeveer de tien duizend guldens verbeterd zijn, *uit hare bekomene schenkaadje, hunne gedane partikuliere onkosten en vereeringen die al eenige duizende guldens bedragen, aan de Compe. restitueerden, voor en aleer hunlieden dezelve toegeeigend werden;* want dus doende uwe dienaars met de profijten doorgaan en de Compe. in de lasten laten. Zoo diende ook wel verboden men voortaan geen schoone goude kettingen meer tot 12 Reaal de reaalzwaarte van de Compe. koopen of tegen ander slecht goud verruilen mogt, die ordinaris op Batavia 15, 16 à 17 Rn. de reaal zwaarte valideren. UE. gelieven eens te considereren als men 79½ Rn. zwaarte Westkust zandgoud (als bij de negotieboeken ultimo Februarij 1644 blijkt) tot 13 realen de reaalzwaarte, bedragende 1033½ R. van den Equipagiemr. en ten zelven dage het schuitgoud en kettingen van de Portugezen à 15 Rn. de reaalzwaarte inkoopt, men het beste voor geen 12 Rn. verkoopen of aan anderen zonder verlies overlaten kan; waardoor menigmaal groot verlies op de kust in het verkoopen deszelfs de Compe. in rekening gebracht wordt. Mij schiet nu mede in den zin, van der Lijn den 4 Maart 1644 per de

fluit Oostkappel, *met den Opperkoopman Jan Bouryois* een uittermate schoone groote gouden ketting naar Amboina en van daar *aan mijn broeder Jacob Sweers* zal. in Ternaten, om tot zijn voordeel te verkoopen, gezonden (had), daarop omtrent de vijfhonderd realen na deszelfs en mijn zwagerins zeggen geprofiteerd en daarvoor ongeveer de duizend Spaansche realen bekomen heeft; zulks uwe dienaars schoon de gouden ketting gekocht en niet verruild was (als verkooper) daardoor tot partikulieren handel van haar meerderen opgewekt worden. Ziet dit is immers contrarie de expresse ordre en tot Comp^s^. zeer groote schade men van Ternaten of Amboina, Spaansche realen met 25 prct. advance op Batavia trekt, ten dien aanzien op de verbeurte deszelfs uittevoeren, verboden worden. Evenwel zijn nu jongst van beide die plaatsen door uwe Gouverneurs 3 à 4 duizend realen seffens op Batavia aan andere Raden van Indië, voor partikuliere rekening gezonden, als zelven gezien en ondervonden heb; het welk van hier door UE. afgeschaft en op *lijfstraf verbooden* (is) en zoo erg als het vervoeren van specerijen geacht diend te worden.

UE^s^. hebben in den Heer Brouwers zal^r^. Instructie gelieven te gelasten, het getal van de Generaals dienaars wat te besnoeijen, dat nu tot op 15 persoonen, die boven haar rantsoen alle halfjaren *f* 1165 de Comp. aan levrij komen te kosten, gegroeid is. Zoo konden ook *de nieuwejaars giften die op Batavia jaarlijks* 150 *R. bedraagt mede wel afgeschaft* of door den gever voor zijn partikulier betaald worden.

De zilveren servicen op Batavia en meest alle comptoiren van Indië, vruchteloos te pronk zijnde, een goede somme bedraagd, *kon mede wel zonder hinder afgeschaft en ten profijte van de Comp.* in peper besteed worden; alzoo UE. dienaren die zulke plaatsen of comptoiren bekleeden, het ordinair aan geen middelen om voor haar partikulier het vereischende als een pinangbekken enz. te koopen, mankeerd, alzoo sommige persoonen haar niet ontzien op eigen autoriteit tot laste van de Comp. het zilverwerk met het koopen van 5 à 600 R. tot eigen staat en dienst vergrooten. *Bij aldien UE. jaarlijks de negotie boeken van de Indische comptoiren in Nederland ontbood en door iemand deedt nazien, zoude veele vreemde dingen (zien?) ja zelfs bevinden sommige uwer dienaars hunne pronkkleederen in rekening brachten.* Voor het laatste moet *hier nog bijvoegen, het geene niet tegen UE. of de Heer Generaal Coenen's zal^r^. maar wel*

om redenen contrarie van Diemen zal[r]*. opinie schijnt te wezen:* dat het voor de Comp. zeer dienstig wezen zal, voortaan met alle schepen zoo veel eerlijke familien naar Indië, onder zekere conditien, voor een tijd van tien of meer jaren gezonden worden, als men buiten hinder van noodige zaken overvoeren kan, om op Batavia, Amboina en Banda als pilaren in de regeering en in het heerschen der perken gebruikt te worden. Alzoo het ongelooflijk en UE. zoo vertrouw ten rechten niet bekend zij hoe sober die plaatzen van eerlijke burgers voorzien zijn, en op de verkiezing des Wets nauwlijks lieden tot Schepenen die 50 guldens 's maands hebben te vinden zijn; daar nochtans de goede ordre en het reglement der zwarten in bestaan moet.

De Chinezen, zijnde een laboreuse natie, diende op Batavia door goed onthaal aangehouden, alzoo daar vrij zwak worden, en Batavia buiten die natie niet wel bestaan kan. Haren kapitein Bingam genaamd (een gauw rijk gewezen koopman, die al 23 jaren uit China op Batavia geresideert, veel dingen bij der hand genomen en over de 20 duizend realen, zoo bij de Comp. als zee verloren heeft) is in Februarij 1645, door den Heer Generaal en Raden van Indië in des gestorvene Lacco's plaats, tegen van der Lijn's zin gesteld; daarom na den Heer Generaals dood, van hem zonder redenen (dikmaals zoo klaagde) kwalijk bejegend, hem af en zijnen favoriet in de plaats te zetten, gedreigd heeft, het welk zich de principaalste Chinezen vrij wat aantrokken; zulks met UE. verstaan, goed onthaal veel vermag.

Mijne Heeren! Dit is het geene voor ditmaal als een liefhebber en dienaar van de Comp. noodig acht UE. te deelachtigen, *zonder hierin uit zonderlinge consideratien het rechte ministerium (daar UE. ten principalen amptshalven aangelegen is) geopenbaard te hebben.* En of het gebeuren mogt, dat niet wil verhoopen, eenige uwer achtbaarheden haar imagineerden hetzelve om een ieder te bekladden of menschelijke passien geschied ware, zoo verklare nochtans in plaats van Eede op mijne waarheid, al hetzelve en vrij meer zoo gelegen te zijn. Deswege vertrouwe zulks bij UE. zoo aangenaam zal worden (opgenomen?) als het wel van mij uit een goeden ijver en genegenheid te borde gebracht zij, *dat kenne Godt die een Heer der Heirscharen en Rechter der Rechteren en Goddeloozen is.* Waar op blijve. In Amsterdam den 9 Augustus A° 1646.

KOLONISATIE.

In den laatsten tijd is het vraagstuk der kolonisatie in Nederlandsch Oost- en West-Indië, meer dan ooit, ter sprake gebracht, en heeft men herhaaldelijk op het doen van proefnemingen aangedrongen, zoowel in verschillende tijdschriften als onlangs meer bepaald door het Indisch Genootschap en de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der nijverheid. Zonder in het minst de tot dusver geleverde bijdragen gering te schatten, zou het voor het doel, dat men met de voorgestelde proefnemingen beoogt, zeer belangrijk zijn een wetenschappelijk overzicht te verkrijgen van hetgeen, vooral gedurende de laatste jaren, voor Europesche kolonisatie binnen de keerkringen is gedaan en welke uitkomsten daarvan verkregen zijn. Het Bestuur van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië noodigt daarom alle beoefenaars der Indische taal-, land- en volkenkunde en andere belangstellenden uit tot het leveren van

„Een historisch onderzoek naar den uitslag van de pogingen „tot kolonisatie met Europeanen in onze Oost- en West-„Indiën of in andere tropische gewesten.”

Bijdragen gelieve men in te zenden aan den Secretaris van het Koninklijk Instituut, Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen, te 's Gravenhage, Princessegracht 30.

LEESTAFEL.

EEN TWEETAL BIJDRAGEN OVER HET NOORDEN VAN SUMATRA.

H. YULE, On Northern Sumatra and especially Achin. (In *Ocean Highways*. August, 1873, p. 177—183.)
Dr. MOHNIKE, Sumatra und die Niederländer. (In de *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, 1873. nr. 208, 210, 211, 212.)

I.

Zoolang Atjih voor ons blijft „the topic of the day”, wordt bij elke aankondiging van wat slechts eenigszins met de geschiedenis of topographie van Noord-Sumatra in verband staat, onze nieuwsgierigheid opgewekt en hoopt men iets meer van dat in vele opzichten nog zoo weinig bekende land te vernemen.

Nu komt in de *Ocean Higways*, the *Geographical Review* van de maand Augustus een artikel voor, „*On Northern Sumatra and especially Achin*”, maar de verwachting van daarin iets nieuws te vinden over dat gedeelte van Sumatra, waarop zoo veler oog gevestigd blijft, wordt spoedig teleurgesteld. Het bevat niet veel meer dan eenige uittreksels der bekende brochure van den hoogleeraar Veth, „*Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland, met eene schetskaart*”, enz. waarmede de meeste lezers van dit Tijdschrift even goed en velen beter bekend zijn dan met den schrijver, den kolonel H. Yule, aan wien die brochure werd toegezonden, toen hij zich te Palermo onledig hield iets over Atjih te schrijven.

Na met een enkel woord gewezen te hebben op het bekende werk van Renaudot, „*Relations des voyages faits par les Arabes dans le IXe Siècle*”, in 1845 door Reinaud opnieuw vertaald, dat hij „the first unmistakable notice of Sumatra” noemt, maar hem echter niet geheel kon bevredigen, gaat de schrijver over tot het bespreken van de ligging, het ontstaan van den naam

en andere opgaven van Sumatra. De mededeelingen der oudste geschiedschrijvers en sommige Maleische kronieken onderling vergelijkende, met eenige aanhalingen uit Marsden en anderen, leveren hem de stof tot eene hoogst sobere topographisch-historische beschrijving van Atjih. De toezending van bovengenoemde brochure met bijbehoorende kaart zal den schrijver dan ook niet onwelkom zijn geweest als eene gemakkelijke bron voor de verdere bewerking van zijn opstel.

Onder de zes koninkrijken, door Marco Polo vermeld als tot het noordelijk gedeelte van Sumatra behoorende, komt Perlak voor — door hem Ferlec genoemd en in 1290 bezocht, — waar toen reeds vele inwoners tot den Islam waren overgegaan. Tusschen Tandjong Perlak en Koertoi (of Kerti) bestond vroeger een rijkje, in Maleische kronieken als Samoedra bekend, wiens naam later als Sumatra verbasterd, op geheel het eiland is overgegaan; en toen die noorderstranden omtrent het midden der XIVde eeuw door den Arabischen reiziger Ibn Batoeta werden bezocht, was Samoedra reeds de hoofdzetel van Mohammed's leer in die gewesten. Het werd echter al spoedig door de toenemende macht en den invloed van Pedir en Pasei overschaduwd, en onder de 29 Staten van Sumatra door de Barros opgegeven — waartoe ook Atjih behoorde — droegen alleen de vorsten van Pedir en Pasei den titel van Sultan. De komst der Portugeezen in deze twee rijken geeft den schrijver aanleiding om tot een geschiedkundig relaas van Atjih over te gaan.

Het eerste bezoek van Alfonso d'Alboquerque was niet geschikt die westersche vreemdelingen van eene gunstige zijde te leeren kennen. Bij het binnenloopen van de haven van Pedir werd een Aziatisch schip door de Portugeezen prijs gemaakt en geplunderd, waarvan een groot deel der bemanning zich op de kust wist te redden. Daarbij wijst S. op een verhaal van zekeren Florentijner Giovanni da Empoli — door den vlootvoogd naar den wal gezonden om nadere inlichtingen nopens dat onbekende land en volk te verkrijgen — waaruit men zou kunnen opmaken dat hij dien Italiaan, hoewel zijne bekwaamheden op prijs stellende, echter een alles behalve goed hart toedroeg. „Dat werd mij duidelijk" — schrijft Giovanni — „toen ik des avonds door den generaal in het vijandelijke land werd gezonden en dat wel onder het volk wiens schepen en goederen wij juist geplunderd, wiens vaders, zonen en broeders wij pas gedood hadden: in een land bovendien, zonder eerbied voor recht en verraderlijk

gezind jegens vreemdelingen [1]". Eene dergelijke zending werd hem later ook te Pasei opgedragen.

Het verband tusschen dit verhaaltje en de zaak, die de schrijver behandelt, is moeilijk te ontdekken.

Van Atjih wordt gezegd, dat de ware naam is Acheh, "een Telugu woord", dat in het Maleisch "a wood leech" beteekent, en met de afleiding van Sumatra van "a great ant" (groote mier) zou zijn overeen te brengen. Hiervan maakten de Portuzen Achem, en de Engelschen Achin, zoo als het geschreven is in de Ain Akbari en in de Perzische geographische tafelen van Sadik Isfahani.

Zijne topographische beschrijving bevat evenmin iets nieuws als de geschiedkundige. Aangezien kolonel Yule met de latere opnemingen door de officieren Z. M. stoomschip *Marnix* niet bekend was, stort zich de Atjih voor de lezers van den *Geographical Review* nog steeds met *drie* mondingen in zee.

De titel van hoeloebalang of voorvechter, zegt S., komt nog onder den minderen adel voor, en hij vermeent dat kampong de oorsprong kan zijn van het Anglo-Indiaansche woord *compound*, ofschoon zij die zich verbeelden dat mandarijn, palankijn en pagoda Portugeesche woorden zijn, ook *compound* wel van Campanha zullen afleiden.

De bevolking van Atjih wordt door hem op minder dan 328,000 zielen geschat, welke schatting gegrond is op de berekening, dat de oppervlakte volgens de kaart van Versteeg 16,400 □ Eng. mijlen bedragende, men met toekenning van twintig zielen per □ mijl, door Logan aangegeven, eene bevolking verkrijgt van 328,000 inwoners. Dit aantal komt den schrijver evenwel te groot voor, in aanmerking nemende hoe klein het gedeelte der volkrijke kust is in vergelijking met het binnenland.

De namen der peperhavens van dit rijk, waarvan hij dan ook een vijf en twintigtal op bovengenoemd kaartje terugvindt, waren hem door een schipper uit Palermo medegedeeld, die geruimen tijd voor het huis Ingham en Whitaker op Sumatra had gevaren.

Omtrent den uitvoer van kamfer door Dr. de Vreese (?) van 1839—1844 op 820 pd. begroot, doet S. opmerken hoe de opgave van Anderson, als zou in 1826 70 pikols of ten

---

[1] Archivio Storico Italiano, App., vol. III.

naastenbij 10,000 pd. kamfer, en 3000 pikols benzoïn — hoewel de oostkust tot Deli er onder begrijpende — uitgevoerd zijn, als zeer overdreven te beschouwen is. De uitvoer van kamfer op de West-kust werd in 1814 door kapitein Canning op nog geen 17 pikols geschat.

De getuigenis van Varthema, de Barros, Barbosa en Beaulieu worden ingeroepen wat de rijke productie en uitvoer betreft die vroeger in zijde plaats had, terwijl thans — voor de goede weefsels — zijde uit China wordt ingevoerd.

Evenwel wordt de eertijds zoo belangrijke uitvoer van goud als de voorname oorzaak beschouwd van den handel in de XVIIde eeuw met Atjih gedreven, waarop door Dampier en andere schrijvers meermalen wordt gewezen, en hoe bij de komst der vreemde kooplieden, het z. g. n. Chineesche kamp — even buiten de stad gelegen — dan gedurende een paar maanden de levendigste tooneelen aanbood. Geene plaats in Azië, uitgezonderd Japan, zou meer goud hebben opgeleverd dan Atjih.

John Davis spreekt van massa's goud die aan het hoofd- en voeteneinde in de koninklijke begraafplaatsen werden nedergelegd, en van Joao de Borba en Jorge de Brito wordt verhaald dat zij in 1521 eene poging zouden hebben aangewend zich van die schatten meester te maken.

Van den grooten rijkdom gewagende, die vroeger in Atjih aan olifanten bestond, ontleent Yule aan Beaulieu een staaltje van de schranderheid dezer dieren, en van de wreedheid des Sultans. Toen namelijk bij een oorlog tegen Deli, koning Iskander Moeda een honderdtal olifanten wenschte mede te voeren, en zij halstarrig weigerden aan boord te gaan, liet hij een derzelve openrijten, en dreigde eveneens met de anderen te zullen handelen wanneer zij niet gehoorzaamden, waarop allen zich gedwee lieten inschepen.

Zulke verhalen hadden in het opstel best achterwege kunnen blijven. Voor een artikel van nauwelijks zeven bladzijden was waarlijk belangrijker stof te vinden. Ook de bekende anekdote van het psalmzingen en de brief van Iskander Moeda aan Jakobus I, door Thomas Best overgebracht, worden niet vergeten.

Na de vermelding van het zestigjarig tijdperk der koninginnen, die echter den titel van Sultan behielden, komt de schrijver met een grooten sprong op de in bezitneming van onze koloniën door de Engelschen in naam van den Prins van Oranje, en op de verdragen van 1819, 1824 en 1857.

De heer Yule eindigt zijn opstel met te wijzen, hoe door het tractaat van November 1871 voor Nederland de belemmerende bepalingen omtrent Atjih werden opgeheven.

II.

Nauwelijks waren bovenstaande regelen ter neêr geschreven, toen ik met een ander opstel over Sumatra kennis maakte, dat in tegenstelling van het eerste onze aandacht dubbel waardig is.

Onder den titel „*Sumatra und die Niederländer*”, komen in de *Beilage zur Allgemeinen Zeitung* van 27, 29, 30 en 31 Juli ll., vier artikelen voor van Dr. Mohnike, die jaren lang in den Oost-Indischen Archipel doorgebracht heeft, en Sumatra van het Ooster- naar het Westerstrand is doorgetrokken. Geen wonder dan ook dat zij van eene algemeene zaakkennis getuigen in opgaven van verschillenden aard, die men zoo zelden in buitenlandsche tijdschriften aantreft, en met voorliefde geschreven zijn voor een land, waarvan de rijke en vruchtbare bodem, de onovertrefbaar prachtige plantengroei en de afwisselend trotsche of liefelijke en schilderachtige tropische natuurtooneelen een onuitwischbaren indruk bij den schrijver hebben achtergelaten.

Atjih echter wordt er vrij stiefmoederlijk in behandeld. Zoowel omtrent historische als topographische toestanden treedt hij in geene enkele bijzonderheid, welke niet reeds sedert lang bekend was, en geen enkel nieuw gezichtspunt wordt ons in 't een of ander geopend.

Bestaande analogiën in de verschillende rijken der natuur tusschen Sumatra, Java en het schiereiland Malakka, schijnen bij hem geen den minsten twijfel over te laten of deze landen hebben in eene vorige aard-periode één geheel uitgemaakt. 't Is evenwel vreemd dat de Schrijver hier met geen woord melding maakt, dat dit vermoeden volstrekt niet algemeen wordt gedeeld, en de tegenstanders zich juist beroepen op het groote en merkwaardige verschil dat vooral tusschen Java en Sumatra zoowel in Flora als in Fauna bestaat.

Zonder nog te spreken hoe zulks in bijna alle vogelgeslachten op beide eilanden is waar te nemen, en evenzeer bij de kruipende dieren als bij de visschen bestaat, ja zelfs tot de insectenwereld zich uitstrekt, is dat verschil bij de zoogdieren even merkwaardig. Onder het rundvee. de rhinocerossen, de herten-

soorten en de geslachten der wilde zwijnen, apen, katten, honden, enz. treft men dezelfde verscheidenheid aan. De Canis Sumatranus o. a. en eene soort van antilope behooren uitsluitend op Sumatra te huis. Noch beeren noch tapirs, noch de Sumatrasche orang-oetan, noch de olifant, waaraan het binnenland zoo rijk is, worden op Java gevonden, terwijl diens Fauna (de krokodil uitgezonderd) eene hoogst merkwaardige overeenkomst heeft met die van Borneo, waarop trouwens dan ook door den Schrijver zelven wordt gewezen.

En nu de Flora! Telt Sumatra eene menigte heesters en bloemen, waarnaar men op Java te vergeefs zoude zoeken, zoo zijn de dáár inheemsche djatti-bosschen op Sumatra geheel vreemd: de enkele djatti-boomen toch op Atjih gevonden, zijn hoogstwaarschijnlijk derwaarts overgebracht.

Waar millioenen peperstruiken op Sumatra welig tieren en een rijken oogst opleveren, worden ze op Java nauwelijks aangetroffen. De kamferboom, de welriekende benzoïn en zoo menig andere harssoort worden even als enkele rotan-soorten in 't geheel niet op Java gevonden, welk aantal wellicht door den geleerden Schrijver zelven nog zou kunnen vermeerderd worden.

Juist de merkwaardige afwijkingen op deze eilanden zoowel in het planten- als in het dierenrijk waargenomen, hebben bij velen het denkbeeld van een vroegeren samenhang aan het wankelen gebracht.

De bevolkings-opgave steunt op vrij losse gronden. Het aantal Maleijers op 2,500,000 — ongeveer de helft der geheele bevolking — stellende, beweert de Schrijver dat de Batta's, met inbegrip van 800,000 bewoners van Atjih, ongeveer 2,000,000 zielen zouden bedragen, welke opgave mij zeer overdreven voorkomt. Junghuhn komt in zijn ethnographisch overzicht tot het cijfer eener bevolking, die — toen wellicht eenigszins overschat, — de thans bestaande vrij nabij komt. Daarin worden de Batta's met de uitgewekenen in Mandaheling op ruim 165,000, de Atjineezen en Pedireezen op 500,000, en het aantal Maleijers op ruim anderhalf millioen zielen aangegeven.

Met Lampongers, Pasoemaneezen, Redjangers, Korintjiërs en Javanen op de Oostkust en elders verspreid, zal de geheele bevolking van Sumatra thans wellicht het cijfer van omstreeks drie en een half millioen nabij komen, welke opgave echter gedeeltelijk als geheel approximatief te beschouwen is. Volgens den Regeerings-Almanak voor Nederlandsch-Indië van 1872,

wordt de bevolking op ultimo December 1870 opgegeven als volgt:

Sumatra's Westkust. . .	1,611,344	zielen	2200	□ g. m.
Benkoelen.	134,507	〃	455	〃 〃 〃
Lampongsche districten .	107,725	〃	475	〃 〃 〃
Palembang	472,141	〃	1340	〃 〃 〃
Banka	59,740	〃	356	〃 〃 〃
Biliton.	237,87	〃	—	〃 〃 〃
Riouw	268,52	〃	148	〃 〃 〃
gevende een totaal van	2,436,096	z.[1]	op 4974	□ g. m.

Ook de opgave, in het laatste of vierde artikel vermeld, komt niet met deze overeen. Daarin wordt de bevolking geschat:

van Sum. Westkust . . .	950,000	inw.	2200	□ g. m.
〃 Benkoelen	130,000	〃	475	〃 〃 〃
der Lamp. districten . . .	100,000	〃	475	〃 〃 〃
van Palembang	450,000	〃	1340	〃 〃 〃
Totaal . . .	1,630,000	inw.	4490	□ g. m.

Gevende een verschil van 695,717 zielen in bevolking en van 20 □ g. m. in oppervlakte.

In de opgaven van den heer Mohnike nopens den tijd van duur der regeering van eenige der voornaamste vorsten van Atjih, ofschoon uit Maleische kronieken geput, heerscht eenige onnauwkeurigheid, waardoor zij niet geheel met de historische waarheid overeenstemmen. De verschillende Maleische oorkonden moeten met veel omzichtigheid geraadpleegd en onderling vergeleken worden: en dan is men soms nog niet zeker geene chronologische feilen te begaan.

Rajat-Sjah o. a. regeerde slechts van 1603 of 1604 tot 1607; Iskander Moeda van dat jaar tot 1636, en niet tot in 1641, zooals door den Schrijver wordt opgegeven. Die Sultan kon alzoo de Nederlanders bij den aanval van Malakka — zooals ten onrechte vermeld is — niet met 25 galeijen ondersteunen.

Zijn opvolger Alaoe'd-din Maghajat-Sjah, meer algemeen onder den naam van Sultan Moghol of Iskander Tsani bekend, regeerde tot in 1641, toen hij door zijne vrouw (eene dochter van Iskander Moeda), onder den titel van Sultan[2] Tadjoe'l-alam Tsafiatoe'd-din werd opgevolgd, en de ongeveer zestigjarige vrouwen-regeering over Atjih aanving. Van toen af begon de

[1] Waarvan echter de bevolking van Biliton moet worden afgetrokken.

[2] De vier vorstinnen, die achtereenvolgens de regeering aanvaardden, hebben steeds den titel van Sultan behouden.

macht en het aanzien van dit Rijk te tanen: doch eene der voornaamste oorzaken van Atjih's verval, na de verovering van Malakka, moet veeleer gezocht worden in de algemeene uitputting als een natuurlijk gevolg der herhaalde en overdreven krijgstoerustingen door Iskander Moeda ten nadeele zijner onderdanen in het leven geroepen, dan wel in die door den schrijver aangegeven.

Bij de behandeling van het verschijnen der Nederlanders in den Oost-Indischen archipel, wordt die komst in de eerste plaats toegeschreven aan het koene besluit om den krijg naar de Spaansch-Portugeesche koloniën over te brengen, den vijand ook in de beide Indiën aan te tasten en gewapenderhand zich van een deel zijner voordeelen en winsten meester te maken.

Dit doel moge later op den voorgrond zijn getreden, in den beginne echter was het belemmeren van den handel en het sluiten der Spaansch-Portugeesche havens de eerste aanleiding tot die ondernemingszucht en krachtsontwikkeling, welke later zulke schoone vruchten opleverde, en de kleine Republiek eene voorname plaats deed innemen onder de eerste mogendheden van Europa.

In het weinige nopens de vestiging der Nederlanders in het Oosten, en hunne eerste reizen naar den Archipel medegedeeld, komen eenige geschiedkundige onnauwkeurigheden voor, die, ofschoon zij tot de wezenlijke waarde van dit opstel minder afdoen, evenwel niet onvermeld mogen blijven.

Zoo heet het bijv., dat de Oost-Indische Compagnie, op den 20sten Maart 1602 uit de Hollandsche Compagnie *van Verre* is voortgekomen. Nu was die maatschappij wel de eerste, welke de benoodigde gelden, enz. bijeenbracht, om schepen voor die verre reize uit te rusten, maar reeds spoedig werd eene tweede met haar vereenigd, van toen af onder den naam van Oude Compagnie bekend. Inmiddels hadden zich niet alleen in Zeeland en te Rotterdam nieuwe handelslichamen tot dat zelfde doel gevestigd, maar was ook in Amsterdam de Nieuwe Brabantsche Comp. opgericht, zoodat het aantal dezer maatschappijen, nog vóór het einde der XVIde eeuw, tot acht was geklommen. De beide binnen de Amstelstad gevestigde Compagniën, waarbij de reeders van Hoorn, Alkmaar en Enkhuizen zich aansloten, werden toen tot één handelslichaam vereenigd, waaruit eindelijk op genoemden datum de Vereenigde Oost-Indische Compagnie is voortgesproten.

De meening dat de vergunning tot het oprichten eener handelsfactorij te Bantam het gevolg was van de ondersteuning door de Nederlanders den vorst van dat gewest in eenen oorlog tegen de Portugeezen verleend, is even onjuist als de beweering dat Paulus van Caerden een gezantschap van den Sultan van Atjih naar Holland overbracht, en in diens hoofdstad een kantoor gesticht was, dat in 1664 werd opgeheven.

Ook aan den invloed, die de Batta's op het noordelijk gedeelte van Sumatra zouden hebben uitgeoefend, is, geloof ik, door den Schrijver meer waarde toegekend, dan uit de geschiedenis der Batta-landen kan worden opgemaakt.

Wat de uitbreiding der Nederlanders op de Westkust van Sumatra betreft, zoo zij hier opgemerkt dat Atjih wel aanspraken op die gewesten, zelfs tot aan Benkoelen en Sillebar deed gelden, zonder dat het rechtmatige van die aanspraken op een erkend of bewezen recht berustte. Zijne werkelijke macht reikte dan ook niet verder dan tot Padang, ten zuiden van welk gewest de onafhankelijke Sultan van Indrapoera den schepter zwaaide.

Reeds in 1637 had Nederland zich den uitsluitenden handel op die kusten toegeeigend, doch niet zonder dat de bewoners — door de Atjineezen opgezet en ondersteund — ieder oogenblik tegen dat voor hun ondragelijk monopolie in verzet kwamen.

In 1662 gingen de meeste dier Staten er toe over, het juk van den Sultan van Atjih af te zweren en zich aan de Oost-Indische Compagnie te onderwerpen, nadat de Commissaris Bort residenten te Indrapoera, Padang en Tikoe had gevestigd. Natuurlijk hadden deze overeenkomsten, evenals de onderhandelingen met den Radja van Menangkabau gevoerd, en de daaruit voortgevloeide gevolgen, eene steeds aangroeiende vijandschap en haat tusschen Atjih en Nederland ten gevolge, die nimmer opgehouden heeft te bestaan. Ook hierop wordt door den Schrijver gewezen, die, van den thans bestaanden toestand sprekende, te recht zegt: „Für Atschin handelt es sich um seine bis jetzt stets bewahrte Unabhängigkeit. Für Holland aber ist, nach der Niederlage welche seine Truppen bei dem ersten Anfall auf Atschin erlitten haben, die Unterwerfung dieses Reiches wenigstens in demselben Grad eine politische Nothwendigkeit wie die Besitznahme von Magdala für die Engländer, die Einnahme von Chiwa für die Russen es waren.”

Inmiddels was het Nederlandsche hoofdkantoor door Groene-

wegen naar het eiland Tjinko verplaatst en werden in 1664 de Atjineezen door Jacob Cau uit Padang, Priaman en Tikoe verdreven. Later werd door Jacob Joriszoon Pits, het eerste opperhoofd der Vereenigde O. I. Comp. op Sumatra's Westkust, het hoofdkantoor te Padang als middelpunt van den handel gevestigd.

De gesloten tractaten echter, even dikwijls verscheurd als vernieuwd, gaven aanleiding tot aanhoudende twisten en krijg, waaronder de handelsbelangen der Comp. niet weinig hadden te lijden. Ik zou de grenzen van dit opstel te veel overschrijden door den geëerden schrijver hierbij verder in zijne beschouwingen te volgen. Eenige betrekkelijk geringe onjuistheden en minder nauwkeurige opgaven daargelaten — die trouwens door elk aandachtig en belangstellend lezer zouden zijn opgemerkt —, behooren de vier artikels van Dr. Mohnike tot de beste stukken, over dit onderwerp in het buitenland geschreven. Merkwaardig is ook het slot. Na in een wel zeer beknopt maar vrij getrouw historisch overzicht ook de tractaten van 1824, 1857 en 1871 en de aanleiding van den aangevangen oorlog tegen Atjih, met een enkel woord besproken te hebben, waarbij de schrijver zich steeds op een geheel onpartijdig standpunt wist te handhaven, eindigt hij met de volgende woorden: „Schon aus dem hier Mitgetheilten ergeben sich Motive genug für den Wunsch dass Holland den Krieg mit Atschin mit voller Kraft und mit nicht zu ängstlicher Erwägung der Kosten desselben fortsetzen, ihn erfolgreich zu Ende führen und dieses Reich seinen gegenwärtigen Besitzungen auf Sumatra einverleiben möge. Dass es vor der Erneuerung der Feindseligkeiten zu einem Ausgleich zwischen beiden Theilen komme, ist nicht zu wünschen, denn ein solcher Vergleich würde wesentlich und factisch nur zum Nachtheile nicht nur Hollands, sondern auch Atschins ausfallen." Hierin geloof ik dat de Schrijver volkomen gelijk heeft.

Den Haag,
12 Augustus 1873.

A. J. A. Gerlach.

VARIA.

STROOMTINERTS-ONTGINNING OP HET EILAND BANGKA.

Onder het opschrift „Ueber die Zinngewinnung auf der Insel Banka, von W. Bredemeyer," komt in het „Chemisches Central-Blatt" n°. 19 van „7 Mei 1873", bladz. 303, bij de „Technische Notizen" eene mededeeling voor betreffende de stroomtinerts-groeven op Bangka, overgenomen uit de „Berg-und Hüttenm. Z. 32. 81."

In het belang der lezers van de „Berg-und Hüttenmännische Zeitung" en het „Chemisches Central-Blatt", zoomede der redacties van die bladen, wensch ik de voornaamste onjuistheden in die „Notiz" aan te wijzen.

De Nederlandsch-Indische regeering ontgint de stroomtinerts-groeven op Bangka, onder de technische leiding van Nederlandsche mijningenieurs, met Chinesche mijnwerkers, die zich daartoe tot „kongsens" („Gesellschaften"), meestal uit weinige, soms uit meer, maar zelden uit meer dan honderd man bestaande; bij het openen van mijnen (stroomwerken, groeven) neemt de „kongsen" daglooners in dienst, die evenwel niet tot de kongsen behooren. Het ontginbare stroomtinerts komt op Bangka niet alleen in de valleien voor, maar ook op de vlakten.

Aangezien het stroomtinerts op Bangka uit tinoxyde bestaat, dat maar *zeer weinig* verontreinigd is door ijzerertsen, als: ijzerglans, roodijzersteen, magneetijzererts, bruinijzererts, maar *hoogst zelden* door eene geringe hoeveelheid ijzerpyriet, zoo wordt het stroomtinerts op Bangka nimmer geroost voor de smelting en dus ook niet uitgewasschen na de roosting; op Bangka bestaat geen enkele reverbereer-oven en ook geen „grosse Wasserbehälter" om de „gerösteten Massen" in te wasschen. Van kopererertsen is tot dusver *geen spoor* op Bangka gevonden.

Op Bangka werd het stroomtinerts vroeger uitsluitend in den kroesvormigen, chineschen oven herleid tot tin, gedesoxydeerd;

die chinesche oven is bijna 4′ 4″ Rijnl. (1.34 M.) hoog, terwijl het kroesvormig gedeelte slechts 0′ 11″ Rijnl. (0.28 M.) diep is; deze oven wordt van aangestampte leem vervaardigd en door uit het bosch ruw bekapt hout, hier en daar, ondersteund. Sedert eenige jaren heeft men den kroes verhoogd door een rand van gebakken steen, ruim 1′ 3″ Rijnl. (0.4 M) hoog, waardoor eene besparing van brandstof is verkregen.

Zes jaren geleden heeft men op Bangka, bij groeven die over eene voldoende hoeveelheid water als beweegkracht kunnen beschikken, het watergeblaas ingevoerd en bij zulke mijnen gebruikt men schaftovens van vierkante doorsnede, met kroesvormigen bodem, even als de kroesvormige chinesche oven met eene opene borst, terwijl het geblaas aan de beide zijkanten en van achteren toetreedt; deze oven heeft eene hoogte van 5′ 1″ Rijnl. (1.6 M.), is van vuurvasten steen opgetrokken, van onderen ter versterking aan drie kanten omgeven door aangestampte leem.

„Schachtofen van 9 Fuss Höhe, der aus einem mit feuerfestem „Thone ausgefütterten gusseisernen Cylinder besteht”, bestaat er op Bangka geen.

„Whenn der Stichherd ganz mit Zinn angefüllt ist”, wordt het tin *niet* „in einen zweiten Herd abgestochen”, maar met ijzeren lepels uitgeschept en in de gietvormen tot blokken gegoten.

De polen, waaraan zich de met het tin verbonden vreemde stoffen zouden afzonderen, liggen buiten mijne bevatting; die „Notiz” is nonsens.

De ovens worden door de mijnwerkers voor hunne rekening gebouwd.

De betaling van *ƒ* 13,50 is per 1 pikol, dat zijn 61.76 K. G., maar die betaling alleen kan niet dienen om eenige berekening van ontginningskosten te maken, waartoe nog vele andere voorwaarden, tusschen het Gouvernement en zijne mijnwerkers bestaande, behooren gekend te worden; de schrijver der „Notiz” kent die andere voorwaarden niet.

De „Notiz”, volgens welke de Nederlandsche regeering jaarlijks, tijdens schrijver op Bangka was, £ 5 millioen, dat is *ƒ* 13 millioen zuivere winst behaalde bij de onderneming, heeft geen grond en raakt kant nog wal. Zonder een bepaald cijfer te noemen, kan ik de verzekering geven dat de schrijver meer dan 400 % (vier honderd procent) van de waarheid afwijkt.

Merawang was jaren lang een zeer rijk district, maar daar zat de tinerts-rijkdom niet in de heuvels, maar in de beddingen

der takken van de hoofdrivier Batoe roesakh. De overige namen, door den schrijver genoemd, als van streken waarin de belangrijkste ontginningen liggen: „Bockit, Pelawang, Soengi, Sean en Paceo", zijn geen namen van plaatsen of districten op Bangka; wellicht zijn ze door den schrijver voor zijne „Notiz" vervaardigd.

's Gravenhage,
21 *Juni* 1873.

CORN. DE GROOT.

HET EILAND SARANGUNI (ROSSINGEIN) DER BANDAGROEP.

Dit eilandje, dat, zoo wij hopen en vertrouwen, weldra eene betere toekomst te gemoet gaat, dank zij de pogingen hiertoe door den heer Lans in het werk gesteld, droeg volgens eene Portugeesche M. S. kaart van 1601, den naam *Saranguni* [1]; even zoo wordt het genoemd in een brief van Nicolas de Montalegre, van Grissee, den 20 Juni 1602 aan Andre Furtado de Mendoça, Capitao Mor e Geral do Mar do Sul e de sua Conquista. Bij onze oude zeevaarders daarentegen is het bekend onder die van *Rasangyn*, zooals wij lezen in het journaal van Jacob van Heemskerck (1599) en Rossingeyn, zooals het voorkomt op eene M. S. kaart van Joris Joosten [2] (1602), in de reis van Wolphert Hermansz. Van waar die naamsverandering, mag men vragen. Wij kunnen het niet met zekerheid oplossen, maar gelooven, dat het geen al te gewaagde gissing zou zijn, te vermoeden dat men hier eenvoudig aan eene omzetting van twee letters te denken heeft. Inderdaad, wanneer men de r en s van plaats verwisselt, dan leest men voor *Saranguni* *Rasanguni*, dat een zeer gering verschil oplevert met *Rasangyn*, zooals men het bij van Heemskerck geschreven ziet; men dient hierbij ook in het oog te houden, dat de namen zoowel van personen als van plaatsen veelal door de onzen werden geschreven op het gehoor af, waardoor het voor de hand

---

[1] Bandas Insulae Typus, de integro multis in Locis Emmendatus Anno Dn. 1601. Auctore Emmanuele God. de Eredia.

[2] Deze hoogstverdienstelijke stuurman en kaartenmaker, later leeraar in de stuurmanskunst en aanverwante vakken, teekende zich ook Jooris Joostensz. Karolus, Jooris Joosten Kaerle en Joris Carolus.

lag, dat men ze veeltijds zeer gebrekkig opteekende; het is onnoodig hiervan voorbeelden aan te geven [1].

In de papieren der voormalige O. I. Compagnie komt de naam voor van een harer niet onverdienstelijke dienaren, Jan Lodewijcksz. Rossingeyn. De heer van Dijk maakt ons met eenige niet onbelangrijke bijzonderheden uit zijn leven bekend, in zijne Mededeelingen uit het O. I. Archief (Twee togten naar de Golf van Carpentaria enz.). Op blz. V der Inleiding, in de noot, waagt hij de volgende gissing: „Het zoude mij niet „verwonderen dat het eiland Rossingeyn, het Oostelijkste der „Bandagroep, ook reeds eenige jaren vroeger (vóór 1608) naar „hem genoemd werd„. Wanneer men genegen is om onze hiervoren geopperde gissing aan te nemen, dan kan het wel aan geen twijfel onderhevig zijn, of Jan Lodewijcksz. heeft zijn toenaam aan het eiland te danken en niet omgekeerd.

Wij hebben hiervoor nog de volgende redenen. Toen Jacob van Heemskerck in 1599 Banda verliet, bleven aldaar onder Adriaen van Veen en twee anderen, eenige der bekwaamste bootsgezellen als vrijwilligers achter, waaronder zich ook Jan Lodewijcksz. bevond. Het ligt o. i. voor de hand, dat hij door van Veen, die meer bepaald op Lontor zijn verblijf moest houden, gebruikt is geworden om het zoo nabij gelegen eilandje Rasangyn te bezoeken. Hoe dit zij, het eerst dat wij hem met een toenaam aantroffen, was in het schuldboek en monsterrol van het schip Amsterdam (1600—1603), waar hij wordt genoemd *Jan Lodewijcksz. alias Rosegeyn*, en wellicht ter onderscheiding van den Opperkoopman Jan Lodewijcksz., die in de tweede reis van van Neck, eerste gedeelte onder Wilkens, in 1599 naar Indië vertrok en in het najaar van 1601 in het vaderland terug keerde.

Later vinden wij zijn naam op verschillende wijze geschreven; zoo noemt hem de Opperkoopman Gaef, in 1602, Jan Lodewijcksz.; Paulus van Caerden, in 1608, Jan Lodewijcksz. Rossingyn; de Gouverneur-Generaal Reael, in 1616, Jan Rossingeyn, in 1617 Jan Rossangen. In een brief, door hem zelven in 1613 van Tidor geschreven, onderteekent hij zich Jan Rossingin. Men ziet dat er vrij wat verscheidenheid in het schrijven van zijn naam bestaat. Die verscheidenheid bestaat nu nog in het

[1] Een enkele slechts. Op de hiervoren genoemde Portugeesche kaart komt voor: Pulo Rum; bij ons draagt het den naam Poelo Rhun, Poelo Ron, vroeger Poulleron, Poeleron, enz.

schrijven van den naam van het eiland, zij het dan ook in een mindere mate; wij hebben: Rossinghein, Rossingein, Rosengyn en Rozengain. Het ware o. i. wenschelijk dat men eene vaste spelling aannam.

Wij nemen deze gelegenheid te baat, om eene fout, voorkomende in het Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek van N. I. op het artikel Rozengain te herstellen. Er wordt daarin vermeld, dat in 1634 op dat eilandje de muskaatnotenboomen werden uitgeroeid. Volgens de resolutiën van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië werd daartoe het besluit genomen op den 11den November 1664, terwijl daarentegen bij resolutie van 20 December 1695 vastgesteld werd, het eilandje weder daarmede te beplanten.

LEUPE.

ERRATA.

In 't Verslag van den Secretaris staat op blz. XXXIII, r. 7 v. o. *f* 457.65. Lees: *f* 357.65.

EMIGRATIE UIT NEDERLAND.

KOLONISATIE MET NEDERLANDERS IN OOST- EN WEST-INDIË.

Hoezeer ook de overoude geschiedenis van emigratie en kolonisatie in algemeenen zin slechts in groote trekken bekend is, toch werd hetgeen daaromtrent gedurende de laatste 250 jaren in Nederlandsch-Indië en Suriname voorviel, door vele schrijvers min of meer in bijzonderheden vermeld en zijn de quaestien daarmede in verband, tot 1857, door de staatscommissie onder presidium van den Minister van Staat J. J. Rochussen uitvoerig behandeld, zoodat vele lessen uit de tot dien tijd verkregen ondervinding in het verslag dier commissie te vinden zijn.

Gold het hier dus niet eene groote en in belangrijkheid toenemende nationale zaak en bovendien eene quaestie van menschlievendheid ten opzichte van duizenden onzer hulpbehoevende landgenooten, de vrees van voor een goed deel in herhalingen te moeten vallen, zou ons van schrijven terughouden.

Maar het blijkt ook dat de vermelde veelal treurige ondervinding op het stuk van kolonisatie en de waarschuwingen, die op wetenschappelijke gronden daaromtrent gedaan zijn, nog weinig algemeen bekend of begrepen worden en dat dus de herinnering aan oude en de mededeeling van latere voorbeelden niet overbodig zijn om de publieke meening voor te lichten en de waarheid te doen uitkomen, opdat die, in spijt van verkeerde opvattingen of eigenbelang, zegeviere.

Daarbij gebeurde er gedurende de 20 laatste jaren, vooral in Europa, zeer veel, waardoor de maatschappelijke orde en geregelde arbeid verstoord werden en waaruit telkens wederkeerende werkstakingen, armoede en emigratie ontstonden, zoodat op nieuw kolonisatie-plannen worden aanbevolen, ten einde te voldoen of te ontkomen aan de dringende eischen van de in behoefte en onrust toenemende bevolking, die werkbehoevend

en toch niet zelden werk weigerend, in den laatsten tijd ook in ons vaderland veel zorg geeft.

Ook ontwaakt het verlangen naar Europeesche kennis en nijverheid in onze Oost-Indische bezittingen meer en meer en de arbeidsnood in Suriname doet zich steeds scherper gevoelen, zoodat de quaestie van kolonisatie en plantage-arbeid met Nederlanders zich thans in gelijke mate belangrijk met hunne emigratie of landverhuizing als aaneensluit en de aandacht vordert van ieder die de nationale welvaart en het geluk van duizend arme landgenooten wenscht te bevorderen.

Het behoeft daarbij geen betoog dat het verlangen naar emigratie en kolonisatie steeds wordt aangemoedigd door de groote winsten, die in Indie met de kultuur en 't fabrikaat der kostbare koloniale waren, het delven en voortbrengen van steenkolen, mineralen, aardoliën, enz. te maken zijn, maar ook dat die winsten daar, evenals elders, slechts door welbestuurden, aanhoudenden handenarbeid en door verstandige aanwending van werktuigen en stoomkracht met voordeel verkregen kunnen worden.

De slavenarbeid, die in Oost-Indië nimmer van eenige beteekenis op de nijverheid en den landbouw was, omdat het zeer gering aantal slaven bijna uitsluitend tot huisdiensten werd gebezigd, bestaat daar echter sedert lang niet meer en wat vooral voor den bouw der handelsproducten veel zegt, de verplichting tot kultuur- en heerediensten, vroeger met geringe uitzonderingen de inlandsche bevolking tegen gering loon en bij wijze van belasting opgelegd, werd later voor een goed deel opgeheven en wordt dit nog steeds meer, terwijl in de West-Indie de vermindering van arbeid, die door de lang gewenschte en gelukkige opheffing der slavernij 1 Juli 1863 ontstond, niet door tijdigen aanvoer van nieuwe arbeiders werd aangevuld, zoodat reeds dit jaar 1873 bij het ophouden van het staats-toezicht, de neger-bevolking in Suriname geheel vrij is om niet, of althans niet meer te werken, dan ter vervulling zijner zeer geringe eerste levensbehoeften noodig is, evenals dit, zóó voortgaanden over weinige jaren met de talrijke bevolking van Java het geval zal zijn.

Geen wonder dus dat men daar en overal, om nieuwe ontginningen mogelijk te maken en de bestaande landbouw- en nijverheids bedrijven te behouden, de werkkrachten tracht aan te vullen, die zich in toenemende en zeer belemmerende mate onttrekken, of vroeger reeds te kort schoten en dat men zich

te dien einde het eerst naar die landen wendt, waar de arbeidende bevolking overvloedig schijnt, en in emigratie een verbetering van haar lot zoekt.

Door te grooten ijver om iets goeds tot stand te brengen, of voordeel te behalen, werden echter niet zelden verkeerde middelen aanbevolen en gewaagde proeven genomen, waardoor veel verloren en het doel gemist wordt, dat op practische wijze reeds lang geleden bereikt had kunnen worden.

Beschouwen wij dus:

In de eerste plaats, de emigratie van Nederlanders met het oog op de vraag, waarom en in welken zin die wenschelijk is.

In de tweede plaats en in verband met die emigratie, wat voornamelijk gedurende de laatste halve eeuw door de ondervinding is geleerd, omtrent veldarbeid en kolonisatie met Europeanen in het algemeen en met onze emigreerende landgenooten in het bijzonder.

Sedert jaren reeds werden de talrijke en snel toenemende bevolking van Europa en de voor een goed deel daaruit, in vele landen gevolgde armoede, tegenover de betrekkelijk nog geringe bevolking en den overvloed van vruchtbaar onbebouwd land in andere werelddeelen, als voldoende redenen aangevoerd, om de emigratie of landverhuizing ook uit Nederland, als wenschelijk voor de vertrekkenden en voor de blijvenden tevens, aan te moedigen, en thans wordt dit reeds als stelling aangenomen door staathuishoudkundigen van erkende scherpzinnigheid, hoezeer het geen betoog behoeft, dat zoo ooit, dan na jaren pas, de bewijzen daarvoor door de uitkomsten gegeven kunnen worden.

Door al wat in den laatsten tijd uit brochures en tijdschriften, omtrent den geringen prijs van zeer vruchtbaar, welgelegen land en het gezonde klimaat in de meeste der Noordwestelijke en andere Staten van Noord-Amerika, algemeen bekend geworden is en bij de gunstige berichten door honderden onzer landgenooten, tot hunne achtergeblevene betrekkingen overgezonden, (vele waarvan door het Maandblad „*de Landverhuizer*" en andere Couranten gedurende den laatsten tijd zijn opgenomen), schijnt het boven tegenspraak bewezen, dat de ijverige, vastberadene en sobere landbouwer, die in zijn vaderland niet altoos tot onderhoud van zich en zijn gezin genoeg verdienen kon, in die gezegende landstreken, bij voorbeeld Michigan, Minnesota,

Missourie, Californie, zij het ook na vele ontberingen en moeilijkheden in den aanvang, bij moed en volhardenden arbeid, altoos een overvloedig bestaan en niet zelden een vroeger ongekende welvaart bereikt, ja zelfs, dat eenige aldaar reeds een betrekkelijken rijkdom verwierven, zoodat emigratie derwaarts reeds vele Nederlanders tot groote lotsverbetering strekte en nog voor duizenden eene zeer wenschelijke zaak kan zijn, die, uit dit oogpunt bezien, onder zekere voorwaarden nog velen mag aanbevolen worden.

Ook is er nog ruimte voor honderd duizende emigranten, die daarvan in de toekomst gebruik willen maken, zonder dat men voor gebrek aan goed land behoeft te vreezen, zooals blijkt uit hetgeen omtrent de opmeting, schenking en verkoop van land in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, reeds in Juni 1866 bekend was en tot heden niet belangrijk veranderd is.

De geheele oppervlakte van de Vereenigde Staten, het uitgestrekte distrikt Alaska daar niet bij gerekend, wordt op drie millioen vierk. Eng. Mijlen berekend, is tusschen de 24 en 49 graden Noorderbreedte gelegen en heeft thans 40,320,000 inwoners, hetgeen gemiddeld iets meer dan 13 inwoners op de vierk. Eng. Ml. geeft, terwijl in Nederland op 12,700 vierk. Eng. M. oppervlakte, thans 3,700,000 of gemiddeld 291 inwoners op de vierk. Eng. Ml. tusschen de 50°40′ en 53°30′ noorder breedte en dus noordelijker dan de noordelijkste grens der Vereenigde Staten, wonen.

Van de geheele oppervlakte der Vereenigde Staten, die op een duizend negen honderd en veertig millioen Amerikaansche akkers wordt geschat, waren een duizend vier honderd millioen nog onbebouwd, waarvan reeds in 1866 niet minder dan 474,160,551 akkers, nauwkeurig opgemeten en in kaart gebracht waren en 991,908,249 akkers ter opmeting overbleven.

Tot gemakkelijker beoordeeling dezer uitgestrektheden moge dienen, dat 640 Amerik. akkers gelijk zijn aan 259 hectaren of Nederl. bunders en dat dus die akker omtrent even groot is, als twee vijfden van den Nederl. bunder.

Al deze millioenen akkers nu, werden volgens de Noord-Amerikaansche Wet (Home Stead Act), in stukken van 180 akkers, of 72 bunders in de Noordelijke en van 80 akkers of 32 bunders in de Zuidelijke Staten, aan ieder nieuw aangekomene van welken landaard ook zonder betaling afgestaan, alleen onder voorwaarde dat hij zich daarop een blokhuis of

andere woning bouwt. — Wanneer hij op zijn land vijf jaren gewoond heeft, ontvangt hij het bewijs van eigendom en recht tot verkoop en overdracht met onbeduidende kosten. De gronden die bijzonder gunstig aan de spoorwegen of in de onmiddellijke nabijheid van steden of groote nijverheids-ondernemingen gelegen zijn en vele waarvan reeds in het bezit van bekende spoorwegmaatschappijen of van partikulieren zijn, kunnen met eene eenvoudige en weinig kostende overdracht, voor 5 tot 20 en meer dollars per akker, in groote of kleine uitgestrektheden gekocht worden.

Het totaal der reeds opgemeten gronden is alleen voldoende om meer dan 800,000 boerderijen of kleine landgoederen van 72 Nederl. bunders aan te leggen; op de nog niet gemeten gronden kunnen in gelijke verhouding nog millioenen zulke boerderijen aangelegd worden en meer menschen in overvloed en gezondheid het leven genieten dan in geheel Europa.

Immers al deze landstreken hebben, met geringe wijzigingen naar ligging en hoogte boven de zee, een klimaat zooals men het in Zuid- en Midden-Europa aantreft en zijn bijna overal bebouwbaar, voor een goed gedeelte door groote rivieren doorsneden, met bosschen bedekt en uitermate vruchtbaar; ook zijn er in de Noord-westelijke Staten van Noord-Amerika reeds vele duizende Nederlanders gevestigd, zoodat onze emigreerende landgenooten er niet geheel onder vreemden behoeven te komen en spoedig geheel te huis zijn.

De Nederlandsche stad Pella in Yowa en de bloeiende vestigingen Holland, Friesland, Kalimazoo, Grand-Rapids, Fijenoord, Zeeland en Drenthe, allen in den Staat Michigan, zijn daarvan ten voorbeeld en bewijzen dat klimaat en bodem daar voor Nederlandsche kolonisten zeer geschikt zijn, terwijl volgens de laatste berichten de Staat Minnesota, hoewel des winters zeer koud, boven alle andere landstreken voor Nederlandsche landbouwers zou te verkiezen zijn, als uitmuntende door vruchtbaarheid van grond, gezondheid van lucht en overvloed van helder water, zoodat de Hollanders die zich aldaar in den omtrek van Audubon verplaatst hebben een hoogst gelukkige toekomst te gemoet gaan.

De reiskosten uit Nederland naar Noord-Amerika, naar Zuid-Brazilie, naar de Kaap of naar Nederl.-Indie, staan in onderlinge verhouding ongeveer als 100 tot 180, 230 en 300, zoodat uit dit oogpunt de emigratie naar Noord-Amerika verre

de voorkeur verdient, zooals zij dit nog meer doet, om de zoo belangrijk veel kortere zeereis en daardoor minder ontberingen, ongemak, ziekten en kans van ongelukken.

Is dus reeds door de ondervinding aangewezen wat voor den emigrant goed is, niet even duidelijk is daaruit gebleken, dat de gevolgen der emigratie van zoo vele bij uitnemendheid geschikte werklieden en degelijke burgers in jaarlijks toenemende getallen, voordeelig werkt op onzen landbouw en nijverheid, of zelfs dat die, zooals zij nu plaats heeft, een wenschelijke zaak is voor alle of de meeste der achterblijvenden uit den werkenden stand en dat die hier te lande vermindering van armoede ten gevolge heeft, zoodat met het oog op het algemeen belang hunne emigratie moet aangemoedigd worden:

„We look upon our Colonies as the poor mans inheritance, and as an outlet for some of the seven hundred human beings, daily added to our thirty-two millions of population.” Zoo sprak omtrent een jaar geleden, „the Reverend A. Styleman Herring, Chairman of the Clerkenwell Emigration Society, London”, en er zijn er hier te lande, die met even goede bedoelingen voor onze behoeftige landgenooten, het op zich zelf zeer juiste feit vooropzetten, dat de bevolking van Nederland in verhouding tot de oppervlakte, grooter is dan die van Groot-Brittanje en Ierland; ja! dat die, Belgie uitgezonderd, grooter is dan de bevolking van eenig land in Europa, en die dus in hunnen ijver, onze overzeesche bezittingen gelijk stellende met de buiten de tropen door Engelschen, Schotten en Ieren aangelegde en bevolkte koloniën, de vochtigwarme Surinaamsche laaglanden of de afgelegen bergvlakten in Nederl. Indie hun tot erfdeel zouden willen toeschikken.

Onder de opmerkelijke en gewichtige teekenen des tijds op dit gebied, behoort de weder ophaling der vroeger zoo dikwijls besproken kolonisatie-quaestie in Juli 1872 door de Nederl. Maatsch. van Nijverheid, onder presidium van Dr. A. Vrolik, in hare algemeene vergadering te Sneek, waarbij „de wenschelijkheid van emigratie uit Nederland” werd uitgesproken, en in verband daarmede, de uitnoodiging aan al hare departementen werd gedaan, om te doen onderzoeken:

a. naar welke landen in Nederl. Indie en daar buiten, het best de emigratie heen te richten is?
b. of dit emigratie-stelsel, door het Gouvernement of door partikulieren, geëxploiteerd zal moeten worden?

en verder om plannen te leveren, betreffende deze emigratie ten einde die een volgend jaar te kunnen bespreken.

Niet minder sprekend voor het verlangen, dat zich vooral in de Noordoostelijke provinciën van ons vaderland naar emigratie openbaart, is de vorming van vereenigingen, zie het Maandblad „*de Landverhuizer*”, n°. 7 en latere, die uitsluitend aan de bevordering der landverhuizing zijn gewijd.

Ook worden door vele deskundigen uit Noord-Amerika belangrijke berichten en toelichtingen overgezonden en bewijzen de schriften van dr. Hartog Heijs van Zouteveen, van dr. van Schevichaven en den heer Obreen, dat mannen van studie zich in den laatsten tijd op practische en onpartijdige wijze het onderzoek in deze zaken ten taak gesteld hebben, zoodat men in onze taal, vooral over Michigan, Minnesota en Californie, vele voor den emigrant noodzakelijke inlichtingen met geringe kosten en moeite kan bekomen.

Nog werd in Dec. 1872 door het Indisch Genootschap onder presidium van Jhr. mr. W. T. Gevers Deynoot aan de orde gesteld: „Emigratie uit Nederland naar Nederlandsch Indie, met het oog op de mogelijkheid eener kolonisatie” — nadat reeds in 1857 (zie de verslagen), in hetzelfde genootschap door den toenmaligen voorzitter Jhr. J. P. Cornets de Groot van Kraayenburg het onderwerp „Kolonisatie in Nederl. Indie in het algemeen”, uitvoerig was ingeleid en door schrijvers van gezag in Indische zaken [1] hier en vroeger was besproken en toegelicht, met vermelding van hetgeen door verschillende commissiën van Indische ambtenaren en door geleerden van bekenden naam, voor en tegen kolonisatie in Indie is uitgebracht en dat dit alles kort daarop, in het werk van „Willer en Cornets de Groot, over het eiland Boeroe en de kolonisatie in Nederl. Indie” nogmaals uitvoerig behandeld was, zonder dat men daardoor tot een eenigzins bepaalde uitspraak van mogelijk of onmogelijk is kunnen komen, hoewel laatstgenoemd werk, met de aanbeveling van kolonisatie proeven op kleine schaal eindigt en daartoe in de eerste plaats het eiland Boeroe als bijzonder geschikt aanbeveelt, waaraan echter nimmer gevolg is gegeven.

De kolonisatie met Nederlanders in Indie, dus na omtrent 15 jaren op nieuw in het Indisch Genootschap aan de orde gesteld, werd door den hr. Cornelis de Groot, Hoofd-Ingenieur

---

[1] Dr. W. Bosch, dr. W. R. Baron v. Hoëvell, dr. P. Bleeker en anderen.

in Nederl. Indie, met een belangrijk betoog ingeleid en aanbevolen, waarna die door de heeren Robidé van der Aa, van Swieten, Bleeker, Dumontier en van der Gon Netscher, in min of meer tegenovergestelden zin besproken en afgeraden is en waarbij vooral door den eersten spreker vele gedeeltelijk nieuwe beschouwingen en gegevens omtrent de klimaats invloeden werden aangevoerd, en door den laatste op de treurige ondervinding werd gewezen, die onder anderen in Britsch-Guyána gedurende 35 jaren, van 1835 tot 1870, op groote schaal met Portugeesche immigranten en Europeanen van verschillenden landaard is verkregen. Zie over dit alles de verslagen van het Indisch genootschap Dec. 1872 en Febr.—Maart 1873.

Het reeds in den aanvang van dit overzicht aangehaalde Verslag aan den Koning, door de staats-commissie in Juni 1857 uitgebracht, in antwoord op het adres van „J. H. van Vlissingen en negen anderen, betreffende Europeesche kolonisatie in Indië" en de wederlegging van vele in het verslag voorkomende denkbeelden en cijfers in den merkwaardigen brief van den toenmaligen gouverneur van Sumatra's West-Kust Genl van Swieten, ja zelfs de kritiek van latere schrijvers op het Verslag, werden in de genoemde vergaderingen aangehaald en het gezag tot heden aan de uitspraak der commissie toegekend, werd zoo al niet geheel gehandhaafd, toch vrijgepleit van onjuistheden of overdrijving in de voorstelling van feiten en cijfers, waarvan het soms beschuldigd werd.

Hoezeer echter ook in strijd met de strekking van het verslag, door sommige geleerden en zelfs door personen van plaatselijke kennis, de mogelijkheid beweerd is, om in de berglanden van Java en Sumatra met Nederlandsche landbouwers blijvende en zich zelf voortplantende koloniën te stichten, toch werd de wenschelijkheid en het voordeel daarvan door de groote meerderheid zeer betwijfeld, niet bovenal uit hoofde van de te groote warmte, die op 650 tot 1450 meters boven het zeevlak, slechts van 24° tot 19° Cels. gemiddeld des daags bedragen zou, maar om verschillende andere redenen hier verder te bespreken. Was echter hieromtrent nog verschil van gevoelen, men was het daaromtrent algemeen eens, dat in de lage landen van Nederl. Indie of Suriname aan zulk een kolonisatie niet kon gedacht worden.

Evenwel, de beschouwing als inleiding van de uitvoerige behandeling dezer quaestien, in de laatste zittingen van het

Indisch-Genootschap voorop gezet, en die op het Congres der Nederl. maatsch. van Nijverheid te Sneek, tot inleiding diende voor hare uitnoodiging tot het leveren van emigratie-plannen, verdient als de uitdrukking van door vele gekoesterde dwaalbegrippen bijzondere aandacht, en in het belang der zaak wederlegd te worden. Daarin toch komt onder andere het volgende voor:

„Bij de steeds voortgaande emigratie van Nederlanders naar Noord-Amerika, is het van groot belang, dat de aandacht worde gevestigd op andere streken, gelijk Suriname, Nederlandsch Oost-Indie en Zuid-Afrika, waar de gelegenheid tot kolonisatie voor Nederlanders zeker niet minder gunstig en veel eigenaardiger is dan in Noord-Amerika.

„In onze kolonien toch, en in de beide Zuid-Afrikaansche republieken, bestaan de taal en de zeden van ons land, terwijl in Noord-Amerika onze nationaliteit geheel in de Amerikaansche moet ondergaan.„ . . . .

En verder nog:

„Engeland heeft ten opzichte van zijne kolonien terecht dit onderwerp reeds lang ter harte genomen en zijne bloeiende kolonien in Australie bewijzen, dat kolonisatie op groote schaal en regelmatig voortgezet een zegen kan worden voor de kolonien en het moederland. Er schijnt ook geen beter middel tegen den nadeeligen invloed van overbevolking en toenemend proletariaat te zijn, dan de emigratie, die het gestoorde sociale evenwicht voortdurend herstelt; van groot gewicht is voorts dat van eene emigratie naar de Nederlandsche kolonien, onze handel voorzeker in alle opzichten voordeel zal trekken.„

Uit deze beschouwing nu blijkt evenmin als uit de vooropgestelde, tot grondslag van redenering aangenomen „wenschelijkheid van emigratie„ of men daarmede bedoelt, de vrijwillige, geheel uit eigen beweging ontstaande landverhuizing van landbouwende en andere individuen en huisgezinnen, zooals die tot heden door eigen middelen uit Nederland plaats had en dus van hen die in het Vaderland een min of meer voldoend bestaan vonden, of wel den tot vermindering van het proletariaat zeer wenschelijken, maar ook zeer bezwaarlijken uitvoer of emigratie van behoeftigen, zooals die uit Engeland naar Canada en sedert 1831 naar Australie plaats vond, onder toezicht van den staat, door verkoop van de kroonlanden tegen 5 tot 11 shillings per Eng. akker en die nadat de prijs van

land in die kolonien in 1841 bij acte van het Parlement op een pond sterl. p. akker als minimum gesteld was, steeds voortging uit de opbrengst daarvan en ook voor een gedeelte op kosten van de gemeenten en armenfondsen, door vrijwillige bijdragen, maar meest voor rekening der koloniën waarheen zij emigreeren en welke emigratie [1], hoe wenschelijk zij ook moge wezen, niet zonder belangrijke kosten en bezwaren en niet zonder groote zedelijke verantwoordelijkheid op zich te laden, geschieden kan.

Uit de verwachtingen, die men zich van de emigratie naar onze kolonien voorstelt, is echter op te maken, en het debat daarover in het Indisch Genootschap bevestigt dit volkomen, dat men hier alleen gedacht heeft aan hen die tot den landbouw of andere nuttige bedrijven en ambachten bekwaam en genegen zijn; en voor men ter verwijdering van dergelijke overal bruikbare lieden de hulp der regeering gaat inroepen, dient wel bewezen te worden, dat er van dezulken hier te lande reeds een overbevolking bestaat die zóó hoog geklommen is, dat er geene middelen binnen onze grenzen en binnen ons finantieel bereik te vinden of te scheppen zijn, om de nuttige kracht daarvan te behouden en rechtstreeks tot eigen welvaart en macht aan te wenden. Zoolang dit toch niet boven tegenspraak gebleken is, loopt de vraag of en op welke wijze hun emigratie van regeeringswege moet bevorderd worden, den tijd vooruit.

Neemt men in overweging dat de oppervlakte van Nederland, de Zuiderzee, Wadden en Dollart medegerekend, bedraagt:

	Bunders.		Vierk. G. M.	
	3,284,000	of	589,510	en dat de Zuider Zee, enz.
bedraagt	534,552	„	103,890	zoodat de geheele oppervlakte van land en water
bedraagt	3,818,552	of	693$\frac{2}{8}$	

Dat van die geheele binnen de Nederlandsche grenzen gelegen oppervlakte, behalve Zuiderzee en Wadden, nog omtrent 700,000 bunders woeste gronden, verdronken landen en ondiepe plassen zijn, dat is, te zamen met Zuiderzee en Wadden meer dan één derde van de geheele 693 □ mijlen land en water, de helft of wellicht twee derde waar van binnen 50 jaren, in bouw- en weiland, dorpen en wegen herschapen kunnen zijn, dan mag men aan-

[1] Zie „The Colonial Policy of Lord John Russel's administration, by Earl Grey," en voor bijzonderheden omtrent emigratie uit Engeland naar al de Britsche Kolonien, de jaarlijks uitkomende „Colonization Circular, issued by Hr. Majs. Colonial Land and emigration Commissioners."

nemen, dat het bij den daartoe vereischten arbeid en de daaruit volgende ontginning en bebouwing van den grond, zoowel als bij de nog te ontginnen veenderijen, het beplanten van heide en duinen, maar bovenal door de vermeerdering en uitbreiding van de vele reeds bij ons bestaande en nog in te voeren bedrijven van nijverheid, voor vele jaren in de toekomst niet behoeft te ontbreken aan middelen, om de tot arbeid genegen bevolking te onderhouden, al blijft die ook met bijna één ten honderd 's jaars toenemen, zooals thans het geval is, niettegenstaande de emigratie naar Noord-Amerika en het vertrek van duizenden naar Oost- en West-Indie.

Moet het dus vooralsnog afgeraden worden, dat men de niet bewezen en in onbepaalden zin uitgesproken „wenschelijkheid van emigratie uit Nederland" door meer bepaalde handelingen ter aanmoediging van kolonisatie in Oost- en West-Indie zou doen opvolgen, nuttig kan het zijn te herinneren, dat de emigratie van meestal gegoede landbouwende Nederlanders, die gedurende de 25 jaren 1831—56, tot 7943 mannen en 16760 vrouwen en kinderen geklommen, nog geen duizend zielen 's jaars bedroeg, de laatste 25 jaren eindigende met 1871 tot gemiddeld 1786 zielen 's jaars is toegenomen [1], zoodat een stelselmatig voortdurend onderzoek zooals alleen door de Regeering over het geheele land kan ingesteld worden, zeer wenschelijk schijnt om de wezenlijke oorzaken en het toenemen

[1] Landverhuizers of vrijwillige emigranten uit Nederland, meest naar Noord-Amerika:

In 1856	1924 pers.	In 1864	740 pers.		
„ 1857	1663 „	„ 1865	1681 „		
„ 1858	1177 „	„ 1866	3295 „		
„ 1859	497 „	„ 1867	4187 „		
„ 1860	862 „	„ 1868	2972 „		
„ 1861	757 „	„ 1869	3412 „		
„ 1862	819 „	„ 1870	1644 „		
„ 1863	1054 „	„ 1871	2036 „		

BEVOLKING VAN NEDERLAND.	
1859	3,309,128
1869	3,683,072
vermeerdering	342,944
dat is jaarlijks	34,294

De overmaat van geborenen boven overledenen was van 1859 tot 1870 jaarlijks gemiddeld 34,423, in 1870 was die 36,931; tusschen natuurlijken aanwas en werkelijke vermeerdering van bevolking was dus het zeer gering verschil van 129, niettegenstaande het vertrek van duizenden, die als ambtenaren, militairen, enz. naar Oost- en West-Indie vertrekken, als zeelieden het land verlaten en niet terugkomen, of als landverhuizers naar Noord-Amerika vertrekken. De inwandeling of immigratie van vreemdelingen en uit de Koloniën in het Vaderland terug gekeerden, moet dus jaarlijks eenige duizenden bedragen, waaromtrent geen voldoende opgaven zijn. In 1870 zijn echter volgens opgaven 2218 personen meer vertrokkèn dan in Nederland gevestigd.

van die volksverhuizing te constateeren en in een beredeneerd verslag jaarlijks bekend te maken.

Uit een nauwkeurig onderzoek als boven bedoeld zou blijken, wat men door het stellen van vragen slechts onvolledig en oppervlakkig kan te weten komen, namelijk, dat er met den krachtigen wil der Regeering en de aanwending van groote kapitalen, zooals die tot vestiging, zelfs van weinige duizende landbouwers in onze Oost- of West-Indische bezittingen van den aanvang tot het eind nodig zouden zijn, nog ruimte en middelen van bestaan voor vele honderdduizende hunner, binnen 's lands te vinden of te scheppen zijn.

Intusschen bestaat er voldoende ondervinding op dit stuk om aan te nemen dat de emigratie, die thans uit Nederland plaats heeft, bij ons geheel gemis aan kolonien of gelegenheid tot het vestigen van kolonien in de gematigde luchtstreken, het best zooals tot heden, aan zich zelve is overgelaten en dat de dadelijke bemoeiing daarin van Regeeringswege alleen dan wenschelijk kan worden wanneer bij het exploiteeren daarvan door bijzondere personen of maatschappijen, in het belang der emigranten bescherming wordt gevraagd, of dat er misbruiken mochten ontstaan, waardoor tot handhaving van recht en orde, regeling en toezicht van het uitvoerend gezag mochten blijken noodig te zijn, zooals bijv. in 1859 door het Pruisisch gouvernement, de aanwerving en uitvoer van Duitsche kolonisten voor Brazilie werd verboden, terwijl in den „Reichstag" op 10 Mei 1872 daarop teruggekomen werd, ten voordeele van de zuidelijkste provincien van dat Rijk, en zooals thans door het Engelsche gouvernement een onderzoek is ingesteld, ten opzichte van de in Zuid-Brazilie gekoloniseerde, uit Engeland en Canada overgevoerde Britsche onderdanen.

Wat betreft de in de Maats. v. Nijverheid en ook elders voorgestane meening, dat de gelegenheid tot kolonisatie voor Nederlanders, in streken als Suriname, Nederlandsch Oost-Indie en Zuid-Afrika, zeker niet minder gunstig en veel eigenaardiger is dan in Noord-Amerika, omdat, zoo heet het „in onze kolonien en in de Zuid-Afrikaansche vrijstaten, de taal en zeden van ons land bestaan, terwijl in Noord-Amerika, onze nationaliteit geheel moet ondergaan", de ondervinding heeft die niet bevestigd; integendeel bij nadere beschouwing blijkt het dat er veel van die stellingen op illusiën gegrond en onhoudbaar zijn, daar kolonisatie van Nederlandsche landbouwers in Suriname en

andere tusschen de keerkringen gelegen laaglanden, in bittere teleurstelling en dood geëindigd, volkomen bewezen is onuitvoerbaar te zijn, terwijl toch zoodanige kolonisatie, ook in de bestgelegen hooglanden van Java of Sumatra, de taal en levenswijze van ons land zou missen en in het tweede en derde geslacht onder de inlandsche bevolking, ook in geaardheid, kleur en zeden zal ondergaan, al werd die ook met duizende 's jaars voortgezet en al bleek het dat zij aldaar in het genot van hun gewone gezondheid en krachten op den duur in het veld arbeiden en hun geslacht, zij het ook vermengd met inlandsch bloed, voortplanten kunnen.

Wat de emigratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika betreft, hoezeer zij zich ten opzichte van klimaat en taal onder de Kaapsche boeren al spoedig te huis voelen, de lange en betrekkelijk kostbare reis derwaarts is niet zonder moeilijkheden en kan door hen niet zonder belangrijke geldelijke hulp aanvaard worden; ook zullen zij hunne huisvesting, voeding en werkzaamheden in vele opzichten verschillend en niet altoos beter vinden, dan zij die in het vaderland gewoon waren en zullen ook hunne gewoonten, geaardheid en zeden in die van het land, hun taal en nationaliteit in die van het Kaapsch-Hollandsch of Engelsch moeten overgaan, zonder dat het nog in 't minst bewezen is, dat hunne vooruitzichten aldaar gunstiger, hun verkeer en handel met Nederland gemakkelijker of voordeeliger dan in Noord-Amerika zouden zijn.

Nog wordt om het wenschelijke eener kolonisatie door welgeregelde emigratie uit Nederland naar de koloniën, te doen uitkomen, op Engeland en zijne kolonien in Australie gewezen, welke vergelijking alleen dan met grond zou te maken zijn, wanneer zooals reeds is opgemerkt, Nederland evenals Engeland kolonien bezat buiten de keerkringen.

Te veel wordt over het hoofd gezien het groot verschil in uitkomsten, dat er bij de overplanting der verschillende menschenrassen steeds is ondervonden. Het is toch bekend, dat de emigratie van Europeanen uit de havens van Groot-Brittanje en Ierland gedurende de 56 jaren van 1815 tot 1871 ingesloten, bedroeg:

Naar de Britsch Noord-Amerikaansche koloniën .	1,424442
〃 〃 Vereenigde Staten v. Noord-Amerika .	4,671515
〃 〃 Australische kolonien en Nieuw-Zeeland.	1,650000
〃 〃 Kaap Natal en andere plaatsen . . .	169465
Totaal . . .	7,266072

of gemiddeld jaarlijks 129,751; en gedurende de 10 jaren eindigende met 1871, 's jaars 212,823, terwijl niettemin gedurende de laatste tien jaren, het verschil tusschen 29,071,000 en 31,628,000, dat is 2,557,000 of 255,735 's jaars bedraagt, en de meer dan zeven millioen geëmigreerden en hun nakroost voor zoover men kan nagaan, in die 56 jaren tijds belangrijk in aantal zijn toegenomen in de bovengenoemde allen buiten de keerkringen gelegen landen, waar zij onder bijna gelijke breedtegraad met Engeland. in klimaat, levenswijze, landbouw en taal, maar zeer weinig verschil van toestand met die van het oude vaderland ondervonden. De emigratie derwaarts werd dan ook terecht als het meest dadelijk werkend hulpmiddel te baat genomen tegen de vooral in Ierland, door misgewassen en door gebrek aan nijverheid, ontstaande hongersnooden.

Ook werd tengevolge der lange en kostbare ondervinding, in Engeland en zijn koloniaal gebied, algemeen erkend en blijkens officieele stukken door de Regeering tot regel gesteld, dat hoezeer ook emigratie soms eene zeer treurige en dringende noodzakelijkheid wordt, die emigratie slechts in enkele en zeer dringende omstandigheden geheel of gedeeltelijk op staatskosten mag geschieden, en dat die alleen naar „Britsche koloniën *buiten* de keerkringen" mag aangemoedigd worden, terwijl die naar de *tropische* koloniën en bezittingen op gene wijze beschermd of goedgekeurd wordt." Zie „Earl Gray's Colonial Policy" en de verslagen van „The Colonial Land-and Emigration commissioners ordered to be printed by the house of commons" waarheen in vele andere officieele stukken verwezen wordt.

De opgaven der emigratie van koelies uit Britsch-Indie, van Chineezen uit de zuidelijke havens van China en Hongkong, van negers uit Barbados en van de West-Kust van Afrika, die van 1834 tot 1871 niet minder dan 271,523 naar Britsch-Guyana en eenige der Britsch-West-Indische eilanden bedroeg en van de 397,276 koelies die van Madras naar Mauritius werden overgebracht, bewijzen dat men door de ondervinding tot de overtuiging gekomen is, van geen blanken, van welke herkomst ook, maar wel Negers, Indianen en Chineezen tot veldarbeid binnen de keerkringen te mogen aannemen.

Wat betreft de beschouwingen omtrent de voordeelen die aan den handel zouden toevloeien door de emigratie van Nederlandsche landbouwers naar de Nederlandsche overzeesche bezittingen, zij zijn, vooral bij het meer en meer openstellen

onzer Oost- en West-Indische havens voor den handel en voor den ontginningsgeest van alle natiën, te ver in de toekomst en buiten het bereik van iedere berekening, om in ernst als reden tot emigratie van Nederlanders in aanmerking te komen en het komt, wat er ook ten voordeele van het klimaat en de vruchtbaarheid van die tropische berglanden gezegd moge worden, de vele daaraan verbonden bezwaren en groote kosten van vervoer en nederzetting in aanmerking genomen, niet duidelijk voor, waarom zij bij voorkeur naar Java verhuizen zouden, om zich voornamelijk door veldarbeid een bestaan te verschaffen te midden der sterk toenemende bevolking, die reeds in verhouding tot de oppervlakte van het land, veel talrijker is dan die van Nederland en die tevreden is en ook kan zijn, met woning, voeding en dekking veel eenvoudiger, en met loonen veel lager, dan die welke thans zelfs door de minstwerkzame onder de Nederlandsche landbouwers genoten worden en waarmede zij in Indie nauwelijks in hunne behoeften zouden kunnen voorzien; of wel waarom zij, naar de minder bevolkte, maar meest allen ontoegankelijke bergvlakten van Sumatra of Borneo zouden trekken, op grooten afstand van de havens en hoofdplaatsen, geheel afgescheiden, hulpeloos en zonder vooruitzicht op belangrijke voordeelen door kultuur en uitvoer van producten [1]. Wel werden door den geleerden Junghuhn en na hem door andere kundige personen, de bergvlakten van het Batta-gebied, die te zamen omtrent 197 vierk. Geogr. Mijlen oppervlakte zouden bedragen en die van 700 tot 1400 meters boven het zeevlak gelegen zijn, als bijzonder geschikt voor de nederzetting van

---

[1] Den 31n Dec. 1869 was de bevolking van Nederland 3,652,000; de jaarlijksche vermeerdering op slechts 34,000 gerekend, zou die dus geweest zijn: den 31 Dec. 1872, 3,754,000 op 589 vierk. Geogr. Mijlen, dat is 6373 zielen op de vierk. Geogr. Mijl.

De bevolking van Java en Madura werd 1 Januari 1870 op 16 millioen berekend; de jaarlijksche vermeerdering op slechts één ten honderd aannemende, zou dus die bevolking op 31 Dec. 1872 bedragen hebben 16,480,000 op de 2444 vierk. Geogr. Mijl; dat is 6743 zielen op iedere vierk. Geogr. Mijl.

De bevolking van Sumatra, volgens de onzekere berekeningen daarvan, voor zoover betreft het onder ons dadelijk gezag behoorende gedeelte, op hoogstens drie millioen geschat, zou de bevolking over de 6000 vierk. Geogr. Mijlen verspreid, omtrent 500 op de vierk. Geogr. Mijl bedragen.

In Westelijke richting zijn de Batta-landen, bijv. het meer Daho tot aan Singkel, meer dan 20 Geogr. Mijlen langs de rivier, in Oostelijke richting de valeien van de rivieren Bila of Assahan volgende, zijn die hooglanden 25 en 22 Geogr. Mijlen van Straat Malakka verwijderd.

Europeesche kolonisten aanbevolen en volgens de beschrijving van het klimaat en de vruchtbaarheid van den bodem, door hen die deze schoone vlakten doorreisden, zouden die daartoe nog ver te verkiezen zijn, boven de hooglanden van Java; maar aangenomen dat de Nederlandsche landbouwer, in die onder den equator gelegen bergvlakten, bij een voortdurende warmte met dien van de zomermaanden in Zuidelijk Europa gelijkstaande, aanhoudend veldarbeid verrichtend kan leven en zijn geslacht voortplanten en dat de kosten der reis van Nederland naar Sumatra en verder het moeilijk transport tot in die berglanden, door het gouvernement gedragen werden, wat zouden eenige duizende landbouwers in die geheel afgezonderde streken, tot nut voor zich zelven en in het belang van Nederland, zelfs indirect kunnen doen? Wij onthouden ons hier van berekeningen, die uit den aard der zaak, zeer onzeker en aan tegenspraak onderhevig blijven, maar zijn van meening dat het cijfer waartoe de Staatscommissie in 1857 kwam, als waarschijnlijke kosten van de reis, vestiging en onderhoud gedurende het eerste jaar van aankomst, voor man en vrouw uit Nederland naar de hooglanden van Sumatra, op minstens ƒ 1400 geschat, onverminderd de algemeene uitgaven in het belang der kolonien, vooral gedurende de eerste jaren van proefneming aanmerkelijk zou overschreden worden.

Ook zouden de belangrijke uitgaven voor de nederzetting der emigranten en hun onderhoud in den aanvang, met die welke voor den aanleg van wegen, kerken, scholen en hospitalen, en voor administratie, politie, geestelijken, onderwijzers en geneeskundigen, al dadelijk bij de vestiging van een Rijkskolonie onmisbaar bevonden zouden worden, buiten alle verhouding groot zijn voor het betrekkelijk klein aantal Nederlanders dat tot het stichten van kolonien in die afgelegen oorden te bewegen zal zijn.

Zijn nu in Nederlandsch Indie, bij gebrek aan voldoende opgaven voor volksstatistiek, geen stellige bewijzen te geven dat de blanken zich, maar bij enkele uitzonderingen onvermengd tot in het derde geslacht, aldaar hebben voortgeplant [1], niettemin bestaan er goede redenen om dit in 't algemeen voor waarheid aan te nemen, redenen die als negatieve bewijzen kunnen gelden

---

[1] Zie Dr. W. Bosch, Oud-chef van den Geneeskundigen dienst in Nederl. Indie, in zijn »de Dyssenteria tropica« en anderen.

en die de algemeene overtuiging deden geboren worden dat de europeesche werkman tusschen de tropen niet te huis wordt en dat zoo er in Nederl. Indie, evenals bijv. op Ceylon, of op Barbados, Jamaïca, Martinique, Cuba, Curaçao, Saba en andere West-Indische eilanden, van de honderd duizende Europeanen, die gedurende meer dan twee en een halve eeuw daarheen gevoerd werden, nog eenige duizende van zuiver europeesche afkomst, opklimmende hooger dan drie geslachten gevonden worden, dit niet zijn de afstammelingen van landbouwers of werklieden, maar van hen die als ambtenaren, militairen, geestelijken en kooplieden uit Europa overkwamen en die als heerschers in het land gevestigd door den handenarbeid in den eersten aanvang van Indianen en later van negers en kleurlingen, zich aan landbouw, handel en mijnontginningen gewijd hebben.

Ten onrechte tracht men dan ook, op grond van den arbeid in de noordelijke Antilles bij verschillende kultures door blanken of zoogenaamd blanke creolen verricht, te bewijzen dat veldarbeid en zelfs kolonisatie met Europeanen in deze tropische landen wel zou kunnen slagen, ja, dat die geslaagd is, zoo zelfs dat het binnen den verzengden aardgordel gelegen Suriname met zijn lagen alluvialen bodem, wederom genoemd wordt als eene wenschelijke en geschikte plaats voor kolonisatie met Hollandsche boeren; zie het werk van Halberstadt, „Over de kolonisatie van Europeanen te Suriname," de brochures „Adelaars en Struizen in de Surinaamsche kwestie, een blik op den toestand der kolonie Suriname door den heer J. Sanches," „De emigratie van Nederlanders naar Suriname, door Amerinus Senior, 1873" en andere in den laatsten tijd uitgekomen geschriften.

Ook werd in overeenstemming daarmede een aankondiging gedaan in het Amsterdamsche Handelsblad van 29 Mei 1873 door C. A. W. als agent van eenige Surinaamsche planters, waaruit het voornemen blijkt, om zoo mogelijk ook de landverhuizing van Europeesche arbeiders naar hunne kolonie te bevorderen, daar iederen geschikten veldarbeider de gelegenheid aangeboden wordt, om kosteloos naar Suriname te komen, mits hij zich voor vijf jaren als landbouwer op eene plantage verhure, voor een arbeid van acht uren per dag, tegen goed loon, vrije woning en kostelooze verpleging in geval van ziekte, vrij gebruik van een stuk kostgrond en vooruitzicht om na afloop van huur-contract, kosteloos een stuk land, van het koloniaal bestuur in eigendom te verkrijgen, met voorschot uit de koloniale kas van 3 tot 5

honderd gulden, tot eerste vestiging op zijn boerderij. En dat deze aanbiedingen niet zonder uitwerking bleven blijkt uit de aankondiging in verschillende couranten, dat er reeds eenige gezinnen in Juli en Aug. jl. naar Suriname zouden vertrekken en ook werkelijk zijn uitgezeild terwijl tot 4 September jl. in het »Nieuws van den Dag» bij herhaling het aanbod wordt gedaan van vrije overvaart »aan geschikte, liefst ongehuwde landbouwers en ook aan eenige timmerlieden, metselaars, smeden, suikerbakkers en houtzagers, die zich voor 5 jaren tot arbeid op plantages verbinden willen.»

Waarlijk, na zooveel treurige ondervinding als op dit stuk reeds verkregen is, moeten die voorstellen, hoe voordeelig voor den arbeider zij velen in Europa ook mogen toeschijnen, den deskundige en onderzoekende verbazen en pijnlijk aandoen, en al ware het alleen uit menschlievendheid behooren tegen dergelijke werverijen aller stemmen op te gaan. Immers hoe goed ook de bedoelingen mogen wezen van hen die zonder eigen ondervinding de zaak in het afgetrokkene beschouwen en gaarne het moederland van de arme bevolking, ten nutte onzer overzeesche bezittingen, zouden willen ontdoen, de Surinaamsche planter, de man van practijk, moet beter weten en kan beter weten wat er van den Nederlandschen landbouwer als plantage-arbeider te verwachten is.

Zoowel door de ondervinding in eigen kolonie, als door die welke op groote schaal, bij de naaste buren in Britsch-Guyana, met Portugeezen, Duitschers, Engelschen en Europeanen van bijna iederen landaard is opgedaan, is het bewezen dat niettegenstaande de beste voorzorgen de meeste hunner in zeer korten tijd zullen sterven en de overige kwijnend en ziekelijk, zeer weinig plantage-arbeid zullen kunnen verrichten, zoodat er voor den arbeider zoo wel als voor den ondernemenden planter niet dan teleurstelling en verliezen uit die tegennatuurlijke proeven kunnen voortvloeien. Hier toch zijn de voorbeelden onder volmaakt gelijksoortige omstandigheden te menigvuldig, te duidelijk, te treurig welsprekend om te kunnen twijfelen en nogmaals het leven van honderde onervarenen zonder eenig dadelijk nut of hoop van slagen in de toekomst op te offeren.

Hoezeer dan ook de vermeerdering van arbeidende bevolking de levensquaestie voor Suriname is en de Nederlandsche landverhuizers bij enkele gezinnen of individuen, voor rekening en in dienst van partikulieren op gunstig gelegen plantages of houtgronden

meer levenskans zouden hebben, dan bij hunne nederzetting in groote menigte met het doel om landbouw-kolonien te stichten, toch moet men hen niet voor veldarbeid op plantages gebruiken, of huurder en verhuurder zullen het zich bitter beklagen; alleen als opzieners, ambachts- en andere werklieden in de gebouwen, wachtlieden en houtkappers, zouden met eenige kans op goeden uitslag, nieuwe proeven genomen kunnen worden.

Reeds bij de eerste nederzettingen van Nederlanders in Suriname en Essequebo in 1580 en 1581 en later van Engelschen en Franschen, ondervond men den schadelijken en veelal doodelijken invloed van klimaat en bodem op het gestel der Europeanen in de lage en boschrijke landen van Guyana en de Braziliaansche kust.

Herhaalde kleine nederzettingen in het laatst der zestiende en in het begin der zeventiende eeuw, ten gevolge der reistochten onder Walter-Raleigh, Laurens Keimes en anderen naar deze kusten ondernomen, moesten spoedig weder verlaten worden, hoewel later door de West-Indische Compagnie (Kamer van Zeeland) die proeven met groote volharding herhaald werden, doch „de Coloniers die met troepen van 50 en meer, „van alles wel voorzien, op verschillende tijdstippen daarheen „werden gezonden, waren spoedig door koortsen en andere ziekten „weggesleept, of werden soms ook door de Indianen verdreven.”

En dat die groote sterfte niet enkel of voornaamlijk ontstond door te zwaren arbeid bij de ontginning, maar grootendeels door de ongunstige invloeden van klimaat en bodem, kan ook daaruit worden afgeleid, dat men van den beginne aan de Indianen en daarna al zeer spoedig negerslaven, voor het vellen der bosschen, het planten van tabak, katoen en aardvruchten en tot arbeid van allerlei aard wist te werk te stellen, door geschenken, door beloften en dwang, waardoor dan ook niet zelden gevechten en moordtooneelen ontstonden, waarbij de weinige meestal zieke „Colonieren” niet altoos de overhand behielden.

De geschiedenis van Guyana, beschreven in eene reeks van Hollandsche, Engelsche en Fransche werken, aanvangende met „Herrera 1601”, eindigende met „Henry G. Daltons History of British-Guiana 1855” en „J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname 1861”, de zeer volledige opgave van welke werken te vinden is in de „Beschrijving van Suriname, door Jhr. C. A. van Sypesteyn 1854”, bewijst door tal van mislukte nederzettingen, en door vele waarnemingen omtrent de ziekten van het land, dat de voornaamste hindernis bij deze en andere proeven van

kolonisatie in de lage tropenlanden genomen, niet bovenal in toevallige omstandigheden, epidemische ziekten en gebrek aan voorzorgen bestaat, maar dat die voornaamlijk en voortdurend wordt te weeg gebracht door den nadeeligen invloed van den meest altijd vochtigen en zeer warmen dampkring, des nachts in kille mist en moerassige uitdampingen overgaande, die op de lage alluviale kusten en vooral in de mondingen van de groote rivieren overal binnen de tropen gevonden worden. Invloeden, die wel in kracht verminderen door het kappen der wouden en het beplanten van den bodem op groote schaal, maar die toch tot in een ver verschiet beletten zullen, dat het hier voor de Germaansche volken een nieuw vaderland zou worden.

Ook hadden al de boven bedoelde eerste nederzettingen van Europeseche fortuinzoekers, „ter wilde Kust”, zooals de kusten van Guiyna, ook door J. J. Hartsinck in zijn „Beschrijving van Essequebo, Demerary, Berbice en Suriname 1770”, genoemd werden, ten opzichte van landbouw, nijverheid en handel, zeer weinig te beduiden, tot dat omtrent 1620, door slavenhalers van alle natiën, ook Suriname, Berbice en Essequebo met negerslaven van Afrika's West-kust bevolkt werden, even als vroeger reeds Brazilie en sedert 1520 Jamaïca, Cuba en andere West-Indische kolonien, waardoor de landbouw er al spoedig vorderingen maakte en geheel door den arbeid van negers en mulatten, onder den dwang en het aanhoudend toezicht van blanken, ook suiker, koffie en cacao in belangrijke hoeveelheden werden voortgebracht en de schoone koloniën ontstonden, vroeger bekend onder de benamingen van Portugeesch, Fransch, Hollandsch en Spaansch Guyana, en de Spaansche, Fransche, Engelsche en Hollandsche West-Indische eilanden of Antilles, waar nimmer of slechts bij uitzondering door blanken in het veld gearbeid werd om stapelproducten voort te brengen, hoewel het niet aan proefnemingen daaromtrent ontbroken heeft en honderd duizend blanken in den loop van meer dan drie eeuwen derwaarts vertrokken of verbannen werden, waaronder er vele van den landbouwenden stand waren.

Zoo werd in Suriname onder de bijzondere bescherming en met hulp van den gouverneur C. van Aerssen van Sommelsdijk in 1684 door volgelingen van „de Labadie” eene kolonisatie met blanken beproefd, aan de bovenrivier van dien naam, die echter door aanhoudende ziekte en door den dood van velen geheel mislukte, zoodat weinige jaren later niets meer van die

nederzetting te vinden was dan de door de kolonisten met den arbeid van negerslaven aangelegde plantage Providence.

Ook waren reeds in 1683 met dien zelfden gouverneur eenige honderde Fransche uitgewekenen in Suriname gekomen; onder hen waren vele ambachtslieden en ook eenige landbouwers, aan welke laatste bij hun aankomst gronden werden uitgedeeld; in 1686 en later kwamen nog vele uitgewekenen aan. Eenige hunner werden vermogend; koophandel en nijverheid, maar vooral landbouw, werden door hen uitgebreid en de namen van vele plantages herinneren nog heden aan vroegere Fransche bezitters, maar het blijkt niet dat immer, zelfs door de eerst aangekomenen, in persoon veldarbeid is verricht.

In 1747 werd met Paltzer-boeren aan het Oranjepad, boven Suriname, weder een proef genomen, die zoo ongelukkig afliep, dat bijna al de kolonisten in zeer korten tijd hun graf vonden.

In 1822 werd aan de rivier Marowijne met een twintigtal uitgezochte Wurtembergsche landbouwers en hunne gezinnen te Albina eene kolonie aangelegd op een gezonden, goedgelegen grond, die in den beginne veel beloofde, daar de kolonisten zich meest met de houtkapperij, tuinbouw, veeteelt en visscherij bezig hielden en dus maar zeer weinig aan de zon blootgesteld behoefden te arbeiden; iets later echter moest men, door ziekte en sterfte gedwongen, ook deze nederzetting verlaten, zoodat in 1870 de bevolking van Albina uit slechts 15 personen bestond, waaronder 8 Chineezen.

De zeer kostbare en ongelukkige proef in 1845 te Suriname genomen, waarbij 384 Hollandsche en Geldersche boeren met hunne gezinnen onder de zorgvolle leiding van een geestelijke geheel op kosten en onder toezicht van den Staat, aanvingen eene kolonie te stichten op de zeer vruchtbare en gunstig aan de rivier Saramacca gelegen, vroeger reeds door gebrek aan arbeiders verlaten plantage „Groningen", is wel bekend, en ook dat die niet beter afliep dan vroegere proeven, hier en elders binnen de keerkringen genomen, want slechts acht jaren later, in 1853, waren niet meer dan 54 der oude kolonisten aanwezig; 169 hadden de kolonie, ziek, arm en ontevreden verlaten en de overigen waren in die weinige jaren gestorven. Later is hun getal door terugkeer van eenige hunner en door geboorten boven sterfte weder iets toegenomen, zoodat dit 31 Dec. 1871 nog 104 was, waarvan 17 mannen, 21 vrouwen en 66 kinderen, die echter allen rond en nabij de stad Paramaribo wonen en voor-

naamlijk door den verkoop van zuivel en door tuinbouw bestaan.

Vroeger waren eenige hunner als blank-officieren of opzichters op plantages werkzaam, maar geen enkele als veldarbeider in het suikerriet, de koffie-, cacoa of bananen-tuinen. Het laatste officieele verslag zegt, dat het sommige hunner wel gaat en dat hun gezondheids toestand over het algemeen bevredigend mag genoemd worden; de niet officieele berichten zijn echter daaromtrent minder gunstig en doen denken dat de meeste hunner een ziekelijk leven lijden en dat hun geslacht geheel zal uitsterven.

Van den treurigen toestand, het lijden, de vertwijfeling en jammerklachten der ongelukkige afgestorvenen, is slechts bij weinigen aanteekening gehouden en over eenige jaren zal daarvan niemand eigen herinnering hebben, maar niettemin zijn die klaagtoonen ten hemel gezonden als getuigen tegen hen, die zonder voldoend onderzoek of eigen kennis van zaken, tot deze onmogelijke onderneming aanleiding gaven, zooals zij dit nog doen tegen allen die dergelijke proeven op nieuw aanbevelen.

Als hoofdoorzaken van de groote sterfte onder hen en van de geheele mislukking der kolonisatie aan de Saramacca, worden opgegeven, dat de kolonisten bij hun aankomst geen woningen in gereedheid vonden en dat er al dadelijk een epidemische ziekte onder hen uitbrak.

De eerste reden, het niet in gereedheid zijn van voldoende woningen, moge in den aanvang veel hebben bijgedragen tot ziekte en dood, maar dit bewijst alweder, hoe nadeelig die invloed van klimaat en bodem, zelfs in de schoonste keerkringslanden, voor de gezondheid van den Europeaan is, terwijl daarentegen de ondervinding heeft geleerd, dat buiten de keerkringen, in Zuid-Afrika en Zuid-Australie bijvoorbeeld, duizende Europeanen evenals de Kaffers en Chineezen, maanden en jaren achtereen, dag en nacht in de open lucht of des nachts slechts door een tijdelijk dak van linnen of bladeren beschermd, de diamant- en goudvelden konden bewerken en dat zij als veldarbeiders granen en gewassen van allerlei soort voortbrengen, zonder bijzonder nadeelige gevolgen voor hunne gezondheid.

De tweede reden zal zich steeds voordoen onder alle in de tropische laaglanden nieuw aangekomen Europeanen en kan geen epidemie genoemd worden, daar hier geen algemeen over de kolonie heerschende ziekte bestond, waardoor ook onder de inboorlingen een meer dan gewone sterfte werd veroorzaakt, maar alleen onder de *kolonisten* de doodelijke koortsen heersch-

ten, die telkens met zeer korte tusschenpoozen in de geheele West-Indie tot op de uiterste grenzen der keerkringen, maar in 't bijzonder langs de lage kustlanden van Guyana, Venezuela en Centraal Amerika uitbreken, en die onder de benamingen van koloniale, gele en typhus koortsen bij voorkeur de blanke zeelieden, militairen en in het veld arbeidende immigranten van Europeesche herkomst treffen, terwijl de negers en Indianen er geheel van bevrijd blijven en de kleurlingen of blanke Creolen er maar zelden door aangetast worden; zie „Robert H. Schomburgh, Description of Guiana, on climate and the endemic disease in 1837 and 1839", „Blair, on Yellow fever 1859" en „dr. Henry Dalton, History of British Guiana 1855."

Het is dan ook door langdurige ondervinding vooral in tropisch Zuid-Amerika bewezen en in de West-Indie wel bekend, dat zelfs bij de beste voorzorgen, ten opzichte van woningen, voedsel en geneeskundige behandeling in geval van ziekte, de kwade koortsen zich spoedig voordoen na aankomst, onder alle blanken die als veldarbeiders in de lage landen gebezigd worden en dat die het hevigst en meest algemeen zijn in de nederzettingen op de veelal moerassige en zeer heete kusten en vooral langs de oevers der rivieren van de monding opwaarts, waar eb en vloed zich op steeds afwisselende afstanden van de zee ontmoeten en door tijdelijken stilstand van het water, bezinksels en overblijfsels van half ontbonden plantaardige en dierlijke lichamen langs de oevers achterblijven, die bij de gemiddelde warmtegraad van 23° Cels. des nachts, tot 31° des middags, vooral van April tot Sept., in bijna al de laaglanden van tropisch Zuid-Amerika, aanhoudend schadelijke uitwasemingen veroorzaken. Maar ook meer verwijderd van de rivieroevers ondervindt men vooral bij de zoogenaamde kentering der jaargetijden, dat is de afwisseling van de drooge en natte saizoenen, hoe schadelijk bij den niet zelden tot 34° en 35° rijzenden therm. en zware regens, de uitdampingen van den bodem en van de daarop in staat van ontbinding verkeerende stoffen voor de gezondheid zijn, en dat de terecht gevreesde dikke natte mist die na zons-ondergang als uit den grond opstijgt en niet voor zons-opgang verdwijnt, hier niet geheel ten onrechte het doodskleed der natuur genoemd wordt. Zeer oud maar van treurige beteekenis zijn dan ook de gebrekkige rijmpjes door lang begraven en vergeten Engelsche of Schotsche planters in Britsch-Guyana achter gelaten:

In July, you may die,
But in August you must! . . enz.

Het verdient echter opmerking, dat deze duistere schets van hetgeen den Europeaan in de tropische laaglanden vooral gedurende zekere tijden van het jaar te wachten staat, hoe ook bij eerste nederzettingen en latere ontginningen van boschgronden, vooral door het kappen van veel laag hout en plantgewassen, en het droogleggen en beplanten van groote uitgestrektheden land, thans veel minder toepasselijk is voor de bewoners van het meest bebouwde gedeelte van Britsch-Guyana, maar dat die nog al te waar bevonden zou worden, wanneer aldaar met Europeanen of in Suriname met Nederlandsche landbouwers nieuwe landen ontgonnen en kolonisatie-proeven genomen werden.

Ook in Fransch Guyana werd bovengemelde zeer bekende ondervinding bevestigd. De noodlottige proef aan de Kourou in 1763, zie „Précis historique de l'expedition du Kourou, Paris" kostte aan duizende menschen het leven en aan Frankrijk dertig millioen franken. Immers van de 15560 Fransche kolonisten in dat jaar te Cayenne aangebracht, keerden er reeds in 1764 omtrent 2000 meest allen ziek en teleurgesteld naar Frankrijk terug en den 1 Jan. 1767 waren er van de anderen 13560 nog slechts 3000 in 't leven. Ook hier werd de groote sterfte en geheele mislukking toegeschreven aan de ongeschiktheid der kolonisten, aan de gebrekkige voorzorgen en aan epidemische ziekten, die zich onder de nieuw aangekomenen openbaarden, maar zeker is het dat die of dergelijke Fransche kolonisten ook bij gelijk gebrek aan voorzorgen, bijv. naar de Kaap de Goede Hoop overgebracht, zeer weinig zouden geleden hebben en dat thans hun krachtig nageslacht dààr zou te vinden zijn, zooals dit het geval is met de afstammelingen van de bijna gelijktijdig daar neder gezette Hollanders, Duitschers en Franschen, die in al de bedrijven van landbouw en veeteelt uitmuntend slaagden en waaruit de tegenwoordige bevolking van zoogenaamde Hollandsch-Kaapsche boeren ontstond.

Ook van de 400 wegens politieke handelingen of vergrijpen in 1797 en 1798 veroordeelde en naar Cayenne overgebrachte Franschen, was binnen één jaar de helft overleden, ofschoon van hen geen veld- of dwangarbeid gevergd werd.

Van Mei 1852 tot 31 Dec. 1856 werden 6900 politieke en andere misdadigers naar Cayenne vervoerd en op laatstge-

noemden datum waren reeds 2528 hunner overleden; de sterfte onder de later getransporteerden was wel iets minder in verhouding tot hun getal, maar toch in spijt van alle voorzorgen en de beste geneeskundige behandeling zoo groot, dat de Fransche regeering het reeds in 1853 in bezit genomen en in 1860 tot afzonderlijke Fransche kolonie verklaarde eiland Nieuw-Caledonie, (tusschen de 20° en 23° Zuiderbreedte, in de stille Zuidzee gelegen), tot strafkolonie ingericht heeft en met inbegrip van de communisten der laatste twee jaren, reeds zes duizend Franschen daarheen zond, overtuigd dat Cayenne een al te zekere dood voor de gedeporteerden ten gevolge heeft, die met de beste voorzorgmaatregelen niet te vermijden is, als zijnde voornaamlijk, zoo niet geheel toe te schrijven aan den invloed van klimaat en bodem en niet of slechts zeer weinig aan voeding en behandeling of aan ziekten van zedelijken aard. Ook bevestigden de opgaven der ziekten, waaraan de gedeporteerden bezweken, dit ten volle, terwijl de nederzettingen van Engelsche gedeporteerden in Australie en van Diemensland (geheel buiten de tropen) na de eerste jaren van ontginning, met geen overmatige sterfte te kampen hadden.

Nog werden in 1836 in de landen aan de Amazonen-rivier (Noord-Brazilie), bijna recht onder den equator, 350 Duitschers ter kolonisatie nedergezet; één jaar later waren slechts 90 hunner in leven en twintig jaren daarna werden slechts twee hunner gevonden door den heer Avé Lallemand op zijne reis langs de oevers van de Amazonen-rivier, al de overigen waren verdwenen.

In 1845 en 1854 werden nieuwe pogingen tot kolonisatie gedaan in de provincie Para op 2° Zuiderbreedte, de eerste met 470 en later met 300 Portugeesche immigranten; weinige jaren daarna waren slechts 60 hunner in leven, thans is van die Portugeezen en hunne nederzettingen geen spoor meer te vinden. Van 1841 tot 1845 werden door een Belgische maatschappij onder bescherming en met krachtige hulp van het gouvernement te St. Thomas in Guatemala op omtrent 16° noorderbreedte krachtige pogingen tot kolonisatie aangewend: eenige honderde Belgen werden aangevoerd en in 1843 bedroeg de bevolking der kolonie 890 zielen; aan hulp van Indianen voor de eerste boschvellingen ontbrak het niet en toch braken al zeer spoedig de koortsen en epidemische ziekten onder hen uit en was de bevolking in 1845 tot op een derde versmolten, zoodat de maatschappij ophield te bestaan; eenige kolonisten slaagden er in door

ambacht of bedrijf in Guatemala een bestaan te vinden, maar de meeste der overgeblevenen keerden arm en teleurgesteld naar Europa terug.

Een andere poging door de „Compagnie Belge de Colonisation" van 1856 tot 1858 in het werk gesteld, om eene Europeesche volkplanting nabij Bélize op 17° 30′ N. Br. te Honduras aan te leggen, eindigde eveneens met een treurig verlies van menschenlevens, ten gevolge der ook hier heerschende kwade koortsen en dat alles nadat reeds in 1829 en 1830 de proef door een Fransche maatschappij met 326 personen in het aangrenzend Mexico aan de rivier Guaza Coalco genomen met den dood van bijna allen binnen twee jaren tijds geëindigd was. Ook heeft de treurige geschiedenis der Fransche expeditie in Mexico den stempel gezet op alle vroegere ondervinding van gele koorts en verschillende landziekten in deze door de natuur zoo rijk bedeelde gewesten en het kerkhof nabij Santa-Cruz, door de Fransche soldaten, zoo eigenaardig met den naam van „Jardin d'acclimatation" bestempeld, en waar meer dan 3000 hunner binnen zeer korten tijd hun laatste rustplaats vonden, bewijst dat die aan de Europeanen eigene ziekten tot op 19° breedte in de laaglanden geheel te huis zijn en evenals de kwade koortsen onder andere benamingen in de verschillende tropische kustlanden der wereld voorkomende, slechts op hun aankomst wachten om zich met kracht te vertoonen.

Waren die treurige uitkomsten, hier evenals in alle tropische laaglanden te voorzien en zelfs door vele deskundigen voorspeld, de herhaalde proeven te Caracas en verder in het hoogland van Venezuela op omtrent 10° noorderbreedte met Zwitsers en Duitschers genomen, stellen de hoop en verwachting teleur dat kolonisatie nabij den equator althans op 700 en meer meters boven zee zou kunnen slagen. De natuurkundige reiziger Carl F. Appun zegt in zijn kort geleden uitgekomen werk „Unter den Tropen", 2e deel pag. 233 en 234, daarvan het volgende:

„Voor Europesche landbouw-immigranten is het gematigd warme klimaat en de groote vruchtbaarheid van den bodem der Zuid-Amerikaansche kust-gebergten zeer gunstig en de Duitsche kolonie *Tovar* in het gebergte van Caracas, bevond zich (1850) in tamelijk welvarenden toestand; latere immigratie van Duitschers van 1851 tot 1854 had minder gunstige gevolgen. Die immigranten waren meest allen reeds in Duitschland aangenomen voor plantages die te warm of voor

hun gestel ongezond gelegen zijn, waardoor de meeste hunner aan gele koorts en de toen heerschende cholera bezweken. Daar de wederzijds gesloten werkovereenkomsten niet werden nageleefd, vervielen vele der niet tot werken genegen immigranten tot bedelen en landlooperij, terwijl de vlijtige en bruikbare naar de steden trokken, waar zij beter loon en onderkomen vonden, dan als arbeiders op de plantages of als zelfstandige landbouwers."

Ter verklaring der bovenstaande tegenstrijdigheid van het voor Europeanen gunstig klimaat en hun uitsterven door gele koortsen en andere ziekten, wijst de schrijver er op, dat alleen door een strenge keuze van ordentlijke en degelijke lieden goede uitkomsten voor kolonisatie te verwachten zijn, daar bij den eigenaardigen invloed van het klimaat, de niet tot werken gezinden en ongeregelden van zeden, spoedig tot ondergang komen. Maar valt het ook hier niet in het oog, dat dergelijke uitgelezenen ook te huis hun brood verdienen kunnen en dat uit den aard der zaak een zoo groote volmaaktheid van personen vooral bij de tot emigratie genegen behoeftige Europeanen onmogelijk te vinden is, zoo dat steeds de meeste hunner de elementen met zich brengen waaruit in warme landen verzwakking, ziekte en dood ontstaan, terwijl die zelfde lieden met dezelfde eigenaardigheden en gebreken in gematigde en koude luchtstreken overgebracht, bij de noodzakelijkheid tot arbeiden, die in de gezegende tropenlanden maar weinig bestaat, ook de lust en het vermogen tot inspanning hunner krachten behouden, wanneer zij die ooit bezaten, daar ze niet door koortsen en afmattende invloeden van het klimaat verzwakt worden?

De uitvoerige beschrijving van de ziekten, de teleurstelling, ellende en dood, uit al de boven aangehaalde kolonisatie-proeven ontstaan, zou vele boeken vullen en beproeven wij niet, daar zelfs de meest volledige vervulling van een zoo treurige taak, niet meer zou bewijzen, dan de gedane vermelding van oorzaken en gevolgen in groote trekken en toch hen niet overtuigen zou die uit voorliefde voor eigen meening nog steeds al die ongelukkige uitkomsten blijven toeschrijven aan toevallige omstandigheden, gebrek aan voorzorgen en wel te vermijden slechte keuze van individuen.

Was echter al de boven opgenoemde ondervinding, in Suriname met Nederlandsche kolonisten, in Cayenne met Fransche emigranten en gedeporteerden, in het gebied van de Amazonerivier, Venezuela en Centraal-Amerika met Duitschers, Zwit-

sers, Portugeezen en Belgen verkregen, tot overtuiging niet voldoende, in Britsch-Guyana werd die gedurende de laatste dertig jaren door proeven met immigranten van verschillenden landaard op groote schaal bevestigd.

Van de meer dan 160,000 immigranten, die van 1834 tot en met 1871 te Demerary, (de hoofdplaats van Britsch-Guyana) werden aan wal gezet, waren:

Negers en kleurlingen, voornamelijk uit de West-Indische eilanden	20.000
Negers van Afrika's Westkust, meest uit de genomen slavenschepen	15,000
Inboorlingen van Madera, de Azores en Kaap Verdische eilanden, meest allen van Portugeesche of Spaansche afkomst	35.000
Inboorlingen v. Britsch-Indie	70.000
〃 〃 China	19.000
〃 〃 Zuid-Europa, Malta enz	400
〃 〃 Duitschland en and. landen v. N.-Europa	600
〃 〃 Gr.-Brittanje en Ierland, N.-Amer. enz.	400[1]

De bevolking van Britsch-Guyana was in 1834, de 7000 Indianen in de binnenlanden medegerekend, 107,500 waarvan 85.000 negerslaven, 12000 vrije negers en mulatten en 3500 blanken. In 1871 was de geheele bevolking 193,500, waarvan 113,500 inboorlingen van verschillende rassen en omtrent 80.000 immigranten van zeer uiteenloopende herkomst, het aantal immigranten dat na eenige jaren verblijf in de kolonie, naar hun geboorteland terugkeerden of naar elders vertrokken, wordt op hoogstens 15000 geschat, waarvan 8000 uit Britsch-Indie, 4000 uit Madera enz. en de rest uit de West-Indische eilanden.

De sterfte, die onder deze immigranten heeft plaats gehad, was dus zeer groot, daar hun aantal in zoo korten tijd met 65.000 verminderde. Ook is het genoeg bekend dat van de Duitschers, Engelschen en andere noordelijke Europeanen, die hier voor en na, ter oprichting en behandeling van verbeterde werktuigen voor den landbouw en de daarmede in verband staande fabrikaten, voor rekening van partikulieren aankwamen en wier aantal vele honderden bedraagt, waarvan geen officieele aanteekening

---

[1] Volgens de laatste opgaven uit Demerary was het totaal der Immigr. die tusschen 1835 en 1872 aldaar werden aangebracht 163,300, als: Koelies uit Br. Indie 81,000, Maderianen 29,000, West-Indiërs en andere 26,000, Afrikanen 13,000, Chinezen 13,000 en van andere plaatsen 1282.

gehouden is, zoowel als van de bovengenoemde Malteezen en andere uit zuidelijk Europa en uit de zuidelijke staten van Noord-Amerika aangelande blanken, niettegenstaande de meeste zorgen en de beste wettelijke bepalingen ter hunner bescherming en verpleging in de plantage-hospitalen, slechts 2 a 3 jaren na aankomst, weinige meer in leven waren. Ja, zelfs dat de immigranten van Madera, en van de Azorische en Kaap Verdische eilanden, zich maar zeer slecht tot den veldarbeid en het klimaat van deze tropische laaglanden schikken konden, zoodat duizenden stierven ten gevolge van kwade koortsen en andere landziekten, en van deze ijverige en krachtige blanke immigranten, die voor 't grootste deel onder werkovereenkomsten van slechts *één* jaar met vrouwen en kinderen ingevoerd waren en van wie ook zonder vermeerdering door geboorte boven sterfte, nog 31.000 minstens in de kolonie zouden moeten zijn, er volgens de laatste telling slechts 3500 gevonden werden.

Ook zou het niet moeilijk vallen uit eigen ondervinding met Portugezen, Duitschers, Hollanders en Schotten opgedaan, in bijzonderheden aan te toonen, hoe noodlottig, hoe onmogelijk, allen de, door partikulieren op kleine schaal genomen proeven, bleken te zijn en dat, hoezeer ook gedurende een reeks van jaren veel nijverheid en kultuur door die immigranten werd in stand gehouden, dit alles evenals hun verblijf in de kolonie, slechts zeer voorbijgaand en te duur gekocht was met hun leven.

Een kundig getuige, Dr. H. G. Dalton, schreef in 1855, in zijne „History of British-Guiana", over de Portugeesche immigranten en de groote sterfte onder hen, het volgende, dat ook volkomen met de later aangekomen Europeesche immigranten door de ondervinding bevestigd is, en dat geheel toepasselijk zou zijn op hetgeen men te Suriname bij aanvoer van Hollandsche emigranten zou te wachten hebben.

„Reeds in 1835 werd de aandacht der planters gevestigd, op de Portugeesche landbouwers van Madera, zoodat omtrent dien tijd 429 hunner in Britsch-Guyana (te Demerary), werden aangevoerd. Men veronderstelde op grond van hun welbekenden vlijtigen aard en geboorte in een warm land, dat zij zeer goed voor plantage-arbeid geschikt zouden zijn en zij werden dus over de kolonie verdeeld; maar de uitkomst van deze eerste proef was zeer onvoldoende. De meeste hunner werden door koortsen, booze zweren en andere landsziekten aangetast en vele stierven spoedig.

„Zij die het echter overleefden, schraapten in weinige jaren betrekkelijk groote sommen geld bijeen, waarmede zij naar Madera teruggekeerd, de verbazing en hebzucht hunner arme landgenooten opwekten, eene omstandigheid die later een opmerkelijken invloed uitoefende op het lot van duizende hunner landgenooten.

„Zoodra het bekend werd onder het eenvoudige volk, dat in een rijk land op de kust van Zuid-Amerika, niet veraf, zoodanige behoefte aan arbeiders bestond, dat de loonen er tienmaal hooger waren dan die welke men te huis verdienen kon, waren vele gereed met hunne gezinnen het zachte klimaat en de wijnbergen van hun geboorteland te verlaten en onbevreesd naar de rijke kust, het nieuw „Eldorado" te vertrekken. In den aanvang werden deze nieuw aangekomenen aangevoerd op kosten van de planters die hunnen arbeid huurden, totdat de immigratie-verordening van 1841 en 1842 daarin voorzag, door een premie toe te staan van 30 dollars per hoofd voor ieder volwassene van Madera en de Azores.

„Zoo werden 4000 van die eilanders in 1840 en 1841 aangevoerd, maar in 1842 slechts 400, daar toen reeds, om de groote sterfte onder hen, op bevel der Hooge Regering de aanvoer weder gestaakt werd.

„De ondervinding had nog niet voldoende geleerd, dat men om dienst van deze lieden te hebben, met groote voorzorgen ten hunnen opzichte moet te werk gaan, en dat men ze slechts bij uitzondering tot veldarbeid gebruiken kan.

„Verlangend naar het hooge loon, spoedden zij zich vol hoop en geestdrift aan het werk. — Naar het veld! naar het veld! — was de kreet, maar spoedig keerden zij terug, uitgeput door de zonnehitte en den vermoeienden aard van het werk.

„De uitdamping van den meestal vochtigen grond werkte ook terstond nadeelig op de door afmatting ongunstig gestemde gestellen, koortsen braken onder hen uit, de zoogenaamde roode hond, een soort van prikkelenden en jeukenden uitslag of huidaandoening, die alle nieuwkomende Europeanen tusschen de keerkringen bijzonder kwelt, de duizende muskieten en zandvliegen die vooral bij nacht de rust beletten, huid en bloed verhitten en de blootgestelde lichaamsdeelen doen zwellen, terwijl bij dag, gedurende den arbeid en op de wandeling daarheen, de voeten en beenen worden aangevallen door allerlei, soms bijna onzichtbare insecten, die in het gras en de heesters verborgen zijn, daarbij gebrek aan voorzorg tegen die schijnbaar

zoo onbeduidende vijanden, deden bij de onvermijdelijke hervatting van den arbeid, verzweringen aan de beenen en andere plaatselijke ziekten ontstaan.

„Het onder zoo veel moeilijkheden verdiende geld werd daarbij niet voor goed en voldoend voedsel uitgegeven; zij leefden op hetgeen hier het goedkoopst is, namelijk bananen en zoute visch, (de zoogenaamde bakkeljauw); het geld werd opgespaard totdat het te laat was, om door hetgeen daarvoor te koopen was, gezondheid en leven te redden. De telkens wederkeerende koortsen sloopten hunne krachten, inwendige verstoring der levenswerktuigen, waterzucht, uitputting en dood, volgden bij velen, ook zonder door den hevigen kolonialen typhus of gele koorts te zijn aangetast.

„Echter ontbrak het in de kolonie niet aan medelijden; geneeskundige hulp en goed voedsel werden aan de zieken verstrekt, zoover dit onder de bestaande omstandigheden mogelijk was, maar met weinig gunstige uitkomst. Beangst door de treurige ondervinding van zoo velen, spoedden zich de ongelukkige slachtoffers van eigen en andermans onvoorzichtigheid, zooveel zij maar eenigzins konden, van de plantages naar het groote of koloniale hospitaal, zoodat al spoedig de staf en geheele inrichting daarvan vergroot moesten worden, om aan de toenemende eischen te voldoen; de patienten vulden de zalen en gaanderijen en strekten zich onder de droevigste klaagtoonen op de kribben uit, maar niettegenstaande de meeste zorg en de beste geneeskundige behandeling stierven meest allen.

„De indruk, door den afloop dezer immigratie van omtrent 5000 Portugeezen achtergelaten, was dan ook dat de inwoners van Madera niet geschikt zijn voor dit klimaat.”

De schrijver stelt daarop de vraag: was en is daarom het klimaat werkelijk ongeschikt voor Europeanen, en de overweging daaromtrent, voorkomende in Hoofdst. III over het klimaat en de geneeskundige geschiedenis van Britsch-Guyana, bewijst de ingenomenheid van den schrijver met zijn geboorteland en het daar heerschend klimaat, daar hij onder zekere (voor immigranten moeilijk te vervullen voorwaarden) het verblijf in Britsch-Guyana als niet ongezond voor Europeanen beschouwt, maar toch de mogelijkheid van aanhoudenden veldarbeid volstrekt niet beweert en integendeel al de ziekten van het land met hare oorzaken beschrijft, waaruit blijkt dat de treurige en herhaalde ondervinding van ziekte en dood, ook na zijn schrijven met

duizende Portugeezen en met honderde Europeanen van Germaansch ras, in deze kolonie opgedaan wel gedeeltelijk aan eigen schuld, maar toch voornamelijk aan de schadelijke invloeden van klimaat en bodem waren toe te schrijven, zoodat indedaad, ook door dien geleerde, het „volkomen onmogelijk,” ten opzichte van veldarbeid door Europeanen is bewezen, alhoewel niet uitgesproken.

Ook komt dat alles en veel meer wat door laatstgenoemde schrijvers omtrent de gele en andere kwade koortsen, en omtrent de vele andere oorzaken van groote sterfte onder de Europeanen binnen de keerkringen gezegd is, volkomen overeen met hetgeen door den schrijver van dit overzicht gedurende zijn veeljarig reizen in de Oost en een lang verblijf in de West-Indie door eigen ondervinding met Europeanen van verschillende standen en in 't bijzonder met immigranten waar bevonden is, en wat ten opzichte der terecht gevreesde gele koorts, reeds meer dan vijftig jaren geleden, door von Humboldt in zijn klimaat-beschrijving der havens van Spaansch-Amerika, Mexico, Havanna enz., is bekend gemaakt:

„Wanneer in zeehavens, binnen de verzengde luchtstreken, hoezeer gewoonlijk niet als ongezond beschouwd, een groot aantal in de koude luchtstreken geboren personen, te gelijker tijd aankomt, dan openbaart zich spoedig de Amerikaansche typhus, onder de benaming van gele koorts en zwarte braak bekend. Het gevaar van ziek worden, dat zich geheel tot de nieuw aangekomenen bepaalt, wordt niet vergroot door het verkeer met de reeds aangetaste personen en niet verhinderd door zich van hen verwijderd te houden.

„De ziektestof wordt niet door omgang of aanraking op anderen overgebracht en neemt meestal eene gunstige wending bij een tijdig vervoer der zieken naar hooger gelegen koeler oorden; wordt de temperatuur gedurende het heerschen der ziekte veel koeler, dan houdt zij niet zelden het eerst op ter plaatse waar zij is uitgebarsten. Bij terugkeer van het warme jaargetij, breekt zij op nieuw uit, al is het dat maanden zijn voorbij gegaan, sedert het laatst verdachte schip de haven bezocht.

„Waar echter tusschen de tropen op de verschillende breedte graden, de hoogte-limiet gelegen is waarbinnen de Europeaan ongestraft in het veld kan arbeiden en wat de thermometerstand moet zijn om geheel buiten het bereik van gele koorts te blijven, is tot heden noch door de ondervinding, noch door de weten-

schap bepaald; men weet echter dat die geesel der tropen zich niet zelden tot op 700 meters boven de zee in Spaansch-Amerika vertoonde en dat die zoowel in Rio-Janeiro als in Havanna, dus zuid en noord van den equator tot op de uiterste grens der tropen, in de laaglanden maar al te dikwijls terugkeert onder de zeelieden en andere nieuw aangekomene blanken, ja dat die zelfs tot op 30° breedte bij warme zomers, bijv. in Nieuw-Orleans, onder de Iersche en Duitsche werklieden gewoed heeft [1].

Dat deze lange en treurige ondervinding, overal in de tropische laaglanden van Zuid-Amerika opgedaan, in het bijzonder op Suriname past, behoeft geen betoog, maar in algemeenen zin is die ook van toepassing op hetgeen in onze Oost-Indische bezittingen, vooral in de kustlanden en havens, onder eenigzins andere ziekte-verschijnselen werd ondervonden en steeds met Europeanen te wachten is, ten bewijze waarvan de zoo afmattende en veelal doodelijke koortsen, die hunnen naam ontleenen aan Bantam, Batavia, Krawang, Samarang, Rembang, Grisée, Patjetan, Tjilatjap, de Lampongs, Benkoelen, Singkel, Pontianak en zoovele andere plaatsen in Nederl. Indie.

Met het oog op het groot verschil dat er door de hoogte van het land en andere plaatselijke toestanden ten opzichte van gezondheid en leven voor Europeanen tusschen de tropen bestaat, wijzen wij hier dan ook nogmaals op het reeds aangehaalde feit dat in al de kustlanden en havens binnen de 10° Noorder en Zuiderbreedte, geene of slechts zeer weinige creolen-familiën van zuiver Europeesche afkomst in het derde geslacht worden gevonden en dat, hoezeer dit bij gebrek aan een voldoende volksstatistiek zelfs in onze eigene bezittingen moeilijk te bewijzen valt, het daar en elders algemeen bekend is, dat die uitzonderingen niet onder de landbouwers, maar voornamelijk onder de rijke en welgestelde veelal handeldrijvende, en zooals bijv. in Suriname onder de aldaar van ouds als plantage-eigenaren gevestigde Israelieten te vinden zijn, maar ook dat daarop in de Antilles, al naarmate de eilanden verder van den equator en hooger boven het zeevlak liggen, vele gunstige uitzonderingen bestaan in familien wier namen aldaar meer dan anderhalve eeuw in de kerkregisters voorkomen.

Van de Engelschen, die onder Cromwell en Karel II om politieke redenen naar de West-Indie uitgeweken of verbannen

[1]) In Juli en Aug. 1873 stierven vele ten gevolge van gele koorts in Louisiana en Arkanzas, dus tot op 35° Noorderbreedte.

zijn en wier aantal gedurende dat tijdsbestek meer dan 80,000 moet bedragen hebben, waren in 1650 op het eiland Barbados dat is op 13° Noorderbreedte, 20000 meest uit de gegoede standen en telde men slechts 25000 zwarte en Indiaansche slaven; een eeuw later, in 1750, waren daar nog slechts 18000 blanken en kleurlingen, niettegenstaande de jaarlijksche aankomst van honderde blanken uit Engeland en Noord-Amerika, maar bedroeg het aantal negerslaven, voornamelijk door den aanhoudenden aanvoer van Afrika, toen reeds 69800, terwijl geen enkele Indiaan daar meer te vinden was. In 1831 waren er 17000 blanken en kleurlingen, 83 000 zwarte slaven en 10 000 zwarte vrijen. In 1871 was de geheele bevolking 162000 op de 166 vierk. Eng. mijlen oppervlakte van dit kleine eiland; daarvan waren echter naar gissing ten hoogste 20 000 blanken en kleurlingen, wier aantal niet vermeerdert, alhoewel zij natuurlijk niet in het veld werken.

Deze cijfers nu, mogen tot welsprekend voorbeeld dienen, want terwijl de zwarte bevolking, sedert die laatste 40 jaren op natuurlijke wijze van 93000 tot 142000 toenam en nog steeds toeneemt, niettegenstaande vele hunner het overbevolkte eiland verlieten en jaarlijks nog steeds verlaten om elders in de West-Indie een ruimer bestaan te zoeken, is het aantal blanken steeds verminderd en zou zonder de aanhoudende aanvulling uit Europa tot een klein getal zijn uitgestorven en het is uit de geschiedenis van de meeste der West-Indische eilanden even gemakkelijk aan te toonen dat overal binnen de 15° breedte, ook daar waar de zwarte of inlandsche bevolking op natuurlijke wijze sterk toeneemt, de blanken en hunne afstammelingen zeer weinig toenemen of uitsterven. [1])

Voor hen echter, die met ons overtuigd zijn van de onmogelijkheid eener kolonisatie met Europeanen in de tropische laaglanden, maar die meer uitsluitend het oog gevestigd hebben op de verhuizing van Nederlandsche landbouwers naar de bergstreken van Java of Sumatra, kan in Nederl. Indie alleen gewezen worden op de bekende en dikwijls aangehaalde proef, die omtrent de helft der vorige eeuw onder de gouverneurs Van Imhoff en Mossel met Hollandsche boeren en andere Europeanen in de Preanger-landen en het district Buitenzorg genomen

---

[1] J. R. Martin. The influence of tropical climates on European constitutions. London 1856 pag. 87: „that the successors of all would gradually and assuredly degenerate, if they remained in the contry, can not be questioned, for already we know, that the third generation of unmixed Europeans is no where to be found in Bengal."

werd en die, ook voor dat zij door oproer en brandstichting door inlandsche vijanden en roovers benadeeld en opgebroken werd, reeds voor een goed deel was te niet geloopen, zooals dit uitvoerig is vermeld in de belangrijke bijlage, door Jhr. Mr. J. K. I. de Jonge, uit de Rijksarchieven opgemaakt en aan het verslag van de genoemde staats-commissie in 1857 toegevoegd en waarin tot slot gezegd wordt:

„Nuttige wenken zijn wel is waar ons door de beschouwing van het verledene voorgekomen en meer bijzonder omtrent de soort van menschen, bij eene eventuele kolonisatie te gebruiken, omtrent belemmeringen welke toen het gelukken der kolonisatie tegen werkten en die telken male dat zij zich weder vertoonen zullen, weder diezelfde gevolgen zullen hebben, maar een volledige beantwoording der vraag, wat heeft de ervaring van dien tijd voor onze dagen geleerd, vinden wij daarin niet."

En toch, al stemt men ook met dit besluit volkomen in en al neemt men aan, dat deze van 1752 tot 1758 aangewende pogingen tot kolonisatie, slecht overlegd en niet ernstig gemeend waren, die ervaring, hoe onvoldoend op zich zelve, komt overeen met alles wat later in andere tropenlanden ter kolonisatie van Europeanen is beproefd en ondervonden en strookt geheel met het mede uit 's Rijks archieven aan den dag gebrachte feit, dat omtrent een eeuw vroeger reeds bij den aanleg der vestingwerken en gebouwen van het Fort Jacatra en van Batavia [1]), van slechts 7 Europeesche metselaars melding wordt gemaakt, terwijl de wallen en andere werken met gevangene Javanen en Chineesche werklieden tot stand gebracht werden, waar bij komt dat de proeven welke van 1668 tot 1737 tot ontginning van goudmijnen met Europeanen door de Oost-Indische Compagnie bij herhaling te Selida op Sumatra's Westkust werden genomen, allen mislukten en aan de meeste hunner het leven kostten en dat van den aanvang onzer nederzetting in Indie, het tot stand brengen van groote werken door den handenarbeid van inlanders en Chineezen is geschied, ja, dat zelfs in de laatste jaren de vesting, haven en spoorwegwerken en alle groote ontginningen hetzij in de beneden of in de hooglanden van Java, door diezelfde oosterlingen onder het toezicht en de leiding van slechts weinige Europeanen werden daargesteld [2]), zoodat aan te nemen

[1]) Zie de Opkomst v. h. Nederl. gezag in Oost-Indie, door Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, dl. IV, bl. 207 & 208.

[2]) Zoo werd bij den aanleg der belangrijke vestingwerken te Soerabaja,

is, dat het te werk stellen van Europeanen, als metselaars, timmerlieden, veld- of havenarbeiders onmogelijk is bevonden zoowel door onze practische en doorzettende voorvaderen als door het tegenwoordige ondernemende geslacht, om de eenvoudige reden, dat men die lieden bij die soort van arbeid, in deze gewesten niet in het leven houden kan.

Ook bewijzen de adviezen, voor en na in officieele commissiën door mannen van ondervinding uitgebracht, omtrent den arbeid van en kolonisatie met Europeanen in onze Indische bezittingen, dat er wel vele voorstanders waren en zijn van de ontwikkeling van landbouw en nijverheid aldaar door versterking van het Nederlandsche element, dat is van de kennis, de nijverheid en het kapitaal, die alleen door Europeanen van zekeren stand en beschaving aangebracht worden, maar dat er op het stuk van kolonisatie maar zeer enkele waren die het nemen van proeven met Nederlandsche landbouwers, zelfs in de hooglanden, durfden aanbevelen. [1])

De staatscommissie van 1857 kwam dan ook in haar welgesteld en belangrijk verslag, eerst na raadpleging van bijna alle toen bekende gegevens, tot het volgend besluit:

1o. „Dat de voorstellen welke gedaan waren om kolonisatie met Europeanen in de Nederlandsch-Indische buitenbezittingen

in 1833 begonnen, het moeilijk timmer- en metselwerk onder toezicht van slechts weinige Europeanen door inlanders en Chineezen verricht en waren van een compagnie sapeurs te gelijker tijd opgericht en bestaande uit 50 Europeanen en 100 inlanders, die voornamelijk bij dien bouw als opzieners, heibazen enz. gebezigd werden, na vier jaren, van de Europeanen slechts vijf in leven, allen stierven aan de gevolgen van koortsen, buikziekten, leverontsteking enz., hoewel geen enkele hunner met den schop, bijl of houweel behoefde te werken, en allen goed gekleed, gevoed en gehuisvest waren.

[1]) 1817—1828 waren de Commissarissen Gen. Mr. C. T. Elout en de Graaf du Bus de Gisignies voor de uitgifte van woeste gronden aan Europeanen ter aanwakkering en uitbreiding van kultuur door den arbeid van de Javanen; 1829—1830 en later dacht Joh. Graaf van den Bosch er echter anders over en daarna werd het kultuurstelsel ingevoerd. Kolonisatie met Nederlanders werd echter toen door niemand in ernst verlangd of aanbevolen.

Dr. Swaving heeft in 1849 de Europeesche kolonisatie op goede gronden afgeraden (zie het Indische Archief), evenals dr. Bleeker in zijn »Reis door de Minahassa en den Molukschen Archipel» kolonisatie met Europeesche veld-arbeiders bepaaldelijk uitsluit, terwijl in «Borneo's Westerafdeeling» Deel II, blz. 650 en in 1856 door dr. P. P. Roorda van Eysinga in zijne voorlezingen te Haarlem over kolonisatie met Nederl. in Ned.-Indie, is aangetoond dat de Europeaan in de keerkringslanden geen veldarbeid kan verrichten.

van Gouvernementswege te bewerkstelligen, werden gewezen van de hand."

2º. "Dat wanneer desniettemin adressanten wenschten over te gaan tot het nemen eener proeve op kleine schaal met eigen middelen op zoodanig punt en op zoodanige voorwaarden als bij de regeering geen overwegend bezwaar zou vinden, zij bereid is daartoe, toestemming en bescherming te verleenen."

Wel nu, van deze voorwaardelijke, maar toch zeer duidelijke toestemming in de tweede plaats gegeven, werd nimmer door maatschappij noch partikulier gebruik gemaakt, hoewel de kort daarop aangevraagde concessie der Borneo-maatschappij, waarin als een der hoofdbedoelingen werd genoemd de vermeerdering van bevolking door immigratie (maar in de daad werd gerekend op den arbeid van inlanders en Chineezen), volkomen en met toezegging van bescherming werd toegestaan.

Het kapitaal is soms zeer voorzichtig, de bezwaren behielden hier de overhand en daar een zoo veel belovende onderneming in handen van zoo bekwame en practische mannen, uit vrees van geen voldoend kapitaal te zullen bekomen, bij den aanvang reeds bleef steken, zooals het heet door den onverwacht tusschen Oostenrijk en Italie uitgebroken oorlog (waarmede Nederland alleen door een tijdelijk verlaagden stand der Oostenrijksche effecten iets te maken had), zoo moet men de daarop gevolgde weigering der Regeering om de concessie te verlengen, en het niet herhalen van aanvragen om concessie van dergelijken aard door dezelfde of andere personen, voor een goed deel toeschrijven aan bezwaren buiten de geldmarkt gelegen en dat wel aan de onzekerheid waarin men verkeerde, en waarin men nog steeds in de buitenbezittingen bij ondernemingen van landbouw verkeeren zal, omtrent het verkrijgen van voldoenden arbeid door de bevolking van het land en de erkende onmogelijkheid om daarin te voorzien door arbeiders uit Europa.

Ook zullen geene landbouw-ondernemingen of mijnontginningen zelfs in de gunstigst gelegen hooglanden van Sumatra met goeden uitslag bekroond worden, dan in verband met of voor 't grootste deel door den arbeid van inlanders en Chineezen, geholpen door en onder toezicht van Europeanen en het is te verwachten dat door het eindelijk slagen daarvan, alle proeven van kolonisatie met enkel blanke landbouwers en handwerkslieden, als onnoodig en onvoordeelig, van zelven achterwege zullen blijven.

Opgaven van sterfte onder Europeesche soldaten op Java en de buitenbezittingen zouden hier op nieuw aangehaald kunnen worden ten bewijze dat het daarmede, dank de verbeterde geneeskundige behandeling en algemeene voorzorgen, thans beter gesteld is dan vroeger, maar al waren die ook gedurende de laatste jaren betrekkelijk gunstig te noemen, zij geven met de tot landbouw bestemde Nederlandsche emigranten zeer weinig punten van vergelijking. De eerste toch wordt bewaakt, gevoed, verzorgd en zooveel mogelijk tegen de schadelijke invloeden van het klimaat gewaarschuwd en beveiligd, als een kostbaar en onmisbaar dienaar van den staat, de laatste zal weinig van dien heilzamen invloed en hulp ondervinden. Immers hij is burger en vrij man, staat onder geen toezicht of order en zijn bestemming, zijn doel is, om zoo spoedig en zooveel mogelijk aan 't werk te komen en dit werk tot onderhoud van zich zelven en de zijnen onverpoosd in alle toestanden van zijn lichaam en bij al de wisselingen der jaargetijden tot het uiterste vol te houden. Ook zullen hem het heimwee en de zorgen drukken voor vrouw en kinderen, die bij de vele ongesteldheden aan het zoo geheel vreemd klimaat eigen, niet gering zijn; zorgen die de soldaat bij zijn tijdelijk verblijf in Indie maar weinig of niet kent, terwijl de kolonist die voor goed het vaderland verlaten heeft, nog bij hem ten achter zal zijn in kleeding, huisvesting en geneeskundige hulp, vooral gedurende de eerste jaren van zijn verblijf wanneer hij dit alles het meest zal noodig hebben.

Ongelukkig bevat de geschiedenis onzer lange ondervinding in Oost- en West-Indie slechts zeer onvolkomene gegevens omtrent aankomst en vertrek, sterfte, geboorte en verhouding van geslachten onder de Europeanen en van de blanke bevolking daaruit overgebleven of van die welke uit hunne vermenging met inlandsch bloed is voortgekomen. Wanneer men dus op de meer dan 3000 Europeanen wijst, die naar gis gemiddeld jaarlijks gedurende meer dan twee en een halve eeuw na onze nederzetting in den Indischen Archipel aankwamen, tegenover de weinige die daarvan terugkeerden en op het klein getal blanken en daarvan overgebleven afstammelingen, dat in 1818 op slechts 10 000 zielen geschat, in 1850 nog geen 22000 bedroeg, dan is daaruit voor de levenskans der blanken al even weinig bemoedigends te putten, als uit de laatste meer nauwkeurige opgaven van den 31 Dec. 1870, waaruit blijkt dat met uitzondering van het leger

en de soldatenkinderen, de blanke bevolking 36465 bedroeg, van welk laatstgenoemd totaal 5228 Nederlanders buiten Indie geboren en 1668 Europeesche vreemdelingen waren, terwijl 29869 in de officieele opgaven genoemd worden „Europeanen of daarmede gelijk gestelden, die in Indie geboren zijn" (waarmede men bedoelt de blanke en kleurlingen in Nederl. Indie geboren), maar in alle welke opgaven, zelfs niet gedurende de laatste 20 jaren vermeld is, hoeveel Europeanen jaarlijks in Indie aankwamen. Had men ook slechts van 1850 tot 1870 een juiste opgave van de Europeanen (burgers en militairen) die in Ned. Indie aankwamen en van daar vertrokken, dan zou ongetwijfeld blijken dat de vermeerdering van 14593 zielen, die volgens opgave gedurende de laatste 20 jaren plaats had, al zeer gering is en een groote overmaat van sterfte boven geboorte bewijst.

Immers de veronderstelde jaarlijksche aankomst gedurende dit korte tijdsbestek van gemiddeld 3500 Europeanen (militairen mede gerekend) die meest allen tusschen 20 en 30 jaren oud waren, moest, al behoorde ook slechts één tiende hunner tot het vrouwelijk geslacht en al keerde ook een derde na een verblijf van vele jaren naar Europa terug, een veel talrijker bevolking van blanke creolen en bij den vrij algemeenen omgang van Europeesche mannen met inlandsche vrouwen, een veel grooter aantal kleurlingen aanwijzen, dan uit dit totaal van 29,569 is op te maken. En hoezeer die ongunstige uitkomsten, voor een gedeelte zijn toe te schrijven aan de zoo ongelijke verhouding van de geslachten onder de aangekomenen en aan den veelal slecht geregelden maatschappelijken toestand waarin de Europeanen met Inlandsche vrouwen leven, toch is het uit de ondervinding van het dagelijksch leven in Indië duidelijk en wordt dit ook door vele geneeskundigen bevestigd, dat het klimaat de hoofdoorzaak is van de slechte verhouding tusschen geboorte en sterfte, daar dit zeer ongunstig werkt, niet alleen op het gestel van de Europeesche mannen en vrouwen, maar ook en veel meer nog op de levenskans hunner kinderen, ja zelfs op die van de kinderen door Europeanen bij Inlandsche vrouwen verwekt.

Deze uitkomsten, hoewel niet met juistheid door cijfers aangewezen, zijn dan ook genoeg bekend en getuigen sterk tegen de mogelijkheid van kolonisatie met Europeanen binnen de equatoriale gewesten in algemeenen zin, al zijn ze ook geen stellig, afdoend bewijs, tegen de mogelijkheid van beter slagen in de hooge bergvlakten van Java, Sumatra of Borneo, mocht

de nood dringen de kolonisatie met Nederlanders aldaar op kosten van den staat te beproeven.

Wat betreft het dikwijls in verband met kolonisatie voorop gezet belang onzer Indische bezittingen en de vastheid van ons voortdurend gezag aldaar, wij verkeeren met alle de tusschen de keerkringen gevestigde mogendheden in denzelfden moeilijken toestand, wanneer het er op aankomt het Europeesch gezag door dwangmaatregelen te handhaven, en wanneer het de ontwikkeling van landbouw en nijverheid geldt, wie denkt er thans nog over, om bij gebrek aan inlandsche bevolking de tropenlanden met blanke arbeiders te ontginnen om stapelproducten voort te brengen?

Meer dan 300 jaren is een bevolking van Spaansche en Portugeesche afkomst, voor 't grootste deel gemengd met Indiaansch en op vele kuststreken ook met Afrikaansch bloed, in Zuid-Amerika binnen de tropen gevestigd, zonder dat zelfs in de bergstreken, binnen de 15° Noord en Zuid van den equator, dat is in Opper-Peru, Ecuador, Nieuw-Grenada, Venezuela of Centraal Amerika, door blanken veldarbeid van eenig belang verricht werd.

Daar en elders binnen de tropen, waar men op aanzienlijke hoogten boven de oppervlakte der zee blanke familiën aantreft, die zich zonder vermenging met Indiaansch bloed sedert vele geslachten hebben voortgeplant, zijn en waren die, evenals hunne voorouders, de heeren van het land, die, over het algemeen met ongelooflijk weinig te vreden, den handenarbeid schuwen en maar zeer zelden veldarbeid verrichten, zooals die ook door de kleurlingen van verschillende tinten zooveel en zoolang mogelijk wordt vermeden. Immers de wouden en wateren wemelen er van loopend, vliegend en zwemmend gedierte, de plataan, cassave en bananen komen in deze rijke natuur als van zelven voort, en dienen op verschillende wijze toebereid steeds tot smakelijk en overvloedig voedsel, en de aanplant van een weinig maïs, tanjers en suikerriet, bij het bezit van eenige cacao- en koffieboomen in de lagere en van een weinig tabak, koffie, koorn, peul en aardvruchten van verschillende soorten in de hoogere landen, voornamelijk ter voorziening in eigen behoeften, rond de zeer arme woningen of hutten geplant, kosten zoo weinig zorg of geregelde inspanning dat dit eigenlijk geen landbouw kan genoemd worden. Velen hunner komen echter aan de kost door veeteelt, houtkappen, vervoer van menschen en producten, eenige door visscherij en kustvaart en in de steden vooral door kleinhandel en men weet

niet hoe, terwijl de in verhouding tot land en volk thans zeer onbeduidende plantagearbeid op de kleine cacao en koffie-haciendaas, de mijnwerken enz. onder hun toezicht bijna geheel door Indianen en negers wordt verricht.

Dat de invloed der betrekkelijk koele berglucht in deze tropenlanden niet belangrijk gunstig werkt op den lust en het vermogen tot handenarbeid onder de talrijke blanke en gekleurde creolen, blijkt ook door de vergelijking van het handelsverkeer dezer republieken met dat van de naburige kolonien. Bijvoorbeeld van het naast elkander gelegen Venezuela en Britsch-Guyana. Venezuela met hare gemengde Spaansch-Indiaansche bevolking en vrije zwarten te zamen 1.600 000 zielen op 427,000 vierk. Eng. ml., voerde gedurende de 5 laatste jaren tot 1870 voor een gemiddelde waarde van omtrent 20 millioen gulden Ned. Ct. uit, voor 't grootste deel voortbrengselen van het land, zonder daarom voortbrengselen van landbouw te zijn, en de waarde van den invoer, meestal voortbrengselen van nijverheid uit andere landen, stond daarmede omtrent gelijk, zoodat per hoofd slechts 12½ gulden 's jaars aan dit rijk en vruchtbaar land ontwoekerd werd en in den handel kwam, om in ruil daarvoor de behoeften van het beschaafde leven te ontvangen.

Britsch-Guyana, 76000 vierk. Eng. m. oppervlakte met 193,000 inwoners, waarvan slechts een tiende blanken en kleurlingen, 100 000 vrije zwarten en 75000 uit Britsch-Indie, China, Afrika en de West-Indische eilanden, onder verband tot arbeid aangebrachte immigranten, voerde daarentegen van 1866 tot 1870 voor een waarde van 27 millioen gulden aan producten 's jaars uit, voor verreweg het grootste deel door landbouw en nijverheid verkregen, hetgeen 140 gulden 's jaars per hoofd bedraagt en waartegen de invoer, ter waarde van 19 millioen gulden 's jaars, voor een groot deel bestaande in voortbrengselen van Europeesche nijverheid, in de behoeften der beschaving voorziet, tot een bedrag van meer dan 100 gulden 's jaars per hoofd.

Daar het hier, vooral met het oog op de toekomst, de vraag geldt, wat ter ontwikkeling van de Nederl. Indische bezittingen van Europeesche kolonisatie te wachten is, verdienen bovengemelde cijfers, die meer in bijzonderheden nagegaan nog duidelijker spreken, de volle aandacht van den staatsman en staathuishoudkundige.

Wat betreft den aard en de nijverheid van de eerstgenoemde,

half-blanke bevolking zoowel als van die in het overige, vroeger zoo welvarende Spaansch Amerika, thans de republieken Ecuador, Nieuw-Grenada en Centraal Amerika, een onpartijdig en geestig schrijver de Hr. Ant. Trolope, die in 1859 en 1860 de West-Indie en een goed gedeelte dezer republieken bezocht, geeft daarvan de volgende, naar ons inzien en ervaring, zeer juiste beschouwing:

„The district of Columbia was one of the grandest appanages of the Spanish throne when the appanages of the Spanish throne were grand indeed. The town and port of Cartagena on the Atlantic, were admirably fortified, as was also Panama on the Pacific. Its interior cities were populous, flourishing, and, for that age, fairly civilised. Now the whole country has received the boon of Utopian freedom, and the mind loses itself in contemplating to what lowest pitch of human degradation the people will gradually fall.

„Civilisation here is retrograding. Men are becoming more ignorant than their fathers, are learning to read less, to know less, to have fewer aspirations of a high order; to care less for truth and justice, to have more and more of the contentment of a brute, — that contentment which comes from a full belly and untaxed sinews, or even from an empty belly, so long as the sinews be left idle."

En verder: —

„Land that was cultivated, is receding from cultivation, cities that were populous are falling into ruins; and men are going back into animals, under the influence of unlimited liberty und universal suffrage.

In 1851 emancipation from slavery was finally established in New-Grenada and so far, doubtless, a good deed was done. But it was established at the same time, that every man, emancipated slave or other, let him be an industrial occupier of land, or idle occupier of nothing, should have an equal vote in electing presidents and members of the Federal Congres, and members of the Congres of the different states; that in short, all men should be equal for all state purposes; And the result, as may be supposed, is not gratifying.

„As far as I am able to judge, a negro has not gene-

rally those gifts of God which enable one man to exercise rule and masterdom over his fellowmen."

Uit deze ongunstige schildering van het volkskarakter en van den toestand in deze republieken, hoe waar ook over het algemeen, mag men echter niet tot de gevolgtrekking komen dat daar, alleen aan het zwarte gedeelte der bevolking en hunne emancipatie, al die stilstand en achteruitgang zijn toe te schrijven, daar toch de zwarte en donker gekleurden nog niet de helft, van het totaal uitmaken, zoodat de schuld van al dat verval minstens in gelijke verhouding aan de blanke en licht gekleurde creolen toekomt, tenzij men aanneemt, dat handenarbeid, ook in de hooglanden, den blanke op den duur onmogelijk is.

C. F. Appun zegt in zijn werk "Unter den Tropen" 1e. deel pag. 146: "Venezuela is bovenal het land, waar men zich met voorliefde aan den ouden slenter vasthoudt en alle veranderingen schuwt; het blijft bij zijn Indiaansche en andere verouderde gewoonten, bij zijn afkeer van alles wat nieuw is en van Europa komt, en zou zich bij dit alles zeer verwonderen, zoo niet ongelukkig voelen, wanneer de geregeld wederkomende revolutiën eens één jaar weg bleven."

De schrijver zegt echter niet, dat door zijn "Indiaansche en andere verouderde gewoonten" voornaamlijk te verstaan is, een onoverkomelijke afkeer tegen alle ernstige inspanning van geest en lichaam en hoezeer hij een zeer warme beschrijving geeft van de kleur en de schoone vormen der creoolsche vrouwen, van de nijverheid en het karakter der creolen zegt hij niets.

Het valt echter niet te betwijfelen of de luie en nietige aard dezer blanke en licht gekleurde nazaten van moedige en ondernemende Spanjaarden is voornaamlijk door den invloed van het klimaat en door den overvloed der eerste levensbehoeften ontstaan, en dat overal tusschen de keerkringen onder gelijke of bijna gelijke omstandigheden, de blanke en gekleurde nazaten van Europeesche emigranten en soldaten, op hen gelijken zullen, valt ons Nederlanders niet moeilijk te begrijpen, wanneer wij aan de groote meerderheid der Europeesch-Javaansche en andere kleurlingen uit den Indischen Archipel denken, waarvan zoovelen tot het kampongleven en den staat van Inlander terug vallen, zonder ooit aan veld- of anderen geregelden handenarbeid te denken, terwijl slechts bij uitzondering des vaders kracht en werkzaamheid bij hen wordt waargenomen; zoodat de wording van een dergelijke bevolking in de hooglanden van Neder-

landsch Indie althans niet gewenscht kan worden, als belovende een element van kracht en welvaart en een steun voor het moederland in het verre Oosten.

Of meent men in strijd met de hier aangehaalde ondervinding dat de Nederlandsche landbouwers en ambachtslieden zich niet met de altoos veel talrijker inlandsche bevolking zouden vermengen en dat hun blanke nazaten, op gelijken afstand van den equator en op gelijke hoogte boven de zee, in Oost-Indie zooveel ijveriger, zooveel meer tot veldarbeid *geschikt* en *genegen* zouden bevonden worden en dat zij zooveel krachtiger en degelijker zouden zijn als de afstammelingen van Spanjaarden en Portugeezen in Zuid-Amerika en de West-Indische eilanden?

Er zijn toch bewijzen in overvloed, dat de zuidelijke Europeanen en hunne afstammelingen zich beter binnen de tropen kunnen schikken en veldarbeid verrichten dan die van Germaansch ras en onder gelijke omstandigheden van klimaat is het volstrekt niet bewezen dat zij minder werkzaam zijn dan Hollanders of Duitschers. In Britsch-Guiana althans waren de Portugeesche immigranten de vlijtigste onder de geheele bevolking.

Hoezeer het dus in Zuid-Amerika boven tegenspraak bewezen is dat Europeanen binnen de tropen, ja zelfs binnen den verzengden aardgordel van 10° Noorder- en Zuiderbreedte, mits op uitgestrekte bergvlakten van aanmerkelijke hoogten boven de zee, hun geslacht voortplanten en bij geringen arbeid zeer tevreden voortleven kunnen, toch is het voldoende gebleken, dat zij in de lager gelegen landen en vooral in de alluviale kuststreken bijna algemeen in het derde geslacht uitsterven en zeker is het dat Europeanen, die voor en na, bij duizenden tot proeven voor landbouw-kolonien binnen de tropen gebezigd werden, geen of althans geen in het veld arbeidende bevolking in het derde geslacht hebben achtergelaten.

Ook blijkt nog heden uit de meer en meer juiste opgaven, die omtrent den toestand der Europeesche bevolking in Indie tot ons komen, zoowel als door de nog steeds met elke mail en vele koopvaarders huiswaartskeerende lijders, dat het bloed, de lever, de maag en ingewanden der Europeanen, niet gemakkelijk in de lage tropenlanden wennen.

Hoe verslappend en uitputtend het warm en vochtig klimaat der tropische laaglanden voor de spijsvertering, het zenuwgestel, de mild en nieren blijkt te zijn, ook voor hen die zich niet bijzonder aan arbeid in de zonnehitte of aan de tropische

stortregens behoefden bloot te stellen, blijkt uit de vele lijders aldaar en is bijna ieder Europeaan door ondervinding bekend, die eenige jaren in Oost- of West-Indie heeft doorgebracht.

Ook werd dit alles door geneeskundigen en andere geleerden met betrekking tot onze Oost- en West-Indische bezittingen lang voor deze aangetoond en blijkt nog daaglijks uit den rouw in het vaderland over de vele sterfgevallen, die aldaar in de kracht van het leven plaats hebben, zoowel als uit het groot getal van hen die magteloos en half stervend Indie verlaten, in de hoop door de zeereis en in de koele lucht van Europa te herstellen, waardoor dan ook nog steeds het sedert honderde jaren gevestigde begrip in stand blijft, dat het in Oost of West nimmer een nieuw vaderland voor den Nederlander worden kan en dat alleen door aanhoudende vernieuwing en aanvulling het Nederlandsch element in stand te houden is, waardoor bij voortduring het moeilijke vraagstuk kan worden opgelost, hoe tot voordeel, èn voor Indie èn voor Nederland, met een betrekkelijk gering aantal Europeanen en hunne afstammelingen, zoo vele millioenen inboorlingen te besturen.

Was het toen de Staatscommissie in 1857 haar Verslag uitbracht, niet voldoende bewezen dat kolonisatie met Europeanen binnen de tropen, zelfs op een hoogte van 700 meters boven de zee zou moeten mislukken, de ondervinding die in Brazilie, gedurende de laatste 25 jaren met emigranten uit Duitschland, Ierland, Noord-Amerika en Portugal is verkregen en die pas na het verslag van genoemde Commissie ten volle bekend werd, is als welsprekend en belangrijk vervolg op hetgeen aldaar van 1812 tot op dien tijd, met kolonisatie van Europeanen was beproefd en ondervonden, in vele opzichten toepasselijk op de thans voorgestelde kolonisatie met Nederlanders in de hooglanden van Java.

Reeds in 1812 was de regeering van Brazilie overtuigd van het voordeel dat uit de ontwikkeling van landbouw en nijverheid door kolonisatie met Europeanen kan voortvloeien, en werd geheel op kosten van den staat op omtrent 20° Zuiderbreedte in de provincie Espirito Santo, de kolonie St. Augustino (Vianno) met eenige honderde emigranten van de Azores aangelegd, waarvan wel geen treurige berichten geboekt zijn, maar die toch als bijzondere nederzetting al spoedig ook door

ziekten en sterfte verliep, terwijl de overgeblevenen onder de oude bevolking werden opgenomen.

In 1818 werden in de provincie Bahia op 14°30′ Zuiderbreedte, de kolonien Leopoldina en St. Jorge des Ilheos op staatskosten, met omtrent duizend Duitsche emigranten aangelegd; de daartoe afgestane gronden, hoewel zeer vruchtbaar en voor den afvoer van producten zeer gunstig gelegen, lagen echter niet hoog genoeg boven het zeevlak, zoodat vele hunner al spoedig na aankomst aan gele en andere koortsen bezweken, en van den landbouw zeer weinig kwam; thans is van die Duitschers als landbouwers niets meer te vinden.

In 1819 werd op staatskosten, niet ver van de kust op 23° Zuiderbreedte, in de bergvlakte van Parahyba do Sul, op 700 tot 1000 meters boven de zee, met eenige duizende Zwitsersche boeren uit het kanton Frybourg gekoloniseerd. Slechts tien jaren later was hun getal door den dood of desertie tot bijna op de helft verminderd en thans is het door hen aangelegde Novo Friburgo, evenals de nabij gelegen kleine kolonien later door Duitschers aangelegd, een geheel Braziliaansche gemeente, waar nog slechts een klein aantal Zwitsersche familien te vinden zijn.

Leest men met eenige ondervinding van immigratie in tropische landen wat von Tschudi, Avé Lallemant en anderen geschreven hebben over deze en de later geheel mislukte kolonisatie-proeven in de provincien Pernambuco en Bahia, tusschen de 10° en 15° zuiderbreedte gelegen, alsmede over die welke in 1829 te St. Amaro, aan de Rio Negro in de provincie Parana en in de provincie St. Pedro, 1824 en 1825, met Duitschers genomen werden, dan blijft er geen twijfel of de hoofdoorzaken van al dat mislukken en van zooveel sterfte, waren in de bezwaren van de acclimatatie gelegen, waarbij kwam ongeschiktheid van een gedeelte der kolonisten, zooals dat zich steeds in zekere mate zal voordoen bij de kolonisatie van behoeftige emigranten op staatskosten of zelfs op kosten van maatschappijen.

De noodlottige uitkomst der proeven tot 1836 in tropisch Brazilie genomen, belette echter niet dat men later in Bahia en tot in de landen van de Amazonen-rivier, hier en daar Europeanen ter kolonisatie nederzette, waarvan de meeste zeer spoedig ziek werden en stierven, zoodat na weinig jaren slechts enkele in die streken gevonden werden.

Desniettemin nam men in 1845 nieuwe kolonisatie-proeven

onder bijzonder toezicht en met de hulp van de regeering met eenige duizende landbouwers uit Baden en Beieren in de nabijheid van Petropolis, het zomerverblijf van den Keizer, slechts weinige mijlen ten noorden van Rio-Janeiro en dus evenals Novo-Friburgo op de uiterste grens der zuider keerkring in eene boschrijke vallei van de bergketen Serra de Estella, op 8 à 1200 meters boven de zee; het is daar betrekkelijk koel en voor de groenten, boom- en aardvruchten, pluimvee enz. door de kolonisten geplant en gekweekt, was gemakkelijke afvoer en voordeelige verkoop; alles werd hier gedaan om door een goede keuze van individuen, door tijdige bezorging van goede woningen en gronden, door gemakkelijke wegen, geneeskundige hulp, aanleg van hospitaal en schoolgebouwen enz., deze kolonie op groote schaal te vestigen en voorspoedig te doen zijn, overeenkomstig de wenschen en pogingen van keizer en regeering. Niettegenstaande dat alles was de sterfte onder de aangekomenen, vooral in den aanvang, zeer groot en van de 3000 kolonisten die in 1859 nog te Petropolis woonden, waren de meeste nog eenvoudige dagelooners, wier getal niet toenam, ofschoon er onder hen geen gebrek bestond. De uitkomsten zijn dus vooral hier, waar men eene zelfstandige en in zich zelve toenemende kolonie mocht hopen, zeer teleurstellend geweest; thans is de Duitsche bevolking onder de inboorlingen opgenomen en Petropolis is eene gewone gemeente, waarvan het bij de gebrekkige statistiek onmogelijk op te geven is, hoeveel van de oude kolonisten en hunne nakomelingen nog in Brazilie te vinden zouden zijn.

Het verslag van den Zwitserschen natuurkundige von Tschudi gaf reeds in Oct. 1860, omtrent de toen in Brazilie bestaande 50 à 60 op verschillende breedtegraden aangelegde koloniën van minder belang, een treurig overzicht en toont aan dat de Europeesche immigranten binnen de keerkringen aldaar, zelfs op aanzienlijke hoogten boven het zeevlak, veel te lijden hadden door ziekte en dood en het blijkt ook uit die getuigenis maar al te zeer, dat de oorzaken van zooveel teleurstelling en belangrijke onvruchtbare uitgaven, niet aan toevallige of door voorzorgen weg te nemen oorzaken, maar aan het klimaat, den bodem en daarmede strijdigen aard der immigranten waren toe te schrijven. Later nog is uit de schriften van den heer Avé Lallemant en anderen gebleken, dat de Duitsche kolonisten, waar ook in Brazilie binnen de tropen gevestigd, maar voornamelijk aan de riviermondingen en oevers, in armoede en ziekelijken

toestand verkeerden en dat duizende hunner een vroegtijdigen en ellendigen dood vonden.

De nederzetting Mucury bijvb., waar het grootste getal Europeesche arbeiders gevestigd was, bevond zich in den meest beklagenswaardigen toestand, grootendeels langs de oevers der rivier van dien naam, die zich door de Provincie Porto-Seguro, op 18° Zuiderbreedte in zee stort, maar ook gedeeltelijk op hooger gelegen gronden hadden de duizende Duitschers, Elzassers, Zwitsers en zelfs Hollanders, door eene maatschappij met een kapitaal van drie millioen franken daarheen gebracht, zeer veel van koortsen, kommer en gebrek te lijden, zoodat de meeste hunner ellendig bezweken en de onderneming te niet liep, niet alleen in finantieëlen zin en omdat het doel mislukte om een gemeenschap tusschen de kust en het Noorden van de provincie Minas Geraes te openen, maar ook omdat de bedoelde kolonie, door gebrek aan gezonde en tot arbeid geschikte immigranten, zelfs in de hoogere binnenlanden, slechts op weinig beduidende schaal tot stand kwam.

Vrij wel slaagde men echter met kolonisatie van blanken op verschillende hoogten van 700 tot 1000 meters boven de zee, in de provincie Santa-Catharina, tusschen de 25° en 29° Zuiderbreedte en dus geheel buiten de Zuider keerkring; hoezeer die ook bij den aanleg en zelfs tot 1860, niettegenstaande het daar, voor 't grootste deel van 't jaar, zoo heerlijk zacht en gematigd klimaat, met moeilijkheden van allerlei aard te worstelen had.

Door gestadige aankomst van Duitschers, Portugeezen en andere Europeesche immigranten, nam echter de welvaart, voornamelijk van die kolonien, welke in de omstreken van de schoone baai en haven van San Francisco gelegen zijn, zeer toe en breidden zich de nederzettingen van Germaanschen oorsprong langzaam aan uit, zoodat hun getal reeds in 1860 in de provincie St. Catharina op 20,000, volgens andere opgaven reeds op 24,000 kon geschatworden.

Beter nog gelukte de kolonisatie van 10 à 12000 Duitscher iets later begonnen tusschen de 29° en 30° Zuiderbreedte in de provincie Rio Grande do Sul, die met bovengenoemde provincie St. Catharina den Zuidoostelijksten uithoek van Brazilie uitmaakt en uitnemend voor den handel aan den Atlantischen Oceaan gelegen, op zeer korten afstand van de kust, de vruchtbaarste bergvlakten en hoog gelegen valleien den Europeaan ter ontginning aanbiedt.

Reeds in 1860 telde deze provincie meer dan 60,000 inwoners van Germaansch ras, die het over het algemeen zeer wel gaat, en door wie, bij weder toenemende immigratie en natuurlijken aanwas door geboorte boven sterfte, deze geheele provincie en al het tusschen Porto-Alegro en de Uruguay-Rivier gelegen land zal ingenomen worden.

Uit latere geschriften, als: „*de Geschiedenis van Brazilië*, door Dr. H. Handelman" en het „*Handbuch der Geographie und Statistiek*, door Dr. J. G. Wappaeus" in 1871 uitgegeven, zoowel als door een meer nauwgezette beschouwing van de ligging en den topografischen toestand van het land, vindt men dat, na omtrent 50 jaren immigratie en kolonisatie met Duitschers, in het geheel omtrent 80 koloniën door hen zijn aangelegd; dat die, welke in het tropische gedeelte van de Amazonen-rivier, onder den Equator tot 18° Zuiderbreedte, slechts een kort en kwijnend bestaan hadden en met groot verlies van menschenlevens en geld, geheel mislukten en te niet geloopen zijn; dat die, welke in Minas-Geraes, Espirito Santo, Santo Paulo en Rio Janeiro, tusschen 18° Z. Br. en de uiterste grens der Zuider-keerkringen, in de vlakten der kustgebergten werden aangelegd, een middelmatigen of ongelukkigen uitslag hadden, al naarmate van plaatselijke omstandigheden en verhevenheid boven het zeevlak, zoodat de bevolking van Germaansche afkomst aldaar, toen en later omtrent 26,000 telde, hoewel veel meer dan dat getal Noordelijke Europeanen zich daar voor en na gevestigd hadden, en eindelijk, — dat de voornamelijk tusschen 1850 en 1862, geheel buiten den zuider-keerkring tot op 35° Zuiderbreedte, in de provinciën Santa Catharina, Rio Grande do Sul en Parana aangelegde, hierna te noemen koloniën een meer gunstigen uitslag hadden, zoodat reeds in 1862 de bevolking daarvan op 45,000 werd geschat, en de gezamenlijke bevolking van al de Duitsche koloniën en geëmancipeerde koloniën of gemeenten van Zuid-Brazilie in 1870 op 100,000 werd berekend. Zie daaromtrent nog de in 1873 uitgekomen beschrijving van „Rio-Grande do Sul, and its German Colonies by M. G. Mulhall."

De Germaansche bevolking dus voor meer dan drie vierde in den zuidelijksten, geheel buiten den keerkring gelegen uithoek van het uitgestrekte keizerrijk Brazilie gevestigd, bewerkt gedeeltelijk de van regeeringswege, of door de provinciale besturen weggeschonken landen, gedeeltelijk de voor hen aangekochte of in erf-

pacht afgestane gronden, of wel de gronden aan bijzondere personen toebehoorende onder het Parcera-stelsel of andere schikkingen, en ook wel eenvoudig in huur of voor dagloon.

Omtrent het aantal immigranten, sedert de eerste kolonisatieproeven in Brazilie aangekomen, valt met zekerheid niets te zeggen; de berekening is dat dit, van 1819 tot 1855, gemiddeld jaarlijks 12 à 13000 bedroeg.

Gedurende de acht jaren 1855/1862 bedroeg de immigratie van blanken jaarlijks gemiddeld 15,064, waarvan 2491 Duitschers, 8126 Portugeezen en de rest uit andere landen van Europa of uit Noord-Amerika.

Voor de latere jaren ontbreken de gegevens, maar het is waarschijnlijk, dat de tot 1862 verkregen opgaven ook op de laatste tien jaren toepasselijk zijn.

Volgens het register van den immigratie- en kolonisatie-agent, kwamen in 1867 in de haven van Rio-Janeiro alleen 10,032 immigranten aan, waaronder 4822 Portugeezen, 1575 Noord-Amerikanen, 647 Engelschen en 557 Duitschers, maar dit bewijst voor het totaal der immigratie in geheel Brazilie niets, daar van de Duitschers, vooral in de laatste jaren, velen voor eigen rekening rechtstreeks in de havens der zuidelijke provinciën zijn aangeland.

Onbekend met de zeer uiteenloopende geaardheid van deze immigranten, zou men uit bovengemelde cijfers afleiden, dat de kolonisatie met Portugeezen een veel grooteren omvang gehad heeft dan die met Duitschers, hetgeen echter het geval niet is, daar verreweg het grootste deel der eerstgenoemden zich als kleinhandelaren, werklieden en daglooners, voornamelijk in de groote steden en reeds bevolkte kuststreken of op plantages nederzetten, en daar, evenals zij dit bijvoorbeeld in Britsch-Guiana deden, door vlijt en spaarzaamheid, een klein kapitaal bijeenbrachten, waarmede zij naar hun geboorteland wederkeerden, of zich voor goed onder de oude bevolking vestigden en op ongemerkte wijze daarmede gemengd zijn; terwijl de Noordelijke Europeanen, en in het bijzonder de Duitschers zich meer uitsluitend op den landbouw toeleggen, met het doel om landbezitters te worden en een blijvende bevolking, zoo mogelijk in afzonderlijke koloniën of gemeenten, uit te maken.

Volgens officieele berichten telde men in 1867 nog de volgende Duitsche koloniën in Brazilie:

Koloniën geheel van Staatswege aangelegd.

Blumenau	op 27°10′ Z. Br.		gevestigd in 't jaar 1850	had in 1867, 3391 inw.
Itajahy		Allen in de prov.	" 1860	" " " 1448 "
Theresopolis		Santa-Catharina	" 1860	" " " 1631 "
St. Isabel en Bargem Grande		tusschen de 26	" 1845	" " " 1213 "
Principe don Pedro		en 29° Z. Br.	" 1867	" " " 467 "
Assungay	op 24°	Z.Br. in de prov. Parana	" 1860	" " " 310 "
Cananea	" 24°30′	" " " " Santo Paulo	" 1860	" " " 556 "
Mucury	" 18°	" " " " Esper. Santo	" 1852	" " " 520 "
Rio Novo	" 20°	" " " " " " "	" 1856	" " " 709 "
St. Leopodine	" 20°	" " " " " " "	" 1856	" " " 1265 "

De Duitsche koloniën door bijzondere personen of maatschappijen aangelegd, met hulp van den Staat, zijn:

			Inw.
Dona Françisca	26°30′ Z. Br. in de Prov. St. Catharina	had in 1851	4667
St. Maria da Soledade	34°30′ " " " " Rio Grande do Sul	" " 1857	1568
Santo Laurenço	" " " " " " " " "	" " 1858	1500
Don Pedro	20° " " " " Minas Geraës	" " 1860	1123

Bovendien zijn er nog heden eenige zoogenaamde Colonias Emancipados, vroeger door of met de hulp van den Staat aangelegd, die voor en na als gemeenten der verschillende districten zijn opgenomen en een aantal kleine door bijzondere personen aangelegde koloniën. De eerste zijn de reeds genoemde, veel vroeger aangelegde, nimmer tot ontwikkeling gekomen nederzettingen van Novo Friburgo en Petropolis op weinige mijlen afstand van elkander en omtrent 11 Geogr. ml. noord van Rio-Janeiro tusschen de 22° en 23° Zuiderbreedte, en Santo Leopoldo in 1825 nabij Porto-Alegro op 29° 30′ Zuiderbreedte in Rio Grande do Sul aangelegd. De laatste zijn de opgenoemde onder de verschillende gemeenten ingelijfde, waarvan de gezamenlijke Duitsche bevolking thans op 26,000 geschat wordt.

Daarbij komen nog Très Forquillos en St. Pedro de Alcantara de Torres, beiden in 1826 in Rio Grande do Sul gevestigd en waarvan de eerste in 1866 bijna 700 en de tweede slechts 511 inwoners telde, en verder Santa Isabel in de provincie Esperito Sante, 1847 gevestigd en in 1856, 1125 inwoners bevattende.

Bij deze geëmancipeerde koloniën werden nog vele kleinere nederzettingen gerekend, die echter nimmer onder bijzondere directie of gouvernements toezicht stonden, zooals Santo-Amaro, in de provincie St. Paulo, Rio Negro in Parana en meer anderen die koloniën genoemd worden, hoewel het slechts nederzettingen van eenige Europeanen zijn, op vroeger reeds bestaande land-

goederen en koffieplantages, waar hun op verschillende voorwaarden of pachttermen de grond ter bebouwing is afgestaan. Zoo wordt bijv. ook de zeer oude nederzetting Leopoldina bij Caravellas nog wel eene kolonie genoemd, hoewel die niet enkel op den arbeid van emigranten steunt, maar met den arbeid van slaven gegrondvest werd en nog met hunne hulp bewerkt wordt.

Het is daaruit ook te verklaren, dat in 1867 door den Pruissischen consul-generaal, Hr. Haupt, zeven en zestig koloniën met de namen en jaren van stichting werden opgegeven, waarbij nog 37 Parcera of half-pacht koloniën als een enkele worden berekend, die zich bijna allen in de provinciën Santo Paulo bevinden, terwijl de overigen, die tusschen 1850 en 1860 gegesticht werden, over de zee-provinciën van Rio-Grande do Sul tot Para verdeeld zijn, waar zij echter, hoezeer voor een goed deel uit de staats of provinciale middelen ondersteund, van den beginne aan zonder noemenswaardige ontwikkeling bleven.

Van 1860 tot 1867 werden slechts enkele kolonisatieproeven van weinig belang ondernomen, waarschijnlijk omdat, na de bepalingen door de Pruissische regeering in 1860 omtrent de aanwerving en verscheping van landverhuizers gemaakt, hun aankomst in Brazilie gedurende vele jaren zeer verminderde. Immers het verlies van zooveel duizende menschenlevens met proefnemingen in tropisch Brazilie, deed de kreet van medelijden en verontwaardiging ontstaan, waardoor de regeering genoopt werd, beperkende en belemmerende voorzorgmaatregelen voor te schrijven, die op de emigratie of landverhuizing naar Brazilie in het algemeen drukten, terwijl toch terecht is opgemerkt, toen in 1872 in den Duitschen Rijksdag het voorstel tot intrekking van die wetsbepalingen werd besproken, dat er groot verschil bestaat tusschen Brazilie binnen en Brazilie buiten den keerkring.

Ten bewijze dat de regeering van Brazilie, daarvan overtuigd, nog steeds kolonisatie met Europeanen in de zuidelijkste provinciën van het rijk wenschelijk en mogelijk houdt, strekke, dat in 1867 nogmaals op kosten van den Staat de kolonie Principe don Pedro, op omtrent 28° Zuiderbreedte in de provincie St. Catharina, met immigranten uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werd beproefd en dat zelfs in 1868 op gelijke wijze de proef genomen werd met eenige honderde emigranten uit Algiers, waartoe vooraf een groote uitgestrektheid voor den landbouw geschikte gronden in de provincie Parana, op omtrent 20° Zuiderbreedte was aangewezen. De uitkomst vooral van de laatstgenoemde

proef viel echter zeer tegen en bevestigde alweder dat de treurige ondervinding voor en na met kolonisatie opgedaan, niet enkel aan toevallige of bijzondere omstandigheden was toe te schrijven, maar wel voornamelijk aan den invloed van het klimaat.

In 1870 werden te Itapa in de provincie Paraguary op omtrent 25° 50′ Zuiderbreedte proeven genomen met emigranten uit Engeland, Ierland en Duitschland; alhoewel niet op lage gronden gevestigd, kwamen binnen korten tijd velen om het leven, en „The Governement Emigration Board" in Engeland, maakte in Febr. 1873 voor alle belanghebbenden de waarschuwing bekend, dat die meer binnenlands gelegen provinciën van Zuid-Brazilie, alhoewel even buiten den keerkring gelegen, te heet en afmattend voor veldarbeiders van Europeesche afkomst bevonden is, waardoor velen hunner daar een vroegtijdigen dood vonden.

Nog later, den 17 Febr. 1873, bracht Lord Carnarvon in het Huis der Lords den treurigen toestand ter sprake van een duizendtal uit Warwickshire naar Brazilie verhuisde landbouwers met hunne gezinnen, die, van Mei 1872 tot Jan. 1873, door den Braziliaanschen consul-generaal uit Liverpool verzonden waren om zich in de kolonie Cananëa, provincie St. Paulo, op omtrent 23° Zuiderbreedte en 15 Ml. van de haven van dien naam te vestigen; ook werd daarop door den Secretaris van Staat voor Buitenl. zaken, Lord Granville, de juistheid niet ontkend van de berichten, door den Secretaris van de Britsche legatie in Brazilie overgezonden, waaruit blijkt, dat de ongelukkige Engelsche emigranten zich bij aankomst in al hunne verwachtingen bedrogen zagen en niets dan armoede, gebrek, ziekte en dood vonden, evenals dit het geval is met de bijna gelijktijdig naar Assungay in de provincie Parana verhuisde engelsche emigranten, die reeds bij aankomst te Rio-Janeiro de gele koorts ten prooi vielen, zoodat zij, wel verre van al spoedig de rijke stapelproducten van het land te helpen voortbrengen en overvloedig loon te kunnen verdienen, maar zeer weinig tot eigen onderhoud konden doen door de koortsen en besmettelijke ziekten die onder hen heerschten en waardoor reeds weinige maanden na aankomst de meeste hunner de kenteekenen droegen van verval en uitputting, en vooral onder de met uitslag en zweren bedekte kinderen veel sterfte plaats vond; ook was al spoedig meer dan een tiende der immigranten bezweken en er waren slechts weinige familiën zonder sterfgevallen.

Ook hier worden het ongunstige seizoen bij aankomst, de in Rio Janeiro heerschende gele koorts en pokziekte en zelfs gebrek aan voorzorgen bij de nederzetting, als hoofdoorzaken van zooveel tegenspoed opgegeven. Maar als men in aanmerking neemt, dat de koloniën Cananëa en Assungay beiden in 1860 reeds door het gouvernement werden gevestigd en dat die op middelmatig hooge gronden niet ver van den zuider-keerkring gelegen zijn, strekt dit alles, als laatste belangrijke bijdrage bij de vele reeds geleverde, ten bewijze, dat het binnen de tropen en overal waar suiker en andere stapelproducten voortgebracht kunnen worden, voor Europeesche landbouwers geen nieuw vaderland kan worden.

Bij meer volledige plaatsbeschrijving en juiste gegevens omtrent klimaat, bodem en hoogte boven de zee van ieder der bovengenoemde koloniën, zou door vermoeiende herhalingen in bijzonderheden te bewijzen zijn, wat thans omtrent de redenen van het mislukken binnen de keerkringen en het min of meer welslagen daar buiten, op algemeene gronden en uit de gevolgen is aangetoond.

De boven aangehaalde onpartijdige geleerden, uit wier schriften voor een goed deel geput is, kwamen dan ook op die algemeene gronden en hunne duidelijk sprekende eigen waarnemingen, reeds vóór 1860 tot het besluit, dat de kolonisatie met Europeanen in Brazilie, slechts mogelijk is buiten of op de uiterste grens der tropenlijn, op de bergvlakten welke zich nabij en evenwijdig aan de zeekust, niet ver binnen 's lands uitstrekken, en al wat hier uit latere ondervinding nog is bijeengebracht, bevestigt die uitspraak volkomen.

Nog werd ter aanbeveling van kolonisatie met Europeanen in landen binnen de keerkringen, de betrekkelijk talrijke blanke bevolking in de republieken van Ecuador, Nieuw-Grenada en Mexico, ja zelfs die van Cuba en Porto-Rico aangehaald. Tot juiste beantwoording van de vraag, in hoever aldaar door noordelijke Europeanen veldarbeid verricht wordt of zou kunnen worden, dient duidelijk te blijken, niet alleen wat de uitkomsten van de aldaar genomen kolonisatieproeven waren, maar ook in hoever de daar gedurende bijna drie eeuwen gevestigde als blank opgegeven bevolking van onvermengd Europeesche afkomst is gebleven en welke soort van arbeid bij de kultuur en bereiding der verschillende voortbrengselen van het land, door blanken,

welke door kleurlingen, Indianen en Negers, verricht wordt.

De zeer oppervlakkige en door onzekere berekeningen verkregen bevolkingscijfers, die in almanakken en tijdschriften, bij gebrek aan beter worden opgegeven, zijn daartoe, zooals reeds ten opzichte van Venezuëla is opgemerkt, niet voldoende. Immers volkstellingen en registers van burgerlijken stand zijn vooral in de eerstgenoemde republieken onbekend, en tusschen geheel blanken en licht gekleurde Creolen neemt men het bij de gegiste getallen dezer bevolkingen zoo nauw niet.

Ook zouden zelfs bij een zeer juiste opgave van blank, gekleurd, indiaansch en zwart, nog de zeer uiteenloopende hoogten van den bodem en de gesteldheden van het klimaat hunner woonplaatsen bekend moeten zijn, voor men op grond van den arbeid door ieder van die rassen verricht, een stelling zou kunnen aannemen omtrent de hoogte en uitgestrektheid der bergvlakten, waar aanhoudende veldarbeid met blanke Creolen van Spaansch ras mogelijk is bevonden en bij gevolgtrekking, wáár die met Europeanen van Germaansch ras en hunne afstammelingen, binnen de tropen mogelijk is. Zien wij echter wat hier uit de gebrekkige gegevens, in verband met elders verkregen ondervinding, is af te leiden.

Volgens geloofwaardige ooggetuigen is aan te nemen dat van de 1,100000 inwoners van Ecuador en van de 3 millioen voor Nieuw-Grenada opgegeven geen vijfde van zuiver Europeesche afkomst zijn, hoewel de helft van de bevolking blank genoemd wordt. Dat onder de werkelijk blanke Creolen geen of slechts zeer weinig landbouwers zijn, is te begrijpen, daar de groote meerderheid hunner tot de hoogste standen der maatschappij behoort, die voornamelijk in de hoofdsteden woont, waarvan Quito met 76000 inwoners op 9600 voet en Bogota met 60000 inwoners op 8000 voet boven de zee en wat de laaglanden van Tropisch Zuid-Amerika betreft, zelfs een kort bezoek aan de oevers van de Orinoco of te Cumana, Laguyra, Porte Cabello, Cora, Maracaybo, St. Martha, Chagres en andere havens en kustlanden van Venezuëla en Grenada, (waar de therm. cels. van Juni tot Nov. gemiddeld des daags 30° en van Nov. tot Mei 25° bedraagt, om des nachts maar zelden onder 22° te dalen), kan een ieder overtuigen dat daar, evenmin als in de Guianaas of tropisch Brazilie veld- of andere zware arbeid, door blanke creolen of kleurlingen wordt verricht, hoewel hier en daar meer

binnen 's lands een klein getal hunner ook op cocoa- en koffieplantages in de gebouwen werkzaam is.

De zuidoostelijke gedeelten van deze schoone en uitgestrekte tropische Republieken, worden voor zoover die niet meer dan 700 meters boven de zee gelegen zijn, Tierras Calidas of ook wel de Palmlanden genoemd en komen met uitzondering der bovengenoemde bijzonder heete havens en kuststreken, wat de gemiddelde temperatuur betreft, vrij wel overeen met hetgeen door Junghühn, voor de eerste zone op Java, of wel van 0 tot 650 meters boven de zee wordt opgegeven; dat is, voor Java van 26°5 tot 24° Cls. bij dag, dalende tot 17° bij nacht, voor Venezuëla van 27° tot 25° Cls. bij dag, dalende tot 19° bij nacht.

Die gedeelten, welke tusschen 700 en 1800 meters boven het zeevlak liggen en Tierras Templados of gematigde genoemd worden, verschillen in temperatuur van 26 tot 20° gemiddeld des daags en van 18° tot 16°. des nachts. Voor de tweede zone op Java, door Junghühn op 650 tot 1450 meters gesteld, wordt 24° tot 19° des daags en 15° tot 8° des nachts opgegeven.

Men mag hieruit dus bij vergelijking afleiden dat het langs de Noordelijke kusten van Zuid-Amerika over het algemeen iets warmer is, dan op de kusten van Java en dat zelfs op gelijke hoogten boven de zee in de gematigde lucht der hooge berglanden van tropisch Zuid-Amerika, de gemiddelde warmtegraad hooger is dan op Java, bij minder verschil in temperatuur des nachts, terwijl in beide gewesten op gelijke breedte-graad Noord en Zuid gelegen, het klimaat, hoe zacht en aangenaam ook, uit den aard der bergachtige toestanden onbestendig, vochtig en veelal nevelachtig is. De boven 1800 meters gelegen vlakten, Tierras-Frias of koude landen genaamd en die op vele punten tot 3000 meters en hooger boven het zeevlak bewoond zijn, komen volgens de beschrijving van v. Humboldt, wat betreft den graad van warmte en vochtigheid der lucht, minder overeen met de derde zone van Junghühn, die als de zoogenaamde wolkenstreek, tusschen 1480 en 2450 meters hoogte, bij een gemiddelde temperatuur van 19° tot 13° reeds te koel en vochtig wordt bevonden, om als gezonde en aangename woonplaats zelfs voor Europeanen gekozen te kunnen worden, terwijl op gelijke hoogten de uitgestrekte vlakten in de Amerikaansche Cordilleras niet bijzonder vochtig zijn en als een verblijf van eeuwige lente

beschreven worden, daar waar de bodem niet al te schraal en de vlakten niet al te open zijn.

Bij de Venta, 1200 meters boven het zeevlak, op den steil klimmenden weg van Laguyra naar Caracas vond von Humboldt den therm. 19° Cs. terwijl die op hetzelfde oogenblik aan de kust 26° aanwees, en in het dal van Caracas bij de stad op de hoogte van 8 en 900 meters, is de gemiddelde therm.-stand des daags 25°, des nachts 17°.

Men zou dus, was die warmtegraad op den duur voor Europeesche landbouwers uit te houden, geen beter gelegenheid kunnen denken om op de voor hun gestel meest wenschelijke wijze aan het klimaat te wennen en met goeden uitslag te koloniseeren, dan in die schoone, betrekkelijk koele bergvallei van Caracas, die binnen weinige uren na aankomst te Laguyra te bereiken is, en toch mislukten de proeven, die hier in 1828 met Zwitsers en zooals reeds gezegd, die welke in 1851 tot 1859 met Duitschers genomen werden en bleek het dat de nieuwaangekomenen aan gele en andere het klimaat eigene koortsen en kwade rhumatische of buikziekten bezweken, evenals vroeger vele van de Spanjaarden, die zich op verschillende hoogten van dit heerlijk vruchtbaar land in kleine groepen en enkele gezinnen hebben nedergezet en wier blank of gekleurd nageslacht, bij het meer en meer uitsterven en verdwijnen van de oorspronkelijke Indiaansche bevolking, duizende Neger-slaven hielpen aanvoeren om hun paradijs te beplanten, waar het op den duur des daags met den Therm. op 22 tot 25° Cs. nog warmer dan in de warme zomerdagen van Noordelijk Europa is, al hetwelk bij een zeer doordringende, afkoelende nachtmist zeer nadeelig voor de gezondheid blijkt te zijn en waaruit het mislukken van bovengenoemde proeven en zelfs de onwil of ongeschiktheid der hier geboren en gevestigde blanken en licht gekleurde Creolen tot elken geregelden veldarbeid, voor een goed deel te verklaren is.

Hoezeer echter binnen de tweede of zoogenaamd gematigde zone niet of zeer weinig door blanken in het veld gewerkt wordt, verzekert men, en het is ten volle aan te nemen, dat op de bergvlakten van 1500 tot 3000 meters boven de zee, die men in Nieuw Grenada, Ecuador en Opper-Peru van groote uitgestrektheid aantreft, door kleurlingen en zelfs door geheel blanke Creolen, blijkens vele daarvan bestaande voorbeelden, veldarbeid kan verricht worden, alhoewel daar gelijk elders waar de

bevolking uit blanken, kleurlingen en Indianen of Negers is samengesteld, door laatstgenoemden, hoe gering ook in verhouding van hun getal, de veldarbeid wordt verricht, en dat wel om de duizendmaal bewezen reden, dat zij daartoe binnen de tropen het best geschikt zijn

Wat echter in deze bergachtige republieken de hoogte-limiten zijn, waarbinnen de blanke bevolking in het veld werkt of zou kunnen werken, is, zooals reeds werd opgemerkt, uit die onvolledige gegevens niet op te maken, maar zou vooral voor ons Nederlanders een nauwgezet onderzoek overwaard zijn, omdat daardoor waarschijnlijk alle verdere zeer kostbare en gevaarlijke kolonisatie-proeven in onze Oost Indische bezittingen onnoodig zouden worden.

Als bijdrage tot oplossing van het vraagstuk, of Hollanders en andere Europeanen in de 2e zone of zoogenaamde gematigde luchtstreek op Java of Sumatra als landbouwers zouden kunnen leven, mogen nog dienen de waarnemingen, reeds door von Humboldt en andere natuurkundigen na hem bekend gemaakt, waaruit onder anderen blijkt, dat niet zelden tot op 800 meters boven de zee, de gele en andere kwade koortsen binnen den verzengden aardgordel worden waargenomen; dat in vele bergvalleien, hoezeer de lucht er des nachts ook betrekkelijk koel is, het overdag gedurende het grootst gedeelte van 't jaar zeer heet kan zijn en meestal is, en dat de daar heerschende aanhoudend vochtige warmte van de lucht, hoe bevorderlijk ook tot ontwikkeling van het plantenrijk, zeer verslappend werkt op het gestel van den Europeeschen veldarbeider, hoezeer ook diezelfde graad van warmte en vocht gedurende weinige weken, in den korten zomertijd van Europa, zonder veel ziekte kan verdragen worden; dat bijv. op 1800 meters hoogte in de vlakte van de Andes (Nieuw-Grenada), de gemiddelde warmte met die van Marseille gedurende de zomermaanden gelijk staat en dat op omtrent 3000 meters hoogte in Ecuador de warmtegraad wordt waargenomen, die in het laatste van Mei doorgaans te Parijs heerscht; zoodat ook daaruit is aan te nemen dat in Nederl. Indie binnen de zoogenaamde 2e zone de warmte nog te groot en te aanhoudend is voor Europeesche veldarbeiders, hoe aangenaam dit ook den doorreizenden geleerde en den niet met de handen arbeidenden ambtenaar of landbezitter moge zijn.

Wat betreft den veldarbeid in Cuba en Porto-Rico, door de blanke of als blank opgegeven bevolking verricht, slechts

een oppervlakkige blik op de kaart toont aan dat die beide eilanden, ten opzichte van klimaat, niet met Java, Sumatra of welke onzer Indische bezittingen ook, kan vergeleken worden. Cuba met een oppervlakte van 42,383 vierk. Eng. M., tusschen de 20 en 23 graden breedte nabij den Noordelijken keerkring en Porto-Rico met een oppervlakte van 3865 Eng. M. tusschen 18 en 19 graden Noorderbreedte en beiden voor een goed gedeelte van het jaar onder den invloed van verkoelende Noorden en Noordoosten winden, zijn ten opzichte van klimaat en vruchtbare hooglanden het best te vergelijken met de zeeprovinciën van Brazilie, die van 18 tot 23 graden Zuiderbreedte, tusschen Porto-Alegro en Rio Janeiro gelegen zijn en waar, bij een weinig talrijke Indiaansche en gekleurde inlandsche bevolking van Portugeesche afkomst, de kolonisatie-proeven met Europeanen maar zeer middelmatige en zelfs ongunstige uitkomsten gaven.

Ook gelukten de kolonisatie-proeven op Cuba van 1850 tot 1855 met eenige honderde Galliciërs genomen en later die welke op verschillende tijden en plaatsen in het binnenland, door Spanjaarden en Amerikanen genomen werden, even weinig als die, welke gedurende de laatste 20 jaren, met honderde Europeanen uit verschillende landen genomen zijn en zelfs hadden de 50,000 Chineesche immigranten, die tot plantage-arbeid voor zeker aantal jaren verbonden, op kosten der planters ingevoerd werden, maar al te veel door ziekte en dood te lijden.

De bevolking van Cuba werd volgens de laatste telling in 1861 opgegeven als 1,396,530 of omtrent 33 gemiddeld, op de vierk. Eng. Mijl. Volgens berekening was die in 1867 slechts 1,370,211, waarvan 764,750 blanken, 225,938 vrije kleurlingen en zwarten, en 379,523 zwarte slaven.

Daar echter hier, evenals in de meeste West-Indische koloniën, de opgaven van geboorte en sterfte alleen in de kerkregisters opgenomen worden, zoo valt op de nauwkeurigheid daarvan, vooral met opzicht tot de zwarte bevolking, niet veel te rekenen. Ook is het bekend en uit den aard der zaak te verklaren, dat ook hier de vrije kleurlingen zich gaarne als blanken in de kerkboeken zien ingeschreven, zoodat hun getalverhouding tegenover de blanken daaruit onmogelijk met juistheid kan opgemaakt worden.

De vermeerdering der blanken, die gedurende de laatste jaren

in de Spaansche Antilles ook door immigratie ontstond, is dus slechts schijnbaar zooveel grooter, dan die van de kleurlingen en negers.

De landelijke bevolking werd in 1867 opgegeven als:

	Blanken.	Vrije Kleurlingen.	Neger slaven.
Bij de Suiker	41,601	3,876	172,671
〃 〃 Koffie	5,682	1,817	25,942
〃 〃 Veehouderij . .	73,781	14,780	37,734
〃 〃 Tabak	75,058	28,527	17,672
〃 〃 Graanbouw . . .	178,185	23,026	24,850
〃 〃 Tuinbouw . . .	57,713	27,116	6,918
Andere landelijke bedrijven	7,999	1,507	2,424
	440,019	100,649	288,214

Neemt men echter in aanmerking, dat bij deze opgave met vrije kleurlingen niet anders bedoeld worden, dan Mulatten en Creool-negers, en dat bij de 460,009 blanken, die bij de verschillende takken van landbouw en nijverheid zijn genoemd, ook 30,000 Chineezen en vele licht gekleurde zijn opgenomen, maar ook dat bij suiker en tabak vele blanken in de gebouwen gebruikt kunnen worden, terwijl de koffiekultuur, veehouderij, koorn- en tuinbouw meest in de hoogste en betrekkelijk koele streken van het eiland, rond en bij de zeer eenvoudige woningen der blanke en gekleurde Creolen worden bedreven, dan verklaart het zich wat er van den arbeid der blanken in Cuba is, en dat ook hier de meest vermoeiende arbeid in het veld, tot voortbrenging der kostbare producten van uitvoer, voor 't grootste deel in de warme laaglanden, door de negerslaven en door Chineesche of andere immigranten verricht wordt, hoewel hun aantal nog geen derde van het totaal der bevolking uitmaakt.

Wat voor Cuba omtrent de verhouding van de getallen en de geschiktheid tot veldarbeid van blanken, kleurlingen en zwarten op te merken viel, is voor 't grootste deel ook op Porto-Rico toepasselijk. Het klimaat van dit schoone en vruchtbare eiland is echter, en door minder afstand van den equator, en door minder uitgestrekte bergvlakten en noordelijke winden, over het bewoonde en bebouwde gedeelte warmer en dus nog minder voor Europeesche kolonisten geschikt dan dat van Cuba. Ook werden hier, zoover bekend, nimmer kolonisatieproeven van eenig belang met noordelijke Europeanen genomen.

Gedurende omtrent 300 jaren na de vestiging der Spanjaarden

in 1511, was het eiland voor alle handelsverkeer èn invoer van vrije arbeiders of industrieelen gesloten en werden voornamelijk de politieke bannelingen uit Spanje daarheen gevoerd.

De geheele bevolking van Porto-Rico was dan ook in 1802 nog slechts 163,192, waarvan 78,281 blanken of daarmede gelijkgestelden, 55,164 kleurlingen, 16,414 vrije negers en 13,333 negerslaven, door wier arbeid toen slechts 1400 centenaars suiker werden uitgevoerd en het geheele handelsverkeer maar zeer geringe waarde had. Later echter werd aan handel en verkeer meer vrijheid gelaten en voerde men duizende slaven uit Afrika aan, zoodat in 1864, de bevolking reeds 615,844 bedroeg, waarvan 323,032 zoogenaamde blanken, 200,748 vrije kleurlingen, 49,422 vrije negers en 42,642 negerslaven, en was de uitvoer van suiker, die bijna geheel door den arbeid der negerslaven verkregen was, in dat jaar een millioen vier honderd duizend centenaars, terwijl nog een groote hoeveelheid andere producten door den arbeid der zwarten werd verkregen.

De jaarlijksche immigratie van Spanjaarden en andere Europeanen, die gedurende meer dan drie eeuwen evenals op Cuba met een betrekkelijk klein getal blanke vrouwen plaats vond, en de vermeerdering door de vereeniging met indiaansche vrouwen, later met negerinnen of de daaruit voortgekomen mulattinnen, mestiezen en kleurlingen van iederen schaduw tot bijna of geheel blank, maar vooral de aanvoer van negerslaven, moet gedurende dit tijdverloop zeer belangrijk geweest zijn, daar zonder dit, zelfs bij de gunstigste verhouding van geboorte boven sterfte, het totaal gedurende 62 jaren, niet van 163 tot 615 duizend kon geklommen zijn.

Overigens valt ook hier op te merken, dat de vrije kleurlingen zich en hunne kinderen gaarne als blanken in de kerkregisters doen opschrijven, zoodat de beoordeeling van 't geen hier door blanken en kleurlingen te verstaan is en bij gevolg van den veldarbeid door blanken moet verstaan worden, zeer twijfelachtig blijft voor hen, die deze zaken uit de statistieke gegevens beoordeelen willen.

Het is echter wel bekend, en zelfs een kort bezoek te Porto-Rico als dat van den schrijver, kan een ieder overtuigen, dat ook hier de veldarbeid, vooral bij suiker, koffie en tabak, voor 't grootste deel door negerslaven, voor een klein deel door de vrije Creoolnegers en Mulatten, doch bijna in 't geheel niet door blanken wordt ver-

richt, hoe groot ook de meerderheid der laatste moge schijnen [1], en dat de overige veel minder arbeid vereischende, maar ook minder geldswaardige producten, als bananen, platanen, aardvruchten, maïs, piement, pepers, boomvruchten, verwplanten enz., meest door de 300,000 over het eiland verspreide kleurlingen en zoogenaamde blanken gekweekt of ingezameld worden, terwijl ook de fokkerij en de uitvoer van vee en huiden, het kappen en verkoopen van verw- en andere kostbare houtsoorten hunne weinig vermoeiende en daarom geliefkoosde bezigheid is, die evenzeer of even weinig de in het binnenland wonende blanken Creolen bezig houdt, welke met de eerstgenoemde onder den naam van Ibaros bekend zijn, en die in het hun ten deel gevallen zacht klimaat, bij de minste inspanning of bewerking van den vruchtbaren bodem voor geen gebrek behoeven te vreezen, zoodat hun tegenzin en ongeschiktheid om aanhoudend in de zonnehitte veldarbeid te verrichten èn uit hun afkomst èn uit de omstandigheden te verklaren zijn, al komt het den Europeaan ook onbegrijpelijk voor, dat een bijna blanke bevolking tevreden is met een toestand, die in het land hunner voorvaderen voor diepe armoede en dierlijke onverschilligheid gehouden wordt.

De heer Victor Schoëlcher, een der ijverigste apostelen van de emancipatie der negerslaven en zelf kleurling, gaf reeds in 1843, in zijn werk „Colonies étrangères et Haiti", van de levenswijze en nijverheid der blanken en lichtgekleurde Creolen in Porto-Rico, de hier volgende schets, welke ook voor een groot deel op die bevolking in Cuba, in Mexico, in tropisch Zuid-Amerika, en waar niet tusschen de keerkringen van toepassing is.

„De Creolen van Porto-Rico, die zich Ibaros noemen, zien werkeloos toe, hoe de nieuwaangekomenen, Europeanen en zwarten, ijveren en arbeiden, zonder zich daarom in 't minst tot arbeid opgewekt te voelen, of te verontrusten. Evenals de Indianen van Guiana, zijn zij onverschillig voor de weldaden der beschaving, voor de voordeelen van den arbeid. De Ibaros, meer dan 190,000 in getal, (thans is hun getal bijna verdubbeld), worden

---

[1] Met den arbeid van slechts 42,000 negerslaven, min of meer geholpen door 50,000 vrije Creoolnegers en Mulatten, werden in 1867 op Porto-Rico voortgebracht 1,864,000 cent. suiker, 3 millioen gallons melassen, 307 000 ctrs. koffie, 21,000 ctrs. tabak, 9000 ctrs katoen; uitmakende in geldswaarde, drie vierden van den geheelen uitvoer.

ook wel Blancos de Tierra, met andere woorden Inlandsche blanken, of zooals men elders in de West-Indien zegt, blanke Creolen, petits blancs, enz genoemd..

„Niettegenstaande deze benaming, waarop zij zich zeer verhoovaardigen, zijn deze lieden inderdaad geen blanken, wanneer men daarmede althans bedoelt een ras waarvan het bloed zuiver en onvermengd Europeesch is. Zij zijn afkomstig van de vermenging der Spanjaarden met Indiaansche vrouwen en hebben ten minste evenveel Indiaansch bloed in de aderen, als de Castilianen Moorsch bloed, hoewel zij niettemin de Spaansche trekken, zwart glinsterend haar, olijfkleurigen tint, en een krachtig welgevormd lichaam hebben, en velen slechts weinig donkerder van kleur zijn dan de Castilianen.

„Door gelijkheid van zeden en levenswijze smelten in deze klasse tot één, meer dan 100,000 mulatten, die sedert vele geslachten vrije lieden zijn, en die ons voorkwamen, alleen in de opgaven der volkstelling, waar men hen onder den naam van Pardos aantreft, van de eersten te verschillen.

„Ook is het vooroordeel tegen de kleur, hoewel nog altoos ten hunnen opzichte bestaande, inderdaad zeer moeielijk vol te houden, want velen onder hen hebben zich gekocht, of verkregen, voor diensten aan het land bewezen, „*Des Lettres de blancs*„, en men zou slecht ontvangen worden, wanneer men hen niet als zoodanig erkende. Pardos en Blancos de Tierra zijn dus vermengd onder den naam van Ibaros en leven voor een groot deel verspreid over het eiland.

„Afgescheiden van begrippen omtrent maatschappelijke vooruitgang en verplichtingen, zijn de Ibaros zonder het zelf te weten, de grootste filosophen van de wereld. Zij zijn onbekend met iedere kunstmatige behoefte en Diogenes zijn leerstellingen overdrijvende, ten einde de daarin vervatte les des te treffender aan het volk van Athene voor te stellen, had het leven tot geen eenvoudiger vormen en behoeften teruggebracht.

„Heeft de Ibaros behoefte aan een huis, hij neemt vier boomstammen uit het woud en plant die in den grond; met kleinere boomen, takken, lianen en bladen van onbegrijpelijke taaiheid en kracht, maakt hij het dak, de wanden en afscheidingen en de woning of Bohio is gereed. Een gedeelte van deze hutten is geheel open en er is niets afgesloten dan het verblijf waar des nachts geslapen wordt, om zich tegen de vochtigheid en de koelte van de nachtlucht te beveiligen en men

vindt daar man, vrouw, kinderen en grootouders, soms tien en twaalf in getal te zamen en als opeengehoopt.

„Voor tafel, stoel, bed en wieg, vindt men niets dan hangmatten van de Mayaguez-schors, die slechts twee realen (24 cts. Ned. Ct.) kosten, voor hen die zich de moeite niet geven willen om die zelve te maken en die men tot het laatste verslijt.

„Wat de huishoudgereedschappen betreft, de natuur heeft daarin bijna geheel voorzien, de groote en stevige bladen van de palmiet dienen tot alles; door ze te vouwen en te zamen te naaien, maakt men er borden, waschbakken, manden tot het bergen van kleederen en tot zelfs de doodkistjes voor kinderen van.

„Een stuk uitgeholde boomstam dient om de maïs te stampen, de kalabas en kokosnoot geven koppen, glazen, lepels en pannen, om de melk of het water in te bewaren, meestal opgehangen aan een boomtak of houten pen, door middel van een liaan of reep boomschors.

„Hun voedsel is overeenkomstig hun woning en meubelen; het is onmogelijk op minder te leven; een weinig koffie, maïs, melk en bananen is hun gewoon voedsel.

„De bananenboom is boven alles voor den Ibaros geschikt, geen plant is met minder moeite en zorg aan te kweeken en brengt zooveel voort; groen geplukt wordt de vrucht gekookt of gebraden, rijp wordt die rauw gegeten en is altoos smakelijk. De bananenboom schijnt als geschapen voor den niets doenden Ibaros.

„Behalve de bananen plant de Ibaros ook eenige koffieboomen en kweekt een weinig tabak en maïs rond zijn bohio met de hulp zijner vrouw, die hij den grond doet bewerken, maar ook niets meer. Zijn eenige wezenlijke uitgaaf bestaat in den aankoop van een langen zwaren sabel, dien hij altoos naast zich hangen heeft, van een koe, en bovenal van een paard, die beiden nabij zijn woning hun voedsel zoeken. De Ibaros loopt zoo weinig mogelijk, hij heeft behoefte aan een paard en het is onder hen tot spreekwoord geworden, dat een man zonder paard voor niets te gebruiken is.

„En nog is hiermede de luiheid van den Ibaros niet te sterk gekleurd, het totaal van den arbeid door hem verricht, is inderdaad zeer gering en men bedriegt zich, wanneer men even als de heer Macqueen, blijkens zijn antwoord aan de parlementaire commissie, verönderstelt dat zij deel nemen aan de groote kultuur van het eiland.”

Verder bewijst de schrijver nog op verschillende gronden, dat door hen, tot voortbrenging der stapelproducten, zeer weinig wordt bijgedragen, zooals dit al spoedig bij de emancipatie der nog aanwezige negerslaven, (thans door de Cortes in Spanje besloten), bewezen zal worden, door het verloopen der kultures, dat hier evenals elders onder gelijke omstandigheden volgen moet, tenzij de talrijke bevolking van blanke en gekleurde Creolen, tegen alle verwachting aan, de handen aan het werk slaat.

Het is dus niet alleen in de hooge bergvlakten van tropisch Zuid-Amerika, maar ook in deze nabij de keerkringen gelegen eilanden evenals in den zuidelijken uithoek van Brazilie duidelijk bewezen, dat een talrijk nakroost van zuidelijke Europeanen en, door hunne vermenging met Indiaansch of Negerbloed, ook een talrijke zich zelf voortplantende gekleurde bevolking kan ontstaan, maar ook dat de groote meerderheid van die blanke en gekleurde afstammelingen, zelfs onder de gunstigste omstandigheden van klimaat en bodem, tot geregelden en productieven arbeid geheel ongenegen en inderdaad ook weinig geschikt zijn: eigenschappen die men betreuren of afkeuren kan, maar die niettemin in aanmerking moeten komen bij de overweging van de vóór- en nadeelen, voor Nederlandsche landbouwers aan de verhuizing naar de tropische gewesten verbonden en van de gevolgen die uit hunne nederzetting te midden eener talrijke inlandsche bevolking te wachten zijn.

Immers er bestaat geen grond, om zich ten opzichte hunner afstammelingen een ander, een aanmerkelijk gunstiger meening te vormen dan omtrent die van Spaansche of andere Europeesche afkomst.

Het is reeds aangetoond, dat Duitschers, Nederlanders, Schotten en andere noordelijke volken als immigranten binnen de tropen niet vlijtiger of beter tot veldarbeid in staat bevonden zijn dan Spanjaarden, Portugeezen en andere zuidelijke Europeanen, terwijl zij, bij veel meer lichamelijke behoeften, zwaarmoediger van aard en minder matig in het gebruik van spijs en vooral van sterke dranken, bij ziekte en gebrek veel spoediger ter neder geslagen zijn en bezwijken, en deze eigenschappen zelfs op hun gekleurd nakroost van Indiaansch, Afrikaansch of Maleisch ras op in 't oog vallende wijze achterlaten.

Uit al wat hier omtrent kolonisatie en kultuurarbeid met Europeanen binnen de tropen is aangehaald, meenen wij, hoezeer

ook voor alles de positive bewijzen niet zijn aan te voeren, tot het besluit te moeten komen, dat in onze binnen de 6 graden Noorder- en 8 graden Zuiderbreedte gelegen Oost en Westindische bezittingen, voor de kultuur der stapelproducten door nederlandsche landbouwers in de laaglanden geen de minste kans van slagen bestaat, en dat er, wat hunne kolonisatie betreft, met het doel om op daarvoor geschikte gronden, tusschen 600 en 1400 meters boven het zeevlak, sommige dier producten benevens eenige graansoorten en andere gewassen der gematigde luchtstreken voort te brengen, slechts weinig kans van voordeelige uitkomsten, in welken zin ook, bestaat, al ware het dat de daar nog heerschende aanhoudende warmte en andere invloeden van klimaat en levenswijze daartegen geen beletselen waren.

De emigratie van behoeftige landgenooten naar landen onder de gematigde luchtstreken moge dus ook in het algemeen belang onder zekere voorwaarden aanbeveling verdienen, in het belang onzer vrijwillig emigreerende en tot emigratie genegen landbouwers mag de verhuizing naar Nederl. Indie niet aanbevolen worden, terwijl die ter ontwikkeling van nijverheid en vermeerdering van de handelsproducten aldaar, uit den aard der zaak, maar zeer weinig belooft en dus niet wenschelijk is; en wat betreft de aanwerving van Nederlandsche landbouwers om naar Suriname te verhuizen, ten einde daar als kolonisten of wel als plantagearbeiders den kost te verdienen, dit kan niet anders genoemd worden dan een welgemeende maar niettemin zeer betreurenswaardige poging, om in den arbeidsnood der kolonie te voorzien, een poging, die overal onder dergelijke omstandigheden ellendig is mislukt, die in het naburige Britsch Guiana al sedert jaren is opgegeven en gebrandmerkt als „wholesale murder”, en waaruit niets dan verlies en verdriet voor alle belanghebbenden te voorzien is, zoodat het bij de onbekendheid der emigranten met hetgeen hun in Suriname te wachten staat, voor ieder gezaghebbende een gewetensplicht is, hunne aanneming en overbrenging met dat doel ten sterkste af te raden en als in zedelijken zin onverantwoordelijk, zoo mogelijk te beletten.

Tot slot van dit, uit den aard der zaak zoo wijdloopig en toch zoo onvolledig overzicht, zij nog de wensch geuit, dat de Regeering voor het welzijn der emigreerende Nederlanders zooveel en zoolang mogelijk zal waken. Vóór hun vertrek door officieele contrôle omtrent de aanwerving en verscheping, met het

oog op hun belang, gezondheid en veiligheid gedurende den overtogt, en ná hun vertrek, door de bepalingen welke ter hunner bescherming in onze koloniën en overzeesche bezittingen gemaakt of nog te maken zijn, eerlijk te doen nakomen.

Moge dit schrijven iets bijdragen tot bekendwording der bezwaren aan emigratie naar landen binnen de tropen verbonden en velen nog ter goeder uur tegen eigen misleiding en de gewaagde ondernemingen van anderen waarschuwen.

's Hage,
September 1873.

A. D. VAN DER GON NETSCHER.

ERRATA.

Bladz. 98 derde regel, *staat*:
de laatste tien jaren, het verschil tusschen 29,071,000 en
lees:
de laatste tien jaren, het verschil van bevolking tusschen 29,071,000 en
Bladz. 108 aan het eind v. d. vijfden regel tusschen, «hoe ook» het woord «waar» te voegen, zoodat het leest: — «hoe waar ook.»
Blad. 113 aan het eind v. d. zestienden regel, *staat*: 3500 gevonden werden.
lees: 7500 gevonden werden.

EENE PROKLAMATIE VAN EEN SULTAN VAN BANTAM.

MEDEGEDEELD DOOR J. J. MEINSMA.

Het hierachter volgende Javaansche stukje werd door mij gevonden in eene verzameling handschriften, welke mij voor eenigen tijd door een onzer studenten, den Heer C. A. H. Kühr, werd ter hand gesteld, en trok wegens het daaronder geplaatste jaartal mijne aandacht; dit toch gaf een vrij hoogen ouderdom te kennen, hoewel het mscr. overigens niets bijzonders had en op gewoon Hollandsch papier was geschreven. Ook de Heer Kühr wist er mij niets anders van mede te deelen, dan dat het even als de anderen afkomstig was uit de nalatenschap van den heer Nagel, in leven kontroleur bij de landelijke inkomsten en kultures op Java. Hiermede was dus alle verdere nasporing afgesloten. Misschien hebben wij te doen met de kopie van een oud stuk, dat den heer Nagel of een ander in handen is gekomen, en nu wel verloren zal zijn; het kan evenwel ook reeds eene soort vertaling van het oude stuk zijn uit het oud-Bantamsch (of Lampongsch?), en dan zou het, wat de taal aangaat, veel van zijne waarde verliezen, en alleen om den inhoud nog opmerking verdienen, daar het eene proklamatie is van een Sultan van Bantam, onder anderen de peperkultuur betreffende, waaruit dan zou blijken, dat in genoemd Rijk in de 17de eeuw een gedwongen kultuur van dat produkt met vrije beschikking bestond. De Hollanders schijnen in dien tijd evenwel niet zeer druk op Bantam te hebben gehandeld (Vrg. Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, de opkomst van het Ned. gezag in Oost-Indie, 6de deel, blz. 95). Is het stuk eene kopie, dan bewijst het ons, dat het Javaansch althans de taal voor de ambtenaren en het Hof was. Eenige woorden en uitdrukkingen waren mij onbekend, doch Professor Roorda was zoo welwillend mij daaromtrent inlichtingen te verschaffen, zoodat het geheel op twee woorden na kan worden vertaald. Dit deed mij besluiten het stukje in

deze Bijdragen te plaatsen; misschien zal de een of ander in de gelegenheid zijn nog eenige ophelderingen te geven omtrent afkomst, taal en inhoud.

[illegible]

[illegible] 3

[illegible] 1073

VERTALING.

Algemeene aanschrijving van Zijne Hoogheid den Sultan aan alle poenggawa's van den Overkant, en aan al de ondergeschikten van de Najaka's, en aan alle geringe lui. Dit nu is het bevel van Zijne Hoogheid, dat alle menschen van den Overkant peper zullen planten, ieder vijfhonderd (planten), en, als deze vruchten gegeven hebben, zijn ze gerechtigd die zelf te verkoopen, naar hunne verkiezing, hetzij aan Javanen, hetzij aan Chinezen, hetzij aan Engelschen, of aan Hollanders, het is Zijne Hoogheid den Sultan om het even; maar zij moeten ze brengen naar Bantam. Al wie geen peper plant zal gestraft worden. De straf nu van Zijne Hoogheid is, plant men geen peper, ieder vijfhonderd (planten), dan wordt men gestraft door de overheid met verplaatsing naar Bantam met kinderen en vrouwen. — Ook dit is een bevel van Zijne Hoogheid den Sultan; als er zijn, die met elkander wedden aan den Overkant, of k o w é, of b o b o n g (spelen), of alles waar men bij inzet, die zijn onderhevig aan de straf van Zijne Hoogheid en worden gestraft met geesseling en met verplaatsing naar Bantam met kinderen en vrouwen.

Uitgevaardigd op Donderdag den 3en van de maand Rĕdjĕp, het jaar 1073 van de vlucht van den Profeet.

AANTEEKENINGEN.

Regel 1, [Javanese script] hetzelfde als [Javanese script], even als het op den volgenden regel voorkomende [Javanese script] gebruikelijk voor de hoogste hoofden en ambtenaren; tegenwoordig komt het in het Javaansch minder voor dan vroeger.

Regel 2, [Javanese script] overeenkomstig de in dit stuk gebruikelijke verdubbeling der medeklinkers in plaats van [Javanese script] Het is niet zeker wat daarmede wordt bedoeld. Men kan daarbij denken aan de Lampongsche Distrikten, die aan Bantam onderhoorig waren, en althans later een groot gedeelte van de peper op-

brachten, welke te Bantam aan de Kompagnie werd geleverd. Prof. Roorda is van meening dat de overkant van de rivier ten westen van Bantam zou zijn bedoeld.

Ald [illegible] zal wel van het Sanskritsche woord *paravat, onderhoorigen, ondergeschikten* afkomstig zijn, en [illegible] moet dan Bantamsch dialekt zijn voor [illegible], dat Kawi is, maar ook nu nog in enkele Javaansche woorden voorkomt. Anders zou men kunnen denken aan *parawati*, als een afgeleide vorm van *parawat*, met *ning*.

Regel 5, [illegible] is schrijffout voor [illegible]

Regel 9, [illegible] is hetzelfde als [illegible]

Regel 11, [illegible] voor [illegible] is een woord, dat hier niet anders kan beteekenen dan *gestraft worden;* terwijl het hierop volgende [illegible] ontwijfelbaar [illegible] moet zijn en wel dezelfde beteekenis zal hebben als [illegible] (reg. 5 v. o.) namelijk die van *straf*. Het grondwoord [illegible] is in het Javaansch bekend, waar het beteekent *als wacht de ronde doen*. Dit [illegible] is natuurlijk eene herhaling van [illegible] en Prof. Roorda brengt hierbij nog de afleidingen [illegible] [illegible] en [illegible], zoodat dit [illegible] dan wel zou moeten beteekenen, *dat wat men doet om te weêrhouden of tegen te houden*, bepaaldelijk boosdoeners en misdaden; zoo kan het dan beteekenen *de wacht houden tegen misdadigers* en *straffen bepalen en aanwenden om misdaden te voorkomen*. In de eerste beteekenis is het in het hedendaagsch Javaansch in gebruik, in de tweede komt het dan in dit handschrift voor.

Voor [illegible] regel 12, is waarschijnlijk [illegible] of [illegible] uitgevallen, hoewel het niet noodzakelijk is voor het goed verstaan van den zin.

Bij [illegible] regel 13, zal wel moeten worden

gedacht aan het overbrengen naar Bantam om er slavendiensten voor den Vorst te verrichten, in oude tijden mede doorgaans het lot van krijgsgevangenen; het gewone Javaansche woord daarvoor is [Javanese script] Opmerking verdient hierbij nog de uitgang [Javanese script] in Ngoko, waarvoor anders [Javanese script] gebruikelijk is, maar hier niet voorkomt, zooals ook blijkt uit [Javanese script] en [Javanese script]

Op den volgenden regel verdient de zonderlinge schrijfwijze [Javanese script] voor [Javanese script] de aandacht; het komt ook voor regel 4 v. o. en is dus geen schrijffout. Inderdaad vinden wij het gebruik van die pasangan [Javanese script] vóór de tjåkrå ook elders. In een brief, waarvan ik reeds eenige jaren geleden kopie nam, en die toen in het bezit was van den Heer Wiselius, (thans kontroleur op Java) vindt men de pasangan [Javanese script] met tjåkrå geregeld gebruikt in plaats van de pasangan [Javanese script]. Die brief is geschreven uit Batavia zonder dagteekening, doch vermoedelijk van het laatst der vorige of begin van deze eeuw. De taal is vrij zuiver Javaansch, maar om de getallen uit te drukken van sommen gelds worden zeer zonderlinge teekens gebruikt, die ik elders nooit ontmoet heb. In dien brief wordt zoo geschreven: [Javanese script] Prof. Roorda is van meening, dat het eene verkeerde Kawische spelling is; volgens de [Javanese script] zou men moeten schrijven [Javanese script] en nu schijnt de pasangan [Javanese script] als hulpletter gebruikt te worden om van de sandangan, de tjåkrå, een pasangan te maken.

Reg. 15, [Javanese script] is [Javanese script] voor [Javanese script] [Javanese script] is op dezelfde wijze gevormd als het meer bekende [Javanese script]

[Javanese script] waarvan het ook weinig in beteekenis verschilt.

De woorden [Javanese script] en [Javanese script] op reg. 16 zijn ook Prof. Roorda onbekend, maar zullen wel benamingen zijn van hazardspelen.

Reg. 14: [Javanese script] is Kawi of poëtisch voor [Javanese script], misschien wel Bantamsch; en [Javanese script] is hetzelfde als het gewone [Javanese script].

Zonderling is wederom op den laatsten regel de schrijfwijze [Javanese script] voor [Javanese script]. Prof. Roorda houdt [Javanese script] voor eene bijzondere schrijfwijze van de nå-gĕde; dikwijls vindt men die geschreven [Javanese script], en heeft de schrijver dit nog veranderd in [Javanese script]. Men zou anders ook kunnen gissen, dat de zwarigheid om het vreemde woord [Javanese script] te schrijven, de oorsprong van deze afwijking is, te meer omdat men elders ook wel eens [Javanese script] en [Javanese script] ziet bijeengevoegd om de scherpe a in de laatste lettergreep goed te doen uitkomen.

De datum 3 Rĕdjĕp 1073 komt overeen met 12 Februarij 1663 van onze jaartelling.

ZANG XV VAN 'T BHARATA-YUDDHA

IN KAWI, MET VERTALING EN AANTEEKENINGEN.

Het geheele Bharata-yudda is in eenen eenvoudigen stijl en in een betrekkelijk licht verstaanbare taal geschreven. De zang die hier in tekst en vertaling wordt medegedeeld, maakt daarop geen uitzondering. De reden die mij bewogen heeft juist dezen zang te behandelen is deze, dat de inhoud zich vrij geregeld vergelijken laat met dien van 't Indische heldendicht in 't Droṇaparwan, hoofdst. 79, vgg. Daardoor hebben we de gelegenheid den samenhang der gebeurtenissen te begrijpen en met vrij groote zekerheid te beslissen wat de bedoeling van Mpu Sĕḍah, den dichter, geweest moet zijn. Dat hij zeer vrij in zijne navolging geweest is, kan niet ontkend worden, maar in de hoofdzaken houdt hij zich aan zijne bron, waarschijnlijk de nu nog op Bali voorhandene Oudjavaansche vertaling van 't Mahâbhârata.

Er was nog eene andere overweging die mij bij mijne keuze geleid heeft; de 15de Zang bevat namelijk een groot ingeschoven stuk beginnende achter d i w a s a in strophe 215 en loopende tot aan t a t a s in 230; zie de Aanteekeningen. Daar omtrent de inlassching geen twijfel bestaan kan, achtte ik het een leerzaam voorbeeld van de manier waarop de Javanen met de oude teksten zijn omgegaan.

De door mij gegeven tekst is, met onbeduidende wijzigingen, die van 't handschrift dat eenmaal aan Raffles behoord heeft en door S. Lankhout in den Haag gelithographeerd is geworden. De veranderingen die ik mij veroorloofd heb, bepalen zich tot het schrijven van a r k k a voor 't â r k k a van 't HS., r a m y a voor r â m y a, e. dgl. Deze spelling van 't HS. is verre van eenvormig, hetgeen voor een deel een uitvloeisel kan zijn daarvan, dat het HS. bij verschillende gedeelten verschillende oudere handschriften volgde. In 't algemeen komt de spelling overeen

met die van een HS. uit Bali, dat jammer genoeg, weinig meer dan de eerste 100 strophen behelst. De Javaansche afschriften die ik vergeleken heb, wijken in de spelling aanmerkelijk af; ze geven geen Kawi, maar vernieuwerwetscht Kawi. Van prosodie of grammatica is er weinig meer overgebleven, en in 't algemeen heb ik die afschriften even onbruikbaar bevonden als de verklaringen van geleerde Javanen.

Van de Nieuw-javaansche omwerking, die door Cohen Stuart zoo zorgvuldig met vertaling uitgegeven en rijk met nuttige aanteekeningen voorzien is, vergelijke men XXI, 16, vgg., en in de Aanteekeningen bl. 98, vgg.

Ook den inhoud van de Maleische bewerking van de Geschiedenis der Pâṇḍawa's kunnen we thans vergelijken, dank zij 't belangrijke opstel van Dr. van der Tuuk, ten titel voerende: „Geschiedenis der Pandawa's, naar een Maleisch handschrift der Royal Asiatic Society". Het gedeelte dat met den 15den Zang overeenstemt, loopt van bl. 38 (in 't mij door v. d. Tuuk toegezonden overdrukje) tot bl. 40, regel 12. Het verdient bijzondere opmerking dat in 't Maleische werk Arjuna gezegd wordt Rudra te bezoeken, terwijl in str. 213 van 't Kawi-gedicht de zaak omgekeerd wordt voorgesteld. 't Opmerkelijkste daarbij is, dat de toedracht der zaak in de Maleische bewerking overeenkomt met de Indische bron. Desniettemin is 't Maleische werk gevloeid uit een betrekkelijk jonge Javaansche omwerking van 't Kawi-gedicht. Dit blijkt uit de omstandigheid dat ook in 't Maleische geschrift de interpolatie van HS. 215—230 is opgenomen. Over 't karakter van de inlassching, verwijze ik naar mijne Aanteekeningen. Hoe dan de afwijkingen van 't Maleische verhaal te verklaren, waar die onmogelijk aan misverstand te wijten zijn? Vermoedelijk zóó, dat de omwerkers tevens geput hebben uit andere Oudjavaansche bronnen, hetzij de Kawi-vertaling van 't Mahâbhârata of andere. Vgl. hetgeen v. d. Tuuk zegt op bl. 2 van zijn opstel.

't Handschrift van 't Bharata-yuddha door v. d. Tuuk gebruikt wijkt meermalen af van 't mijne, zooals ik uit de namen zie. Bijv. op bl. 26 wordt gezegd dat het HS. Rañcakumâra heeft; het HS. van Raffles heeft Pañcawâla (eig. pañcabâla) „de 5 Infanten", zonder eenigen twijfel te recht. De patĕmabyoewa (bl. 39 en noot) komt zoowel in 't gedicht van Sĕḍah als in 't Mahâbh. voor als padmawyûha en is dus de ware lezing. De talisman van Yudhishṭhira heet Kali-

mahaushadha, zooals v. d. Tuuk (bl. 26 te recht gist; 't woord staat in str. 578 van mijn HS.

Bij de transcriptie heb ik 't door de commissie aangenomen stelsel gevolgd, behalve dat ik, ter vereenvoudiging, de *c*' door *c* uitdruk, en den palatalen sisklank met *ç*, den lingualen met *sh* weergeef.

ZANG XV.

str. 212—254.

Maat Praharshanî: — — — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — —

212.

nâhan çabda-nira Janârddane narâryya
sambyâdan marahup akâryya dewapûjâ |
kapwâmehakĕn udakâñjalî Bhaṭâra
sampun mangkana sira saprahâra yogî ||

213.

ngkân rakwâ kṛtawara sang narâryya Pârtha
sang hyang Rudra sira katon tĕkâçarîra |
mâstwâkĕn pĕjaha Jayadratheng raṇângga
ndan sang-hyang-Paçupati-çastra ling nirâstra ||

214.

sampun mangkana pangucap-nirân ta sûkshma
tushṭâmbĕk prawara Dhanañjayâtiharsha |
çîghrâjar ta sira ri sang narâryya Kṛshṇa
swasty astûjar-ira Janârddanânpaçabda ||

215. 230.

ling Kṛshṇârjjuna mangucap makâla-râtri
ndâ lunghâ diwasa tatas mijil hyang Arkka |
mangkat Phalguṇa madulur mwang âryya Kṛshṇa
Dhṛshṭadyumna saha Çatânika(n) tan-imba ||

231.

ndan sang Pâṇḍawa nguniweh parâryyayodha
mangkâ makrama kumĕmit ri Dharmmaputra |
nghing Kṛshṇârjjuna tĕka ring raṇânggamadhya
Dhṛshṭadyumna saha balângga Wṛshṇiwangça ||

232.

çîghran prâpta ri harĕp ing musuh sudhîra
ya nton sakurukula sĕk tĕlas matingkah |
cakrabyûha gĕlar-irânggaraksha Karṇṇa
lâwan sûcimuk(h)a makâtmaraksha Çalya ||

233.

padmabyûha tĕngah-ikâgra sang dwijendra
ngkâ tonggwan nṛpati Jayadrathân rinaksha |
wuntat-nyâng çakaṭagĕlar mahâçwahastî
sthâna çrî-kurupati sĕk prawîra yodha ||

234.

kweh-ning wîra-bala samantarâja çakti
lumrâwrângasut asamûha maprameya |
manggĕh yan tĕka daçayojanâ lĕbânya
mwang pañjang-nya pira kunang ta yojana-nya ||

235.

ndah yekân tiniru tĕkap sang âryya Pârtha
Dhṛshṭadyumna sira kinon rumehanâng ndan |
kweh-ning wîragaṇa Çatânikâdi çûra
lâwan pârthiwagaṇa yodha sök masangk(h)ya ||

236.

ndan sang Pârtha pinaka tĕnggĕk anggakâra
lwir kâlâgni harĕp i bhasmyan-ing triloka |
tâtan-dwan laku gumulung marampak âgya
mwang wadwâ tigang awarûthinîng prawîra ||

237.

tĕkwan çangk(h)a-nira humung si Dewadatta
lâwan çangk(h)a nṛpati Kṛshṇa Pâñcajanya |
lumrâ çabda-nika wĕkîng digantarâla
yângde trâsani hati-ning musuh paḍârĕs ||

238.

ndah mangsö mara sira Pârtha sâhasâmuk
çîrṇṇâng byûha makasulik sakosik awrĕg |
sakweh-nyang kari mati taupa-sâra sinyuh
sang Windâdi-nika lawan warânuwinda ||

239.

lîlâ citta-nira narâryya Pârtha çobha
yan lunghâ ripu paḍa tanpa-sâra yârĕs |
ngkâ tekân pinanah-irang lĕmah mijil wway
ramyân pangdyus-ira kudâtĕhĕr marâryyan ||

240.

ngkâ prâptâng Kurukula sök mangâladeça
nton Kṛshṇârjjuna mangadĕg sĕḍĕng salîlâ |
çighrâdan ta sira muwah mareng rathâgöng
sampun pûrṇṇa lĕkas-irângrĕgĕp warâstra ||

241.

tan-ḍwângsö Kurupati çûra tan-tahĕntwas
sarwwan sampun akawacâpaweh dwijendra |
ngkân wyarthâ çarawara sañjatâryya Pârtha
heman tanhana mangĕne ri Hastinendra ||

242.

ngkâ Kṛshṇângutus i narâryya Pâṇḍuputra
manglakshe ratha Kurunâtha len turangga |
lâwan sârathi nguniweh laras tĕkeng hrû
tan-dwân çîrṇṇa karaṇa sang prabhun lumumpat ||

243.

ndah lunghâ Kurupati dûra munggw i wuntat
sang Kṛshṇârjjuna maparĕk ri Sindhurâja |
ngkâ sang Satyaki tumutur mwang âryya Bhîma
kapwânut wuri nginutus Yudhishṭ(h)irâswî ||

244.

ndan sang Satyaki sira teki labdhakâryya
molih çatru gahan anâma Toyasandha |
mwang Kamboja-wara lawan sang Ambisakya
kîrṇṇâng wîra mati lumah ri wâhana-nya ||

245.

mangkâ mâti tĕkap i sang narâryya Bhîma
Citrâyuddha Jaya Susena Cârucitra |
rwekang Durjaya Jaya Citra Citrasena
Citrâkshâ sirang Upacitra Citradharmma ||

246.

mwang Çatruñjaya Çaramârgga Dîrgghanetra
len Çatruṁsaha Suwikarṇṇa Rodrakarmma |
lâwan Dussaha saha Durwimocanâk(h)ya
dyah Durmmâsana saha Durmmadâtiçûra ||

247.

nâ tang Korawa mati de sang âryya Bhîma
lâwan sârathi gajatunggangan makuṇḍah |
ndah mangkâ mati tĕkap âryya Wṛshṇiwangça
marmma-nyang musuh alilang larut wiçâta ||

248.

ngkâ Bhûrîçrawan umasö masinghanâda
tan-lyan Satyaki dinunung nirân tumandang |
tĕkwan garwwa-nira maçabda tan-panampar
dhik tah Satyaki mati ko wuwus-nirâcor ||

249.

bwat Bhûrîçrawa tija bhâgya kon kapanggih
ling sang Wṛshṇikula mayat laras-nirâgöng |
sang Bhûrîçrawa mamanah tĕlas linaksha
tan-dwa syuh ratha nira kârwa len turangga |

250.

ndah yekân paḍa tumĕḍun sakeng rathâbhrâ
kapwâkrak mamawa gadâ mapatrayuddha |
heman ḍaṇḍa-nira parĕng tikĕl katanggul
kapwâprĕp sira wĕkasan sarodra tañjrih ||

251.

ndan sor Satyaki katibâ tĕlas karĕnggut
de Bhûrîçrawa dinĕdĕl gigir-nirâgrah |
tambis grîwa-nira tibâna candrahâsa
nistejân inumanuman lumud nininda ||

252.

ngkâ Kṛshṇân wulat atĕhĕr makon ri Pârtha
manglakshe tangan-i lagâryya Wṛshṇi rota |
ngkâ Bhûrîçrawa pinanah tugĕl ri bâhu
de sang Pârtha karaṇa Satyaki-npatinggal ||

253.

ngkâ Bhûrîçrawa cumacad sang Arjjuneng prang
dushṭâpakrama parac(h)idra ling-nirojar |
mojar Phalguṇa kita Korawâ tinût-ku
ngûnî lîṇa-ning Abhimanyu tan-pracûra ||

254.

yekân çîghra Çinisutângadĕg sarosha
mâmbil sañjata-nira sang Mangekabhâma |
tan-wyarthân winalĕsakĕn ḍawuh ri tĕnggĕk
ngkâ Bhûrîçrawa karuṇân pĕjah dinîna ||

ONTLEDING.

212.

Nâhan, zóó, slaat doorgaans op iets wat vooraf gaat en beantwoordt geheel aan Skr. iti. Het wisselt, naar behoefte der versmaat, af met nahan. Een bijvorm is nâ, bijv. nâ ling-nirang Kurupati 31; 32; nâ hetu = Skr. iti hetos, daarom; waar de versmaat het vereischt, ook na; bijv. na wuwus-ira 35; na hetu 73. Soms vindt men pleonastisch 't inlandsche en Skr. woord verbonden; bijv. iti nâ wuwus R. „Zoo sprak R.„ 351; 358. Nihan, zóó, wijst op hetgeen volgt, bijv. 480; doch niet altoos; het is dikwijls een woord dat meer nadruk heeft dan nahan; nihan iki „hierom nu, dit is het waarom„ 38, wijst op iets wat voorafgaat. Nihan laat zich meermalen vertalen met „zie hier, Fransch voici!„; bijv. nihan çatrunta 428. Een kortere vorm van nihan (nian) schijnt nya in nya sahur naranâtha „dit was 't antwoord van den vorst,„ 573. — Kapwa bet. hetzelfde als paḍa; ten bewijze dat kapwa in niets anders van paḍa verschilt dan dat het laatste uit twee korte lettergrepen bestaat, en 't eerste uit eene lange en eene korte, strekke 505, waar we lezen:

nâ ling dwijângça paḍa-rodra sirâwirodha
kapwâtiçûra winuwus paḍa Rudramûrtti |

D. i. „zoo sprak de Brahmanentelg (Açvatthâman). Beide even grimmig (of: met gelijke grimmigheid) twistten zij (Açvatthâman en Çalya); beide even vermaard als zeer dapper, beide evenveel

gelijkende op den god des verderfs." In 372 vindt men als variant voor kapwa dan ook kârwa, in âpan kapwa (var. kârwa) wiçesha. Als middel om "alle" of een meervoud uit te drukken komt het even vaak voor als 't Jav. paḍa en sami; bijv. kapwâhömhöm 108; kapwângadĕg 117. — Añjalî is añjali + voorzetsel i.

213.

Ngkâu of, even gewoon, ngkâ, komt in 't gebruik overeen met Jav. mongka, Mal. maka. Klaarblijkelijk zijn de laatste de verlengde vormen van ngkâ. Ook mangkâ komt voor in den zin van ngkâ "en toen" bijv. 95; ook is mangkâ = mangkana, zoo; bijv. haywa mangkâ! = skr. maiwam! "niet aldus!" 280; 493; en in verbindingen als sampun mangkâ = sampun mangkana 104; 108. Ngkân met sluitenden neusklank vinde ik inzonderheid vóór eene l, r, m, p, doch een vaste regel is het niet, en de HSS. wijken in dit geval hier en daar van elkaar af. — Rakwâ = rakwa en rakwan schijnt eigenlijk "mèt, gelijk, evenzoo" te beteekenen; het is naar Jav. uitspraak vervormd tot rĕko, in bet. = mangko en mangke; een andere vervorming, zoo niet een oude bijvorm, is 't Jav. dichterl. rĕkya, rĕke, terwijl Mal. arkiyan te vergelijken is met rakwan. Meermalen valt rakwa in den zin van "gelijkelijk" met paḍa samen; vgl. Kawi-Stud. bl. 77. — Açarîra = maçarîra beantwoordt aan Skr. çarîrin en is te vertalen met "in levenden lijve, in zichtbare gestalte." Çarîra wordt in 't Kawi volkomen synoniem gebruikt met rûpa "voorkomen, uiterlijke gedaante"; zoodat angçarîra bet. "een voorkomen aannemen, een gelaat toonen"; bijv. angçarîra (v. l. açarîra) sumaput "een somber gelaat krijgen" 505. — Mâstwâkĕn, wegens de maat voor mâstwakĕn, beamen, sanctioneeren, zijn fiat schenken, bevestigen"; mâstwakĕn (Hs. verkeerdelijk mastwakĕn) 96; passief inastwakĕn 4; 172. — Pĕjaha is de conjunctief die gewoonlijk staat na woorden, die een wensch, bevel en dgl. uitdrukken. — Ndan, ndân, en zonder sluitenden neusklank nda, ndâ, ook wel ndah, is "en, doch," soms in onze taal nauwelijks vertaalbaar. Het is zeker wel 't Mal. dan, wordt echter, zoover ik weet slechts als zinverbindend woord gebruikt. Ndâ-ndâ is z. v. a. kijk! daar! ndândâ murub 460; z. v. a. hoor, hoor! 546. — Çastra; 't Hs. spelt sâstra. — Ling nirâstra "het wapen werd ge-

noemd, heette" eig. "'t genoemd zijn van 't wapen"; zoo ook Konteya ling nira "Kaunteya heette hij" 89. Ling is "rede" zoowel 't gesprokene als 't gedachte, dus geheel 't Grieksche λόγος en ons rede; het is daarom dikwijls te vertalen met gedachte, meening, sententia; bijv. 303; 306; salingmu "naar uw zin" 472. Het is ook de sententie, 't gevoelen dat men bij eene beraadslaging uitbrengt; bijv. 110; 179. Angling "als zijn gevoelen te kennen geven, Lat. censeo; a. sang Bhîma 139.

214.

Nirân hier onnoodig met lange â, dewijl de lettergreep ran toch lang is wegens de volgende t. Daarentegen wordt nirân door de maat geeischt, bijv. in sukû nirân inabhiwâda 124: ook in 171 e. e. De genasaleerde vormen niran, nirân (en iran, irân) staan inzonderheid vóór klinkers, l, p, s, m, t. De andere met neusklank gesloten vormen nirang en zoo noodig, nîrâng, staat dikwijls vóór k, ç, w, maar ook wel eens voor andere letters, bijv. pitutur-nirang (of nirâng) Çakuni 492; gati-nirang Çalya 507; e. e. — Anpaçabda bet. hetzelfde als maçabda, açabda, spreken. Of de verklaring van dien vorm beproefd in Kawist. 53, juist is, moge betwijfeld worden, 't feit dat het voorvoegsel ma vervangen wordt door anpa, en na een klinker ook npa, zonder dat de beteekenis in 't minste of geringste verandert, is onbetwistbaar; evenzoo mag mang vervangen worden door anpang en, naar gelang van omstandigheden, npang. Hier enkele voorbeelden: anpaçabda 83; 123; 214; anpojar = mojar = ojar (d. i. a + ujar) in samangka npojar Bâyusuta 437; ngkânpojar Karnna 411; e. e. Voorbeelden van anpang, npang = mang: in nâ ling nirang Kurupati-npangucap ri Krshna 31; vgl. ika ling nira mangucap i sang Suyodhana 179; voorts ndin ngwang tan guywa dentânpangucap amuburâ çatru "hoe zoude ik er niet over glimlachen dat gij zegt den vijand te zullen verdelgen?" 414; anpangastuti = mangastuti in satatânpangastuti sirâjayajaya "aanhoudend riep hij lovende zege! zege!" 382. Van santwa komt zoowel manantwa, toeroepende, toesprekende, aansprekende" als het in zin gelijke anpanantwa; bijv. yekânpanantwa Kurunâtha 30; niet onderscheiden in beteekenis is anantwa = manantwa, bijv. hümung

anantwa „hij riep luide toe" 302. Meer voorbeelden te geven zal wel overbodig wezen, te meer daar ze passim voorkomen.

215—230.

Tusschen diwasa en tatas is een onecht stuk in een soort van Kawi Miring ingeschoven: zie de aanteekeningen. — Makâla râtri schijnt letterlijk te beteekenen: (het) „heeft tot tijd den nacht", dat is met andere woorden: de nacht is de tijd (er van). Wij zeggen „iets heeft plaats", in 't Kawi echter „iets heeft tijd"; akâla = makâla is „op 't gegeven oogenblik is er, er heeft plaats"; bijv. tĕkwan akâla rĕrĕb-rĕrĕb adulur angin saha gandha sumar „mèt viel op dat oogenblik een zacht regentje vergezeld van wind" 62. — Lunghâ, lunghâng bet. „verder gevorderd, later geworden"; l. diwasa z. v. a. „werd later op den dag", of „bij verder gevorderde ure", hetgeen op hetzelfde neerkomt mits men „dag" opvatte in den zin van tijd die begint met 12 uur 's nachts. Andere voorbeelden, o. a. ndâ lunghâ wĕngi „dan de nacht verstreek, het werd laat in den nacht" 55; zoo ook lunghâng râtri madan sirâ-rahup açoca para-ratu „de nacht verstreken zijnde, maakten de vorsten zich gereed enz." 401. Het woord zal wel niets anders zijn dan Jav. lungå, weggaan, Kawi lunghâ weggaan, vertrekken, (ook afgaan, van een pijl); vgl. ons ga vort! en 't Hoogd. fortgehn met ons „voortgaan"; alle beteekenissen van lunghâ vindt men ook vereenigd in 't Skr. prayâti; dus lunghâ diwasa is in 't Skr. prayâti diwase; en lunghâng wĕngi 't Skr. = prayâtâyâṁ râtrau; even zoo Kawi: yan lunghâ ripu „als de vijanden weg waren", 239 = Skr. prayâteshu ripushu; voorts l. hrû „de pijl ging af (vloog weg)" 336. Tan-lunghâ bet. „zonder dralen", Skr. naciram, 72; kalunghâ-lunghâ „van lieverlede, allengskens, ten langen leste", k. wṛtta katĕka „ten lange leste kwam de tijding over", 507. — Madulur (= adulur) mwang is eene andere constructie dan madulur (=adulur) tĕkap; 't eerste zou men des noods kunnen vertalen „medegaande met" en 't laatste „vergezeld van", doch beide constructies drukken hetzelfde uit. Eene derde constructie is madulur (adulur) - Kṛshṇa, eig. „K. tot gezel hebbende", d. i. „met K., vergezeld van Kṛshṇa." In de eerste constructie zou ik madulur een bijwoord noemen; in de laatste vormt dulur-Kṛshṇa eene samenkoppeling, zooals bijv. in makĕmul-

putih, waar ma (of a) bij 't samengekoppelde kĕmul-putih "witte sluier" behoort, en niet alleen bij kĕmul. Wat madulur tĕkap ing Kṛshṇa betreft, dat beantwoordt aan een Skr. Kṛshṇena sahita; doch adulur angin aan een possessieve samenstelling wâtasahâya. Geheel en al bijwoord in den zin van "tegelijk met, tevens" is adulur bijv. 99; 328. — Tan-imba "onvergelijkelijk, zijns gelijke niet hebbende", is de vertaling van 't Skr. aprameya, zoo gewoon in den stijl der heldendichten. — Çatânikan; 't HS. heeft °ka tegen de maat; aan de sluitende klinkers a, i, u wordt een neusklank, gewoonlijk n, soms ng toegevoegd overal waar de maat zulks vereischt of de welluidendheid bevorderd wordt, bijv. Kṛshṇan umara 18; Kṛshṇan sĕḍĕng enz. 36. Dikwijls wordt in stede van an geschreven ân, zelfs onnoodigerwijze, bijv. Kṛshṇân lâghawa tumĕḍun "K. steeg met behendigheid (of: gezwind) af", 158; zie ook 252; 20; 68. Voorbeelden van an, ân, vooral bij eigennamen, komen schier op elke bladzijde voor; prabhun in stede van prabhu, Heer, Vorst, bijv. sang prabhun lumumpat 242; sang prabhun inabhisheka 507. Een voorbeeld van in voor i levert o. a. Satyakin duk pramatta 273. Met opzet heb ik Skr. woorden gekozen om des te beter te doen uitkomen dat de toevoeging van den neusklank hoegenaamd niets verandert aan de beteekenis, en dat men in 't Kawi van zoo'n nasaal nog veel ruimer gebruik maakt dan in 't Grieksch en in 't Oudindisch der Weda's; naar verkiezing mag men in 't Grieksch, vooral der dichters, ἐστιν of ἐστι, e. dgl. bezigen, maar niet τον voor το, of ταν voor τα, enz. De verbastering van Skr. Çatânîka tot Çatânika is toe te schrijven aan den klemtoon die in 't Skr. woord op de derde van achteren valt.

231.

Makrama of akrama bet. zoowel "in volgorde", als "met, volgens orde"; hier is het bijwoordelijk: "naar behooren, behoorlijk"; in 't Skr. zegt men daarvoor kramena, kramât. Kĕmit is niet juist "nachtwacht", zooals gemeenlijk in 't Jav., maar wacht in 't algemeen; kumĕmit ri (= i) "uit zich zelf een wacht vormende voor", d. i. passen op, bewaken; pakĕmit, bewaking, 309; mangĕmit, hoeden, 555; het is de vertaling van Skr. rakshâ. — Nghing, bet. gewoonlijk "slechts"; hier evenwel "maar"; vgl. Hoogd. nur, Eng. but.

232.

Çîghran = çîghra; vóór de p zijn de nasale uitgangen zeer in zwang; om de maat was de toevoeging hier overbodig. Naast çîghran vindt men even vaak çîghrân, bijv. çighrân tĕka (ander HS. çîghran) 82; çîghran (v. l. çîghrân) sumûngakĕn 28; çîghrân wijil nira 84; çîghraṇ ḍatĕng, 27, in welk geval de dentale n overgegaan is in de linguale wegens de volgende linguale letter. Sĕk wisselt af met sök, niet alleen in gevallen waar men aan willekeur van afschrijvers zou mogen denken, maar ook op plaatsen waar de maat uitwijst welken vorm de dichter gebruikt heeft. Het beteekent „dicht, dik", bijv. pĕtĕng sök „dichte, dikke duisternis" 557; dicht op één, sĕk pĕnuh 95; in grooten getale, 111; ook subst. sĕk sañjata „groote menigte van wapens", 514. Ook in samenstellingen als sök-ṭika (v. l. sĕk-) „dicht met stekels bezet", ketakî s. 49. Het Jav. sok in den zin van „dikwerf, dikwijls" is natuurlijk 't zelfde woord, doch in den zin van „soms" of „sommige" heeft het Kawi saka, bijv. aneka tĕkap ing wibhâga (d. i. legerdivisies), hana yan sasenâdulur, hanan saka sapangti, len saprtanâ, sagulmenasö, enz. 128; doch saka salakshakoṭi „misschien wel een l. k." 407. Verwant met saka is sak in sing sak apagut „die soms (d. i. zoovele als, al wie) den schok beantwoordden" 418; kadang-nya sing sak aparĕk, z. v. a., „zijne verwanten voor zooverre ze tegenwoordig waren" 268. — Makâtmaraksha Çalya „Ç. tot eigen hoeder hebbende"; de passieve constr. ware pinakaraksha Ç. Het woord âtma „eigen", is overtollig; anggaraksha in den vorigen regel zal wel een synoniem zijn van âtmaraksha, want de woorden voor lijf (vgl. Jav. piyambak, enz.) worden voor „zijn eigen", zelfs voor „hij, zij" gebezigd; niet aldus in 't klassiek Skr. Anggaraksha K. letterlijk: haar (der slagorde) eigen hoeder, Karṇa", d. i. „die gedekt werd door K."; vgl. in de volgende strophe agra sang dwijendra „aanvoerder, de Brahmaan", d. i. waarover de Br. 't bevel voerde.

233.

Unggwaṇ nṛpati J., eig. „plaats van vorst J.", anders „(daar) bevond zich vorst J."; het Skr. woord voor unggwaṇ

is sthâna, dat we twee regels verder aantreffen. Daar unggwan een bijvorm is van wat in 't Jav. ĕnggon, anggon luidt, zoo blijkt dat in 't taalgevoel der Javanen unggwan, ĕnggon een substantief is; ook is het duidelijk dat het woord een afgeleid substantief is, en niet een stamvorm. — Jayadrathân (beter °than) wegens de maat voor Jayadratha. — Nyâng of nyang, wegens de maat voor nya; de nasale vorm luidt even dikwijls nyân, nyan; zeldzamer treft men nyâ aan, bijv. atus-nyâ yodha 150; tusschen nyâ en nyan, of algemeener uitgedrukt: tusschen den langen klinker en den korten door nasaal gevolgden klinker, maakt de Javaan geen onderscheid: Skr. cûḍa klinkt bij hem als cuṇḍa; ketakî als kintaki; mâtra als mantra (later mântara, montrå). Te vergelijken met montra, mongså, e. dgl., die bepaaldelijk zich uit mantra (Skr. mâtra), mangsa (Skr. mâsa) ontwikkeld hebben zoo goed als wongså uit wangça, e. dgl., is nyân, nyâng, rekking van nyan, nyang. Er is geen bewijs dat de dichter die gerekte vormen gebruikt heeft, want nergens volgt bij hem een woord met een klinker beginnende. Doch er bestaat geen redelijke twijfel of die gerekte uitspraak bestond reeds, zooals we uit de analogie met irân, nirân, vóór klinkers, moeten opmaken. — Çakaṭa-gĕlar is eene hybridische samenstelling volgens de wetten van 't Skr. taaleigen, niettegenstaande een der bestanddeelen der samenstelling een inlandsch woord is.

234.

Samantarâja, verbasterd uit Skr. sâmantarâja, vassal, leenvorst. — Lumrâ, ook wel lumrah en lumrâng bet. zich verspreiden, bijv. van 't licht, 't geluid, de duisternis, enz. Het Jav. wis lumrah, algemeen gebruikelijk, bet. dus eigenlijk, wat zich verbreid heeft, algemeen geworden is; vandaar 't bijgevoegde wis. Ziehier eenige voorbeelden: lumrâ çabda, „'t geluid verspreidt zich" 237; çarawara lumrâ ring tawang 155; sûryya lumreng ayun 323; l. prabhâ-nya 416; lumrâng limut 44; lumrah (v. l. lumrâng) râtri 53; enz. Het verklaart zich van zelf dat dikwerf als nadere bepaling 't woord wrâ „naar alle kanten" bij lumrâ staat; zoo hier, en in 95, e. e. — Wrâ heeft naast zich urâ, 't welk men voor den ouderen vorm houden moet, waaruit zich wrâ = Jav. bra ontwikkeld heeft. — Angasut schijnt hier te bet. „dooreenschuiven, krielen"; vgl. Jav. kasut; in 577 wordt gezegd larwa-

larwan a. kutug ing apuy „de witte mieren scharrelen zoo lang tot dat ze in 't vuur terecht komen." — Asamûha of masamûha, in menigte, te gader. — Maprameya is hier „ontelbaar"; ma en a zijn in het taalgevoel zóó volkomen één in beteekenis, dat men zelfs het Skr. a, in weêrwil van de geheel verschillende beteekenis, dacht te mogen vervangen door ma. Op gelijke wijze is Skr. aneka vervormd tot maneka. — Manggĕh bet. „vast, dat", eene bijwoord. uitdr. die zich vertalen laat met „vast wel, men kan er op aan dat"; zoo ook tuhu yan; vgl. 't Grieksche δηλονοτι; en singgih yan „zekerlijk, bepaaldelijk." — Tĕka, als voorzetsel „tot", d. i. wel zooveel als. — Yojanâ = yojanan, wegens de maat gebezigde Kawische bijvorm van Skr. yojana. — Lĕbanya; de lezing is onzeker; een Jav. afschrift heeft bĕlah-nya; er moet een woord staan dat „diepte, breedte" uitdrukt, zooveel is duidelijk, doch welk woord? Vermoedelijk lĕban-nya. — Pira is niet alleen een vragend maar ook een onbepaald telwoord; het bet. zoowel „hoeveel, Lat. quot", als „eenige, ettelijke, Lat. aliquot"; vgl. Kawi-Stud. 126. — Kunang of kunĕng bet. „voorts, verder" en „nog meer"; pira kunang ta „ettelijke meer nog"; ook zegt men in denzelfden zin pira ta kunang, bijv. p. t. k. suwe „nog eenigen tijd langer" 302; 272; ook wel zonder ta, bijv. pirang dina kunĕng lawas Kurukulâlawan Pâṇḍawa „nog eenige (d. i. weinige) dagen lang kampten de Kaurawa's en Pâṇḍawa's" 129.

235.

Tiniru „wordt nagedaan", bijv. 148; en ook „wordt evenzoo gedaan", gelijk hier. — Rumehanâng of rumehanang, is de nasale bijvorm van rumehana, conjunctief van rumeh-i, 't bestuur voeren over, regelen, ordenen." Na kon en verwante woorden waarin 't begrip van gelasten, bevelen, vermanen, verzoeken, enz. ligt, volgt de conjunctief waar wij in onze taal den infinitief met te bezigen. — Ndan, staat hier aan 't einde van 't vers, ik heb het nergens elders zóó gevonden. — Masangk(h)ya is òf vervorming van Skr. asangkhya, talloos, (vgl. 234, bij maprameya), òf verkeerde spelling voor masangkhyâ „in getale, tellend."

236.

Pinaka tĕnggĕk „strekt als, fungeert als hals, is de

hals"; vgl. Kawi-Stud. 110, vgg. — Anggakâra bet. sterk, forsch, manhaftig; meermalen kenschetst het den forschen en onwrikbaren Bhîma; bijv. Bhîma çûrânggakâra 97; sang Bâyusutânggakâra juga 181. Van Karṇa wordt het gezegd in 419; van Ghaṭotkaca 307; enz. — Tâtan-dwan, eig. zonder tusschenpoos, d. i. onmiddellijk daarop. Men zegt ook tâtan-dwa, bijv. 174; 274. Denzelfden zin heeft het telkens voorkomende tan-dwan of tan-dwân, in 78; 242; 273, enz. en tan-dwa 186; 324; 578. De gewone bijvorm zonder nasaal is tan-dwa 26; 129; 138; 249; 291; e. e. Dwan bet. een tusschenpoos; dwandwan, een poosje; dwandwan ngûnî, een korte poos geleden, onlangs; 562. Tan-dwa, tandwan in 't Skr. vertaald is anantaram, terwijl tâtandwa, tâtandwan beantwoordt aan 't iets sterkere samanantaram. Als een verbastering van dit laatste Skr. woord beschouw ik 't Kawi samantara, bijv. 17; 22; het beteekent althans hetzelfde. — Wadwâ = wadwan, nasale bijvorm van wadwa, Skr. badwa, troep. — Awarûthinî is een vervorming van Skr. warûthinî, legerkorps. Men ziet dat de neiging eene a als nietsbeteekenend voorvoegsel te gebruiken, reeds oud is; analoog aan awar. is Awangga, voor en naast Wangga; bijv. Awangganâtha Heer van Angga-land" 303; Awanggapati 287; Awanggâdhipa 281. Hoe die voorgevoegde a in 't Jav. heeft voortgewoekerd, is bekend.

237.

Tĕkwan is hier bijwoord; dus "met, tevens.". Dikwijls komt het ook als voegwoord voor, in den zin van "met, en, en ook", en in dien van "vermits" en van "door middel van, door, wegens." In verbindingen als atakut tĕkwan wîra Ghaṭotkaca, 132, moet men het in onze taal weêrgeven met "ze hadden schrik voor held Gh.", maar op zich zelve geeft tĕkwan toch ook hier de reden, de aanleiding, te kennen. — Si vóór namen van zaken en dieren stempelt deze, als het ware, tot personen; het geeft dan te kennen dat men voor die zaken en dieren zulk een gevoel van tederheid koestert als de mensch anders slechts voor zijns gelijken heeft; een dergelijk gevoel vindt men bij zeelieden voor hun schip, bij lieden van allerlei slag voor hun huisdieren, enz. In onze taal uit zich de tederheid voor zaken en dieren door een ander middel, namelijk door het toepassen van verkleinwoordjes. Vgl. over si ook

v. d. Tuuk, Tobasche Spr. bl. 256, en Roorda Jav. Wdb., onder si; alwaar het deminutieve karakter van si terecht, maar onvolledig, vermeld staat. Het kleine is veel vaker iets liefs, dan iets gerings; een kleinood is geen ding waaraan de mensch in den regel weinig hecht, noch in 't Westen, noch in 't Oosten. — Çangkha is een Tritonhoorn, en niet een gong, noch een bĕṇḍe, zooals de Javanen zich verbeelden. — Wĕki beantwoordt in bet. aan 't Skr. âkula, wyâkula "opgehoopt vol" en "alles door een, verward"; pĕnuh wĕki 114 is z. v. a. stampvol, propvol; wĕkîng digantarâla zou men hier kunnen vertalen "dicht op één weêrgalmende in alle windstreken." In 't Jav. is de bet. "verward, verlegen" nog overgebleven in kawĕken. Ten bewijze dat wĕki met pĕnuh zinverwant is, kan ook deze plaats strekken: paḍânglĕpasakĕn warâstra pĕnuh ing langit 584.

238.

Mangsö (= angsö) mara "rukte voort." Mara, of maran, is in alle opzichten een synoniem van Jav. lajĕng, bañjur; van daar dat het zoo dikwerf gebezigd wordt in een nazin in de bet. van dan, εἶτα; over 't gebruik van mara, maran als "dan", heb ik reeds gesproken in Kawi-Stud. 65 en 66, doch de begripsovergangen zijn daar ter plaatse niet juist verklaard. — Çîrṇṇâng, was als bijvorm van çîrṇṇa hier geheel onnoodig, omdat de lettergreep toch lang is door stelling; een afschrift uit Java heeft dan ook den vorm zonder neusklank. — Makasulik versta ik niet; zoo sulik = Jav. sulĕk is, kan makasulik bet. "het beklemd, benard hebbende". — Sakosik, voor saka en osik, hetgeen eigenlijk sakâusik moest opleveren, doch de âu was reeds lang vóór den tijd van ons gedicht in o overgegaan, blijkens de oudste oorkonden; saka "sommige" of "voor een deel"; osik, in verwarring, beroering; zoo ook 418; 445; vgl. Kawi Stud. 90. — Awrĕg; de Hs. schrijven gewoonlijk âwṛg, om uit te drukken dat de a prosodisch lang is; het is evenwel verkeerd rĕ voor een klinker te houden, al wordt zij geschreven als de Skr. klinker ṛ; voor 't Kawi is ṛ eene valsche schrijfwijze voor rĕ, d. i. medeklinker r + klinker ĕ; vóór de twee medeklinkers wr is elke van nature korte klinker prosodisch lang. Awrĕg bet. "slaat op de vlucht"; wrĕg zelf laat zich herleiden tot u + rĕg, waaruit 't Jav. orĕg (d. i. a + urĕg); met

wrĕg te vergel. Jav. bĕrĕg; vgl. urâ, wrâ met Jav. bra. Een andere afleiding van rĕg is grĕg, gĕrĕg, van waar ginrĕg opgejaagd, opgedreven; 418, 424; 445; tinût ginrĕg „achterna gejaagd" 479; vgl. Jav. gĕrĕg. Eene derde afleiding is Jav. sĕrĕg. Naast grĕg vindt men grĕk, en zelfs grak, en zoo beantwoordt ook kasrĕk (v. l. kasrak en kasrĕg) „achternagezeten" 422 en 560 aan Jav. kasĕrĕg. — Sang Windâdi-nika „Winda 't hoofd van hen", naar ons taaleigen: „met Winda aan hun hoofd".

239.

Lîlâ, „tooverspel, wondermacht"; eig. is lîlâ in 't algemeen spel, maar het wordt ook in den bijzonderen zin van mâyâ gebruikt, omdat volgens de Indiërs de wereld der verschijnselen, de mâyâ door den Schepper als bij spel, zonder moeite, in 't leven is geroepen. — Çobha, of beter çobhâ, is eig. blijk, vertooning, doch in 't Kawi wordt het hier als zoogenaamd werkwoord gebezigd in den zin van „blijkt." Uit çobhâ, blijk, proef, is ontstaan Jav. coba proefje, proef; ñoba proberen. — Tekân, d. i. ta + ikân, onnoodigerwijze voor tekan, nasalen bijvorm van teka, alstoen. — Wway is een andere spelling voor wwai; verkeerd is wwe 443 en 452; in 't Jav. natuurlijk we; in 't Maleisch is 't oude ai bewaard, bijv. in gawai, lain, air, enz. — Ramyân, HS. râmyân, met onnoodige rekking voor râmyan, nasalen bijvorm van râmya, beter ramya, Skr. ramya. De lange *â* vóór eene *m* met volgenden medeklinker schijnt niets anders dan een middel om eenen helderen *a*-klank uit te drukken, want de korte *a* dient meermalen als *ĕ*, bijv. men vindt kambang voor kĕmbang; zulk eene korte *a* nu = *ĕ* wisselt in de HSS. niet af met *â*. Ramya of ramyan of ramyang bet. als adjectief „genoegelijk, aangenaam, blijde," enz.; bijv. râmya munggwing swaweçma is z. v. o. „blijde dat hij thuis was" 108; râmyang wîra sa-Pâṇḍawânayub „vroolijk vierden de helden der Pâṇḍawa's feest" 172; râmyan pangdyus-ira kudâ is eig. „naar hartelust (of: genoegelijk) was het zich verfrisschen van de paarden," d. i. „waren blijde zich te verfrisschen, naar hartelust verfrischten zij zich," want hoewel pangdyus eigenlijk een substantief is, gaat het met een volgenden genitief verbonden, geheel over in den zin van een werkwoord; van daar dat men bijv. zegt: wör-nyâlon kadi

mandamâruta „zij zweefden gelijk een zachte wind," en niet kadi ning mandamâruta; vgl. Kawi-stud. 88. Het voorname ira wordt hier van paarden ook gezegd, omdat ze van Kṛshṇa zijn. — Kudâ = kudan, bijvorm van kuda, of te scheiden in kuda en atĕhĕr, 't welk ook voorkomt 123; 252; 301; 305. Tusschen atĕhĕr en tĕhĕr is er geen verschil van beteekenis. — Marâryyan = arâryyan „uitrusten, halthouden"; Jav. leren.

240.

Prâptâng (prâptang), wegens de maat voor prâpta. In 281 komt prâptâ mungsuh voor; het kon even goed prâptan m. wezen, en dat zal waarschijnlijk wel 't oorspronkelijke zijn, want juist voor eene *m* is de toegevoegde neusklank zeer gewoon. — Mangâladeça van kâladeça „de (juiste) tijd en de plaats"; het schijnt te bet. „dien stond en die plaats de rechte, de geschikste achten", doch ik heb het elders nog niet ontmoet. — Nton is de gewone vorm van 't Jav. ton, en bet. „ziende", of nauwkeuriger het Grieksche ἰδών: in 't Jav. is nton bewaard in pinton, d. i. pi+nton. — Sĕḍĕng salîlâ „op 't oogenblik na het tooverspel", d. i. juist na afloop van 't tooverspel. Sampun pûrṇṇa „geheel volledig, gansch klaar." — Lĕkas „handeling, verrichting, beweging, poging"; het is volkomen synoniem dus met den en don, uit de Javaansche dichtertaal bekend, ook daar waar deze laatste zoogenaamde hulpwoorden zijn. Lĕkasan bet. „dat wat in 't werk gesteld wordt, middelen", bijv. wruh i salĕkasan ing bañcana 284. — Angrĕgĕp (en slecht gespeld:ângṛgĕp) is „vasthoudende met de hand, in de hand vattende", en „sterkende, steunende, troostende", bijv. a. alara 34; rinĕgĕp „ter hand genomen, gepakt", bijv. astra 476; ook „aangepakt, ter hand genomen", d. i. „aangevangen" 401; rĕgĕpĕn „worde ter hand genomen"; r. astrangkwa 335; rumĕgĕp, „zelf ter hand nemen"; r. hrû-nira 453; r. çara 458; ook r. ri cakra 258.

241.

Tantahĕn-twas, ongeduldig in zijn hart; het is eene samengestelde uitdrukking, naar 't model der possessieve samenstellingen van 't Skr., uit tantahĕn en twas; tantahĕn samengesteld uit tan en tahĕn, 't uithouden, geduld; ata-

hĕn = matahĕn is "vastberaden" 559; geduldig, duldende 585; tantahĕn-twas vertolkt het in de heldendichten zoo vaak voorkomende Skr. amarshaṇa. Een geheel ander woord schijnt tahĕn "boom, hout", bijv. pâng nikang tahĕn 11; 512. — Sarwwan, nasale bijvorm van sarwwa, wegens de maat. — Akawacâ = makawaca "gepantserd, met pantser"; sampun a. "met pantser uitgerust geworden"; de gerekte slotletter staat wederom gelijk met den nasalen bijvorm an. — Paweh "wat gegeven werd"; p. ḍwijendra is hier, naar ons taaleigen: hetwelk de groote Brahmaan hem overgaf, aangaf; vgl. Aanteek., — Wyarthâ, ter wille der versmaat, voor wyartha, zonder uitwerking, 't doel missend. — Mangĕne ri Hastinendra "den vorst van H. rakende, treffende", met pleonastisch ri, daar mangĕne reeds *i* = ri bevat, en een transitieve vorm is uit kĕna, getroffen, geraakt; hetzelfde als mangĕne is angĕne 469. Het passief van angĕne, mangĕne is kakĕnan; 577. Een nasale bijvorm van kĕna is kĕnang, geraakt, gewond, 266. — Tĕkeng is hier "met"; zoo ook tĕke in 406.

243.

Tumutur mwang "gezamenlijk met"; vgl. hetgeen opgemerkt is aangaande madulur mwang in 230. — Aswî "met aandrang, dringend, vleiend"; zoo ook ling nirâswî 90. Swî schijnt vooral eenen zachten aandrang uit te drukken, bijv. sinwî kinon z. v. a. "werd met zachten aandrang aangemaand" 85.

244.

Molih "in zijn macht krijgen", d. i. hier "aan zich onderwerpen, overwinnen". — Gahan; de zin van dit woord is mij onbekend; in 339 wordt het gezegd van een pijl of schicht: çara tejomaya gahan. Vermoedelijk bet. het dus "vurig." — Toyasandha, synoniem van Jalasandha. — Ambisakya is geen woord; het berust op misverstand der dichters; zie Aant. — Kîrṇṇâng (kîrṇṇang), nasale bijvorm van kîrṇṇa "verspreid liggende, als gezaaid liggende"; beter gespeld kîrṇṇang in 177: kîrṇṇang yodha.

245. 246.

Citrâyuddha, een fout des dichters; de naam luidt

Citrâyudha. Aangaande de overige eigennamen, waarin de dichter nog een paar flaters begaan heeft, zie Aant. — Citrâkshâ = Citrâkshan, Kawibijvorm van Citrâksha. — Çatrumsaha is eene conjectuur van mij, voor Çatrusyaha.

247.

Makuṇḍah „neêrtuimelen, in 't stof bijten"; bijv. kapati wimûrcchita ring lĕmah makuṇḍah 198. — Marmma-nyang of marmma-nyan = m.-nyan „daarom". Uit nyang is 't Jav. ning ontstaan wanneer het = Jav. ne is. — Alilang en alila bet. naar het schijnt: krachteloos, machteloos; hetzelfde als wat met een half Skr. samenstelling heet tanpa-sâra en tan-sâran; zoo bijv. wordt van een schicht gezegd: ndan wyarthan kadi tĕmpuh ing bañu tibeng wungkal tang astrâlila 326; men ziet dat alila zinverwant moet wezen met wyartha „zonder uitwerking;" vgl. tan-sâran pinapag (nl. de pijlen) ring astra pinarĕng ring hrû trayâtunggalan 324; zie ook 584. — Wiçâta is eene onregelmatige afleiding van Skr. wiçâtayati, uiteendrijven, verjagen, verdrijven.

248.

Bhûriçrawan, nasale bijvorm van Bhûriçrawa, Skr. °wâḥ; in 't HS. wordt steeds: Bhûrî° met lange i geschreven, ten onrechte, want de lettergreep is buitendien lang en heeft niet den klemtoon. - Tan-lyan of tan-len, geen ander dan, niets anders dan." — Dinuṇung nirâu „wordt door hem tot voorwerp genomen"; zoo ook Çwetan dinunung nira-npamanah (= nira mamanah) 133. — Tumandang, er op losgaan, aanvallen. De geheele zinsnede luidt naar ons taaleigen: „niets anders dan S. was 't punt waarop hij zijn aanval richtte." — Tĕkwangarwwa-nira „met zijne trotschheid," d. i. uit trotschheid. — Tan-panampar, bandeloos, zonder bedwang; in 't Skr. beantwoorden uddâma eig. den band ontsprongen, en wiçṛngkhala, eig. ketenloos, ontketend; nirangkuça; panampar van tampar bet. „iets waarmêe men bindt", dus = Skr. dâman. Zeer eigenaardig wordt tanpanampar van wilde en woedende olifanten gezegd; gajah-alas göng-galak tanpanampar 98. — Acor is mij van elders onbekend; in den samenhang zou even goed „schamper" als „zwetsend" passen.

249.

Bwat, eig. zwaar, heeft zeer dikwijls den zin van „grootelijks, zeer"; men zegt in dien zin ook abwat. Bwat, in het Jav. geworden tot bot, moet ontstaan zijn uit wwat, en dit uit uwat of u-at; tusschen twee klinkers dient in de Polynesische talen eene r, zoo goed als eene h, als middel om de klinkers uit één te houden of om hiaat te vermijden; dus u-at (uwat) had naast zich als bijvorm urat, hetwelk in 't Jav. overging in wrat; op gelijke wijze is wwas, Jav. wos ontstaan uit uwas, uhas of u-as; bijvorm van dit laatste is uras, en daaruit ontwikkelde zich bras; uit u-ang, uwang = urang komt eenerzijds Kawi wwang, Jav. wong en Kawi en Jav. uwang, alleen over in sowang (sa + uwang), anderzijds Mal. orang, en 't Jav. idang (voor irang) in edang (d. i. a + idang), naast ewang (a + iwang, quasi-Krama van uwang). — Tija moet blijkens den samenhang beteekenen „een tref"; t. bhâgya kon kapanggih z. v. a. het is gelukkig dat ik je aantref. Vermoedelijk is tija een bijvorm van tuju. — Kon, du, komt meermalen naast ko voor; de vocatief luidt kong! bijv. 429; 433; 477; 587. Reeds v. d. Tuuk heeft gezien dat in 't Bataksch, enz. de ng het teeken van den vocatief is; zie zijne Aant. op 't Leesboek, IV, 121, vg. Ik voeg hierbij dat in 't Kawi niet enkel verwantschapswoorden den vocatief op ng vormen; ook andere woorden doen het; bijv. van Skr. kuhaka, bedrieger, schelm, luidt de Kawische vocatief kuhakang! 429; het woord staat aan 't einde van 't vers, zoodat er van geene nasale versterking wegens de versmaat sprake kan wezen. Op zich zelf is anders ang de sterkere vorm van a, en dat men dien sterken vorm juist in den vocatief bezigde, zal wel berusten op hetzelfde beginsel, als dat in 't Skr. de vocatief in bepaalde gevallen den sterken vorm des stams vertoont; bijv. in vocat. agne! Wishno! zijn e en o de versterkte, en bepaaldelijk geguneerde, vormen van i en u; zoo ook mag men van eigennamen op a, bijv. Devadatta, bij 't roepen de slot-a verlengen tot eene gerekte â (= 3 korte a), dus Devadattâ! In 't Bactrisch en Oudperzisch is de versterking des eindklinkers in den vocatief iets zeer gewoons; alsook in 't Gotisch en Slawisch.

250.

Mapatrayuddha bet. eigenlijk „met het mes of 't bloote

lemmet vechten", van Skr. patra en yuddha, doch het heeft den zin aangenomen van handgemeen worden, schermen, een tweekamp aangaan, zooals hier; daar evenwel in 't Mahâbhârata bepaaldelijk van Bhûriçrawas en Sâtyaki gezegd wordt asiyuddhâya samâyâtâm, "ze naderden malkander om met het zwaard te vechten", VII, 142, 33, is er grond om te vermoeden dat in de Oudjavaansche bron waaruit de dichter putte, mapatrayuddha in den eigenlijken zin bedoeld was. Ook in Wiwâha, str. 88 bet. mapatrayuddha "in tweekamp gewikkeld zijn", volgens de Balineesche overzetting: adu-prang. — Katanggul, in botsing gekomen, d. i. door den weerstuit.

251.

Tĕlas kan bet. "na afloop", d. i. daarna; doch ook "nadat." Hoe hier te vertalen, hangt af van de juiste beteekenis van karĕnggut, die mij onbekend is; angrĕnggut in 439 is de actieve vorm er van; het eerste kan "opgetild" of "bij de haren gegrepen" beteekenen. — Tambis, nagenoeg, op 't punt van; soms pleonastisch met meh verbonden, bijv. 130: tambis meh sira mâtya; tenzij men hier het opvatte als genoeg! In den zin van "genoeg!" Skr. alam! komt tambis voor in 195: tambis mâti kagunturan laga; vgl. Jav. wis! — Nistejân = nisteja, machteloos. — Inuman-uman, "gescholden, met schimpredenen overladen wordende"; angumanuman "schimpende, scheldende", 434; a. ri "sch. op", 477. Ook mumanuman ing, 427. — Lumud, eig. méegaande, meegaánde, meêdoende; bijwoordelijk "mede"; en als voegwoord "alsmede, tevens, en". Ook 't grondwoord lud wordt zoodanig gebruikt; bijv. 464; 352. Linud is "meêgesleept" 149; maar "verbonden met", Skr. anwita, anuyukta, in linud ring çaragiri, z. v. a. "bedekt met hoopen van pijlen", 421. Zoowel lud als kalud gaan over in den zin van "gevolgd van" = "vergezeld van" 465, en, bijwoordelijk, "vervolgens", en "achtereenvolgens", in 352; 476. In één woord, er ligt in die woorden 't zelfde begrip als in 't Skr. voorzetsel anu, en in ons: "volgens, na", enz. — Nininda "gesmaald, gesmaad wordende", van Skr. nindâ.

252.

Wulat is niet alleen passief, maar ook aorist; het is hier = Gr. ἰδών, Skr. dṛshṭwâ; om uit te drukken ὁρῶν, Skr.

paçyan kan het niet gebruikt worden; dan is noodig mulat. Wat in de spraakkunsten van 't Javaansch enz. actieve vormen genoemd worden, zijn duratieve; ze zijn tevens actief, maar dat zijn ook wel vormen zonder den neusklank. Derhalve de neusklank duidt niet het actief als zoodanig aan, maar 't duratief. — Manglakshe zal wel uit den conjunctief manglakshâ (en niet °ksha) + i samengesmolten zijn, want makon, akon, en zinverwante woorden vereischen in 't Kawi gewoonlijk den conjunctief bij zich. — Laga is niet alleen „kamp, strijd”, maar ook „tegenpartij, tegenstander”; zoo ook in 261. Hiervan makalaga „tot wederpartij, tot tegenstander hebbende”; bijv. in 7: prang ira Pâṇḍawa makalaga Koraweçwara „de oorlog der Pâṇḍawa's tot hun tegenpartij hebbende den heer der Kaurawa's; evenzoo de conjunctief makalagâng 510 en 517. — Satyaki-npatinggal; het HS. leest hier npatanggal; voor de beteekenis zou ik niets weten te vergelijken dan 't Jav. tanggal, Krama Dusun van tunggul; zou men dus aan: „kreeg de bovenhand” kunnen denken? Ik vermoed echter dat te lezen is npatinggal „raakte los, raakte vrij.”

253.

Nirojar, uit nira en ojar; want de âu komt in 't gedicht niet voor, en reeds in de oudste ons bekende oorkonde, van 840 na Chr., is Skr. âu door o vervangen. — Korawâ, met lange â wegens de maat, of als vocatief. — Kita tinut-ku „gij wordt door mij nagevolgd”, d. i. ik volg 't door u gegeven voorbeeld. — Tan-pracûra; de beteekenis hiervan kan ik niet met zekerheid bepalen; pracûra zal wel zijn Skr. pracura „algemeen verbreid, Lat. frequens”; prâcurya „'t algemeen in zwang zijn”. Tan-pracûra is dus het tegendeel van Jav. wis lumrah, en wat tegen alle gewoonte is, wordt beschouwd als tegen alle recht en regel.

254.

Karuṇân, jammerlijk; of de uitgang ân hier eenvoudig dient om de lettergreep te verlengen en met den vóór de p geliefkoosden neusklank te voorzien, durf ik niet beslissen. Misschien bevat het 't Jav. ĕn, hetzij als in wudunĕn, „met bloedzweeren behebd”, of om overmaat aan te duiden. — Dinîna „beklaagd”. 't Grondwoord is Skr. dîna.

VERTALING.

212. Zoo waren de woorden van Kṛshṇa tot den edelen held. Beide maakten zich gereed om hun aangezicht te wasschen en hun devotie te verrichten en plengden een handvol water aan den Heere (Çiwa), waarna zij zich voor eene wijle in vroom gepeins verdiepten.

213. En tezelfder tijd ontving de edele held Arjuna een genadeblijk: de god Rudra zelf verscheen aldaar in levenden lijve. Hij sprak zijne goedkeuring uit, dat Jayadratha op 't slagveld zou sneven, en 't werptuig (door hem geschonken) heette 't goddelijke „Wapen van Paçupati”.

214. Na aldus gesproken te hebben, verdween hij. Blij te moede was de hoogaanzienlijke Arjuna en uitermate verheugd. Ras deelde hij het mede aan den edelen Kṛshṇa, en deze, 't woord nemende, sprak: „heil zij u!”

215. 230. Het was (nog) nacht toen Kṛshṇa en Arjuna hun onderhoud hadden, doch een poos later brak de dag aan en kwam de Zon op. Phalguna maakte zich op, in gezelschap van held Kṛshṇa, Dhṛshṭadyumna en den onvergelijkelijken Çatânîka.

231. En de Pâṇḍawa's mitsgaders de Edelen en krijgsknechten vormden toen behoorlijk eene wacht voor Yudhishṭhira. Maar Kṛshṇa en Arjuna kwamen midden op 't slagveld; (ook) Dhṛshṭadyumna met de legerbenden der Wṛshṇiërs.

232. Zoodra zij in 't front der manhaftige vijanden gekomen waren, zagen ze al de Kaurawa's reeds geschaard, in dichte drommen. Deze vormden de slagorde Cakrawyûha (radslagorde), met Karṇa tot hoeder, en de slagorde Sûcîmukha (naaldspits), welke Çalya tot legervoogd had.

233. Tusschen beide was de Padmawyûha (slagorde in den vorm van eene waterlelie), met den aanzienlijken Brahmaan (Droṇa) aan de spits. Daar nu was Jayadratha geplaatst in veilige hoede. Achteraan was de Wagenslagorde met veel paarden en olifanten, waar de Vorst der Kaurawa's zich bevond en eene talrijke menigte van helden en krijgsknechten.

234. Vele onder die heldenschare waren machtige vasallen. Zij verbreidden zich naar alle kanten, krielende in ontelbare menigte, vast wel tien uren in diepte, en nog ettelijke uren verder in lengte.

235. En daarop volgde de edele Arjuna 't voorbeeld (des

vijands); Dhṛshṭadyumna werd dan gelast zich in slagorde te scharen, en 't aantal van dappere helden met Çatânîka aan 't hoofd, en de vorsten en manschappen in grooten getale.

236. En Arjuna strekte tot krachtigen hals der slagorde, hij, gelijk aan 't verdelgend vuur vóór de vernieling der drie werelden. Onverwijld rukten zij als rollende baren in gesloten gelederen voorwaarts met de manschappen, drie legerkorpsen van dapperen.

237. Mèt klonk Arjuna's schelphoorn Devadatta en de schelphoorn van vorst Kṛshṇa, de Pâncajanya. Het geluid er van verbreidde zich overal in de ruimte, zoodat het schrik verwekte in de harten der vijanden, alle even vervaard.

238. Nu rukte de zoon van Pṛthâ voorwaarts, met heftigheid een verwoeden aanval beginnende. De vijandelijke slagorde het benard hebbende werd verbroken: gedeeltelijk sloegen ze verward op de vlucht, en alle die achterbleven sneuvelden reddeloos verpletterd, met Winda en den voortreffelijken Anuwinda aan het hoofd.

239. De edele held Arjuna gaf een blijk van de toovermacht van zijn geest; toen de vijanden alle even machteloos van schrik gevloden waren, toen schoot hij een pijl in den grond; uit den grond sprong water te voorschijn. Genoegelijk verfrischten zich daarin de paarden, die een poos er op uitrustten.

240. Toen kwamen daar de Kaurawa's in groote menigte, het een geschikten tijd en plaats achtende. Zoodra Kṛshṇa en Arjuna het merkten rezen zij op, juist na afloop van 't tooverspel. Fluks maakten zij zich gereed om weder hun grooten strijdwagen te bestijgen, waarna zij volledig hun uitmuntende wapenen ter hand namen.

241. Weldra rukte de dappere Kaurawa-vorst aan met ongeduld in 't hart, geheel gestoken in een pantser dat de Brahmaan (Droṇa) hem aangereikt had. De voortreffelijke pijlen die den edele zoon van Pṛthâ tot wapenen bezigde bleven zonder uitwerking; och, geen enkele er van trof den vorst van Hastina.

242. Nu beval Kṛshṇa den Pâṇḍu-telg, den edelen held, te mikken op den strijdwagen en de paarden van den heerscher van Kuru-land, en op den wagen-menner, alsook op boog en pijlen. Onmiddellijk werden deze vernield met gevolg dat de Koning vlood.

243. En terwijl de gebieder van Kuru-land verre weg was, in de achterhoede, naderden Kṛshṇa en Arjuna den koning van

Sindh (Jayadratha). Sâtyaki nu te zamen met prins Bhîma volgden achterna op dringend verzoek van Yudhishṭhira.

244. En Sâtyaki ondernam toen de (zware) taak; hij overwon eenen vurigen vijand met name Jalasandha, alsook horden van Kamboja's en den vorst Ambisakya. Overal gestrooid lagen er helden dood neergezegen op hun strijdkarossen.

245. Alstoen sneuvelden door de hand van den edelen held Bhîma Citrâyudha, Jaya, Sushena, Cârucitra, beide Durjaya en Jaya (?), Citra, Citrasena, Citrâksha ook, Upacitra, Citradharma.

246. Ook Çatruñjaya, Çaramârga, Dîrghanetra, en Çatrusaha, Suvikarṇa, Raudrakarman, en Dussaha met Durwimocana, prins Durmarshaṇa en de uitnemend dappere Durmada.

247. Dat waren de Kaurawa's die door de hand van prins Bhîma sneefden, met wagenmenners, olifanten en paarden tuimelende in 't stof. Evenzoo sneuvelden ze door de hand van den Wṛshṇischen prins, zoodat de vijand machteloos op de vlucht werd gejaagd.

248. Nu rukte Bhûriçrawas met luid krijgsgeschreeuw aan. Sâtyaki, en niemand anders, was 't doelwit van zijn aanval. Met trotschheid sprak hij zonder zich in te toomen: "Schande over u, Sâtyaki! ge zijt een kind des doods", zeide hij zwetsende.

249. "Het treft zeer gelukkig, Bhûriçrawas! dat ik u hier vind", zeide de Wṛshniër, terwijl hij zijn grooten boog greep. Bhûriçrawas schoot en werd daarna beschoten. Onmiddellijk werd hun beider wagen met de paarden verpletterd.

250. Daarop nu stegen beide gelijkelijk van hun prachtig karos af. Met knodsen in de hand werden ze, schreeuwende, handgemeen. Och, de stokken er van braken beide midden door van de botsing. Eindelijk worstelden zij met elkander, verwoed en onversaagd.

251. Sâtyaki dolf 't onderspit; na opgetild te zijn werd hij op den grond gesmeten; Bhûriçrawas trapte op zijn rug dien hij pijnlijk voelde. Het flikkerende zwaard was op 't punt van op zijnen nek neêr te dalen, terwijl hij machteloos gescholden en gesmaad werd.

252. Zoodra Kṛshṇa zulks zag, beval hij den zoon van Pṛthâ aan te leggen op de hand van den verwoeden vijand des edelen Wṛshṇiërs. Daar werd Bhûriçrawas de arm afgeschoten door Arjuna, zoodat Sâtyaki vrij raakte.

253. Nu schold Bhûriçrawas Arjuna op 't strijdveld uit: "Snoodaard! gemeene kerel die een ander verraderlijk aanvalt!"

zoo waren de woorden die hij sprak. Phalguna hernam: „ik volg (slechts) uw voorbeeld, o Kaurawa: vroeger is Abhimanyu (door u) gedood tegen alle recht en regel."

254. Hierop stond Çini's telg gezwind op en nam zijn wapen Mangekabhâma, waarmede hij op zijne beurt niet vruchteloos aanviel. Het kwam neder op den nek (zijns tegenstanders) en Bhûriçrawas sneuvelde jammerlijk en beklaagd.

AANTEEKENINGEN.

212. 213.

Hetgeen hier verhaald wordt komt in hoofdtrekken overeen met de veel uitvoeriger beschrijving in Mahâbhârata VII, 79, 80 en 81. De geheele zang maakt het onderwerp uit van verscheidene hoofdstukken uit 't genoemde boek VII van 't Indische heldendicht. In 't laatste wordt de zaak eenigszins anders voorgesteld, inzooverre Arjuna en Kṛshṇa na de nachtelijke offerande aan Rudra zich ter ruste begeven, en de laatste zich in gedachten verdiept om den volgenden dag aan zijnen beschermeling de overwinning te verzekeren. De wijze waarop Çiwa zich aan Arjuna openbaarde en hem 't wapen schonk is in 't Skr. aanmerkelijk afwijkend.

214. 215.

In 't begin van Mahâbh. VIII, 82 wordt gezegd dat de nacht voorbij is; Yudhishṭhira rijst op, verricht zijn morgenwerk, enz. Alles wat van hoofdst. 82 tot het einde van 86 in 't Mahâbh. verhaald wordt, is in ons gedicht uitgelaten. Hoofdst. 87 begint daarmeê dat terstond bij 't aanbreken van den dag Droṇa zijne veldheersmaatregelen neemt en zijne troepen schaart.

215. 230.

In 't midden van 215 begint een ingeschoven stuk, dat loopt tot in 230. Om dit te toonen zal ik 215 en 230, zooals zij in 't HS. staan, meêdeelen:

ling Kṛshṇârjjuna mangucap makâla ratri
ndah lunghâ diwasa | çaçî mijil tumambwang |
wâkan sang tumuta mating priyâbhimanyu
lwir lîlâ muhun i sang Uttarî saçoka ||

Nu 230:

> ndâtîtan gati Çitisundarî paratra
> ndâ lunghâng diwasa | tatas mijil hyang Ârkka |
> mangkat Phalguṇa, enz.

In zeker opzicht lijkt de inlassching met zekere handigheid geschied te zijn, doch wel bezien getuigt ze van ongeloofelijke gedachteloosheid. We zijn in 't eerste vers van str. 215 nog in den nacht, en de daarop volgende woorden zijn ook duidelijk genoeg. De taal van 't ingeschoven stuk is nagemaakt of vrij jong Kawi; één voorbeeld zegt alles. Mpu Sĕḍah noemt in str. 200 de gemalin van Abhimanyu Kshitisundarî; 't inlapsel heeft den nieuw-Javaanschen vorm Çitisundarî, zoowel in str. 218 als in 230, waar de maat uitwijst dat er van geene afschrijversfout sprake kan wezen. In 't algemeen zijn alle tooneelen waar minnarij, droefheid over 't vertrek van den minnaar, e. dgl. beschreven worden, in ons gedicht onecht.

232. 233.

Omtrent de verschillende slagorden is te vergelijken Mahâbh. VII, 87, 22, vgg. De geheele slagorde door Droṇa uitgedacht is eene samengestelde, en heet in haar geheel Cakra-çakaṭa. De troepen die de voorhoede vormden, werden geschaard in eenen kring (cakrawyûha); de middelhoede was eene gemaskeerde stelling, de naald- of naaldspits-orde (sûcî, sûcîmukha). De achterhoede bestond uit de wagen-slagorde (çakaṭawyûha). De achterhoede werd door Droṇa in persoon aangevoerd; aan de spits van de naald stond Kṛtawarman als bevelvoerder; ook bevonden zich daar Duryodhana, Karṇa enz.

235. 236.

Vgl. Mahâbh. 88, 9, waar insgelijks Dhṛshṭadyumna en Çatânîka, Nakula's zoon, de bataljons in slagorde scharen. Dat zulks geschiedde op bevel van Arjuna wordt niet gezegd; ook niet dat deze den nek der slagorde vormde, d. i. denk ik, onmiddellijk achter de eerste gelederen kwam. De beschrijving van zijn uitzicht in den 2den regel van 236 komt met andere woorden ook in 't Mah. voor.

237. 238.

Arjuna en Kṛshṇa blazen op hun tritonhoorns en jagen daar-

door den vijanden schrik in 't hart; zoo ook Mah. 88, 20, vgg. De verwoede aanval van Arjuna op de gelederen der Kaurawa's wordt in 89 beschreven, doch dan volgt er nog een reeks van gevechten en schermutselingen die in ons gedicht in 238 samengesmolten zijn, zoodat de twee laatste regels ons brengen tot 99, 25—29.

239. 240.

Vgl. Mah. 90, 57—63, en 100, 1—22, met gering verschil, maar veel uitvoeriger.

241. 242. 243.

Mah. 101, 36, heeft: „Als uw zoon" (Sanjaya verhaalt het geval aan Duryodhana's vader), zag hoe heldhaftig Kṛshṇa en Arjuna zich weerden, deed hij eene kloeke poging om Jayadratha te redden. Bedekt door den maliënkolder die Droṇa hem aangegord had, begaf hij zich met zijn eigen strijdwagen alleen in 't strijdperk." De inhoud van str. 242 vindt men met eenige veranderingen terug in 103, 1, vgg. Dan volgt 110, 13, vgg. in hoofdzaken overeenstemmende met de twee laatste regels van str. 243; en vgl. 112, 68, waar het heet dat „Bhîma, door Yudhishṭhira eervol toegesproken, met Sâtyaki vertrok na Y. gegroet te hebben."

244.

Mah.. 112, 70 te vergel. met den eersten regel. De nederlaag en dood van Jalasandha, in 't Kawi door 't synonieme Toyasandha vervangen, wordt beschreven 115, 36—55; de nederlaag der Kamboja's in 119, 45. Ik heb wara in Kamboja-wara als „horde" opgevat omdat in 't Indisch gedicht èn te dezer plaatse èn in 113, 61 uitdrukkelijk van hen in 't meervoud gesproken wordt; op de laatste plaats is de uitdrukking mahâcamû „groote divisie". In allen gevalle is Skr. wâra „menigte" in 't Kawi tot wara verbasterd, blijkens sawara „myriade", str. 195. Ambisakya is eene vergissing van den dichter; behalve de Kamboja's worden ook de Çaka's verslagen. Nu zou Çâkya mogen aanduiden „vorst der Çaka's", maar ambi behoort er niet bij. Ik vermoed dat de dichter in zijne Kawi-bron ambi „alsmede, tegelijk" vindende, het bij een volgend Çâkya getrokken heeft.

245. 246.

De namen dergenen die sneuvelen zijn, volgens 't Mahâbh. Citrâyudha en Citrawarman (niet Citradharma) 136, 21: Jaya 135, 30; Sushena 127, 60; Cârucitra, Citrâksha, Citra, Upacitra 136, 20; Citrasena 137, 30. Voor Durjaya Jaya heeft 135, 30 „Durdharo Jayah"; Catruñjaya en Çatrusaha (sic) 137, 30. Suwikarnna is denkelijk een afschrijversfout voor „sa-Wikarnna" „met Wikarna", welke sneuvelt 137, 30. Dîrghanetra valt 127, 60; Raudrakarman en Durwimocana 127, 62; Dussaha, Durmarshana en Durmada 135, 130. Het is van belang te doen uitkomen dat de namen bijkans alle overeenstemmen met de Indische; het is twijfelachtig of er wel één enkele onder is die door de schuld der afschrijvers verknoeid is; van Citrâyuddha is het duidelijk dat de schuld bij den dichter ligt. Men heeft maar de lezingen der andere door Cohen Stuart geraadpleegde HSS. in te zien om tot de overtuiging te komen dat het gelithographeerde HS. eene onvergelijkelijk trouwere overlevering van den tekst des dichters bevat dan de overige. We hebben hier de proef op de som.

247. 248.

Vgl. Mah. 138, 4 vgg. De aantocht van Bhûriçrawas opent 142.

249. 250. 251. 252.

Antwoord van Sâtyaki, Mah. 142, 14, vgg.; zijn kamp met Bhûriçrawas 32; zij vechten niet met knodsen, maar met degens; daarna worstelen zij; str. 251 te vergel. met 51: „na Sâtyaki van den grond getild te hebben wierp Bh. hem neder enz." Str. 252 is te vergel. met 63, vgg.; Arjuna schiet Bh. den arm af, 72.

253. 254.

De inhoud dezer strophen komt overeen met Mah. 143. Hoe Mpu Sĕḍah aan den naam Mangekabhâma voor Sâtyaki's zwaard gekomen is, blijkt niet.

H. Kern.

NOG IETS OVER 'T OPSCHRIFT VAN PAGGER ROEJONG.

Uit hetgeen over de inscriptie van Pagger Roejong van meer dan éćne zijde is aangevoerd, zal wel ieder belangstellende de overtuiging geput hebben hoe wenschelijk het is, dat er een nieuw en nauwkeurig facsmile van dat stuk vervaardigd worde. Met dit te zeggen bedoel ik niet, iets te kort te doen aan de blijvende verdienste van hen, aan wie we teekening, uitgave en verklaring in D. XXVI der Verh. van 't Batav. Genootschap te danken hebben. Met alle erkentelijkheid voor het geleverde, durf ik beweren dat er geen uitzicht bestaat op eene bevredigende verklaring van 't geheel, zoolang de inscriptie niet herzien en in een nauwkeuriger facsimile uitgegeven zal zijn. Daarom hoop ik dat de uitgedrukte wensch van den heer Cohen Stuart moge vervuld worden, en dat bevoegde personen in onze overzeesche gewesten zich de zaak mogen aantrekken. In afwachting kunnen wij, hier te lande, trachten partij te trekken van datgene, hoe gebrekkig ook, waarover we vooralsnog te beschikken hebben. Het kan zijn nut hebben, een gedeelte van 't opschrift aan een nader onderzoek te onderwerpen, al was het maar om op nieuw de aandacht te vestigen op den inhoud en eene betere verklaring voor te bereiden.

Reeds in mijn opstel over 't opschrift van Batoe Beragong heb ik ter loops de opmerking gemaakt, dat het stuk van Pagger Roejong begint met eene strophe in Çârdûlavikrîḍita. Met al de leemten van 't facsimile of van de inscriptie zelve, zijn toch de rustteekens duidelijk herkenbaar en te rechter plaatse aangebracht. Op de strophe in genoemde versmaat volgt er eene andere in Vasantatilakâ.

De letterteekens der eerste strophe zijn deels onduidelijk, deels geheel onleesbaar; deels ook bepaald foutief, hetzij door de schuld des steenhouwers of des vervaardigers van 't facsimile.

De laatste helft van den tweeden versregel kan ik in 't geheel niet ontcijferen noch te recht brengen. De lezing die heer Friederich er van gegeven heeft, berust niet op 't facsimile, gelijk uit zijn Commentarius (Verh. Bat. Gen. XXVI, 37) blijkt, maar op eene vergelijking van 't onleesbare facsimile met de copie van Netscher. Dit laatste is ons niet toegankelijk en kan ons dus niet als grondslag dienen. Hetgeen de heer F. met behulp der twee afschriften heeft opgemaakt, kan op den steen niet gestaan hebben, kan althans niet van den dichter afkomstig zijn, want die lezing bevat in tien lettergrepen vijf onmogelijke fouten tegen de versmaat. De vier laatste lettergrepen lijken, op 't facsimile, op — âràvika, wat zeer licht misteekend kan wezen in plaats van — âràdhita. Onmiddellijk op amarâryya volgt iets wat op ṅgsapati lijkt; in de, altoos min of meer gewaagde, veronderstelling dat de letter va vergeten is, door wien ook, krijgen we vaṅsapati. Nu geeft amarâryyavaṅsapati wel zin, doch daaruit volgt nog niet dat het op den steen gestaan heeft. In de volgende transcriptie zal ik de zeer ongewisse lezing van 't derde woord in den tweeden regel mede opnemen:

svasyamtu (?) prabhu madvayâdvaja nṛpâ âdityavarmma çriyâ |
vaṅgassri [1] amarâryyavaṅsapati — — — ᵕ âràdhita ||
maitrî tvaṁ karuṇâ mupeksha muditâ satvopakârâ guṇâ |
ya tvaṁ râja sudharmmarâja kṛtavat [2] lekhe (?) siṅ âtishṭhati ||

Vóor den aanhef van 't vers schijnen er, naar de afbeelding te oordeelen, figuren of teekens uitgewischt te wezen, doch die behoorden niet tot de strophe, waaraan geen lettergreep ontbreekt. Ik zal beginnen met den derden regel omdat die 't zekerste bewijs levert dat de dichter weinig of geen begrip had van de Sanskritsche spraakkunst. Het is zeer opmerkelijk, hoezeer niet bevreemdend, dat eenige termen uit dien versregel ook voorkomen, en wel in dezelfde volgorde, in een vermaard werk van de gewijde letterkunde der Noordelijke Buddhisten, te weten de Lalitavistara (in 't Tibetaansch getiteld Rya-tcher-rol-pa). Ik zeg: niet bevreemdend, omdat 't gansche opschrift Buddhistisch is, en wel zuiver Buddhistisch. Zoo juist de heer

---

[1] De korte en lange *i* laten zich niet onderscheiden. Om onnoodigen omhaal te vermijden, zal ik stilzwijgend de lange schrijven, waar de maat zulks vereischt.

[2] Er staat krtvadhat; doch blijkens de mededeelingen van C. Stuart is dat eene fout van 't facsimile; zie deze Bijdragen III, I, bl. 26.

Friederich 't Buddhistisch karakter van Âdityavarman's gedenkstuk in 't licht heeft gesteld, zoo onverdedigbaar is zijne gissing dat er een spoor van Çiva-dienst in 't stuk van Batoe Beragong te vinden is. Natuurlijk zullen er onder de onderdanen van Âdityavarman wel Çivaieten geweest zijn, maar uit de beide opschriften blijkt daaromtrent niets hoegenaamd. Om op den Lalitavistara terug te komen, op bl. 344, r. 2 der Calcuttasche uitgave, in eene Gâthâ, waarvan de taal schijn-sanskrit [1] is, staat de volgende regel uit eene strophe, ook weêr in Çârdûla-maat:

maitrî vâ karuṇâ upeksha-muditâ dhyânâny abhijnâ tathâ.

In werkelijk Sanskrit zegt men upekshâ, en moet het voorafgaande karuṇâ er meê samensmelten tot karuṇopekshâ. Vâ staat hier, gelijk zoo vaak in de opschriften van Açoka (alias: Devânâmpriya) in de beteekenis van ca. Zonder zooverre te gaan te beweren dat de Menangkabausche dichter deze plaats van den Lalitavistara voor oogen had, mag men toch stellen dat hij soortgelijke plaatsen in de gewijde letterkunde van zijn gezindte gekend heeft. Wanneer hij in stede van karuṇâ upeksha — hetgeen, zooals gezegd, geen werkelijk, maar schijnbaar Skr. is — schrijft karuṇâ-m-upeksha, dan is daarvan eene dubbele verklaring mogelijk. De eerste is deze: in de oudere Prâkrits wordt de *m* somwijlen gebezigd als middel ter vermijding van hiaat; hetzij men nu schrijve karuṇâ-m-upeksha, of karuṇâ mupeksha, hetzij men dus de *m* eenen tusschengevoegden of eenen voorgevoegden klank noeme, is vrij onverschillig. Eene andere verklaring ware deze, dat de dichter te weinig met de spraakkunstige wetten van 't Skr. bekend was, om te weten dat karuṇâm uitsluitend accusatief is, en niet een of andere wisselvorm van karuṇâ. Hoe het zij, al de woorden in den derden versregel, behalve tvaṁ moeten nominatieven verbeelden. Hetzelfde wat van de *m* in karuṇâ-m-upeksha gezegd is, geldt misschien ook van de *m* in prabhu-m-advayâdvaja. Volkomen duidelijk is het, dat èn prabhu, of laat wezen prabhum, èn de drie volgende woorden vocatieven moeten verbeelden; zeker is het ook dat in werkelijk Sanskrit prabhu geen vocatiefvorm is, evenmin als nṛpâ. Doch nṛpâ is wel een zeer gewone vocatiefvorm in de

[1] Over 't karakter van de taal der Gâthâ's verwijs ik naar mijne verhandeling *Over de jaartelling der zuidelijke Buddhisten*, Aanhangsel I.

Pråkrits en 't schijn Skr. der Çâthâ's. Van Âdityavarman, luidt de vocatief in 't Skr., zoo als men weet: Âdityavarman; doch daaruit volgt niet dat men, gelijk de heer Friederich doet, zonder palaeographischen of anderen grond, den Sanskritschen taalvorm den auteur mag toedichten. Tekstkritiek, gelijk algemeen erkend is, bestaat niet in 't verbeteren van 't werk des auteurs, maar in 't herstellen van den tekst zooals hij die geschreven heeft. Dat de auteur geen flauw begrip had van de wijze waarop de vocatief van de stammen op an gemaakt wordt, blijkt o. a. uit âdityavarmma, ook weer als vocatief bedoeld, in regel 6. Het laat zich heel wel verdedigen, dat iemand in plaats van vaṅgassri in den tweeden versregel wil lezen vaṅçaçrî, maar het is niet geoorloofd den auteur te verbeteren en er willekeurig van te maken: vaṅçaçriyam, Niemand trouwens, die de versmaat herkent, zou zulks doen. Çriyâ is in 't Skr. een instrumentaal; wat de dichter er meê bedoelde, is mij duister; het is de vraag, of hij zelf het als een instrumentaal beschouwde.

Het woord tvaṁ in den 3den regel is vormelijk, in 't Skr., een nominatief of vocatief; in de taal of wartaal des dichters moet het een genitief verbeelden. De meening is: „welwillendheid, barmhartigheid, gelijkmoedigheid, behagen in anderer geluk, behulpzaamheid jegens de schepselen (zijn) uwe deugden."

In den 4den regel is tvaṁ nominatief; ya, zonder naamvalsteeken, tegen de regelen van 't Skr., schijnt te staan voor yas; Skr. yas tvaṁ „gij die." Râja is, grammatisch, niets; de dichter heeft het als nominatief of als vocatief gebruikt; sudharmmarâja ware in 't Skr. een vocatief; in ons stuk een nominatief. Kṛtavat-lekhe (kṛtavallekhe) „in 't geschrift des vervaardigers (d. i. dichters)," denk ik. Voor het volgende siṅg, of wat er ook sta, weet ik geen raad; dat Friederich's lezing siṅha onhoudbaar is, blijkt uit de versmaat; de twee lettergrepen siṅha bevatten twee fouten tegen de maat; niet een trochaeus, maar een jambus wordt vereischt. Zou er op den steen niet eenvoudig sadâ staan? Doch dan blijft de oorsprong der fout onverklaarbaar. Het is niet onmogelijk dat de dichter hier een siṅ = Jav. sing gebruikt heeft, want gesteld al eens dat hij geen inheemsche woorden had willen gebruiken, hoe kon iemand, zoo weinig bekend met Skr., altoos 't inheemsche van 't uitheemsche onderscheiden? Als ik niet misraad, heeft de vervaardiger der inscriptie willen zeggen: „gij

die, o vorst, een vorst zijt des goeden Geloofs, die in 't geschrift der dichters (of: des dichters) zal (*sic!*) blijven leven."

Het is schier overbodig te zeggen, dat het kennen van Sanskritsche woorden, op zich zelf, nog niets bewijst voor iemands kennis dier taal. Het aantal Skr. woorden aan de Oudjavaansche dichters bekend en door hen in hun geschriften gebezigd, is vrij aanzienlijk, en toch ziet men uit hun karakteristieke dwalingen dat zij 't Sanskrit niet verstonden. Zoo is het ook met den lofredenaar van Âdityavarman; in de tweede strophe schrijft hij suda in stede van çuddha; eene fout van dien aard maakt geen Hindu, hetzij hij Skr. kent of slechts zijn alledaagsch Prâkrit. Dat suda van den dichter zelven afkomstig is, niet van den steenhouwer, staat vast door de versmaat.

Onderscheiden letters der tweede strophe, in Vasantatilakâ, zijn zóó slecht uitgebeiteld of misteekend, dat er, strikt genomen, niet eene getrouwe transcriptie van te maken is. Ook ontbreken in 't facsimile twee van de noodige rustteekens, hetgeen wel aan de teekening te wijten zal zijn of een gevolg is van uitslijting. Het rustteeken vóór svasti is, zeker wel door den steenhouwer, verkeerd aangebracht. Ook is er een metrische fout, want vóór svasti moet eene korte lettergreep staan, en dat is in 't stuk niet het geval, want al laat men den zonder twijfel foutieven Visarga achter adhirâja weg, dan is de sluitende *a* toch nog lang wegens den volgenden dubbelen medeklinker. Misschien zijn twee lettergrepen die 't vers sloten achter adhirâja vergeten; mogelijk ook sprak de dichter svasti als sosti uit, en hoorde hij dus daarvóór de lettergreep als een korte. — Met verbetering van eenige misteekende letters, lees ik:

çrî-Kâmarâja-adhimukti [1] sadâstrakinṭha
râmyâ [2] bhishekasudadhotabha bajradhe(r)yya
— gajña pañcashaḍabhijña supûrṃṇacakra |
Âdityavarmmanṛpate adhirâja [ḥ] || svasti ||

Alle woorden, samenstellingen, zijn vocatieven, behalve svasti. Voor zooverre de woorden den stam op *a* hebben, is hun vorm in den vocatief hier dezelfde als in goed Skr. Nṛpate is, bij geval, een echte Skr. vocatief. De eerste lettergreep in den derden regel is onduïdelijk; de heer Friederich las âga, en daarop lijkt het ook veel; dewijl âgajna geen zin oplevert,

[1] In 't facsimile: adhimugti.
[2] Vermoedelijk bedoeld: râjyâbhi°.

verbeterde F. het in âgamajña. Ongelukkigerwijs gedoogt de onverbiddelijke maat die conjectuur niet.

De eerste regel is niet in orde. Trachten we de bedoeling des schrijvers op te sporen. Kâmarâja, de Minnegod, is bij de niet-Buddhistische Indiërs, een toonbeeld van schoonheid; met hem vergeleken te kunnen worden in voorkomen, strekt eenen niet-Buddhist tot lof. Bij de Buddhisten daarentegen staat Kâmarâja tamelijk wel gelijk met den Duivel, den Lucifer bij de Christenen. Met den bewerker van alle kwaad kan de lofredenaar den Buddhistischen Âdityavarman niet vergeleken hebben. Derhalve is Kâmarâja hier geen vocatief, maar deel der samenstelling. Sadâstra; lees: sadastra „'t deugdelijke (d. i. gevaarlijke) schichtwapen." Blijft over kiṇṭha. Er moet bedoeld zijn kuṇṭha „stomp, bot." Of kiṇṭha eene vergissing is, dan wel een soort Krama of slechte uitspraak van kuṇṭha, laat ik onbeslist. Met omzetting van de twee leden der samenstelling, en met verandering van kuṇṭha „stomp" in kuṇṭhita „stomp gemaakt" zou men in goed Skr. 't begrip aldus uitdrukken: kuṇṭhita-Çrî Kâmarâjâdhimuktisadastra, „(gij) die de 't geduchte wapen, van Çrî-Kâmarâja's toeleg hebt stomp gemaakt (of: krachteloos gemaakt)"; dat wil zegen: gij die de aanvechtingen der zinnelijkheid overwonnen hebt." Voorbeelden van eene verkeerde volgorde van de leden eener samenstelling vindt men in goed Skr. hoogst zelden, doch in 't basterd Skr. en 't schijn-Skr. der Buddhistische letterkunde bij honderden. Zoodanige zijn de telkens voorkomende woorden, wier laatste lid jâta, kṛta, gṛhîta, parigṛhîta, carita is. In stede van cîrṇakuçalasahasra leest men bijv. Lalitavistara 285: kuçalasahasracîrṇa; zoo ook gauravakṛtaḥ voor kṛtagauravah, Lalitav. 352; vratatapacarita 185; mânadhvajocchritaḥ 250; enz. Nog veel erger tegen den regel is vâlikagaṅgatulya 390, wat verbeelden moet: Gaṅgâvâlukâtulya „gelijk aan 't zand van den Ganges." Deze voorbeelden uit de Buddhistische letterkunde, die licht met een tal gelijksoortige konden vermeerderd worden, zullen voldoende wezen om mijne opvatting te staven. Abhishekasudadhotabha, Skr. abhishekaçuddhadhautabha, beteekent: (o gij!) wiens glans door de wijding tot koning schoon gelouterd is, d. i. met nog reiner luister is gaan schitteren, dewijl de uitstorting van water en glimmend vet over den gewijd wordenden vorst, (te vergelijken met de oude konink-

lijke zalving) alle smetten van hem wegneemt. Bajradheryya, Skr. vajradhairyya en pañcashaḍabhijña zijn reeds door F. verklaard. Supûrṅacakra laat zich in onze taal gevoegelijk weergeven met „(o gij!) aan wiens gebied (en: heerschappij) volstrekt niets ontbreekt." De vierde regel beteekent natuurlijk: „o koning Âdityavarman, opperheer, heil!"

Op de tweede strophe volgt er een stuk in proza. De eerste regels er van behelzen wederom loftuitingen op den koning. Naar den vorm zouden de meeste woorden Sanskritsche mannelijke vocatieven kunnen wezen, doch enkele er van, zooals çrîmat en çrî zijn bloote stammen, en âdityavarmma is niet eens dát. Alle termen, van regel 6—9, staan, logisch, in denzelfden naamval; vermoedelijk den nominatief; doch van 't laatste ben ik niet zeker, vermits het verband mij niet duidelijk is. Zooveel is zeker, dat het verband door niets wordt aangeduid; iets onbestaanbaars in werkelijk Sanskrit, zelfs in basterd- of schijn-Sanskrit. Ik laat nu de transcriptie volgen, met bijbehoud der rustteekens:

krimaṭ (l. çrîmat) çrî Âyâdityadharmma (l. Âryyâdityavarmma) pratâpaparâkrama râjendramolimaṇi varmmajeva (l. dharmmadeva) mahârâjâdhirâja, sakalasâgatajanapraya (l. sakalasogatajanapriya), dharmmarâjakulatilaka (l. °tilaka) saraṇâgatabajrapañjara (l. çara°), ekâṅgavîra, dushṭajit. —

Pratâpaparâkrama laat zich vertolken met: (hij die) energisch streeft ontzag in te boezemen. Râjendramolimaṇi, Skr. râjendramaulimaṇi „kroonjuweel onder de bazen van koningen", d. i. naar onze wijze van spreken: die de kroon spant onder de machtigste koningen." Dharmadeva „opperheer der gerechtigheid" en tevens „des Geloofs". Sakalasogatajanapriya, Skr. sakalasaugatajanapriya „geliefd bij alle Buddhisten"; dharmarâjakulatilaka „sieraad van 't geslacht der wettige (en tevens: der waargeloovige) vorsten"; çaraṇâgatabajrapañjara „een diamanten kooi voor hen die toevlucht zoeken", d. i. ieder ongelukkige en vervolgde vindt bij hem eene veilige toevlucht, gelijk de vogeltjes, door hun op aas beluste vijanden vervolgd, in eene kooi van ondoordringbaar diamant. Met ekâṅgavîra schijnt „held onder de keurbenden, de voorvechters" bedoeld te zijn, hoewel ik van elders ekâṅga slechts ken in de opvatting van „persoon tot de lijfwacht behoorende." Een synoniem van ekâṅga, namelijk mahânagna, beteekent echter zoowel „voorvechter,

krijgsman van eene keurbende", als "iemand van de lijfwacht" [1].

De regels waarin de hoofdinhoud van 't stuk vervat is, zijn, jammer genoeg, zóó slecht gegriffeld of afgeeeekend, dat het raadzaam is alle pogingen tot herstel van den tekst uit te stellen. Alleen wil ik de aandacht er op vestigen, dat in r. 9 vihâra nânâvidhaprakâra, noodzakelijk een meervoud, den zin hebbende van "kloosters van velerhande soort", geen spoor van naamvalsteeken vertoont. Eindelijk een enkel woord over 't onderschrift, Geheel aan 't slot staat duidelijk Taruṇabajra; daarvóór iets wat abhileka (d. i. abhilekha), moet voorstellen; abhilekha Taruṇabajra moet hier beduiden "schrift (onderscheiden van: geschrift) van Taruṇabajra." Ook al neemt iemand aan dat er te lezen is: abhilekhaka T. "schrijver (graveur) T.", dan blijft de grammatica Polynesisch. In 't Skr. ware het, in 't eerste geval: abhilekhas Taruṇavajrasya; in 't andere: abhilekhakas Taruṇavajraḥ. Geen wonder dat de afschrijver in 't geheel geen Skr. kende; de dichterlijke vervaardiger van 't stuk wist er ook zoo goed als niets van, maar toch nog zooveel dat hij na kṛtir iyaṁ "dit is 't gewrocht" zijn eigen, slechts half leesbaren naam, in den genitief zette. Het woord achter iyaṁ kan heel wel sukadhâryya (d. i. sukhadhâryya) voorstellen, gelijk de heer Friederich gist, doch dat beteekent niet "in vreugde te houden", — wat eigenlijk niets beduidt, ten minste niet in onze moedertaal — maar "gemakkelijk te onthouden." Als de dichter 't onderscheid der geslachten in 't Skr. gekend had, zou hij sukhadhâryyâ geschreven hebben.

De onzekerheid in lezing en verklaring die er wel zal overblijven totdat er een nieuw afschrift zal gemaakt zijn, vermindert in geenen deele de waarde van een der uitkomsten waartoe Friederich gekomen was. Er blijkt uit de inscriptie dat Âdityavarman 't Buddhisme beleed. Zoowel 't Sumatraansche rotsopschrift als de op Java aan 't licht getogen gedenkstukken, o. a. 't beeld van Manjuçrî, leveren 't bewijs dat de leer, zooals die in de 14de eeuw op Java en Sumatra bloeide, dezelfde was als die der noordelijke Buddhisten. Daaruit volgt dat het Buddhisme op de Sunda-eilanden niet is ingevoerd uit Ceilon of Achter-

---

[1] Mahânagna is in 't Pâli overgegaan in den vorm van mahânâgo = °naggo, ongerijmderwijze opgevat als nâga, olifant! Nagna, in zin Gr. γυμνός en γυμνάς.

indië, maar uit Bengalen, Orissa of eenig ander deel van noordelijk Indië. Voegen wij bij dit feit een ander, namelijk dit dat schier alle Indische (Arische) bestanddeelen in den woordenschat van 't Javaansch, Maleisch, enz. Sanskritsch zijn, en niet Prâkritsch, dan krijgen we de vaste overtuiging dat zij die de Sanskritsche woorden invoerden, zoowel Brahmanisten als Buddhisten, niet uit zuidelijk Indië, maar uit noordelijker streken moeten gekomen zijn. Er is wel is waar in 't Javaansch en Maleisch een zeer beperkt aantal van Prâkrit-woorden voorhanden, doch zulks laat zich verklaren als een gevolg van handelsverkeer; immers ook uit het Tamil en Telugu zijn er woorden overgenomen. Het is volstrekt niet onmogelijk dat er gedurende 't lange verkeer tusschen Voorindië en den Archipel ook wel eens volkplanters of avonturiers uit zuidelijk Indië zich ergens op Java en Sumatra gevestigd hebben, maar eenig zeker bewijs daarvan is nog niet ontdekt; immers de overname van enkele Dravidische woorden zal wel niet als bewijs aangevoerd worden.

H. Kern.

LEESTAFEL.

Hindu Tribes and Castes, as represented in Benares, by the Rev. M. A. Sherring, author of „The sacred city of the Hindus"; with Illustratious. Calcutta (Bombay, London), 1872.

Indien we den aard van bovenvermeld lijvig boekdeel met één woord zouden moeten schetsen, zouden we het noemen een uitvoerigen beredeneerden cataloog van de Indische kasten. Het is niet te veronderstellen dat de opsomming en beschrijving volledig is, want het aantal van kasten is schier ontelbaar. De schrijver, als sedert jaren te Benares woonachtig, verkeerde onder gunstige omstandigheden om een overzicht te geven zoo volledig als men vooralsnog verwachten mocht. Want zooals hij zelf te recht zegt: „Perhaps no city in the world draws to itself such a motley assemblage of tribes and tongues." Daarenboven is Benares de hoofdzetel der Hindusche geleerdheid, die van alle oorden van Indië geleerden tot zich lokt, zoodat iemand die zich de noodige moeite wil geven, er meer inlichtingen kan inwinnen omtrent den toestand der kasten in geheel Indië, dan ergens elders. Het moet ter eere van den schrijver gezegd worden dat hij van de hem aangebodene gelegenheid ijverig gebruik heeft gemaakt.

Slechts betrekkelijk zelden bestaan er historische overleveringen in den boezem eener kaste. Men kan met behulp der oude letterkunde wel aantoonen welke kasten er vóór meer dan 20 eeuwen bereids bestonden, maar van hun ontstaan weet men niets. De theoriën over 't ontstaan van gemengde kasten in Manu's wetboek zijn even hersenschimmig als de vertelseltjes in dat werk aangaande de Grieken en Chineezen, als zouden dezen afvallige Kshatriya's zijn. De heer Sherring hecht meer waarde aan de stelsels voorgedragen in de oude Indische wetboeken dan wij er aan zouden durven toekennen, doch we moeten er bij-

voegen dat de juistheid van zijne waarneming der hedendaagsche toestanden daardoor volstrekt niet geleden heeft. Geheel onjuist is de bewering van den schrijver (bl. 247 en 248), dat de Vaiçya's ooit als onzuiver en onârisch zouden beschouwd zijn. Vaiçya's zijn Dvija's, zoo goed als Brahmanen en Kshatriya's en worden in de alleroudste werken reeds, en in alle daaropvolgende, ook als zoodanig voorgesteld.

De inhoud van 't verdienstelijke werk, dat hier voor ons ligt, is zóó rijk, dat het ondoenlijk is in een kort bestek een overzicht er van te geven. We willen dan ook niets anders dan de aandacht vestigen op een boek, zoo rijk aan in Europa nog geheel onbekende en toch wetenswaardige bijzonderheden, als dat van den heer Sherring.

The Vaiseshika-Aphorisms of Kanâda, translated by A. E. Gough, B. A. — Benares, Lazarus & Co. 1873.

Onder de hoofdstelsels der Indische scholastiek bekleedt de theorie der Vaiçeshika's of zoogenaamde Atomisten eene voorname doch geenszins eervolle plaats. Terwijl de Sankhyâ door eenige stelregels die van de fijnste logica getuigen en door een zeker dichterlijk waas althans boeit, en terwijl de Vedânta verhevene gedeelten bevat, bestaat de Vaiçeshika-leer in eene willekeurige indeeling van concrete dingen en abstracte begrippen (die onophoudelijk met elkander in 't stelsel verward worden) in bepaalde kategorieën, en uit eene onderverdeeling van die indeeling, en uit eene onderverdeeling van die onderverdeelingen enz. Langen tijd geminacht en als kettersch bestreden, o. a. nog door den grooten Vedântin Çankara Âcârya, is dit dorre stelsel in aanzien gestegen naarmate de Indiërs in wetenschap en kunst achteruit gingen en meer en meer behagen schepten in muggezifterijen. Het groot gezag der leer in den nieuweren tijd is niet te loochenen, en daarom is het een goed werk geweest van den heer Gough dat hij den toegang tot het stelsel gemakkelijker heeft gemaakt.

De schets welke Gough van den algemeenen inhoud der Vaiçeshika-leer geeft, in zijne voorrede, is geheel juist, doch er dient bij opgemerkt te worden, dat veel van 't daarin voor-

komende ook toepasselijk is op andere Indische stelsels, o. a. de zielsverhuizing, de belofte van volkomen zaligheid aan hen die de Vaiçeshika-theorie kennen, enz.

De vertaling van de Aphorismen en van de meer woord- dan zaakrijke commentaren, is hoogst verdienstelijk. Wellicht zouden enkele Indische termen gelukkiger in 't Engelsch vertolkt kunnen wezen; bijv. *abhyudaya* op bl. 2 is zeer bepaaldelijk „geluk" (d. i. hier: hemelsch geluk), en niet „exaltation." Doch, zooals de heer G. zelf doet opmerken, is het uiterst moeilijk, kunsttermen te vinden die aan de Indische geheel beantwoorden; soms is het zelfs onmogelijk.

Op doelmatige wijze heeft G. den oorspronkelijken tekst der Aphorismen, alsook in uittreksels dien der Commentaren, tusschen de Engelsche vertaling doen afdrukken. Daardoor is men niet gedwongen telkens den tekst in de Bibliotheca Indica uitgegeven ter hand te nemen, en behoeft men niet door de ellenlange, vrij onbeduidende en in slecht Sanskrit gestelde commentaren te waden, om bij slot van rekening weinig te ontdekken wat tot toelichting der Aphorismen strekken kan.

H. KERN.

Handleiding bij de beoefening der Soendaneesche Taal, door S. COOLSMA, *Zendeling der Nederl. Zendingsvereeniging.* — *Batavia*, H. M. VAN DORP & Co. 1873.

Verblijdend is het dat eindelijk eens iemand ons eene handleiding levert bij de beoefening der Soendaneesche taal, voor welke tot heden zoo weinig werd gedaan, dat de kennis dier taal ten onrechte nog steeds door velen wordt beschouwd als eene liefhebberij, waarmede slechts enkelen zich kunnen bezig houden. De studie van het Soendaneesch heeft sints een tiental jaren een treurigen loop gehad, maar zij gaat, naar wij hopen, allengs een betere toekomst te gemoet. Die er eenig belang in stelt, zal dan ook den Heer Coolsma dankbaar zijn voor het werk, hetwelk wij met eenige regelen aankondigen en den beoefenaren van het Soendaneesch aanbevelen.

Uit het „Voorwoord" van den Schrijver blijkt dat „zijn werk" bestemd is „tot voorloopige voorziening in de behoefte aan

„een handleiding tot het aanleeren der Soendaneesche taal.” Naar waarheid wordt gezegd dat bij het toenemend verkeer tusschen de Soendaneezen en Europeanen, — men denke hierbij aan de opheffing van het Preanger-stelsel, — door de laatste steeds meer behoefte wordt gevoeld aan kennis van het Soendaneesch. Voornamelijk geldt dat de spreektaal, en daarom gaf de S. dan ook zeker niets voor hen, die Soendaneesche geschriften willen lezen. Zij worden op blz. 2 naar „de Grammatica's van het Javaansch en Maleisch” verwezen, in geval zij het Javaansche of Arabische schrift, waarvan men zich in de Soendalanden bedient, mochten willen leeren kennen.

Die verwijzing naar elders, en reeds het opschrift van het eerste Hoofdstuk, waarboven te lezen staat: Schrift en uitspraak, levert het bewijs dat de S. zich niet helder heeft voorgesteld, wat iemand, die Soendaneesch wil leeren, in den aanvang zijner studie ter hand moet nemen. Men zal immers met hetgeen voorkomt in de Javaansche grammatica van Roorda, of in de Maleische van Pijnappel, en met de schrale toelichtingen van den S. in § 1 omtrent „een d en een t, die het Soenda„neesch minder heeft” dan het Javaansch, en omtrent „een „teeken, gelijkende op de *hamza*”, niet veel verder komen. Dat hoofdstuk over schrift en spraak is het ongelukkigste van het geheele boek, en alleen daarom is het zoo slecht uitgevallen, omdat de S. voor zich zelf blijkbaar nog geen antwoord heeft gevonden op de vraag, wat het Soendaneesch of wil men, het Javaansch-Soendaneesch alphabet toch eigenlijk is. Zoo kon hij er toe komen om in § 2 te schrijven: „Het alphabet „bevat 18 medeklinkers, die de naam van *tjatjarakan* (van „tja, ra, ka) dragen. Verder heeft men 7 klinkers die geen „gezamenlijken naam hebben, dus in het geheel 25 letters.” Die zoo spreekt, weet niet of vergeet dat juist het eigenaardige van het Javaansche alphabet daarin bestaat, dat elk der twintig Javaansche aksara's een syllabe voorstelt, vergeet dat het Javaansch om deze bepaalde reden pasangan's heeft, in één woord, toont dat hij geen juist begrip heeft van het Javaansche alphabet.

Deze aanmerking op het eerste hoofdstuk mocht niet achterwege blijven, maar deert overigens de „Handleiding” zelve niet. Van bl. 3 af tot bl. 114 hebben wij te doen met een man, die Soendaneesch kent, die de taal met lust en liefde heeft beoefend, en die, hetgeen hij er in heeft gevonden, aan anderen over het geheel vrij duidelijk kan mededeelen. Juist om de

goede eigenschappen van het boek, is het echter noodig de aandacht te vestigen op onjuistheden, en op enkele wanbegrippen, die niet mogen voorkomen in een leerboek van eene taal, zoo moeielijk, zoo rijk, en zoo weinig bekend als het Soendaneesch.

Vooraf echter zal het niet ondienstig zijn op te geven, waarover in de „Handleiding” wordt gesproken. Het Soendaneesch wordt door den S. gespeld met Latijnsche letter; voor den pepet klank bezigt hij ĕ, en voor de lange pepet *eu*. Een enkel woord wordt gewijd aan uitspraak en klemtoon, eene korte beschrijving wordt gegeven van het gebruik der hooge en lage woorden in het Soendaneesch, en dan volgt een soort van grammatica, zonder syntaxis. In Hoofdstuk IV spreekt de S. kortelijks over de stamwoorden, afgeleide woorden en woordsoorten in het algemeen, en wel op zoodanige wijze dat hij, de beschouwingen van Roorda en van der Tuuk (*Tobasche Spraakkunst*) overnemende, vergat op te merken dat beide taalkundigen elkanders tegenvoeters zijn op het stuk van de soortverdeeling der woorden. Zoo staat dan nu in § 13 te lezen dat „de soort„verdeeling der woorden, die voor onze taal geldt, op het „Soendaneesch niet toepasselijk is, en men geen onderscheid „kan maken tusschen zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, „noch tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden,” — maar ook wordt verder gezegd, dat „de woordsoorten, die men „in het Soendaneesch moet onderscheiden, zijn: *werkwoorden*, „*zelfstandige naamwoorden* enz.” Geen onderscheid maken dus, volgens Roorda; wel onderscheid maken volgens van der Tuuk.

Die zucht om de genoemde grammatici in vrede naast elkander te plaatsen, zien we ook weder in het V^de Hoofdstuk, dat over het werkwoord handelt, waarvan het eerste gedeelte tot opschrift heeft: A. Stamwoordelijke werkwoorden of Zegwoorden. Dit hoofdstuk is natuurlijk het belangrijkste uit het geheele boek, en daarom is het jammer dat de S. niet eenvoudiger is te werk gegaan. Met weglating van al wat hij uit van der Tuuk overnam, had hij den lezer goede dienst gedaan met eene meer beknopte behandeling van hetgeen nu in zijn boek wordt medegedeeld over de vijftien klassen van afgeleide werkwoorden.

De volgende hoofdstukken hebben tot opschrift: het substantief, de telwoorden, de voornaamwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden, interjecties, de nadrukwijzers, samengestelde woorden, de herhaling, de herhaling met veranderde klinkers.

Het boek eindigt met de behandeling van het voorvoegsel *sa*, en de aanhechtsels *an* en *eun*.

Om te beginnen met de merkwaardigste onjuistheden, wijzen wij op hetgeen over uitspraak en klemtoon wordt gezegd. Dat de S. niet heeft opgemerkt hoe enkele woorden een *é* hebben en niet *è*, daarvan willen wij hem geen grief maken, maar de stoute verklaring af te leggen dat *o* zou zijn: scherp als in *tot*, *pot*, zoo iets gaat te ver bij de groote menigte Soendaneesche woorden, waarin *o* geheel anders wordt uitgesproken. De poging om in weinige regels al het wetenswaardige over uitspraak en klemtoon mede te deelen, schijnt de oorzaak te zijn van deze fout, en mede van die andere, veel ergere fout, dat in het geheel niet wordt gesproken over enclitische woorden De S. weet toch immers wel dat de Soendanees de drie woorden: i j u d j e l e m a t è h zoodanig uitspreekt dat t è h, als ware het een aanhechtsel, aan het voorafgaande woord enclitisch wordt verbonden. Dat overigens op bl. 7 sprake is van een aanhechtsel *ana*, volgens bl. 68 eene verlenging van *na*, zulks mag gerekend worden tot die eigenaardigheden, waarover moeielijk te gissen valt hoe zij in het boek zijn beland. Zoo vinden wij o. a. op blz. 9 medegedeeld dat „men de werkwoorden als: „zitten, liggen enz. gewoonlijk onpersoonlijke noemt", en op bl. 90, dat „de *nadrukwijzers* op zich zelf geene beteekenis „hebben"; zoo op bl. 79 „dat de aanhechtsels *na* en *ing* dik- „wijls de beteekenis van een voorzetsel hebben." Uit deze aanhalingen blijkt dat de S. geen juist begrip heeft van wat men noemt onpersoonlijke werkwoorden en voorzetsels, en niet gelet heeft op den zin van het woord b e t e e k e n i s. En een aanhechtsel *ana* bestaat niet in het Soendaneesch, maar wel *nana*, de verdubbeling van *na*.

Wat de wanbegrippen betreft, die de „Handleiding" kenmerken, en bewijs leveren dat de S. nog niet in staat is om zich, bij alle kennis, die hij toont te bezitten, èn van den Soendaneeschen woordenschat, èn van het spraakgebruik, los te maken van vooroordeelen en dwalingen, wij willen daarvan enkele sterk sprekende voorbeelden bijbrengen. In § 14 wordt gezegd dat „het Soendaneesch verscheidene werkwoordsvormen „heeft, te veel om ze ieder een naam te geven", en er volgt dan ook eene verdeeling in twee hoofdsoorten, waarvan de tweede *vijftien* klassen telt. Dit hooorende zou men ligt denken dat het Soendaneesch dan wel ver moet afwijken van het

Javaansch en het Maleisch. Zulks is evenwel het geval niet, en van die vijftien klassen kan omstreeks een tiental overbodig heeten. Wil iemand hardnekkig de weinige woorden met ingevoegd *oem* of met voorgevoegd *m* als eene afzonderlijke klasse beschouwen, het zij hem vergund, maar die woordvormen zijn Javanismen, even als de enkele woorden met ingevoegd *in*. De S. weet dat wel; hij zegt het althans, maar geeft niettemin die bastaardvormen op onder de Soendaneesche werkwoordsvormen. Alzoo te werk gaande heeft hij ten onrechte gebruik gemaakt van het woord en het begrip klasse, zooals dit in eene grammatica voorkomt. Met de bedoelde 14de en 15de klasse zou ook onmiddellijk de 10de kunnen verdwijnen, welke de woorden bevat met *si* beginnende, en beteekenende eene houding of verrichting van eenige lichaamsdeelen. Het gaat toch niet aan *sibanjoe* en *sibungut*, zich de handen wasschen en zich het gezicht wasschen, te beschrijven als behoorende tot eene klasse van werkwoorden, die „eene werking voorstellen van een subject uitgaande, maar welk subject tevens het object is der werking," en er daarom „reflexieve beteekenis" aan toe te kennen. Banjoe is Javaansch en beteekent: *water*, bungut is Soendaneesch en beteekent: *aangezicht*. De afleidingen, boven genoemd, beschouwende als reflexieve werkwoorden, toont de S. wederom door een willekeurig gebruik van een grammaticalen term, dat hij de aangehaalde verklaring eenigszins gedachteloos moet hebben neêrgeschreven. Immers kan er geen sprake zijn van reflexieve werkwoorden, in welke taal ook, hetzij men grondwoorden of afleidingen zoo noemt, indien niet de werking door het grondwoord wordt aangeduid. En dat ziet toch ieder duidelijk, hoe ook zulke woorden in het Soendaneesch zijn ontstaan, door de grondwoorden wordt geene werking aangeduid. Waarom heeft de S. zich niet liever bepaald bij eene practische behandeling van de werkwoordsvormen? Dan had hij ons gespaard, èn al die klassen, èn al die benamingen, waardoor wij niet veel verder komen: dan had hij ons gespaard die „toekomstige werkwoorden" van bl. 23, die „algemeene werkwoorden" van bl. 22, welke „nooit een object bij zich krijgen", om welke armoede men ze wellicht ook even goed „bijzondere" zou kunnen noemen.

In § 60 is sprake van *zegwoordelijke interjecties* in den *imperatief*, en de hier met een vrij kluchtigen naam aangeduide woordklasse komt op bl. 85 op nieuw te voorschijn. Die

idiomatic expressions van Rigg hebben den S. al zonderlinge dingen doen verkondigen. Wij lezen op bl. 86 in § 136 het volgende: „De zegwoordelijke interjecties bekleeden dus in de „taal *drieërlei* functie: 1o. *beelden ze door hun klank af de „beweging die door het volgend zeg- of werkwoord beschreven „wordt*, b. v. *lar ngaliwat*, *les leungit*, *pek ngadek*, *kop di- „hakan* enz." Om te begrijpen hoe de klanken *lar*, *les*, *pèk* en *kop* beweging afbeelden, daarvoor reikt onze verbeeldingskracht niet ver genoeg: alleen zouden wij den S. willen vragen wat hij doet met zijn voorbeeld: kopdihakan, dat eenvoudig beteekent: *hij at het op*. Is *eten* soms een werkwoord om eene beweging te beschrijven? Bij voorbeelden als deze woordklasse, even als elders bij grammaticale verklaringen van dingen, die niet zoo voor de hand liggen, is de S. te ver gegaan op een hem onbekend pad, en heeft hij zich gewaagd aan verklaringen, die op den naam van min of meer gelukkige of vernuftige gissingen zelfs in de verte geen aanspraak kunnen maken.

Ook de eigenaardige volgorde, waarin de onderwerpen worden behandeld, heeft wel eens iets van wanorde, welke de S. had kunnen voorkomen, wanneer hij zich er op had toegelegd om geleidelijk het een of ander punt te behandelen, maar het dan ook af te handelen op zijn eigen plaats. Over het aanhechtsel *un* hooren wij den S. in § 39 bij de werkwoorden, in § 73 en 74 bij de substantieven, maar dan nog ten slotte in een soort van aanhangsel op het einde van het boek. Over de vormen met voorgevoegd *pi* en achtergevoegd *un* wordt gehandeld in § 39 en in § 74. Eene dergelijke trant van grammaticale behandeling eener taal is niet bevorderlijk voor de duidelijkheid, en schaadt aan de bruikbaarheid van een leerboek.

De aankondiging van het boek laat echter niet toe alle voorname punten aan te wijzen, waar het werk zwak is, en het is ook onnoodig. Zoowel de S. zelf, als die lezers voor welke de bespreking van grammaticale waarheden van belang is, zullen toestemmen, dat het aangevoerde genoegzamen grond oplevert voor den S., om later zijn werk verbeterd nogmaals uit te geven, en voor de lezers, om met voorzichtigheid de beweringen van den S. te toetsen. Eén wensch mogen wij ten slotte niet verzwijgen. Bij den rijken schat van woorden, waarover de Soendaneesche taal beschikt, is de „Handleiding" van groote waardij, zoo lang nog geen volledig Woordenboek van het Soendaneesch bestaat. Maar de bruikbaarheid van het boek zal

toenemen, indien de S. later mocht kunnen goedvinden om ook bij de behandeling van werkwoorden en zelfstandige naamwoorden meer voorbeelden en volzinnen op te geven, ter verklaring en verduidelijking van de afleidingsvormen in het Soendaneesch.

Leiden, October 1873. G. J. Grashuis.

VARIA.

AARDE OP NOESSA LAUT.

„Ons word berigt dat er op Noessa Laut, een der Ambonsche eilanden, zoude gevonden worden een zeker soort van aarde, die van couleur een weinig na het grijs is trekkende, zijnde ligt blauw vermengt met zwarte tipjes, en in zich zelven zeer vet, zoodanig als het nevensgaande monstertje (dat gewasschen en gezuiverd is) zal kunnen uitwijzen. Dezelve zoude aldaar gegraven worden in het hangen der bergen en op de naakte heuvelen, achter de dorpen Sila en Titaway, 2 à 3 voeten diep, en van de inlanders genaamd Batu poang. Dan nadien men ons zegt dat dezelve aarde eenige bijzondere eigenschap zoude hebben, zullen wij daarvan bij gelegenheid eens 30 of 40 ℔ tot een proef verwachten, doch ongewasschen en zoo als het uitgegraven is, dewijl het gewasschen van geen dienst is."

Deze mededeeling vonden we in den uitgaanden Algemeenen brief van de Vergadering van Zeventienen van 29 Augustus 1729 aan Gouverneur-Generaal en Raden van Indië. Is er van de hier vermelde aardsoort iets meer bekend?

HET SPRINGEN VAN DEN ZWAVELBERG OP HET EILAND SEROA IN 1607 [1].

De posthouder op het eiland Nila [2], Jan de Voo, Corporaal, schreef over deze gebeurtenis op den 7 November 1687 aan den Gouverneur te Banda: „Ik kan niet nalaten een lettertje te zenden aan UE. van wegen het eiland Seroowa als dat den zwavelberg is gesprongen den 15 Junij, dat zeer groote schade heeft gedaan

[1] Gelegen op ongeveer 6° 17′ ZB., 130° 32 L. O. Gr.

[2] Als voren op 6° 34′ ZB. 129° 45 L. O. Gr.

aan tuin en boomvruchten. Het land is zeer beschadigt van groote gaten en scheuren en zeer veel rook en damp en grooten stank van de zwavel, zoo dat de lieden genoodzaakt zijn geweest om zich van het eiland te begeven; zoo zijn ze alhier gekomen met drie vaartuigen den 17 Junij, bemand met 313 ? en zij hebben zich zeer wel geaccordeert met het landsvolk tot nu toe.

Item den 20 October zoo zijn ze met twee vaartuigen het land gaan bezien, en ik heb een van mijn soldaten medegezonden gehad met hun om alles wel te bezien, hetgeen dat hij alzoo heeft vernomen gelijk zij hebben gezegt gehad. En het is ook onmogelijk dat de lieden op het land kunnen woonen, doordien dat hunne negorijen vol scheuren en gaten zijn en rookdampen, stank en stof geen gebrek; en ook ten anderen geen drinkwater (is) op het heele land. Zoo dat ze verzoeken om alhier te mogen negorijen maken, het geen dat ik hun niet heb kunnen permitteren voor dat ik antwoord van UE. krijg en wat ik daarin te doen hebben zal, waarmede eindigende. Zijt nevens uwe suppoosten Gode in genade bevolen.„

In antwoord hierop schreef hem de Gouverneur van Banda onder dagteekening van den 17en November 1687 het onderstaande: „Met de inwoonders van het eiland Nila, die jaarlijks gewoon zijn in Banda te komen negotieëren heb ik uw schrijven van den 7 November dezes jaars wel ontvangen; daaruit ook tot mijn leedwezen gezien heb, dat het God de Heere belieft heeft het eiland Seroowa te laten springen, en dat de menschen die daar lang opgewoond hebben zijn komen vluchten op Nila, om hun daar ter neder te zetten door gebrek aan levensmiddelen en water. U schrijft zulks niet hebt durven permitteren, tot onze last en order diesaangaande haddet ontvangen. Hierop diene tot antwoord: als de Nilezen daar niet tegen en hebben, wat UE. zich daarmede hebt te bemoeijen, want wij woonen daar zelven op onze bondgenooten hun land, matigt u zelven zoo grooten authoriteit niet over want deszelfs kwaliteit te gering is.„

Toen het eiland Nila volgens jaarlijksche gewoonte van wege de Compagnie bezocht werd, leest men in het Dagregister van den Secretaris Hendrick Caes op den 15 Januari 1688 het volgende over deze gevluchte Seroeëzen:

„Dit dan dus bezorgt en hier niets meer te verrigten wezende, ging ik naar een ander klein negorijtje, hetwelk bij en onder de Corps du guarde begrepen en met volkomen bewilliging van

de Nilezen, door de gevluchte Serouezen opgeworpen is. Hier stonden omtrent twee à drie en twintig nieuw opgemaakte huizen daar de vluchtelingen, dewelke zich zelven hier zeer sober en meest met visschen moesten erneren, hier hun verblijf en woonplaats hielden. Ik liet vijf à zes van de principaalste Hoofden bij mij komen, hun afvragende of hun land en negorij waarlijk en in der daad gesprongen en voor het meerendeel geruineert was. Daarop ik ten antwoord bekwam: dat schoon hun eiland tot nog wel niet gesprongen noch gebarsten was, (doch) dat hetzelve door de menigvuldige openingen en kleine scheuren, dewelke den berg zoo in den top als onder aan den voet, zonder eenige beweging van tijd tot tijd bekomen had, niet zonder perijkel te bewoonen is. Echter waren zij van meening zulks ter eerster bekwame en ter gelegener tijd eens te gaan ondernemen.„

NATUURVERSCHIJNSELEN TE BANDA WAARGENOMEN.
1670—1687.

Uit het Dagregister van Banda teekenden wij de hieronder volgende natuurverschijnselen op:

Zondag, den 19 October 1670. „Ook is door den sergeant op de hoogte Belgica militerende, gerapporteert, dat daar voor het wachthuisje, gister avond de klok omtrent negen uren door drie soldaten was gezien een vurige straal van groote en gedaante als een bezem met zijn steel; wezende aan de eene zijde breed en dik en aan de andere lang en smal, welke eenige vonken als aangestoken zwavel van zich liet vallen en na hun oogmerk (gissing) zich verhefte, uit de vlakte achter gedachte hoogte Belgica, beoosten naar het strand, en nederviel bewesten den Papenberg, houdende in het klimmen gelijke hoogte van denzelven.

Dit wordt geduid voor (een) teeken van een verhitte lucht, en hetwelk men thans niet vreemd moet houden, ten opzigte van de langdurige gepasseerde droogte, die nu ligt op het hoogste schijnt geklommen te zijn.„

Dinsdag, ultimo Januari 1673, schrijft Sr. Ernst Sax [1], „hoe heden morgen weinig na het slaan van half vijf uren, door de schildwachten, zoo van het kasteel Hollandia als Halve

---

[1] Koopman en opperhoofd van Lonthor. Valentijn geeft verkeerdelijk op dat hij reeds in 1669 overleed; dit was tusschen Nov. 1673 en April 1674.

Maan een wonderteeken aan de lucht zoude gezien wezen; welkers opkomst was uit het Westen, regt boven den hoek van Lonthor, in een rondachtig wezen, met een staart, naar gissing 4 à 5 vadem lang, had een zeer snelle voortgang, tot regt over Lonthors negorij, alwaar een gedaante als vuurvonken van hem afdaalde, en daarna zijn vurigen glans in een blauw lazuren schijn kwam te veranderen; schietende zoo voorts naar het Zuiderstrand van Lonthor alwaar uit het gezicht geraakte, hetgeen verschiet van een ster wel mogt wezen, gelijk 2 (19?) October 1670 daar nog eens gezien is."

Vrijdag, den 8 November 1680. "In den morgenstond omtrent de klok 3 uren is in de lucht gezien geworden een wonderlijk teeken, zijnde in gedaante van een vurige slang, vertoonende zich met het hoofd naar het Westen en de staart naar het Oosten en gaf van zich een groot licht gelijk een bliksem en is hetzelve na dat het een kwartier uur aan de lucht gestaan had weder verdwenen. Hetwelk bevestigt wordt door den korporaal Wessel Jansz., Albert Robbertsz. en Bartel Rijsel in dit kasteel en anderen personen meer.

Verleden Maandag 's avonds heeft men ook een groot licht in de lucht vernomen, God de Heer wil ons voor alle ongelukken en zware bezoekingen bewaren."

Dinsdag, den 9 Januari 1681. "Gisteren avond omtrent de klok zeven uren is aan de lucht gezien een schrikkelijke komeetstar."

Donderdag, den 9 Januari. "Gisteren avond heeft zich de komeetstar met een langen staart weder aan de lucht vertoond, zijnde klaarder als twee avonden bevorens, de star stond meest West, de staart Oost ten noorden."

Den 21 Januari. "De komeetstar, die zich sedert den 7 dezer alle avonden aan de lucht had vertoond, wordt nu niet meer gezien.

Donderdag, den 22 Mei 1681. "Den voorleden nacht omtrent de klok twaalf uren, wordt aan de lucht uit den Oosten vernomen een groot vuur, en vertoonde zich puur gelijk een vlam, en waardoor de schildwachten en de andere Militie-personen die den wacht hadden heel verbaasd wierden en wisten niet beter of de hemel stond in brand; duurde zoo lang dat men 40 à 50 zoude hebben kunnen tellen; hetwelk bevestigt wordt door Claes Jochumsz, Boudewijn Rubens, korporaal; Christiaen Smith, Jan Kiel enz., soldaten. Dit licht verdween en eindigde regt boven dit kasteel."

Woensdag, den 12 Juli 1684. „Heden morgen rapporteerden Jurgen Meijer, sergeant, Jan Kouwits van Tesschen, korporaal, Jan Gribbers van Zwartsluis, Jan Segers van Brussel, Jan Reijncke uit het Sticht Minden, alle soldaten, bescheiden ten Kasteele Belgica, dat zij rapporteurs op gisteren avondt kort voor de klok half zeven uren, wanneer gezamelijk de wacht in gemeld kasteel hadden, aan de binnenkust van het hooge land regt boven Orantatte hebben zien opkomen een zeldzaam vuur, hebbende de gedaante van een groote vurige kogel, die zich boogswijze in de hoogte begaf en alzoo weder achter het gebergte nederdaalde. God de Heer zij gebeden, Zijn dreigende en slaande hand van ons af te wenden.”

Woensdag, den 14 Augustus 1686. „Gisteren nacht omtrent de klok drie uren is voor de eerstemaal een komeetster gezien [1]. God de Heer zij gebeden dat hij ons niet in zijnen toorn straffe, maar alle plagen genadelijk van onze residentie afwenden wil.”

Zondag, den 17 Augustus. „Heden omtrent de klok half zeven in den avondstond, is er een klomp vuur van gedaante als een pijl uit de lucht gevallen hetwelk uit het Oosten opkwam en regt over Neira naar het Westen heenschoot tot bij en omtrent de Goenoeng Api, daar het met een slag en veele kleine sprankels van den anderen scheide en te verdwijnen kwam.”

Dinsdag, den 28 October 1687. „Den verleden nacht omtrent de klok elf uren is een vervaarlijke vlamme vuurs in maniere als een blikzem uit de lucht vernomen, hetwelk in het Oosten over het kasteel Nassau naar het Westen heenschoot, komende omtrent of achter den Goenong Api te verdwijnen, hetgeen de de schildwachten dewelke op die stond en tijd in het kasteel Nassau en elders de wacht hielden in allen deele confirmeren.”

Donderdag, den 31 October. „Gisteren avond omtrent de klok negen uren is wederom vuur uit de lucht gevallen, dat hier somwijlen en meest alle nachten gezien wordt en niet anders als de groote droogte toe te schrijven is, dewelke nu zeven maanden aan den anderen aangehouden heeft, zonder dat in al dien tijd geen of weinig regen op het aardrijk gevallen is.”

LEUPE.

---

[1] Het lichaam in het Oosten en de staart naar het Zuidwesten. Brief naar Batavia van 16 September 1686.

OUDJAVAANSCHE EEDFORMULIEREN OP BALI GEBRUIKELIJK.

De Heer P. L. van Bloemen Waanders leverde in 1859, toen hij Assistent-resident te Boeleleng was, een stuk dat in het Tijdschrift van 't Bat. Genootschap D. VIII, werd opgenomen onder den titel van „Aanteekeningen omtrent de zeden en gebruiken der Balinezen, inzonderheid die van Boeleleng." Dat zaakrijke geschrift bevat o. a. den tekst van een eedformulier in Kawi, op bl. 117 (overdruk), een formulier dat nog heden ten dage bij de Balineezen in gebruik is. Datzelfde formulier nu vindt men terug in eene Kawi-oorkonde van den jare 853 Çâka (= 931 na Chr.), en met eenige wijzigingen in een nog ouder stuk van 762 Çâka (= 840 na Chr.). Op de overeenkomst tusschen gedeelten der bezwering in de oudste oorkonde en der op Bali gebruikelijke maakte mij Dr. van der Tuuk opmerkzaam. Zoodra ik de drie redacties ging vergelijken, bleek het dat er tusschen den tekst van 't jaar 931 en den thans op Bali gevolgden een nog veel geringer verschil bestond dan tusschen dien van 840 en van de twee overige. In hoeverre de drie teksten met elkaar overeenkomen en verschillen, zal van zelf blijken als de lezer ze voor zich ziet.

Zooverre ik zien kan, is bedoelde eed uitsluitend een ambtseed of gelofte van trouw en gehoorzaamheid. Als zoodanig komt hij voor in de Kawi-oorkonden en ook op Bali. 't Feit dat de Balineezen denzelfden vorm van eed bezigen als waarvan men zich vóór duizend jaar op Java bediende, is, zoo niet vreemd of bijzonder verrassend, dan toch opmerkelijk, en het kwam mij wel der moeite waard voor, daarop de aandacht van alle belangstellenden te vestigen. Om dit doel te bereiken wist ik geen beter middel dan 't mededeelen van den tekst der twee, of drie redacties welke te vinden zijn in Inscripties II en VII

uit de verzameling facsimile's uitgegeven door 't Batav. Genootschap. Bij den tekst voeg ik eene vertaling. Enkele gedeelten er van mogen aan bedenking onderhevig zijn, de hoofdinhoud is niet twijfelachtig, noch duister. Ik spreek hier ook de hoop uit dat deze of gene landgenoot op Bali mijne vertaling zal willen vergelijken met die welke hij van in 't Kawi bedrevene Balineezen allicht zal kunnen bekomen.

In de eerste plaats zal ik de oudste ons bekende redactie van den ambtseed meêdeelen, zooals wij die aantreffen in N⁰ II van bovengenoemde verzameling, en wel op plaat 8, a, regel 3. Later zal ik 't formulier van N⁰ VII, plaat 5, b, regel 4 laten volgen, tegelijk met het schier woordelijk overeenkomende in 't geschrift van den Heer van Bloemen Waanders. De transcriptie waarvan ik me bedien is dezelfde als in den XV zang van 't Bharata-Yuddha in de vorige aflevering dezer Bijdragen.

Inscr. II.

Ndâ nihan ling-nya |

Ong mindah ta kita kamung hyang Haricandanâgasti mahârshi, pûrwwadakshiṇapaççimottarâgneyanairitibâyâbyaiçânya maddhyorddham adhah, rawi çaçi pṛthiwy âpas tejo bâyw âkâça, dharmmâhorâtra, Kuçikâ, Gargga, Metri, Kurushya, Pâtañjala, sakwaih-ta bhaṭâra baprakeçwara, kamung hyang Iḍi hyang ring Satasṛngga, kamung hyang i Watu Lampyar, kamung hyang Marapwi, Umalung, Karuṇḍangan, Wukir Ṣumbi, sang hyang Susuṇḍara, Kujatan, Walambangan, i Gulasing, i Laṅgunu, Patunggwan, sang hyang i Mḍang, sang hyang Pâmunggwan, sang hyang Kidukidul, kamung hyang Tuwuhaḍa, hyang Tawihang, hyang Kurawingan, hyang Pangawan, sang rumaksha ring pṛthiwimaṇḍala, sahananta ashṭa lokapala, kita Nandiçwara, mahâkala, kita Napâti, kita Raditya, kita Soma, kita Anggara, Buddha, Wṛhaspati, Çukra, Çaneçcara, Rahu, Ketu, kita aditya, kita candra, kita nakshatra, kita sambatsara, kita kala, kita mṛtyu, kita twak, çrota, cakshuh, jihwâ, ghraṇa, pâda payu, upâsthâ, kita wak bhaṭâra, kita wak pâda, kita tanmatra, kita pawak sakala pratyaksha bhaṭâra, kita sakshibhûta, sahananta dewa sûkshmâ kabaih, ṛngö ta mangmang ninghulun, tuwon ang [1] adoh apaṛ, rahina-wĕngi, kita pinakâ hurip ning sarw-

---

[1] De paralelplaats in Inscr. VII heeft tumon ing. Daar ng, ang,

wamanusha, tka ring sarwwasatwa, tṛṇa lata gulma, tka ring tiryyak, pâçu, pipilikâ, ṛngö la mangmang ninghulun |

Yan hana wwang lumangghana ni ajñâ-nira pâduka Çri-mahârâja, Dharmmodaya, Mahâsambhû, mwang mahâmantri Dakshotama, Bahubajra, Pratipakshasangçaya, yan hana lumangghana sanugraha-nira pâduka Çrîmâhârâja, yan prabhu, yan mantri, yan kshatriya, yan grama, yan samanya, ity ewâ [ṃ] adi-nya, yan rumuddharuddha rasha-ni ajñâ-nira pâduka Çrîmahârâja, jwah tasmat karmakna-nya, ḷbokna ri sang hyang dalm er, sanghapěn dening wuhaya, yan mara ring tgal samběrṛn ring glap, bwangakna dening aliwâwar, utalakna dening alisyus, pulirakna dening dewatâ, sakitana dening pisaca, banaspati ḍěngěn sanak, pulirakna dening dewarakshasa, dmakěn ing macan, yan para ring tgal maněmwakna sungga-wlah, yan maparaparan mapagakna muk, manaṇḍungakna ruyung-awuk, sěmpal sěmpaḷn, pangalorakna pangidulakna dening dewa-rakshasa, wwil, detya dânawa. Samangkâna sapâtha ning sang makalambi-haji.

Yawat cândraçca çûryyaçca, ri sakalo dîpitaḥ |
tawat sangçâragamacat, awecinarakaṁ brajet |
kadi lawasang hyang Candrâditya sumuluh ing sakalalokamaṇḍala, mangkana lawas-nyâmukti sangçâra.

Mangkâna ling ning sapata sang makalambî-haji, pinarṇgökěn ri pârasamya, ring kanishṭa maddhyamottama.

Alvorens eene vertaling te geven, merk ik ter toelichting op, dat de aanroeping gericht is aan verpersoonlijkte natuurmachten en natuurverschijnselen. Alle termen waarvoor in onze taal een aequivalent bestaat heb ik vertaald, doch waar de eigenlijke beteekenis van een of anderen mythologischen term onzeker is, heb ik de schijnbare eigennamen, zooals Garga, en dgl. onvertaald gelaten. Het spreekt van zelf dat met Garga, Agasti, enz. geen menschen bedoeld zijn, want doode lieden kunnen niet als getuigen aangeroepen worden. Trouwens nooit heeft een sterveling, behalve enkele Europeesche geleerden, Garga, Agastya, Brahma, en alle „hemelsche zieners" voor iets anders gehouden dan voor wezens der mythologie, d. i. voor werkelijk bestaande, eeuwige wezens, die echter geene menschelijke per-

hoezeer zeldzaam, als locatief voorkomt, acht ik me niet gerechtigd ang in ing te veranderen. Tumon is gewoonlijk «kijkende», tumon ing (of ang) »(iemand, iets) ziende.»

sonen zijn. Natuurlijk wordt van hen gesproken alsof ze handelend konden optreden, op dezelfde wijze als men van Jupiter of Venus spreekt, als waren het personen van gelijke beweging als de mensch. Voorts zij nog opgemerkt dat een en 't zelfde goddelijk geachte wezen, wegens 't veelzijdige zijner werkzaamheid gesplitst wordt in onderdeelen. Die onderdeelen van 't gansche wezen worden door bijzondere namen van elkaar onderscheiden, doch niet zelden bezigt men den algemeenen naam van 't wezen in plaats van de bijzondere benaming van een zijner werkzaamheden. Vandaar dat in ons stuk de Zon, de Maan, enz. meer dan eens voorkomen, nu eens als verlichters der aarde, dan weêr als beheerschers van de naar hen genoemde weekdagen, dan weêr als regelaars van den tijd.

VERTALING.

„En zoo als volgt zijn de woorden:

Om! heil u! o gij, groote zieners Goudschijn en Canopus [1]; (godinnen van) Oost, Zuid, West, Noord, Zuidoost, Zuidwest, Noordwest, Noordoost, middelpunt, zenith, nadir, Zon en Maan; Aarde, Water, Vuur, Lucht, Aether; vaste Wereldorde, Dag en Nacht; Kuçika, Garga, Maitri, Karûsha, Patanjala [2]; alle heeren Aartsvaders [3]; o gij, goddelijke Idi [4],

---

[1] «Groote ziener», (maharshi) als term der mythologie, beteekent «groot licht aan den hemel»; in figuurlijken zin toegepast op menschen is het «een groot licht in de wetenschap, een eerste ster aan den wetenschappelijken hemel.» Wat met Haricandana bedoeld is, weet ik niet; volgens 't Wdb. van Wilson beduidt het Skr. woord o. a. «maneschijn», doch dat gaat niet wel samen met Canopus.

[2] Kuçika, Garga, enz. zijn alle namen van mythische Zieners uit den voortijd. Maitri is zeker dezelfde als in Maitry-upanishad. Kurushya is verbasterd uit Karûsha of Kârûsha, mythischen zoon van Manu den zonnezoon; hij heet ook Koning Dantavakra, d. i. Krom-van-tand. De lange â in Pâtanjala zal wel eene fout wezen; 't Kawi is met de quantiteit der Skr. woorden steeds in de war. Kuçikâ, met lange â, is ook eene fout; het formulier in Inscr. VII heeft te recht de korte a.

[3] Onder aartsvaders (prajâpati's, voortbrengers der schepselen) verstonden de Indogermanen in 't algemeen bepaalde hemelsche wezens naar wie de geslachten en stammen genaamd waren. Bijv. Wôdan was de aartsvader van Hengist en de Angelsaksische koningen. De Zon was de aartsvader van de meeste Indische vorstenhuizen. Er zijn ook aartsmoeders; bijv. Julius Caesar stamde in rechte lijn af van Venus. De term aartsvader geeft dus slechts gebrekkig weêr wat de Indiërs onder prajâpati verstaan, doch ik wist geen ander woord er voor.

geest van den Çataçrngga; o gij geesten van den Watu Lampyar, o gij geesten van Merapi, Umalung, Karundangan, berg Sumbi, beschermgeest van Susundara, Kujatan, Walambangan, van Gulasing, van Langunu, Patunggwan, beschermgeest van Mĕdang, beschermgeest van Pâmunggwan, beschermgeest van de Zuidstreek; o gij geest van Tuwuhaḍa, Tawihang, Kurawingan, Pangawan, gij die 't aardrond beschermt, alle acht hoeders der windstreken; gij Nandîçwara (d. i. Çiwa), god der vernieling, gij Napâti [5]; gij Zon, gij Maan, gij Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus; Râhu, Ketu; gij Dagvorst, gij Nachtgodin, gij gesternten, gij jaar, gij Tijd, gij Dood, gij zintuig van 't gevoel, zintuig van 't gehoor, van 't gezicht, van den smaak, van den reuk, van 't gaan, van ontlasting, van voortteling, gij vormen [6] van den Heere (Çiwa), gij verpersoonlijkte vier wereldtijdperken, gij prototypen van 't bestaande, gij materieële [7] en zienlijke gedaante Gods, gij strekt ten getuige, alle onzichtbare goden te gader; hoort mijn eed en vloek, gij die ziet verre en nabij, bij dag en bij nacht, gij die het leven zijt van alle menschen, ja van alle schepselen en van grazen, planten, struiken, tot de viervoeters, 't vee en de mieren toe; hoort mijn eed en vloek:

Indien er iemand is die 't bevel overtreedt van Zijne Majesteit den Koning Dharmodaya Mahâçambhu, en van de voorname Ministers Dakshottama, Bâhuwajra, Pratipakshasangkshaya; indien er iemand is die in strijd handelt met eenig privilegie geschonken door Z. Majesteit den Koning, hij zij regent, of minister, of Ridder, of dorper (Waiçya) of gemeene man, en

---

[4] Wat met iḍi bedoeld is, weet ik niet; mogelijk is het eene vervorming van Skr. iḍâ, d. i. sap, vooral levenssap, en overdrachtelijk: bron van levenskracht, zoo als de aarde, de koe, eene zoogende moeder, enz. Het is even goed mogelijk dat het een bergnaam is, gelijk de volgende.

[5] Napâti moet hier eene vervorming wezen van Skr. napâta, dat mij slechts uit Rgweda 10, 15, 3 (= Vâjasan. Sanh. 19, 56) bekend is; napâta, iets heel anders dan napât, waarmede het door Prof. R. Roth in 't Petersb. Wdb. verward is, bet. «godenverblijf, 't verblijf der zaligen.» In ons formulier staat het als tegenstelling tot mahakâla, «vergankelijkheid,» en zou men het kunnen weêrgeven met «de eeuwigheid.» Çiwa namelijk is zoowel 't eene, als 't andere.

[6] Met vormen of belichamingen (wak, Skr. mûrti) zijn zeker wel de acht bekende mûrti's van Çiwa bedoeld.

[7] Dit sakala uit sa «met» en kalâ «materie, stofdeel» is het tegendeel van nishkala, immaterieel, monadisch, en niet te verwarren met sakala «geheel.»

zoovoorts; indien (dan iemand) weêrstreeft hetgeen 't bevel van Z. Majesteit den Koning behelst, laat hem dan ten gevolge daarvan verzinken diep in den Oceaan, en moge hij door krokodillen worden opgesnapt; als hij naar 't veld gaat, worde hij door den donderstraal getroffen [1], worde hij door den rukwind weggeworpen, door den wervelwind weggeslingerd; door goden in de rondte gedraaid, door duivels, kabouters en soortgelijken gepijnigd, door geesten en reuzen in de rondte gedraaid, door tijgers besprongen; naar 't veld gaande treffe hij angels van bamboe aan; als hij een tocht wil ondernemen ontmoete hij amok, stoote hij op blinde randjoes zoodat een lid zijn lichaams verminkt worde, worde hij nu eens noordwaarts, dan weer zuidwaarts getrokken door goede geesten en reuzen, duivels, hellewichten en kinderen der duisternis."

Aldus is de eed van hem die met eene waardigheid bekleed is.

(Vers in Sanskrit) Zoolang als zon en maan der gansche wereld zullen lichten, zoolang zal hij de rampzaligheid van telkens sterven en wedergeboren worden deelachtig wezen, en tot de hel Awîci vervallen [2].

(Prozavertaling in Oudjavaansch): Zoolang als Zon en Maan 't gansche wereldrond verlichten, zoolang is hij de rampzaligheid van telkens sterven en wedergeboren worden deelachtig.

Zoo luidt de eed van hem die met eene waardigheid bekleed is ten aanhoore van 't gansche publiek, van lieden uit den laagsten stand, den middelstand, den hoogsten stand."

TAALKUNDIGE AANTEEKENINGEN.

Taal en spelling van 't stuk komen geheel overeen met die in de Kawische gedichten. Vooral valt in 't oog de karakteris-

[1] De schoone uitdrukking samběrěn ring gělap laat zich niet letterlijk vertolken; men zou het kunnen omschrijven met: «moge een donderbeitel de lucht doorklieven als een roofvogel op zijn prooi toeschiet en hem treffen.»

[2] De strophe in Sanskrit is corrupt en laat zich niet in den oorspronkelijken vorm herstellen, omdat het daarin vervatte denkbeeld op meer dan éénc wijze kan uitgedrukt worden; de strophe kan geluid hebben:

Yâwac candraçca sûryaçca wiçwaloke widîpitâ |
Tâwat samsâram âgachet âwîcinarakam wrajet ||

Even goed echter kan er sarwaloke widîpitâ (futur. van widîpyate) of wiçwalokâya (sarwalokasya, sarwalokâya) dîpitâ bedoeld zijn. De verandering in den tweeden regel is minder onzeker, dewijl 't Indisch spraakgebruik een optatief, en de versmaat ◡ — — — eischt.

tieke verwaarloozing der Skr. quantiteit in proza en poëzie beide. Er is geen twijfel aan dat de accentuatie in 't Kawi dezelfde was als in 't nieuwere Javaansch, hetgeen trouwens van zelven spreekt aangezien alle Polynesische talen in hoofdzaken denzelfden klemtoon hebben. Let men op spellingen als raja, râja, râjâ (Skr. râjâ), die naast elkander in 't zelfde stuk voorkomen; op upâsthâ voor upastha; daarentegen ghraṇa voor ghrâṇa; matra voor mâtra; sûkshmâ voor sûkshma, en dgl., dan is het klaar dat men in de voorlaatste en laatste lettergreep eene opene a, hoe kort die ook in 't Skr. klonk, in 't Kawi lang uitsprak.

De ai is in inheemsche woorden als kabaih, sakwaih bewaard; daarentegen is de Skr. ai (eigenlijk âi) meestal in e overgegaan [1]. Naardien in 't Maleisch in inheemsche woorden, als air, lain, gawai, enz. de oude klank gebleven, doch in Skr. woorden verdwenen is, moet men de uitspraak e voor ai in Skr. woorden niet als eigenaardig Javaansch beschouwen; integendeel, die uitspraak moet door Hindus zijn overgebracht. In Inscr. VII, waarvan 't gedeelte den eed bevattende later zal meêgedeeld worden, wordt ook in inheemsche woorden e geschreven, als kabeh, enz. Daaruit volgt niet dat men in nog latere stukken nooit ai zou ontmoeten. Immers, overal ziet men 't verschijnsel terug dat klankovergangen zich geleidelijk en niet over een gansch taalgebied te gelijk uitbreiden, en ook mag men veronderstellen dat op Java evenzeer als elders eene oude schrijfwijze in stand werd gehouden lang nadat de uitspraak had opgehouden met de spelling in overeenstemming te zijn.

Verbasteringen van Skr. woorden komen er in alle Oudjavaansche geschriften, in dicht of ondicht voor. Kurûsha voor karûsha of kârûsha, satasṛngga voor çataçṝngga, gosali [2], en dgl. zijn van denzelfden aard als in de gedichten gapura en gupura voor gopura; kuhira (Bharata-Y. 520) voor guhera; pârccaya voor pratyaya; wûrshita voor ârocita; wilâça voor wilâsa; rasha mag de gewone spelling heeten in alle Kawi-stukken. Dat men in 't Oudjavaansch even weinig onderscheid maakte tusschen de drie soorten van

---

[1] Aan uitzonderingen ontbreekt het niet; zoo heeft ons stuk er voor air; aan den anderen kant nairiti, enz.

[2] In 't begin derzelfde oorkonde juru gosali bet. meester smid; voor den begripsovergang van kauçalya «bekwaamheid» in dien van «bekwamen man», inzonderheid «smid», vgl. Skr. kriyâ in Jav. kriyâ.

sisklank van 't Skr., als in 't nieuwere, is geen wonder, vermits reeds in de oudste Prâkrits van oostelijk Indië 't onderscheid verloren was gegaan, en de uitspraak van 't Skr. heeft altoos onder den invloed gestaan der volkstalen.

De Kawi-oorkonden hebben, uit welk oogpunt men ze beschouwt, eene waarde die niet licht te hoog kan aangeslagen worden. Als 't glossaar er op, dat thans door den Heer Cohen Stuart bewerkt wordt en zijne voltooiing nadert, verschenen zal wezen, benevens eene transcriptie van de teksten, dan zal, naar men vertrouwen mag, menigeen die thans voor de studie dier stukken terugdeinst, 't zijne willen bijdragen om ze te verklaren. Reeds nu kunnen ze ieder die ze wil raadplegen dit leeren, dat de Javaansche overlevering der Kawi-gedichten van nul en geener waarde is. De oorkonden, die natuurlijk de taal en de schrijfwijze bevatten van den tijd waarin ze opgesteld zijn leggen een onwraakbaar getuigenis af ten gunste der Balineesche en Madureesche overlevering, en tegen de Javaansche. Wat reeds vóór de bekendmaking dier oorkonden op theoretische gronden beweerd was omtrent de verknoeiingen der gedichten door de Javanen van den lateren tijd, is door een rechtstreeksch bewijs bevestigd.

Na deze algemeene opmerkingen zal ik in bijzonderheden mijne vertaling rechtvaardigen, voor zooverre zulks noodig is. Eene herhaling van 't geen ik in mijne aanteekeningen op den 15den zang van 't Bharata-Yuddha (in deze Bijdragen, vorige aflevering), in mijne Kawi-studiën of elders behandeld heb, zal ik den lezer besparen, tenzij verder onderzoek mijne zienswijze gewijzigd heeft.

Mindah ta kita. Deze woorden staan achter ôm op de plaats waar anders swasti staat. Het moet dus even als swasti en 't Latijnsch ave eene begroeting wezen. In vorm is mindah ta kita een 2de pers. (enk. of meerv.) van den imperatief, zoodat het aan een Latijnsch avete beantwoordt. Ter uitdrukking van den imperatief, hetzij aorist en passief, of duratief, wordt in 't Kawi zeer dikwijls ta-achter 't gezegde gevoegd, inzonderheid als de imperatief een wensch uitdrukt. Zoo bijv. in ons stuk rĕngö ta = Grieksch ἀκούσατε. Zoo lezen we Wiwâha str. 134: ta-çileng paṭâraṇa, sabhâgya ta kita, bapa! d. i. „ga zitten op den eerezetel, wees welkom, zoon lief.” In Bhar. Y. 610 spreekt Satyawatî tot hare dueña alvorens zich zelve den doodsteek te geven:

Sugandhikâ lot sinawe çinabdan .
Kakangku mantuk ta ri Madrarâjya |

D. i.: Zij wenkte daarop Sugandhikâ en zeide tot haar: „mijne oudere zuster, keer terug naar 't rijk Madra." Dezelfde imperatief mantuk ta komt ook in Inscr. II, bijna aan 't einde, voor, doch als 3de pers. De zinsnede luidt: „i sampun-nyan mangkâna, mantuk ta sang pârasaṃya mare gṛhanya sowang-sowang; d. i. „na afloop daarvan, laat de vergaderde menigte, ieder weder naar zijn eigen huis, gaan." Zoo weinig bezwaar de grammatische verklaring van mindah ta kita aanbiedt, zoo moeielijk is het den juisten zin van mindah op te sporen, al is de bedoeling in 't algemeen duidelijk genoeg. Indah is o. a. „behagen"; endaḥ „behagende" en „behagelijk": mindah, als toestandswoord, zou dus kunnen beteekenen „zich behagelijk gevoelende." Ik wist daarvoor in een groet geen beter term dan „heil!"

Kamung is een vocatiefvorm van kamu, gelijk kong van ko of kon; enz. Vgl. aanteek. op str. 249 van Bhar. Y. Hoewel kamu eigenlijk meervoud is, wordt het ook jegens een enkelen persoon gebezigd even als 't Hoogduitsche ihr, wanneer men niet bijzonder beleefd wil wezen; zoo bijv. in B. Y. 279 waar Kṛpa het in zijn toorn tegen Karṇa zegt. Vermoedelijk hebben omtrent de toepassing van kamu dezelfde regelen gegolden als in 't Tobasch; zie v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 224. Ook komt het gebruik van kita als beleefd voornaamwoord des 2den persoons in 't Oudjavaansch met dat in 't Bataksch overeen; als voorvoegsel van 't passief dient ook, zoowel in 't Kawi als in 't Tobasch, ta. Als achtervoegsel van 't beleefde voornaamwoord des 2den pers. dient ta en na een klinker nta. Maar ditzelfde ta, nta is evenzeer een der achtervoegsels van den 1sten persoon; bijv. anak-ta in 't B. Y. 689 beteekent „mijne (eig. onze) kinderen!"; kaka-nta „mijn minnaar!" 540, 534, 544. Dit zonderlinge verschijnsel vindt zijne gedeeltelijke verklaring in de omstandigheid dat kita, waarvan ta, nta de aangehechte vorm is, oorspronkelijk de eerste persoon meervoud inclusief was; vgl. Tob. Spr. 223. Het Maleische nda in kakanda, baginda, enz. is stellig = nta, zoodat baginda beteekent „onze (of: mijn) heer"; ayanda „onze vader."

Satasrĕngga, enz. Over deze bergnamen zie 't hierachter gevoegde opstel.

Sahananta. Ta, in sterken vorm: tang, is na woorden

van hoeveelheid zeer gewoon om hetzelfde uit te drukken als onze partitieve genitief. Bijv. anyat tang, len tang, lawan tang, waneh tang, muwah tang „een ander deel van hen", d. i. naar ons spraakgebruik „anderen"; zie Wiwâha 240; BY. 24; 25; 53; 49; e. e. Dudû tang „anderen" BY. 23; aneka tang „verscheidene ouder hen" 376; sĕk tang bhûta „eene menigte dier booze wezens" 668. Kabeh ta musuh z. v. a. „al de vijanden" 445. Zoo ook in ons stuk sakwaih ta bhaṭâra. Dewijl ta ook aanhechtsel van den 2den pers. is, en sahana, zoover ik weet, niet met sahanan afwisselt, moet men in ons stuk sahana + nta scheiden, en dus ook ta achter sakwaih als 2den pers. opvatten, maar altoos in den zin van een partitieven genitief.

Raditya, voor râditya. Râ is tot ra verkort doordat op de volgende lettergreep de klemtoon valt. Zoo ook is Jav. rĕmbulan ontstaan uit ra + mbulan [1]. De nasale voorslag in mbulan = bulan, wulan is echt Polynesisch. In 't Fidjisch bestaat er zelfs geen op zich zelf staande b; het kent alleen mb. Ook de Javaan schrijft vaak, om niet te zeggen gewoonlijk, bĕktå, enz. als hij mbĕktå wil uitdrukken, alsof het van zelven spreekt dat b met nasalen voorslag uitgesproken moet worden. Met eenige andere letters is het eveneens gesteld. Eene enkele d bestaat er in 't Fidjisch evenmin; het bezit alleen nd. Hiermede vergelijke men 't Oudjav. ndan = Mal. dan; ndak = Jav. dak.

Mangmang, dat ik „met eed en vloek" vertaald heb, is een synoniem van 't Skr. çapatha. Soms worden de beide synoniemen met elkaar samengekoppeld, gelijk in het oud en nieuw Javaansch zoo dikwijls geschiedt, bijv. in wĕlas-asih, sukabungah, e. dgl. [2]. Zoo lezen we een paar regels vóór den aanhef van 't formulier deze woorden: manibâkna çapatha-mangmang irikang wwang asing maharĕp mangḷburânugraha çrî-Mahârâja, d. i. „late men een duren vloek vallen op een iegelijk die de privilegies door Z. Maj. den Koning geschonken wil te niet doen." Mangmang is een tweelingvorm van 't Jav. en Kawi bangbang, ĕbang. Op gelijke wijze staat Jav. mor (di mor) naast wor; Kawi en Jav. amuk (pangamuk) naast Kawi wuk of wûk „verwoede aanval" (bijv. B. Y. 265; 290; 312); ditzelfde

[1] Over de beteekenis van ra vgl. Kawi-Stud. bl. 27.

[2] Vgl. T. Roorda, Jav. Spr. § 286.

wuk herkent men in 't Mal. mabuk „dronken", zoodat in muk en wuk de algemeene zin van „razend, dol zijn" ligt opgesloten. Afwisseling tusschen m en w vindt men ook in gevallen waar van verwarring tusschen actief en passief, duratief en aorist, geen sprake kan wezen; bijv. Jav. maliwis „wilde eend" heet in 't Kawi waliwis; zie Bhoma-kâwya, bl. 87, r. 4 v. o. De algemeene zin van mangmang en bang-bang zal wel wezen „luid roepen", waaruit zich die van „dreigen" en van „zweren" ontwikkeld heeft. Ook ons zweren is oorspronkelijk niets anders; vgl. Skr. swara, klank; Engelsch answer, en al wat daarmeê samenhangt.

Nghulun is een beleefd voornaamwoord van den 1sten pers., en van gelijke beteekenis als 't ook in 't Kawi voorkomende kawula. Het beantwoordt aan 't Skr. ayañ janah, en ons „mijn persoon"; vergelijkt men het met ngwang „mijn (ons) persoon," beleefd voor „ik, wij", dan wordt het waarschijnlijk dat ng een voornaamwoord, of liever lidwoord, is, dat wang voor wwang staat, en hulun dienaar, man van iemands gevolg, beteekent. Inderdaad beteekent pahulunan een kind des huizes, lid der familie; Nakula wordt zoo genoemd ten opzichte van Çalya in B. Y. 510. Ahulun, eig. „dienaren, gevolg hebbende" bet. Heer, Vorst; sang ahulun, de Heer, Mijnheer; Wiwâha 186; B. Y. 405; 517; de Vorst (581). Als voornaamwoord luidt het woord niet hulun, gelijk in Roorda's Jav. Wdb. i. v. wordt opgegeven, maar nghulun; zie hier enkele bewijsplaatsen; in B. Y. 471: ngûnin nghulun tĕka tumut lalu bhagna denta; 494: ndân amriha nghulun atoha hurip-ku kĕdwâ; 495: tan rowangĕn nghulun amâtyana yeng raṇângga; e. e. Het foutieve hulun der woordenboeken berust op verkeerde scheiding vân i, ni nghulun „van, in, aan mij (ons)."

Aparĕ. In de gedichten is de gewone vorm aparö, maparö, met langen Pĕpĕt; de Javaansche is parĕk (paḍĕk). Trouwens ook 't Kawi heeft parĕk; o. a. in deze zelfde inscriptie lezen we: bwat hajyan adoh aparĕk.

Dharmmodaya Mahâsambhû. Deze namen, of liever bijnamen des Konings, verschillen van die we in den aanhef lezen. De oorkonde is namelijk uitgevaardigd van wege „Çrî-Mahârâja Çrî-lokapâla, Harîwangçotunggadewa nâma râjâbhisheka", d. i. Z. Maj. den doorluchtigen regent, uit het Zonnegeslacht, met name Uttunggadewa, gewijd (d. i. ge-

kroond)[1] vorst. Mahâçambhu is een der namen van Çîwa; nu worden ook zekere ingewijden in de mystieke secten onder de Çiwaieten met den titel van çiwa, maheçwara, enz. bestempeld. De Javaansche Koning kan een aanhanger van een dier mystieke scholen geweest zijn, doch even goed is het mogelijk dat hij naar later Indisch gebruik onder zijne namen dien der sectegodheid telde. In allen gevalle blijkt uit zijn naam Mahâçambhu dat hij een Çiwaiet was[2].

Dakshottama, Bahubajra en Pratipakshasangçaya zijn de namen, en wel de officiele of publieke namen, van de drie hoofdministers, die de acte mede uitvaardigen of zooals onze term luidt „contrasigneeren.” Een der namen verschilt van dien we aantreffen op pl. 3, a der oorkonde. Daar toch staat:

Mangkana diwaça-nira Çrî-lokapala Hariwangçotunggadewa, dinulur de rakryan mahâmantri katrini, rakryan mantri hîno, Dakshotama, rakryan mantri halu, Pratipakshasangçâya, rakryan mantri sirikan, Mahâmâhino.

D. i. „zoo is de datum (d. i. acte) van Z. Maj. den landsheer, den Zonnetelg, Uttunggadewa, bijgestaan door de drie prinsen en hoofdministers: prins minister van?, Dakshottama; prins minister van oorlog (?) Pratipakshasangkshaya; prins minister van?, Mahâmâhino.” Deze laatste moet dus anderszins bekend gestaan hebben als Bâhubajra. Terloops zij hier opgemerkt dat de Indiërs, althans der hoogere standen, meer dan één naam dragen. Vorsten en hooge ambtenaren voeren daarenboven nog bijnamen. Meestal zijn de laatste in de geschiedenis bewaard gebleven; eene heillooze verwarring is hiervan 't gevolg geweest, en geen mensch vermag thans met zekerheid te zeggen hoe de groote Wikramâditya heette. Van Koning Açoka den Buddhist kent de nawereld wel drie bijnamen en den geslachtsnaam daarenboven, maar de eigennaam of „alledaagsche” naam, is verloren. De Hindusche gewoonte om vorsten naar den bijnaam te noemen, heeft zelfs onder de Muzelmansche Groote Mogols stand gehouden; hoe weinigen zijn er die ooit den

---

[1] Abhisheka is in 't Skr. uitsluitend substantief; in 't Kawi dient het tevens voor Skr. abhishikta. Niets gewoner in 't Kawi dan dat Skr. substantieven als adjectief gebezigd worden, bijv. krodha is niet enkel «toorn», gelijk in 't Skr., maar ook «toornig», Skr. kruddha; Skr. harsha is «blijdschap», maar in 't Kawi zoowel «blijdschap», als «verblijd», Skr. hrshta; Skr. çakti, macht, maar Kw. ook «machtig.»

[2] Van welke secte dan ook; er zijn een tal van Çiwaietische secten, deels mystiek en asketisch, deels niet.

eigenlijken naam van Akbar of Aurengzeb gehoord hebben? Wat in Indië gebruikelijk was, gold stellig ook bij de Hindusche Javanen. Dakshottama, Bâhuwajra, en dergelijke officieele namen vindt men in andere oorkonden van lateren tijd terug.

Grama; of de term juist is weêrgegeven met „dorper”, laat zich vooralsnog moeielijk beslissen. Te oordeelen naar de beteekenis die grami in 't Jav. heeft, zal men misschien „koopman” waarschijnlijker achten. Hoe het zij, kennelijk is in den tekst de Waiçya-stand bedoeld, en nademaal Waiçyas zoowel landbouwers als kooplieden zijn, is het voor 't verstaan van deze plaats van weinig belang hoe men grama opvatte. 't Grondwoord is natuurlijk Skr. grâma, doch dit heet zoowel „dorp” als „maatschappij, vennootschap.”

Jĕwah is kennelijk een bijvorm van jĕmah, dat zoowel in 't Kawi als in 't Maleisch voorkomt. Jĕwah = jĕmah is „gevolg”, en bijwoordelijk „ten gevolge.” Vergelijkt men deze woorden met het gelijkbeduidende tĕmah, dat ook Jav. is, dan ziet men dat jĕ en tĕ verouderde préfixen zijn. Voorts levert mah = wah wederom een voorbeeld voor de afwisseling tusschen m en w, waarvan zoo even rerds sprake was. Van wah is o. a. nog afgeleid Kawi wwah (uit wwah), Jav. woh, Mal. buwah (uit bwah, en dit uit wwah).

Karĕmakĕna-nya, van angarĕmakĕn, mangarĕmakĕn = Jav. ngĕlĕmmakén. In vorm is het een verzoek of eisch overeenkomende met zulke Jav. uitdrukkingen als tak-dĕlĕnge „laat mij (of: laat ik) eens zien.” Het onderscheid is dat het conjunctief-suffix in 't Jav. in een dergelijk geval wordt weggelaten, doch in 't Kawi niet.

Lĕbokĕna = lĕbwakĕna, conjunctief passief van 't causatieve manglĕbwakĕn. De verhouding van lĕbokĕn tot lĕbwakĕn is dezelfde als van lor, Noord, tot lwar; in onze inscriptie wordt nu eens lor, dan weer lwar geschreven, een bewijs, dunkt mij, dat reeds toen ter tijde begonnen was wat in 't nieuw Jav. regel is geworden, nl. overgang van wa in o. Lĕbokĕna letterlijk in 't Skr. vertaald, ware praweçyeta of praweçyatâm, maar noch in 't Sanskr., noch in onze taal zou men 't gansche woord in verbinding met karĕmakĕnanya anders uitdrukken dan door madhye of antar, en door 't Nederl. voorzetsel in. In 't algemeen, in de Arische talen worden de wijzigingen of richtingen eener handeling aangeduid door voorvoegsels, als ingaan, opgaan, overgaan, enz., of

door eigenlijke voorzetsels, enz. In de Polynesische talen worden twee handeling aanduidende woorden naast elkander geplaatst; en zoodoende 't eene door 't andere nader bepaald; instede van subordinatie, verkiezen ze' coordinatie. Is nu een der gecoordineerde woorden met een modaal suffix voorzien, dan ontvangt ook 't andere er een. Bijv. B. Y. 8: kinon lumakwa ḍatĕngeng (d. i. ḍatenga + ing) Kurupati, " hetgeen in onze taal eenvoudig is: " werd verzocht om zich te begeven naar den Kuru-vorst. " B. Y. 182: cakrabyûha ngaranya nora wĕnangâ rusuka ri taya Bhîma-Phalguṇa, d. i. " de radslagorde genaamd, welke onmogelijk in wanorde zou kunnen gebracht worden, zoo Bhîma en Arjuna er niet waren. "

Sang hyang dalĕm er, eig. " de god van 't diep der wateren, " anders gezegd Waruṇa, Neptunus, Okeanos. De persoonsverbeelding gaat wederom over in de materieele beteekenis. De uitdrukking staat gelijk met ons Oceaan, als wij dit schrijven met eene hoofdletter.

Sanghapĕn. De parallelplaats in 't eedformulier van Inscr. VII heeft: ri wwai sahutĕn dening wuhaya. Daardoor wordt de beteekenis vastgesteld; vgl. Jav. cangap en angap.

Utalakĕna, van utal = Jav. untal, in kontal.

Alisyus. Evenzoo gespeld B. Y. 584, doch halisyus 452, alsook Wiwâha 223. Over 't algemeen weifelde reeds de oude uitspraak tusschen ha, hi enz. aan 't begin der woorden, zoodat als beginletter de h zeer zacht moet geklonken hebben.

Dĕmakĕn. Angdĕmak, mangdĕmak is " aanvallen, er op inloopen, er op losgaan, to assail, bespringen "; bijv. mangdĕmak ring gadâstra B. Y. 561; Bhoma-Kâwya bl. 28, r. 2 v. o.; van olifanten gezegd B. Y. 417; zoo ook in 't causatief: mangdĕmakakĕn gajah-ira ri turangga Phalguṇa B. Y. 176. Mangdĕmak bet. " aangrijpen " in Wiwâha 261: hetu-nyân tĕka mangdĕmak kadi ta sanghârâgni; ook wel " in bezit nemen, aanvaarden. "

Yan para komt op hetzelfde neêr als yan apara (of yan mara), doch terwijl 't laatste letterlijk is: " wanneer hij gaat ", laat het eerste zich nagenoeg weêrgeven met " op reis " of " gaande ". Zoo ook heet het in 't andere formulier yan hawan, dat feitelijk op 't zelfde neêrkomt als yan ahawan of yan mahawan " wanneer hij op weg is, een tocht doet. " Met dit al maakt het taalgebruik geen onderscheid tusschen mara en yanpara; dientengevolge doet yan vóór een stamwoord ge-

voegd denzelfden dienst als de verandering van den beginmedeklinker des stamwoords in de overeenkomstige nasaal. Derhalve, er is geen onderscheid van beteekenis tusschen mijil en yanwijil. Om deze bewering te staven, zal ik eenige ondubbelzinnige voorbeelden aanhalen. In Bhoma-k. bl. 15, r. 8 staat:

sâmpun mangkana çîghra yanwijil i heng sira katĕmu tikang balâdhika.

Dat de dichter hier çîghra mijil zou geschreven hebben, hadde hij het om de versmaat niet gelaten, ziet men licht. Als eene uitbreiding van die constructie beschouw ik de vervanging van 't voorvoegsel ma = a door yanpa. Hiervan leveren de gedichten een aantal voorbeelden; o. a. Bhoma-k. r. 9 v. o.

lîlâ yanpahawan gajâḍhipa tĕlas mabhûshaṇa sira

„Behagelijk bereed hij een baas van een olifant enz." Het is duidelijk dat yanpahawan niet in 't minste of geringste verschilt van mahawan, awahan. Evenzoo is yanpatanghi, „rees op" bl. 61, r. 2 volmaakt hetzelfde als matanghi, atanghi; de regel is duidelijk:

sŏng sang hyang Rawi karaṇa-nya yanpatanghi.

Zie verder bl. 105, r. 2 v. o., waar yanpalaywan = malaywan; 135, 16, yanpangungsir = mangungsir; 101, 8, yanpanahanahâ = manahanahâ; enz. Uit den Wiwâha, die eene menigte voorbeelden van deze constructie bevat, zal ik ook er slechts enkele aanhalen, o. a. hetzelfde yanpara = mara, dat we ook in ons formulier vinden; in str. 230 lezen we:

mâti ngmong yanparângdon gṛha, wuhaya pĕjah yanpareng wyâghradeça.

Yanwijil = mijil in str. 306:

hana yanwijil sumĕlang ahyas ajajar atitih-titih pupû.

Manĕmwakĕn; klaarblijkelijk in den zin van Jav. anĕmoni.

Sungga-wĕlah. Deze term is mij elders niet voorgekomen doch er is geen twijfel aan, of 't Oudjavaansche woord had denzelfden zin als 't Maleische sungga (= suda), Bat. soega. Het iets verder voorkomende ruyung heb ik slechts bij gissing vertaald [1].

[1] 't Jav. ruyung of luyung, «hout van den arenpalm,» past niet, tenzij de ruyung's in ons stuk zoo genoemd werden omdat ze van arenhout gemaakt waren.

Makalambi-aji, eene constructie gelijk makĕmul-putih (akĕmul-putih), en dgl., laat zich vergelijken met ons zwartgerokt, witgedast, zwartgesluierd, enz., waarin ge den zin van „(voorzien) met” bewaard heeft. Dit ge nu heet in 't Kawi ma en a, in 't Jav. ha (a). Daar de Javaansche spraakkunsten over dezen gewichtigen woordvorm zwijgen, maak ik den lezer opmerkzaam op eenige voorbeelden uit den Damar Wulan: bl. 32: hakulambi-sutra; en hasonḍer-poleng-habang; 27: hakopyah-hirĕng, en adodot-kumitir. Vgl. Kawi-Stud. bl. 31, vg.

Lawasang stelt lawas sang voor. In de spelling der oorkonde wordt zeer dikwijls de dubbele medeklinker door den enkelen uitgedrukt; zoo aan 't slot tlasinurat voor tlas sinurat; op eene andere plaats nimita voor nimitta; Dakshotama voor Dakshottama; enz.

Amukti, mukti is duratief-actief van Skr. bhukti, reeds toen ter tijd door de Javanen als bukti uitgesproken. Dat de geaspireerde letters in Skr. woorden in de spelling eeuwen lang bewaard bleven, doch niet als zoodanig uitgesproken werden, kan men reeds uit onze oorkonde leeren. Immers we zien daarin vlak bij elkaar nu eens sapâtha (Skr. çapatha), dan weêr sapata. In 't Bhar. Y. treft men op gelijke wijze door elkander bukti en bhukti aan; bijv. 619: suka sök bhinukti „genoegens veel gesmaakt”, 625: mĕne ko bhukti ning asu „straks wordt gij den honden ten voedsel,” doch 444: bukti ning mṛtyujihwâ „kost voor de tong des Doods.” De duratieve vorm is natuurlijk amukti, mukti en mamukti, de vruchten plukken, smaken, genieten, deelachtig worden; bijv. amukti pâpa „de vruchten plukken zijner booze daden” 503: mamukti wishaya „zinnelijke genoegens smaken” 659.

Pinarĕngökĕn is een vorm die in beteekenis overeenkomt met het partic. praes. pass. en gerundief der Arische talen; tinon is, in 't Skr. vertaald, dṛçyamâna en dṛçya; ginawe „te gebruiken, dienstig”, enz. Behalve 't aanhechtsel akĕn bezit het Kawi, gelijk de Nieuw-jav. dichttaal, ook kĕn; uit rĕngö + akĕn wordt in 't Kawi rĕngwakĕn; rĕngö + kĕn daarentegen blijft rĕngökĕn. Parĕngö is een secundaire stam, uit pa en rĕngö, Jav. rungu. Rĕngö, rungu is „'t gehoord worden, auditus”, en „gehoor”, bijv. in tan-wawa-rĕngö „er niets van bespeurende” eig. „zonder

besef of gehoor. B. Y. 170. Parĕngö is dus „wat in 't gehoor valt, wat gehoord wordt (Aorist)", gelijk patut is „dat wat voegt, past, voegzaam"; pakon „wat bevolen wordt, opgedragen last."

Kanishṭa; Skr. kanishṭha. Hieruit is Jav. nisṭa ontstaan, en niet uit nishṭa, zooals in 't Jav. Wdb. i. v. nisṭa wordt opgeven. Dat ka in 't Jav. meermalen weggevallen is, omdat men het met het prefix ka verwarde, is herhaalde malen door v. d. Tuuk en anderen aangetoond.

Het eedformulier in Inscr. VII en de redactie er van zooals de Heer van Bloemen Waanders die medegedeeld heeft, zal in tekst en vertaling in een volgende aflevering dezer Bijdragen uitgegeven worden.

OUDJAVAANSCHE BERGNAMEN.

Onder de bergnamen die in 't bovenbehandelde stuk voorkomen zijn er slechts enkele die ik op onze kaarten heb kunnen terugvinden. Het is van belang, pogingen te doen ten einde de ligging dier bergen op te sporen omdat ze vermoedelijk alle in 't gebied lagen van 't rijk, welks vorst de acte uitvaardigde. Het stuk is opgesteld te Majapahit: parisamapta tlasinurat ring Majhapahit [1]. In de hoop dat anderen, beter bekend met de plaatselijke gesteldheid van Java dan schrijver dezes, 't onbrekende zullen aanvullen, zal ik opgeven welke bergen ik heb kunnen terugvinden.

Satasrĕngga. Dit woord is in 't Javaansch verder verbasterd tot satå-rĕnggå (zie sapta-rĕngga in Jav. Wdb.); er zal dus bedoeld wezen de Soetorenggo in 't Japara-gebergte.

Marapwi = marapuy, Jav. Merapi. Welke der twee vulkanen, de oostelijke of de westelijke gemeend is, blijkt niet. Veronderstellen we Merapi, ZW. van den Merbaboe.

Sumbi, thans Sumḅing, en Susuṇḍara, thans Sendoro, beide niet ver van elkander.

Walambangan, Jav. Balambangan. Ofschoon de sprong

[1] De naam dezer residentie wordt niet alleen in ons stuk met jh gespeld; uit een brief van Dr. v. d. Tuuk leer ik dat jh in dit woord, de gewone spelling was. Hoe de jh in hedendaagsch Javaansch (Madureesch) schrift er uitziet, kan men leeren uit Bharata-Y 160, in 't woord jhatiti.

van den Sendoro tot het uiterste Oosten van Java groot is, schijnt er geen reden te bestaan om dit Walambangan niet gelijk te stellen met het bergland van 't schiereiland Balambangan.

Mĕḍang, natuurlijk Jav. Mĕḍang of Mĕṇḍang, maar welk?

Tawihang, Jav. Taweng; vermoedelijk de heuvel van dien naam in de residentie Pekalongan.

Pangawan houd ik niet voor den naam van een berg, maar voor 't Jav. bangawan. Ook onder de voorgaande namen zijn er ettelijke, waarvan men niet met zekerheid kan zeggen dat bergen bedoeld zijn. De redenen waarom juist deze bergen of plaatsen zoo heilig geacht worden en andere niet, zijn ons verborgen. Eene volledige lijst hebben we zeker niet in de opsomming te zoeken; integendeel, het moeten plaatsen geweest zijn, wier beschermgeesten eene bijzondere vereering genoten. De heiligheid van bepaalde oorden hangt van min of meer toevallige omstandigheden af die wij niet meer kunnen opsporen.

H. Kern.

BERICHTEN VAN EENEN MALEIER OVER SIAM EN DE SIAMEEZEN.

In het Tweede deel van het Tijdschrift voor Neêrlands Indië, 1845, heeft Dr. Van Hoëvell een Maleisch geschrift met vertaling uitgegeven, handelende over Bali en de Balineezen en opgesteld door zekeren Abdoe'llah ben Mohammad Almisri (de Egyptenaar), die tusschen de jaren 1823 en 1826 dat eiland herhaaldelijk bezocht als Secretaris van den Pangeran Saïd Hassan, die door den Gouverneur Generaal van der Capellen in commissie daarheen gezonden werd. Van denzelfden auteur, die volgens Dr. Van Hoëvell, te Palembang geboren en, blijkens zijne eigene mededeeling, een te Besoeki gevestigd koopman was, bestaat er een dergelijk geschrift over Siam en de Siameezen, vervaardigd in het jaar 1822, toen hij dat rijk had bezocht insgelijks in het gevolg van evengenoemden Saïd Hassan, aan wien door den Gouverneur Generaal Van der Capellen in dat jaar eene zending derwaarts was opgedragen. Ook nu vervulde hij bij dezen de betrekking van Secretaris, doch zonder officieel karakter; althans hij verhaalt dat hij niet bezoldigd werd maar op eigen kosten reisde, en zulks deed op verzoek van Saïd Hassan en alleen om zich bij den Gouverneur Generaal verdienstelijk te maken. Hij verzekert dit laatste zoo bij herhaling, en voegt er bij dat hij dit geschrift opstelde uitsluitend met het doel om de gelegenheid te krijgen bij de aanbieding daarvan Zijne Excellentie in persoon te ontmoeten, dat het wel schijnt of het hem te doen was om eene ridderorde, gelijk volgens zijn verhaal door Van der Capellen aan Saïd Hassan geschonken was.

Dit verhaal over Siam en de Siameezen bevat, onder vele verdichtselen, een aantal niet onbelangrijke bijzonderheden en opmerkingen, die voor de schranderheid van den schrijver pleiten. Het is gesplitst in twee gedeelten; het eerste behelst fabelachtige overleveringen omtrent den oorsprong der Siameezen; het tweede,

waarin waarschijnlijk ter liefde van den Gouverneur Generaal eene verhandeling over de zegeningen van het Europeesche bestuur voor de Inlanders is tusschengevlochten, behandelt de geschiedenis der Siameesche vorsten van (volgens Abdoe'llahs berekening) omstreeks den aanvang der 18de eeuw tot op den tijd van des schrijvers verblijf in Siam, en eindigt met de opgave der personen, die toen voor de troonsopvolging in aanmerking zouden kunnen komen.

De hier volgende vertaling is naar eene zeer nette in 1828 vervaardigde kopie, die zich in de bibliotheek der Leidsche Academie bevindt. Alle eigennamen zijn daarin ter aanwijzing van de uitspraak met vocaalteekens geschreven. Abdoe'llah heeft dus getracht nauwkeurig te wezen, hetgeen hem echter omtrent de Siameesche namen niet altijd schijnt gelukt te zijn; daar ik hem evenwel in dat opzicht niet overal voldoende kan controleeren, heb ik die gelaten zooals ik ze vond; ook een paar Engelsche kooplieden heb ik niet kunnen tehuis brengen. Van het schrijven van eenen commentaar op het geschiedverhaal heb ik mij geheel onthouden, omdat deze wellicht den tekst in uitgebreidheid zoude moeten overtreffen, en ook niet het leveren van eene geschiedenis van Siam, maar alleen het mededeelen van de berichten van eenen Maleier daarover, het doel van deze bijdrage is.

Breda, Dec. 1873. DE HOLLANDER.

KORT BEGRIP DER GESCHIEDENIS VAN DE VORSTEN VAN SIAM.

Verhaal. Het was in het jaar 1238 der Hedjrah van den Profeet Mahomed, den zoon van Abdoe'llah, den Arabier van Mekka, die naar Medina week, en in de maand Dzoe-'lhidjah, dat de Pangeran Saïd Hassan ben Omar de Abessyniër eene ridderorde verkreeg van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal Willem Godard Alexander Gerard Philip Baron van der Capellen, die geheel Indië bestuurde en gezeteld was op den vorstelijken troon te Batavia, de hoofdstad van alle Oostersche landen; ook gelastte hij hem naar het land Siam te gaan. En ik, de geringe Abdoe'llah ben Mohammad de Egyptenaar, kwam toen juist van Besoeki te Soerabaja om waren te koopen, waarmede ik naar Timor wilde gaan. Toen zeide de Pangeran Saïd Hassan tot mij: „wel Sjeik Abdoe'llah ga niet „naar Timor, maar reis met mij naar Siam om den Grooten „Heer goede diensten te bewijzen; en ik zal u aan Zijne Excel„lentie voorstellen." Nu verheugde het mij zeer te hooren dat ik den allerverhevensten Heer van dienst zoude kunnen zijn, en ook had ik een sterk verlangen om bij Zijne Excellentie mijne opwachting te maken en hem van aangezicht tot aangezicht te zien. Ik liet dus mijne zaken in den loop, gaf de reis naar Timor op, en ging met Pangeran Saïd Hassan naar Siam. Wij waren met ons negenen, die gezamenlijk op eigen kosten teerden, zonder bezoldiging te genieten, alleen om den Grooten Heer van dienst te zijn, en onder de auspiciën van Zijne Excellentie kwamen wij behouden in Siam aan. Ik kreeg nu den titel van Secretaris van den Afgezant van den Grooten Heer van Jakatra; en wij bleven ongeveer vier maanden in Siam, waar ons schip voor anker bleef liggen. Toen keerde Pangeran Saïd Hassan terug en ging zijne opwachting bij den Grooten Heer maken, die hem weder naar Sambas zond. En ik was

zeer bedroefd over de teleurstelling dat ik niet voor Zijne Excellentie mocht verschijnen en hem van aangezicht tot aangezicht zien; en ik bleef te Batavia onder den vlaggestok om weder naar mijn huis te Besoeki terug te keeren.

Zoolang ik nu in Siam was, was mijn eenig streven bij dag en bij nacht den Grooten Heer van dienst te zijn; ik keek niet links of rechts; en zocht steeds naar middelen om mijne verdienstelijkheid jegens zijne Excellentie te vermeerderen. Zoo deed ik ook onderzoek naar de oorspronkelijke afstamming der vorsten van Siam en hunne gedragingen; en alwat ik zag met mijne oogen en vernam met mijn verstand en mijne ooren uit de verhalen van oude lieden, dat alles heb ik naar waarheid opgeschreven en tot een verhaal samengesteld; wellicht komt het gerucht van deze Geschiedenis van het rijk Siam den Grooten Heer ter ooren. Maar ik zoude alles wat ik geschreven heb niet hebben kunnen schrijven zonder de hulp van den Pangeran Saïd Hassan, die mij naar Siam medenam, en alleen in naam van en gemachtigd door den Grooten Heer konden wij allen naar Siam gaan. En in de hoop op de rechtvaardigheid van den Grooten Heer om misslagen te vergeven ben ik er toe gekomen deze Geschiedenis van Siam te schrijven; mocht er dus iets in zijn, dat verkeerd is of Zijne Excellentie niet bevalt, dan vraag ik duizendmaal verschooning.

Er wordt in den Koran van den Profeet Mahomed den zoon van Abdoe'llah vermeld dat God alle menschen geschapen en uit den Profeet Adam voortgebracht heeft. En inderdaad zijn alle menschen oorspronkelijk uit éénen vader en ééne moeder, afstammelingen van den Profeet Gods Adam; intusschen hebben zij ieder hun eigen land en taal en kleeding en voorkomen en godsdienst: en ook heeft God de allerhoogste sommige menschen boven andere verheven wegens hun verstand en hunne gedragingen; en zoo heeft hij ook sommigen uit het menschelijk geslacht tot apen en zwijnen gemaakt in zijnen toorn over hunne ongehoorzaamheid, namelijk twee stammen uit de Joden. De eene stam is die van lieden, welke vischten op Zaterdag, dat volgens den Profeet Mozes een heilige dag is. De Profeet David nu vervloekte de lieden, die op Zaterdag vischten, en zij werden in apen en zwijnen veranderd; en hun aantal bedroeg honderden. De tweede stam is die van lieden, welke wederspannig waren tegen den Profeet Jezus den zoon van Maria en de spijzen versmaadden, welke God de allerhoogste voor dien Profeet door

Engelen van den hemel had doen brengen. Deze versmaders werden door den Profeet Jezus vervloekt, en God de allerhoogste veranderde hen allen in zwijnen en apen; hun aantal bedroeg honderden. Dit is door God den allerhoogste aan den Profeet Mahomed in het Arabisch verhaald in den Koran.

Die menschen nu, welke door God den allerhoogste in apen en zwijnen veranderd waren, leefden slechts drie dagen in deze wereld, waarna zij door God den allerhoogste gedood werden. Er bleven slechts eenige apen en zwijnen over, en deze beide diersoorten vermengden zich met de honden en zij paarden alle drie onder elkander. En zij allen bestegen eenen berg, waarop veel menschen woonden, doch die geen lust hadden om naar de steden af te dalen en met de andere menschen in aanraking te komen. En een aanzienlijk priester van de blanken zeide: „wat zijn er eene menigte bergen en eilanden, waar menschen „wonen! Maar dit zijn geene afstammelingen van Adam; zij „zijn door God den allerhoogste geschapen evenals Hij de vis„schen en slangen en schorpioenen en boomen geschapen heeft, „zonder vader of moeder en zonder oorsprong.„ De lieden op dien berg leefden van boombladeren en wilde dieren en aardvruchten; zij waren boschmenschen en liepen naakt. Deze boschmenschen nu ontmoetten die apen en zwijnen en honden, en zagen dat zij zich aanstelden evenals menschen, en paarden met hen; en daaruit ontstonden talrijke afstammelingen van vierderlei soort: sommigen geleken het meest op apen, anderen het meest op honden, anderen het meest op zwijnen, anderen het meest op menschen; er waren er ook, die in het geheel niet op dieren, en er waren er, die op alle vier de soorten geleken. Toen kwam de Profeet Salomo, de zoon van den Profeet David, en beval allen, die de gedaante van dieren hadden, te gaan wonen op zekeren berg in het land Jemen; en die de gedaante van menschen hadden beval hij te gaan wonen in Hindostan in de stad Poenastara; en die allerlei soort van voorkomen hadden beval hij te gaan wonen aan den oorsprong der rivier van Bengalen, op eene plaats waar zich vele Geesten ophielden, en van hen zijn de zoogenoemde Brahmanen afgestamd. Het geslacht der Brahmanen nu verspreidde zich over alle gewesten van Hindostan en kreeg den naam van Hindoes; en de naam van hunnen godsdienst was Boeda, voor wien zij Allah hadden verwisseld. Er waren er ook, die dieren en steenen en boomen en het water en het vuur en de zon aanbaden. In dien tijd

waren er ook Arabieren in Jemen, die de zon aanbaden, en de naam van den Kouing van Jemen was Abdoe'ssjems, „Dienaar der zon." Ook is de godsdienst der Hindoes het vereeren van afbeeldingen van menschen, elk naar zijnen aard; tot heden toe hebben de Hindoes geenen Profeet.

Verhaal. Verder zegt de verhaler: Ten tijde van den Profeet Salomo waren de Oostelijke landen niet door menschen bewoond, maar door allerlei geesten, Djins, Dewa's, Membangs en Siloemans. En in dien tijd kwamen er veel Hindoes naar de Oostelijke landen, en zoo werden deze bevolkt met menschen van den stam der Hindoes, Brahmanen van godsdienst, die iets anders dan den allerhoogsten Allah aanbaden. En toen de Hindoes in de Oostelijke landen talrijk geworden waren, voer de Javaansche vorst Déwa Kasoema uit de stad Djenggala in het binnenland van Soerabaja naar het land Koesta en huwde de dochter van den Kelingaschen Hindoevorst, die het afbeeldsel van een witten aap op zwart doek geschilderd aanbad, welke witte aap het gelaat had van het opperhoofd der personen, die op Zaterdag vischten en door God den allerhoogste in apen veranderd waren. En Déwa Kasoema deed dat afbeeldsel van den witten aap weg; en de Hindoevorst verwisselde dat toen en aanbad eene witte koe, en anderen aanbaden een arend, en anderen iets anders, ieder naarmate van zijn verstand en zijn aard. Déwa Kasoema nu bleef niet lang in Kling maar nam zijne gemalin, de Klingsche prinses, mede naar Java en woonde te Djenggala. En in dien tijd kwamen er vele schepen van Kling naar Oostelijk Java; en sommigen vestigden zich op Java en Madoera, en anderen op Bali en Soembawa, en anderen in Bandjar en op het eiland van Palembang en in Kambodja en Siam enz. En in dien tijd werd de Boedagodsdienst der Hindoe-brahmanen algemeen ingevoerd in de Oostelijke landen.

Nu zegt de verhaler: er kwamen in Siam drie schepen bemand met Hindoes uit de stad Poenastara, onderdanen van den grooten vorst Holkar, honderd en vijftig mannen en twee honderd vrouwen, die zich in Siam vestigden. En de toenmalige vorsten van Siam waren niet van menschelijk geslacht maar stamden van geesten af (zoo God wil, zullen wij in dit verhaal daarop nog later terugkomen); en van hunne nakomelingen gingen er sommigen naar Pegu en huwden daar en kregen kinderen, zoodat hun geslacht talrijk werd in Pegu; en van degenen, die vorsten en Mantri's in Siam waren, stammen zij af, die dat tegen-

woordig nog zijn, en zij zijn voortgesproten uit die drie soorten van dieren, apen, zwijnen en honden. Dat de Siameezen van honden afstammen is overigens duidelijk te zien wanneer zij voor vorsten verschijnen; dan loopen zij op vier beenen evenals de honden, zoodat hunne twee ellebogen en twee knieën voor voeten dienen, waarvan de huid dan ook even dik is als die van hunne voetzolen. En dat de Siameezen van varkens afstammen is duidelijk te zien als zij eten en drinken en praten; zelfs slapen zij tusschen andere menschen rondwentelende en een groot geluid makende gelijk aan het geluid van varkens, die knollen en wortelen eten. En dat de Siameezen van apen afstammen blijkt duidelijk als er eenigen bij elkander zijn om het een of ander te doen; dan zitten zij ieder zooals hij wil; sommigen zitten met het gezicht, anderen met den rug naar elkander toe; sommigen steken de beenen rechtuit, anderen zitten te leunen, en anderen springen en schreeuwen, juist zooals apen. Ook zijn bij de Siameezen al die dieren heilig, en het is groote zonde ze te dooden; zelfs het dooden van visschen is zonde; want de Siameezen behooren tot het geslacht der dieren, die afstammen van de Hindoes, uit het nakroost dergenen, die door den vloek der Profeten David en Jezus getroffen zijn.

Wijders vermeldt de verhaler: Ten tijde dat de twee gebroeders, genaamd Kon Loewang Kirân en Kon Loewang Hawat, het rijk Siak regeerden, was Kon Loewang Kirân oppervorst en Kon Loewang Hawat onderkoning. En eerstgenoemde was zeer tiranniek jegens zijne onderdanen en bij het geheele volk gehaat; en Kon Loewang Hawat werd vertoornd op zijn broeder en wilde niet langer onderkoning zijn; en hij trok zich terug in den tempel, deed gele kleederen aan, werd Priester (Sami) en wijdde zich aan den dienst zijner goden. En Kon Loewang Kirân werd zwaar ziek. En de Barmanen kwamen de Siameesche steden Karoeng Tahît Paramahankon en Ajoddajja aanvallen. Toen riep Kon Loewang Kirân de hulp van zijnen jongeren broeder in om de Barmanen, die in aantocht waren, te bestrijden; en deze kwam uit den tempel, legde zijne gele kleederen af, kleedde zich gelijk de Hindoesche Siameesche vorsten, en bestreed de Barmanen; en dezen werden verslagen en vluchtten naar hun land terug. Nu werd Kon Loewang Hawat als vorst van Siam bevestigd en kreeg den titel van Priestervorst (Radja Sami); en door zijne rechtvaardigheid deed deze Priestervorst het land bloeien.

Die twee gebroeders nu, Kon Loewang Kirân en Kon Loewang Hawat, waren zonen van Kon Loewang Baroema Koet; en deze hun vader was geenszins van vorstelijke afkomst, maar een bergbewoner, die rijstvelden bebouwde en rijstmolens maakte, een gering man. En de toenmalige vorst van Siam, genaamd Tisinang Soera Madîn, die van Djins en Déwa's en Membangs afstamde, nam hem tot opzichter der rijstvelden, stelde hem vervolgens aan tot eersten minister om het rijk Siam te besturen en gaf hem hoe langer zoo meer macht. Eindelijk vermoordde hij den vorst en werd zelf koning van Siam. Niet lang daarna stierf Kon Loewang Baroema Koet en zijne twee bovenvermelde zonen Kon Loewang Kirân en Kon Loewang Hawat volgden hunnen vader in de regeering op. Toen nu Kon Loewang Hawat ongeveer drie jaren als Priestervorst in Siam had geregeerd, ontnam zijn broeder Kon Loewang Kirân hem weder het bestuur; en de Priestervorst ontdeed zich van zijn vorstelijk gewaad, trok gele kleederen aan en ging weder in den tempel zich aan den dienst zijner goden wijden. En niet lang daarna kwamen de Barmanen weder het rijk Siam aanvallen; en de Siameezen werden door hen verslagen; en Kon Loewang Kirân sneuvelde; en de Priestervorst werd met vrouw en kinderen krijgsgevangen gemaakt door de Barmanen, die veel gevangenen en buit met zich voerden naar hun land. En het rijk Siam werd verwoest; en de Siameezen verstrooiden zich vluchtende voor de Barmanen naar alle landen, sommigen naar Patani, anderen naar Kedah, sommigen ook naar Palembang en elders. En een korten tijd was er geen vorst in Siam.

Voorts bericht de verhaler: Er was aan de bronnen van de rivier van Siam een zeker dorp, Tak genaamd, waar vele Chineezen woonden. Nu was daar een Peranakan-Chinees, Sin genaamd, die een schip naar Batavia gezonden had om handel te drijven voordat de Barmanen Siam kwamen verwoesten; en nadat Siam verwoest was, kwam dat schip met eene lading rijst terug. In dien tijd leden de Siameezen hongersnood en hadden niet te eten, zoodat de geheele bevolking van Siam bij den Chinees Sin om spijs kwam vragen.

Voorts wordt er verhaald dat de tegenwoordige oppervorst van Siam niet van koninklijk geslacht is, maar een dorpeling afstammende van Pegu, van de nakomelingen der Hindostaners uit de stad Poenastara, onderdanen van den Hindoe-vorst Holkar, die uit Pegu weken om hunnen koning te ontvluchten

en zich vestigden in het dorp Bang Tjang aan de bronnen der rivier van Siam. En Datoe Bapa, de vader van den tegenwoordigen oppervorst, kwam in dienst bij den vorst van Siam Kon Loewang Kirân, die hem den titel gaf van Pija Petoe Tjina en de betrekking van Sjahbandar om het oog te houden op de Chineesche vaartuigen, die in Siam kwamen handeldrijven. Toen nu de Barmanen in Siam vielen vluchtte Pija Petoe Tjina uit de stad Keroeng Tahît en keerde terug naar het dorp Bang Tjang, met zijne vier zonen; een daarvan heette Tong Doewang, hij is de vader van den tegenwoordigen oppervorst; en een heette Boenma; en de twee jongere broeders heetten in het Siameesch Tioeng en Noeri. Kort nadat zij in het dorp Bang Tjang gekomen waren, vernam men daar de tijding dat er een schip met rijst van den Chinees Sin uit Jakatra was aangekomen; en Pija Petoe Tjina ging met zijne kinderen zijnen dienst aanbieden aan den Chinees Sin, om aan den kost te komen. En in dienzelfden tijd kwamen er eene menigte menschen tot dien Chinees; en hij werd koning en aanvaardde het bewind over Siam, en men noemde hem hem veelal koning Tak. En Pija Petoe Tjina stierf onder de regeering van koning Tak. Toen kwam een man uit het dorp Sân zich aanbevelen bij koning Tak en werd door hem begiftigd met den titel van Pija Sân.

En op zekeren dag zeide koning Tak tot Tong Doewang en Boenma: „gaat gij beiden het rijk Law aanvallen, en wanneer „dat rijk gemakkelijk veroverd wordt, zullen wij Kambodja „gaan aantasten." En koning Tak schonk aan Tong Doewang den titel Pija Djoemrat, dat beteekent in het Javaansch Kjahi Toemenggoeng Wira Joeda; en aan Boenma schonk hij den titel Soerasi, dat is Kjahi Wira Pati. Toen gingen die twee broeders het rijk Law aantasten, waartoe zij eene maand ver de rivier opvoeren; en dat rijk werd door hen veroverd, en vele ingezetenen werden krijgsgevangen gemaakt, doch er waren er ook die vluchtten naar Kambodja en naar Cochin China — de afstand van Law tot Cochin China is vijftien dagen, — en in Law werd veel buit gevonden. Daar was onder andere ook een smaragden afgod, die door de ingezetenen werd aangebeden; zij hadden dien oorspronkelijk gekregen uit Ava, toen eens door Law een inval in dat rijk was gedaan. Dien afgod nu en den geheelen buit en al de krijgsgevangenen bracht Pija Djoemrat naar Siam; en koning Tak was zeer verheugd dat hij zoovele schatten kreeg.

Er was ook eene zeer schoone dochter van den vorst van Law, die door Pija Djoemrat tot bijwijf genomen was; en toen koning Tak haar te zien kreeg werd zijn hart gewond. In dien tijd was de groote vorst Pra Oengkan, die thans regeert, reeds volwassen. In zijne vreugde nu over den verkregen buit en de talrijke krijgsgevangenen schonk koning Tak aan Pija Djoemrat den titel Pija Tjakri, dat is Kjahi Pati Tjakra Diningrat Nata Boewana, en gaf hem last Kambodja aan te tasten, hetwelk een grooter rijk is dan Siam. Vóór den tijd van koning Tak toch behoorden verscheidene gewesten nog niet onder het gebied van Siam, zoo ook Sanggoer, dat oorspronkelijk eene Maleische stad was; maar ten tijde van koning Tak kwam elk uit vrees schatting opbrengen aan Siam. De vroegere koningen hadden geene regels voor hun bestuur; maar koning Tak verschilde in verstand van zijne voorgangers, en stelde drie vereischten voor iemand, die wil krijgvoeren: ten eerste, kennis van krijgslisten en verstand van krijgszaken; ten tweede, moed om gewond te worden en te sneuvelen; ten derde, veel geld om voor de oorlogsbehoeften te kunnen besteden. Wien het aan een van deze drie zaken ontbrak, die moest maar geen oorlog voeren; het was beter voor een lând te gronde te gaan zonder oorlog dan door den oorlog. Maar koning Tak wist dat hij die drie zaken bezat, en dus zond hij Pija Tjakri en Pija Soerasi om Kambodja aan te tasten. En Kambodja werd door hen veroverd, de schatten werden geroofd en de bewoners werden krijgsgevangen gemaakt of vluchtten naar andere landen; en de Maleiers, die in Kambodja waren, ontvluchtten de Siameezen naar Pontianak. En Pija Tjakri en Pija Soerasi stonden op het punt om naar Siam terug te keeren, toen er een brief kwam van den zoon van Pija Tjakri, denzelfden, die thans opperheer is in Siam maar toen nog Petjoewi heette en in dienst was bij koning Tak en belast met het toezicht over de raadzaal; deze brief aan Pija Tjakri hield het volgende in: „Nadat mijn vader vertrokken is om Kambodja aan te tasten, „is koning Tak zeer tiranniek geworden en bedrijft allerlei wille-„keur en neemt de vrouwen van anderen, die hem bevallen.” En Pija Tjakri begreep den brief van zijn zoon, en ging van Kambodja onder zeil terugkeerende naar Siam. En er kwam ook een brief over Pija Sân, meldende dat koning Tak zeer tiranniek en gek geworden was, en dat hij geboeid en in de gevangenis was geworpen, en dat Pija Sân hem nu sedert zeven dagen in de regeering was opgevolgd maar zich nog veel gewelddadiger gedroeg

dan koning Tak. En Pija Tjakri en Pija Soerasi kwamen te Bangkok; en Pija Soerasi nam Pija Sâu gevangen en Pija Tjakri doodde hem. Van koning Tak bestonden er geene nakomelingen; en zoo kwam de regeering van Siam in handen van Pija Tjakri, die oppervorst werd, terwijl Pija Soerasi onderkoning werd met den titel Karoema Pra Djoewang, dat is Pangeran Dipati Wira Djaja; en Petjoewi, de tegenwoordige oppervorst, kreeg den titel Soem Didat Ra Tjaw Loekta, dat is Pangeran Radja Poetra. En in dien tijd werd Patani, het rijk van koning Loeng Bahar Datoe Poedjoet, aangevallen door Karoema Pra Djoewang en veroverd en de bewoners krijgsgevangen gemaakt, doch sommigen redden zich door de vlucht naar Kedah en Kalantan en Trengganau; en alle schatten werden geroofd; en zes groote koperen stukken geschut werden van Patani medegevoerd naar Siam, doch onderweg geraakte het grootste verloren en er kwamen er slechts vijf aan; het eene was ruim drie en een half vadem, de vier andere drie vademen lang. En behalve die kanonnen werden er nog vele andere schatten en eene menigte gevangenen buit gemaakt. En nog heden ten dage, wanneer de Siameezen die kanonnen zien, strijken zij er met de handen overheen en zeggen: „van welk land is de vorst gelijk te stellen met den „grooten vorst van het land Siam!”

Nadat nu Patani verwoest was, werd het weder bevolkt, en de bewoners, die naar andere landen gevlucht waren, keerden weder derwaarts terug. Toen beval Pija Tjakri, de vader van den tegenwoordigen oppervorst, ten tweeden male Patani aan te tasten, welks vorst Datoe Poenggawa heette. En Patani werd weder veroverd, en de bevolking krijgsgevangen gemaakt en de schatten geroofd; en Datoe Poenggawa werd geboeid aan de voeten, en met ketenen om den hals en de middel naar Siam gevoerd En van de bevolking van Patani werden er ongeveer tienduizend in dat rijk achtergelaten, en twintigduizend werden onderdanen van den koning van Siam en zij moesten schatting opbrengen voor twee jaren in eens. En het éène rijk Patani werd in zeven rijken gesplitst, die alle zeven schatting moesten opbrengen in goud en zilver, bestaande in een boom van drie voet hoog met takken en twijgen en bladeren en bloemen; de waarde van het goud, dat aan elken boom was, bedroeg ongeveer .... [1]) honderd Spaansche matten. De schoonste en

[1]) Het veelvoud van de honderdtallen is in den Maleischen tekst overgeslagen.

kostbaarste was die, welke van Kalantan kwam; hij was beter dan die van Trengganau en Pérak en Kedah. En toen de vorst van Patani naar Siam gevoerd werd en te Paknam aan den mond der rivier van Siam aankwam, stierf Toeng Doewang Djoemrat Pija Tjakri, de vader van den tegenwoordigen vorst: en nadat Pija Tjakri gestorven was, werd Soem Didat Ra Tjaw Loekta, die thans regeert, vorst in plaats van zijnen vader Pija Tjakri Djoemrat Toeng Doewang. En de uitstekende bloei en grootheid van het rijk Siam dagteekent eerst van den tegenwoordigen vorst; het is als water bij den hoogsten vloed of gelijk de zon op den vollen middag.

Het is nu veertien jaar geleden dat de vorst van Patani geboeid in Siam kwam, en dat Pija Tjakri stierf en Petjoewi aan de regeering kwam, genomen volgens het jaartal dat de Heer Mr. Kropt (?) in het land Siam kwam, en dat kapitein Smith zijn paard doodde, en dat de afgezant van den Grooten Heer, die te Batavia regeert, met mij Abdoe'llah ben Mohammed Almisri in het land Siam kwam.

Voorts, de regeering van Pija Tjakri duurde zes en dertig jaren, en die van koning Tak twee en twintig jaren, en die van Kon Loewang Kirân twintig jaren, en die van Kon Loewang Baroema Koet zeven en twintig jaren, en de tegenwoordige vorst van Siam regeert nu veertien jaren; dat is te zamen honderd en negentien jaren voor de vijf genoemde vorsten, die in Siam geregeerd hebben en allen van uit de geringe volksklasse vorst geworden zijn, na koning Tisinang Soera Madîn; en behalve koning Tak waren al deze vorsten van Siam van Hindoesche afkomst.

De Priesterkoning nu, die door de Barmanen krijgsgevangen was gemaakt, had zich met den Vorst van Barma vermaagschapt, was daar getrouwd en had kinderen gekregen; en zijne afstammelingen zijn nu nog in het rijk Barma. En sommigen van hen kwamen aanspraak maken op de regeering van Siam omdat zij erfgenamen waren van Kon Loewang Baroema Koet. En de oppervorst van Siam raadpleegde met de priesters en geleerden over het aan de afstammelingen van den Priestervorst te geven antwoord; en zij zeiden: „er zijn geene „erfgenamen meer, die aanspraak hebben op het rijk Siam; „alleen hij, die de hulp verwerft van de machtigste der aangebedene godheden, krijgt dit land in bezit; want inderdaad, „het gaat met hen, die Koning genoemd worden en in dit land

„regeeren, als met de raderen van een voortgaanden wagen, „die omwentelen naar boven en naar beneden; zoo wisselen zij „ook af, de een komt er boven op en de ander raakt er onder. „Het is als met het rijzen en dalen van het water; als het „altijd vloed was, zoude de geheele wereld verzinken, en als „het altijd eb was zouden de kleine rivieren uitdrogen. En waar„lijk zij, die vorsten genoemd worden, zijn slechts menschen „van deze wereld en niet uit den hemel nedergedaald om rijken „te maken, waar zij koning zouden kunnen worden.” Zoo spraken de priesters en geleerden van Siam, toen er een brief kwam van den Vorst van Barma ten behoeve der nakomelingen van den Priesterkoning.

Het rijk Siam nu wordt een zeer groot land genoemd, en de titel van den vorst is Pra Oengkan, dat is, de Vorst kan dooden en laten leven, de Groote Vorst. Maar het is met de aanspraken van den Vorst van Siam evenals met aanspraken, die koning Nimrod maakte op den Profeet Abraham; en men zoude hem kunnen vergelijken met den man, van wien verhaald wordt dat hij aan beide oogen blind was; en slechts eenmaal in zijn leven opende God de allerhoogste zijne oogen, en hij zag een haan en werd terstond weder blind; en toen men hem vertelde, dat er in Indie eene groote stad was, Batavia genaamd, waaraan vele landen onderhoorig waren, antwoordde hij: „wat beteekent de groote stad Batavia bij den haan, dien ik „gezien heb, en hoe talrijk zijn de klauwen van den haan, die „ik gezien heb, in vergelijking van de landen, die aan Batavia „onderhoorig zijn.” Waarlijk de tegenwoordige koning van Siam is familie van dien blindeman.

Inderdaad het rijk Siam levert niets op, dat het oog of het hart of eenig ander zintuig bekoort; maar het zoude veel kunnen opleveren, indien daarvoor slechts menschen waren, die de wereldsche goederen wisten te beheeren. De Siameezen zijn gewoon door hunne vorsten onderdrukt te worden; zij zijn onbeschaafde lieden; en eerst door heen en weder te reizen naar Batavia en Poeloe Pinang leeren zij de schatten der wereld kennen. Zoolang er geene aanzienlijke blanken zijn, levert Siam niets belangrijks op. En inderdaad, alle landen, waar geene aanzienlijke blanken zijn, zijn gelijk een man, die naakt loopt en geene kleederen heeft, of gelijk een boom, die dood is. Maar wanneer er aanzienlijke blanken in het land zijn, krijgen die naakten allerlei kleederen en de doode boom herleeft en krijgt bladeren

bestaande in allerlei lijnwaden, en draagt als vruchten allerlei edelgesteenten en goud en zilver; en onder den boom groeien allerlei spijzen. En de menschen uit verre landen komen naar het land van dien dooden boom, zoodra zij vernemen dat hij herleefd is en groent en allerlei schatten voortbrengt; en zij zeggen: het laken en sits uit Europa is veel beter dan het gingang van Bengalen en Soemba en Samarang; en die sjaalstoffen zijn veel beter dan de met gouddraad gestikte zijde van Palembang en Trengganau; en het aardewerk, dat uit Europa komt, is beter dan het Chineesche.

Ook wat Java betreft: voordat de blanken daar het gezag in handen hadden, zagen en vonden de Javanen de rijkdommen van hun land niet; moord en roof en menschenhandel en dobbelspel en hanengevechten en diefstallen waren alwat de Javanen deden. De Javaansche vorsten wisten geene schatten te verwerven door handel en landbouw, maar brachten hunnen tijd door met allerlei gewelddadigheden. Maar nauwelijks waren de blanken op Java, of de Javanen leerden schatten behalen door handel en landbouw; en de lieden, die verstand hadden, deden voordeel met hun verstand; en de woningen der Javaansche vorsten kregen spitse daken en wanden met ramen en groen en rood en wit en geel geverfd; en in de huizen der Pangerans en Demangs en Toemenggoengs kwamen hanglampen en op rijen staande stoelen, en tafels om de spijzen en dranken op te zetten, en zij gingen uit in rijtuigen. En de vorsten vernamen allerlei dingen, waarvan zij vroeger nooit gehoord hadden, en kregen spijzen en kleederen, die zij vroeger nooit gehad hadden. En de oogen der blinden werden geopend en de ooren der dooven ontsloten, toen de vlag der Compagnie in hun land verscheen.

En toen de Kapitein Elout verheven was tot Commissaris Generaal Elout van Nederlandsch Indië kwam hij te Pontianak ten tijde van Sultan Sjarif Kasim en ging met dien Sultan landwaarts in om Tajan aan te tasten. En het bleek dat de kapitein Elout zeer dapper was in den strijd, en Tajan werd veroverd; maar de ingezetenen werden niet krijgsgevangen gemaakt noch hunne bezittingen geroofd; daarin verschillen de gebruiken der Compagnie van die der Siameezen en Maleiers. En de kapitein Elout ging de gebruiken en de handelwijze der vorsten onderzoeken; en waarlijk die kapitein Elout was een knap en verstandig gemachtigde van den Grooten heer, die geheel Indië regeert. Hij zeide tot Sultan Sjarif Kasim. „Ik zie

„dat zij, die hier Pangerans en vorsten genoemd worden, lampen „hebben van een stuk bamboes met tangkalang-olie, en dat „hunne huizen met boombladeren en riet gedekt zijn, en dat „de wanden van hunne huizen uit boomschors en gespleten „bamboes bestaan, en de vloeren uit bamboes met tusschen-„rüimten, en hunne matten uit bangkoewang-bladeren, en dat „er voor hunne huizen modder en gras is en boomen met „kalongs en poekangs; en ik heb vijf, zes Pangerans gezien, „die rijst aten met kangkoeng-bladeren en spaansche peper en „een gedroogd vischje uit gemeen Chineesch aardewerk van „Kanton; en zij dronken uit aarden kruiken van Bandjarmasin „of Palembang. Hoe kunt Gij die lieden Pangerans noemen?” En de Sultan Sjarif Kasim lachte en zeide tot den heer Elout: „Gij weet zeer goed dat de vorsten en wij allen in de Oostersche „landen geene kostbare kleederen of spijzen hebben; eerst wan-„neer de Compagnie in de Oostersche landen is, zien en krijgen „wij kostbaarheden. En daarom zijn wij zoo blij met de Com-„pagnie. En de vorsten, die niet ingenomen zijn met de Com-„pagnie, begrijpen de zaken verkeerd; zij zeggen: als de „Compagnie in het land is, kunnen wij geene menschen meer „dooden of verkoopen en hunne bezittingen rooven; zij kunnen „hunnen lust om hunne onderdanen te knevelen niet meer bot-„vieren. Want de grootheid en luister der Oostersche vorsten „bestaat slechts in deze drie dingen, menschen vermoorden, men-„schen verkoopen, en de bezittingen van anderen rooven.” En de kapitein Elout lachte op het hooren van die woorden van Sultan Sjarif Kasim en zeide: „Ik heb wel eens door Maleiers en „Boegineezen hooren zeggen: als de Compagnie in een land is, „gaat het te gronde, want zij legt allerlei belastingen op, zoodat „de kooplieden bang zijn in het land te komen, waar die „rechten geheven worden.” En de Sultan antwoordde: „dat is „domme praat. Verstandige lieden zijn niet bang voor belastingen; „maar waar de kooplieden bang voor zijn, dat is, dat zij hunne „waren niet kunnen slijten, en dat er zooveel openingen in de „huizen zijn, en dat er veel slecht volk en dieven zijn, die dobbelen „en hanen laten vechten en rooven; dat is het, waarvoor de „kooplieden bang zijn; maar voor het betalen van rechten op „hunne koopwaren zijn zij niet bang, daar de Compagnie op het „slechte volk past, en de landen verbetert en doet bloeien, „somtijds met groote geldelijke opofferingen.” En de heer kapitein Elout zeide: „Maar misschien verschilt uwe meening wel

„van die van anderen.” En de Sultan hernam met luider stem: „Juist omdat ik de zaken anders inzie, ben ik hier tegen de „bevolking van Tajan komen vechten.” Toen begonnen die twee verstandige mannen te lachen.

En het was ten tijde van den Grooten heer Gouverneur Generaal Willem Godard Alexander Gerard Philip Baron van der Capellen van Nederlandsch Indië dat de Oostersche vorsten de meeste schatten zagen en verwierven. En vele arme lieden werden rijk en kregen bezittingen door landbouw en handel; en er waren vele menschen, die scheepsgezagvoerders werden en beveiligd van door slecht volk beroofd te worden, tengevolge van de rechtvaardigheid van Zijne Excellentie.

Doch om tot het verhaal van Siam terug te keeren. Al de Priesters (Sami) zijn zeer in aanzien bij de Siameesche vorsten; zij zitten op stoelen, en de vorsten zitten tegenover hen en buigen voor hen zeer diep. Alwat de Priesters zeggen is bij de vorsten waar en goed; zij wijken daarvan niet af; zij antwoorden maar: „juist.” Er zijn eene menigte Priesters in Siam, meer dan vijfduizend; en onder die menigte zijn er drie, die ter bedevaart geweest zijn naar Ceilon, om het indruksel van den voet van den Profeet Adam, dat daar is, te bezoeken. En ten tijde dat de Priestervorst in Siam regeerde, was er een van zijne zonen, die naar Ceilon ter bedevaart wilde gaan. En in dien tijd was Ceilon onder de macht van Zijne Majesteit den Koning van Nederland. En de Priestervorst deed een brief brengen naar Batavia aan den Grooten heer Generaal De Klerk, kennisgevende dat zijn zoon naar Ceilon wilde gaan om het afdruksel van den voet van den Profeet Adam te bezoeken. Maar tegenwoordig hebben de Priesters niet veel lust om naar Ceilon ter bedevaart te gaan; want er is een boedi-boom (eene vijgesoort) van Ceilon aangebracht en voor den grooten afgod geplant, en die wordt nu door velen bezocht. En de Chineezen volgen alles na wat de Siameezen doen; zij verbranden ook hunne dooden. En de godsdienstplechtigheden der Chineezen, die in Siam zijn, bevallen wel aan de Sami's of Siameesche priesters maar niet aan de Chineesche; en de Chineesche priesters zijn voor de Chineezen in Siam geheel nutteloos. De Chineezen nu zijn er talrijker dan de Siameezen of althans even talrijk.

De lieden nu, die naar Siam komen, zijn daar niet in aanzien maar worden gering geacht; alleen de aanzienlijken, wier lijken verbrand worden, zijn in aanzien. En de Hindoes zijn meer

gezien dan de Siameesche priesters; want alwat den godsdienst betreft ontleenen de Sami's aan de Hindoes, en de boeken, welke zij lezen, zijn de Hindoesche begrippen door hen in het Siameesch overgebracht.

En het gebeurde eens dat er een afgezant van den Grooten heer te Batavia naar Siam kwam. Die afgezant nu was een groot man, genaamd de heer Kolonel Grovestins; hij werd vergezeld door den heer Pangeran Saïd Hassan den Abessyniër, en bracht een brief en geschenken aan den koning van Siam. En toen de heer Kolonel in Siam kwam, bemerkte hij dat het land er niet uitzag zooals men vertelde. Maar de koning van Siam beweerde stijf en sterk dat hij de grootste van alle vorsten was; maar de stad Siam is inderdaad wel de grootste van alle steden die onder zijn gebied zijn en goed bevolkt, doch de geheele bevolking bedraagt niet zooveel als die van het eiland Penjangat. Nu was de Kolonel een aanzienlijke blanke, een groot man, die gewoon was de steden in Europa te zien, en hij vond de stad Siam volstrekt niet groot. En de Siameezen waren zeer trotsch in hunne woorden en gedragingen; en de heer Kolonel werd eenigszins boos, en een driftig woord van hem werd goedgemaakt door den heer Pangeran Saïd Hassan; waarop de koning van Siam tot den Pangeran zeide: „Als de Groote heer van Jakatra eenen afgezant wil zenden, „laat hij dan geenen blanken naar Siam zenden, maar kom „gij, Pangeran, hierheen.” En zoo kwam het dat de Pangeran Saïd Hassan tweemaal naar Siam kwam, en dat ik Abdoe-'llah ben Mohammed de Egyptenaar hem vergezelde om mij verdienstelijk te maken bij den Grooten heer, beschaduwd door de rechtvaardige vlag van Zijne Excellentie.

Er kwam ook eens een afgezant van den Grooten heer Generaal van Bengalen Marcus Hastings. Deze zond den Heer Mr. Kropt (?) naar Siam met geschenken en een brief. En de vorst van Siam, die ontvangende, was verheugd dat hij zoovele schatten kreeg. De Siameezen nu noemen ieder geschenk, dat van groote en aanzienlijke vorsten komt, eene schatting aan hunnen vorst; en de geschenken, die door den vorst van Siam aan aanzienlijke en groote vorsten gezonden worden, noemen zij een gunstbewijs en genadegift van zijne Majesteit; en zulke trotschheid hebben de Siameezen in veel andere opzichten. En de Heer Mr. Kropt kon zijn toorn niet bedwingen en liet zulks eenigszins in zijne woorden blijken; en toen hij uit Siam zoude

vertrekken en naar Bengalen terugkeeren, verzocht hij aan den koning van Siam een brief in antwoord op dien van den Grooten heer van Bengalen; en de Vorst beval zijnen staatsdienaar een brief aan den Grooten heer van Bengalen te schrijven. Toen werd de heer Mr. Kropt nog boozer; en hij ging naar een van de oudste staatsdienaren en eischte een bewijs dat de geschenken van den Grooten heer van Bengalen bij den koning van Siam aangekomen en door dezen met vreugde ontvangen waren. Daarna keerde de heer Mr. Kropt naar Bengalen terug.

En nadat de heer Mr. Kropt uit Siam vertrokken was, was daar de kapitein Smith; en omdat hij ongeduldig werd over de draaierijen en de streken en de trotschheid van den koning van Siam, doodde hij zijn paard, dat hij uit Bengalen had medegebracht. En dat muisje had een staart; en de kapitein Smith ondervond wat hij nog in geen ander land had ondervonden. En hem volgde nog een Engelsch koopman, genaamd Stoeam (?) en nog drie of vier anderen, om het dooden van dat eene paard, dat zijn eigendom was. [1] En de Siameesche priesters zeiden dat, volgens hetgeen in de sterrenwichelaarsboeken der Siameezen stond, de ondergang van het rijk Siam nabij was, wanneer de koning zeven witte olifanten had; en nu waren er in de stad vijf stuks, en nog twee witte olifanten had men gezien in het woud aan de bronnen van de rivier van Siam. En de kapitein Smith vertrok van Siam, en de kanonnen van zijne brik bleven achter en kónden niet medegevoerd worden; en de opbrengst van zijne koopwaren was overal verstrooid en bleef in Siam; en de kapitein Smith keerde naar Bengalen terug.

Toen nu de kapitein Smith uit Siam vertrokken was, hielden de Siameezen niet op met werken aan de vesting en de schansen om zich te versterken. De sterkte, die door hen gemaakt werd, was aan de rechterzijde als men de Paknam, den mond van de rivier, opvaart; de breedte van die sterkte was honderd en vijftig vadem, met hoeken om kanonnen te plaatsen; en aan de linkerzijde bij het opvaren, recht tegenover de sterkte aan den rechterkant, werd eene schans in het water gebouwd. En de kosten voor dat werk moesten opgebracht worden door de geringe klasse der bevolking; men had reeds tachtigduizend koba's bekomen. En de vorst beval dat op het fort aan de rechterzijde van den riviermond vierhonderd kanonnen moesten

---

[1]) De beteekenis van dezen zin is mij niet duidelijk.

gebracht worden, en op de schans in het water aan de linkerzijde insgelijks vierhonderd. En dat werk was nog in geen jaar gereed; er waren wel veel Siameezen, maar zij voerden niet veel uit. Het toezicht over het werk was opgedragen aan Pija Panglang, wiens naam verlengd was tot Tjou Pija Panglang.

Voorts gaf de vorst van Siam aan Pija Lagoera last om tweehonderd oorlogsvaartuigen gereed te maken om Selangoer enz. aan te vallen. En Pija Lagoera zeide dat alle vorsten bevreesd voor hem waren; en dat de reden, waarom hij die plaatsen tot dusverre niet had aangetast, was dat zijn vorst hem zulks nog niet bevolen had. Maar de Siameezen zijn zeer grootsprakig en vol draaierij en trotsch en zeer begeerig naar de bezitting van anderen, en verklaren zich voor grooter dan vorsten, die veel grooter zijn dan zij. En voordat de heer Mr. Kropt naar Siam kwam, zond de vorst van Siam een schip naar Bengalen met een brief en geschenken aan den Grooten heer Gouverneur van Bengalen, bestaande in een pikol olifantstanden, vijftig katti's aloë-hout en drie pikols tin. En toen dat Siameesche schip naar Siam terugkeerde, werden die geschenken op allerlei wijzen rijkelijk vergolden door den Grooten heer van Bengalen; en de vorst van Siam was daar zeer verheugd mede. En toen de heer Mr. Kropt naar Siam kwam, bracht hij weder geschenken van den Grooten heer van Bengalen mede, bestaande in allerlei lijnwaden en honderd geweren; en de vreugde en de trotschheid van den vorst van Siam namen meer en meer toe, en hij verklaarde zich voor den verhevensten en grootsten van alle vorsten.

Voorts toen de vader van den vorst van Siam, op last van koning Tak de stad Law aantastte, nam hij eene dochter van den vorst van Law tot bijwijf en kreeg bij die prinses van Law eene dochter, die zeer schoon was; en deze werd door den vorst van Siam, haren halfbroeder, tot vrouw genomen, die twee zonen bij haar kreeg, een genaamd Radja Langit Besar en een genaamd Radja Langit Ketjil. En zoo kwam de stad Law voor goed onder het bestuur van den vorst van Siam. En het rijk Law is veel grooter dan het land Siam; en er zijn verscheidene steden, die Law genoemd worden, met verschillende soorten van inwoners; sommigen beschilderen hun lichaam, sommigen dragen hoofddoeken gelijk de Cochin-Chineezen, en sommigen beschilderen hun lichaam niet. En in het rijk Law zijn inzonderheid twee zeer groote steden en twee groote vorsten, die steenen kasteelen hebben met verscheidene verdiepingen. De

eene stad is Wijang Tjan; de ingezetenen van deze stad beschilderen zich het lichaam niet; en het was de dochter van den vorst van deze stad, die door den koning van Siam tot vrouw genomen werd; die stad is grooter dan Siam. De andere stad heet Law Tjang Maj; hare inwoners beschilderen zich het lichaam: zij is ook grooter dan Siam. Voorts zijn er nog een aantal steden, die onder Tjang Maj, en een aantal, die onder Wijang Tjan behooren. En toen de kapitein Smith van Siam vertrok, werden die beide Lawsche vorsten door den koning van Siam begiftigd; alwat niet naar zijn smaak was schonk hij aan hen.

Over de troonsopvolging heerschen verschillende meeningen bij de Siameezen. Sommige Prijaji's en Mantri's zeggen, dat, bij den dood van den tegenwoordigen koning van Siam, Radja Langit, de zoon van de prinses van Law, hem in de regeering moet opvolgen. Andere Mantri's beweren dat Tjoep Soeloeng Isra Ratja Koeman hem moet vervangen, omdat diens moeder een eigen nicht van den vorst is; en andere Mantri's zeggen dat Karoema Tjit, hoewel uit een bijwijf geboren, Vorst moet worden, omdat hij de oudste is. En de Chineezen zeggen: wie het rijk maar goed bestuurt, zoodat de geringe lieden fortuin kunnen maken met den handel, laat dien koning worden.

En zoo ziet er nu de geschiedenis van het rijk Siak uit, voor zooverre ik haar heb kunnen te weten komen. En wegens mijn sterk verlangen om voor den Grooten heer te verschijnen heb ik deze geschiedenis opgeschreven om haar aan Zijne Excellentie aan te bieden; want ik heb niets anders aan te bieden dan deze Geschiedenis van Siam; wellicht kan ik door middel van deze Geschiedenis het gelaat van den zeer verheven Grooten heer te zien krijgen.

Geschreven in de stad Batavia in de maand Djoemadi'l achir des jaars der Hedjrah 1238.

ÇANKARA ÂCÂRYA'S COMMENTAAR

OP DE

APHORISMEN VAN DEN VEDÂNTA.

VERTAALD DOOR Dr. A. BRUINING;

MET EENE INLEIDING VAN PROF. H. KERN.

De zoogenaamde wijsgeerige stelsels der Indiërs, die veeleer den naam verdienen van Theorieën ter bereiking van 't *summum bonum*, hebben op de ontwikkeling van 't Hinduisme een veel grooteren invloed uitgeoefend dan de Europeesche schrijvers over Indië en de Indiërs zich voorstellen. Wanneer men de uiterlijkheden van 't Hinduisme kent, als daar zijn: afgodsbeelden, daarmeê samenhangende verhalen, plechtigheden enz., dan weet men van de godsdienstige en zedelijke denkbeelden evenveel als diegene, die alleen de standbeelden van vaderlandsche beroemdheden en de nationale verjaardagen kent, van vaderlandsche geschiedenis zou weten. Daarentegen is de kennis der Indische theorieën ter zaligheid, der *darçana's*, de sleutel tot een recht inzicht in de denkwijzen en gevoelens der Hindu's, geleerd en ongeleerd, aanzienlijk of gering. De beginselen in die stelsels verkondigd zijn doorgedrongen tot de laagste klassen der bevolking, en overal waar 't Hinduisme bestaat vindt men de hoofdbeginselen terug. En niet alleen daar, waar 't Hinduisme nog leeft, zelfs in landen waar 't eenmaal gebloeid heeft. Hoewel de Javanen sedert eeuwen den Islam omhelsd hebben, zijn de sporen der Indische stelsels in hun denkbeelden en levensopvatting zichtbaar; 't geloof aan zielsverhuizing, uitsluitend een gewrocht der Indische bespiegeling, leeft in gewijzigden vorm bij verscheiden volken van den Archipel voort.

Onder de Hindusche theorieën ter zaligheid neemt de Vedânta [1] de eerste plaats in. Men kan haar de rechtzinnige dogmatieke theologie van Indië noemen. De beroemdste Vedântin en een

---

[1] De *v* in Indische woorden altoos als onze *w* uit te spreken.

der bekendste namen in de Indische scholastiek is Çankara Âcârya, d. i. Professor Çankara, geb. 788 na Chr., in Kerala.

Het hoofdwerk van Çankara is zijn groote commentaar op de Vedânta-sûtra's of Aphorismen der dogmatieke theologie. Eene vertaling van dit werk is door Dr. A. Bruining ondernomen, welke hier den lezer wordt aangeboden.

De lectuur van Çankara's boek is alles behalve aangenaam; zijn redeneertrant eentoonig, vormelijk en vaak spitsvindig. Maar wie bekend wil raken met de Indische scholastiek, kan geen beter bron verlangen, tenzij hij in staat is de Indische stelsels in 't oorspronkelijke te bestudeeren. Er zijn over den Vedânta verschillende monographieën verschenen; in de eerste plaats de uitmuntende verhandeling van Colebrooke; voorts de dissertatie van wijlen Windischmann, *Sankara sive de theologumenis Vedanticorum*; dan Nève's werkje over den *Âtmabodha*; opstellen van onzen te vroeg overleden van Limburg Brouwer; alsook de Bijdrage tot de kennis van den Vedânta, door Dr. A. Bruining.

Al deze werken zijn aangenamer te lezen dan de commentaar van Çankara, waaruit ze alle grootere of kleinere uittreksels bevatten. Ze zijn aan te bevelen als overzichten en inleidingen, maar om 't stelsel in al zijne zwakheid en kracht te leeren kennen, is er geen ander middel dan de tekst in zijn geheel.

H. KERN.

EERSTE BOEK.

Eerste Hoofdstuk.

HULDE AAN ONZEN HEER VÂSUDEVA.

Daar het eene uitgemaakte waarheid is, dat object en subject (niet-ik en ik), die tegenover elkander staan als duisternis en licht, niet in elkander kunnen overgaan, kunnen ook hunne eigenschappen dit niet. Overbrenging van het object (niet-ik) en zijne eigenschappen op het subject, den denkenden geest (ik), en omgekeerd van het subject en zijne eigenschappen op het object, is dus valsch. Toch heeft overbrenging van het wezen en de eigenschappen van het een op het ander, ten gevolge van onderlinge verwarring van twee geheel verschillende begrippen, nl. van eigenschap en drager der eigenschap, plaats in de gewone, den mensch aangeboren voorstelling: „Ik ben dit; dit is mijn", welke voorstelling op dwaling berust en bestaat in vermenging van waar en onwaar.

Vraagt men nu, wat die overbrenging eigenlijk is, dan is ons antwoord: „Het is eene handeling van het geheugen, waardoor de indruk eener vroegere waarneming toegepast wordt bij eene latere". Sommigen noemen het: „Overbrenging van de eigenschappen van iets op iets anders". Anderen zeggen: „Overbrenging van iets op iets anders is eene dwaling, veroorzaakt door het niet opmerken van het onderscheid tusschen die twee dingen". Nog anderen verklaren: „Overbrenging is eigenschappen aan iets toeschrijven, tegenstrijdig met die, welke het werkelijk bezit". In allen gevalle komt het hierop neer, dat iets eigenschappen van iets anders schijnt te hebben. Zoo is b. v. de algemeene indruk: Parelmoer schijnt zilver; de eene maan schijnt eene tweede naast zich te hebben (wanneer er een zoogenaamde bijmaan is).

— Maar hoe kan er overbrenging zijn van eigenschappen van een object op de ziel [1], die niet object is? Men brengt toch altijd op een object, dat voor oogen staat, een ander object over. En gij neemt toch ook aan dat de ziel, die niet behoort tot het niet-ik, niet is object. — Op deze tegenwerping antwoorden wij aldus: Vooreerst gaat het niet volkomen op, dat de ziel niet object is; want zij is object van het begrip van het ik en haar bestaan staat vast op grond van innerlijke ervaring. Verder is het geen vaste regel, dat alleen op een object, dat voor oogen staat, een ander object kan worden overgebracht. Kinderen toch brengen ook op den ether (de ruimte), ofschoon hij onwaarneembaar is, de eigenschap van uitgebreidheid, kleur enz. over (door zich nl. den hemel voor te stellen als eene blauwe vlakte). Zoo is ook overbrenging van dat, wat niet geest is, op de ziel niet onmogelijk.

Deze overbrenging noemen de geleerden valsche kennis, in tegenoverstelling van ware kennis, d. i. juist inzicht in het wezen der dingen. Daar dit nu zoo is, neemt iets door overbrenging volstrekt geene goede of slechte eigenschappen van iets anders aan.

Op deze valsche kennis, overbrenging van geest en niet-geest op elkander, berusten alle praktikale kenmiddelen en voorwerpen van kennis in het dagelijksch leven en ook in de gewijde wetenschap. Alle gewijde leerstelsels nu hebben òf het geven van voorschrift en verbod òf de verlossing ten doel. — Maar hoe kunnen kenmiddelen, waarneming enz. en gewijde leerstelsels, bestaan bij een in valsche kennis verkeerend subject? — Hierop antwoorden wij: Omdat kennen onmogelijk is zonder op het lichaam, de organen enz. de begrippen ik en mijn over te brengen, daar er zonder dat geen kennend subject kan zijn. Want zonder organen is waarneming enz. onmogelijk. De organen nu kunnen niet werken zonder basis (het lichaam) en niemand kan werken met zijn lichaam zonder daarop het begrip van het ik over te brengen. Zonder dit alles kan de geest dus niet zijn kennend subject. En zonder kennend subject is kennen onmogelijk. Daarom kunnen kenmiddelen, waarneming enz. en gewijde leerstelsels alleen bestaan bij een in valsche kennis verkeerend subject.

En dit blijkt ook hieruit, dat de dieren op dezelfde wijze te werk gaan. Want evenals een dier, wanneer het een on-

[1] De ziel, *pratyagâtma* d. i. de geïndividualiseerde geest.

gunstig geluid hoort, wijkt, wanneer het daarentegen een gunstig geluid hoort, nadert; evenals het op het zien van iemand, die een opgeheven stok in de hand heeft, vlucht denkende: „Die wil mij dooden", maar komt toeloopen op iemand, die een handvol gras heeft; zoo vlucht ook de mensch, wanneer hij iemand met vijandige gebaren en woorden en met een uitgetrokken zwaard in de hand ziet naderen en komt daarentegen op anderen toe. Aan dieren en menschen zijn dus de praktikale kenmiddelen en voorwerpen van kennis gemeen. Daar het nu uitgemaakt is, dat bij de dieren waarneming enz. niet berust op rede, besluiten wij uit die analogie, dat dit ook bij den redelijken mensch het geval is met waarneming enz., die bestaat ter zelfder tijd als de valsche kennis.

Wat nu de gewijde wetenschap aangaat, ofschoon daarvoor wel een redelijk wezen wordt vereischt, niet geheel onbekend met den samenhang van den geest met de bovenzinnelijke wereld, wordt voor de toelating tot die studie toch niet vereischt, dat men de Vedânta's volkomen kent, niet meer onderworpen is aan lichamelijke behoeften, het onderscheid tusschen de verschillende kasten als onwezenlijk erkent en de ware kennis van den geest als een wezen, dat niet behoort tot de eindige wereld, verkregen heeft, want dit is voor de toelating ter studie onnoodig en zelfs in strijd daarmede. En de gewijde wetenschap, voorafgaande aan de kennis van het wezen van den geest, gaat niet buiten den kring van voorstellingen van het in valsche kennis verkeerend subject. Zoo berusten b. v. voorschriften als dit: „Een Brahmaan moet offeren", hierop, dat men op den geest het verschil van kaste enz. overbrengt.

Overbrenging nu hebben wij gedefiniëerd als toepassing van het begrip van een bepaald iets op iets anders. Zoo brengt men door, wanneer vrouw of kinderen ziek of gezond zijn, te zeggen: „Ik ben ziek; ik ben gezond", op zijn wezen eigenschappen van een ander over; zoo ook eigenschappen van het lichaam, door b. v. te zeggen: „Ik ben bleek, ik sta"; eigenschappen der organen, door te zeggen: „Ik ben doof, ik ben blind"; eigenschappen van den inwendigen zin, als: begeerte, fantasie, twijfel, besluit. Aldus het subjectieve ik op de ziel, die niets dan werkeloos getuige is der handelingen van dat ik, overbrengende, brengt men ook omgekeerd de ziel, de werkelooze getuige van alles, op den inwendigen zin enz. over. Dat is die onbegonnen en nimmer eindigende, den mensch aangeboren overbrenging,

die in dwaling bestaat, die ten gevolge heeft, dat men zich de ziel als handelende en de vruchten dier handelingen genietende voorstelt en die bij alle menschen wordt aangetroffen. Die oorzaak van onzaligheid weg te nemen, door de eenheid van den geest in het licht te stellen, is het doel van alle Vedânta's (Upanishads).

Dit zullen wij aantoonen in dit Onderzoek van het wezen der ziel, waarvan het eerste aphorisme luidt:

1. Nu dus [1] Brahma-onderzoek.

Het woord nu dient om aan te wijzen, dat iets onmiddellijk volgt op iets anders. Hier moet dus gezegd worden, wat het is, dat noodzakelijk moet voorafgaan aan het Brahma-onderzoek, evenals de studie van den Veda aan het onderzoek der plichten. Dat zij op de studie van den Veda moeten volgen, hebben beide gemeen. Is dan niet de bijzondere eigenaardigheid van het Brahma-onderzoek dit, dat het moet volgen op de studie der plichtenleer? Neen. Want wanneer men de Vedânta's gelezen heeft, is Brahma-onderzoek mogelijk, ook vóórdat men de plichtenleer kent. En het is hiermede niet als met de deelen van een offer, die in eene vaste orde op elkander moeten volgen; want er is geen grond om het Brahma-onderzoek te beschouwen als een aanhangsel van het onderzoek der plichten of aan te nemen, dat de kennis van het laatste de noodzakelijke voorwaarde is voor de studie van het eerste. Ook verschillen zij, wat hare vrucht en wat het wezen van het te onderzoeken object aangaat. De kennis der plichten heeft tot vrucht het hemelsche geluk en dat is afhankelijk van volbrengen; de kennis van het Brahma heeft tot vrucht het hoogste goed en dit is niet afhankelijk van volbrengen. Het object der eerste, de plichtmatige handeling, is iets toekomstigs: zij bestaat niet op het oogenblik, dat men ze leert kennen, daar zij afhangt van eene daad van den mensch; het object der laatste, het Brahma, is iets, wat er reeds is, daar het van eeuwigheid af voleindigd is, en hangt dus niet van eene daad van den mensch af.

---

[1] De woorden nu dus (*athâto*), door Çankara ten onrechte als redegevend verklaard, zijn eenvoudig de gewone aanhef, de titel van Indische geschriften. De argumenten, waarmede Çankara deze opvatting bestrijdt, zijn van allen grond ontbloot. In de vertaling zijn deze weggelaten omdat zij berusten op eene dubbelzinnigheid in de beteekenis der woorden onderzoek en nu, die in onze taal vervalt.

En het karakter der lessen is bij beide ook verschillend. De lessen der plichtenleer deelen den mensch kennis mede, alleen om hem eene bepaalde handeling op te leggen, de lessen der Brahma-leer daarentegen deelen hem alleen kennis mede, en daar de kennis ontstaat door de les, is het kennen niet iets, dat den mensch wordt opgelegd; het is daarmede als met het zien van een voorwerp, waarop het oog gevestigd wordt.

Wat is het dan, waarop onmiddellijk het Brahma-onderzoek moet volgen? Het is dit: Onderscheiding tusschen het eeuwige en het vergankelijke, onverschilligheid voor het genot van de vruchten der goede werken hier en hiernamaals, bezit van de middelen tot bespiegeling, zelfbeheersching enz., en begeerte naar verlossing. Wanneer deze vereischten aanwezig zijn, kan de mensch het Brahma onderzoeken en tot kennis daarvan komen, onverschillig of hij vooraf de plichtenleer heeft bestudeerd of niet; maar anders nooit. Het woord nu beteekent dus: onmiddellijk nadat men de genoemde vereischten bezit.

Het woord dus is redegevend. De bedoeling is: Omdat de Veda in woorden als: „Zooals hier de wereld der werken een einde neemt, zoo neemt daar de wereld der verdienste een einde [1]" leert, dat de vrucht van goede werken, Agni-offers enz., niet eeuwig is, en evenzoo in woorden als: „Die het Brahma kent, verkrijgt het hoogste [2]" leert, dat kennis van het Brahma leidt tot het hoogste doel des menschen, daarom moet men onmiddellijk na het verkrijgen van de bovengenoemde vereischten het Brahma onderzoeken.

Brahma-onderzoek is onderzoek van het Brahma. De nadere bepaling van dat Brahma wordt later gegeven in het aphorisme: „Uit hetwelk de oorsprong enz. is van het heelal." Daaruit blijkt, dat die naam hier in zijne hoofdbeteekenis moet genomen worden en niet in eene bijbeteekenis, b. v. als aanduiding der Brahmanenkaste. In de samenstelling staat het in plaats van een genitivus objectivus, zoo als hieruit blijkt, dat er geen ander object van het onderzoek wordt genoemd, [3] en bovendien uit teksten als: „Dat, waaruit deze schepselen zijn

---

[1] Châandogya-Upanishad VIII, 1, 6.
[2] Taittariya-Up. II, 1.
[3] Eene hierbij gemaakte en weerlegde objectie is in de vertaling weggelaten om hare groote duisterheid, terwijl zij tot de behandelde zaak niets afdoet.

voortgekomen, dat moet men onderzoeken, dat is het Brahma" [1], waarin het Brahma uitdrukkelijk als dat object wordt aangewezen.

Onderzoek beteekent: zoeken te kennen. Het leeren kennen tot begrijpens toe, is het object van het zoeken, daar zoeken gericht is op eene vrucht. Want door het leeren kennen als middel zoekt men het Brahma te begrijpen. Immers begrijpen van het Brahma is het hoogste doel des menschen, want daardoor worden valsche kennis, die de kiem is der gebondenheid aan de eindige wereld, en andere ellenden alle verdreven. Daarom moet men het Brahma onderzoeken. — Is nu dit Brahma bekend of is het onbekend? Is het bekend, dan behoeft het niet onderzocht te worden; is het onbekend, dan kan het niet onderzocht worden. — Het antwoord daarop is: Er is een van nature eeuwig, rein, wijs, zalig [2], alwetend, almachtig Brahma. Want de etymologie leert, dat het woord Brahma de beteekenis van eeuwig, rein enz. heeft daar deze van zelve volgen uit de beteekenis van den wortel *brah* [3]. En het bestaan van het Brahma is uitgemaakt, want het is de geest (het eigenlijke wezen) van alles. Van het bestaan van dien geest toch is ieder overtuigd, daar hij weet: "Ik ben niet niet". Want indien het bestaan er van niet uitgemaakt was, zou men moeten zeggen: "Ik ben niet." Die geest nu is het Brahma. — Maar indien het bestaan van het Brahma als de geest van alles uitgemaakt is, dan is het bekend en behoeft dus niet onderzocht te worden. — Deze tegenwerping gaat niet op, want er bestaat verschil van meening omtrent de nadere bepaling. De wereldlingen en de Lokâyatika's [4] zeggen: De geest is het met bewustzijn begaafde lichaam. Anderen [5]: De met bewustzijn begaafde organen alleen maken den geest uit. Wederom anderen zeggen: De inwendige zin (het denk- en kenvermogen) is de geest. Anderen: Hij is slechts een momentaan begrip. Anderen: Hij is niets. Anderen [6]: Hij is een van het lichaam onderscheiden eindig wezen, dat handelt en de vruchten der handelingen geniet. Anderen [7]: Hij handelt niet, maar geniet alleen

---

[1] Taitt. Up. III, 2.

[2] d. w. z. niet gebonden aan de stof; de verlossing deelachtig.

[3] Dit is geheel onjuist.

[4] Eene materialistische sekte, die veel overeenkomst heeft met de Epicuristen.

[5] De vier volgende definities zijn die van de vier sekten der Buddhisten.

[6] De Nyâya.

[7] De atheïstische Sânkhya.

de vruchten der handelingen. Anderen [1]: Hij is het daarvan onderscheiden, almachtig en alwetend Opperwezen. Nog anderen [2] eindelijk: De geest is het centrum der zielen. Zoo zijn er vele uiteenloopende meeningen, wier voorstanders zich allen beroepen op werkelijke of schijnbare bewijzen aan rede en schrift ontleend, en iemand, die zonder nadenken het eerste het beste aannam, zou het hoogste goed niet deelachtig worden, maar integendeel tot onzaligheid vervallen. Daarom wordt, onder den titel van Brahma-onderzoek, eene het hoogste goed ten doel hebbende verklaring der Vedânta's, met behulp van redeneering voor zoo ver deze met de schrift niet strijdt, ondernomen.

Er is gezegd, dat het Brahma moet worden onderzocht. Hoedanig is nu dit Brahma? Op deze vraag antwoordt de auteur der aphorismen:

2. Uit hetwelk de oorsprong enz. is van het heelal.

Onder de woorden oorsprong enz. wordt verstaan: Oorsprong, bestaan en ondergang. Dat oorsprong het eerst wordt genoemd, geschiedt op voorbeeld der schrift, die in den tekst: „Dat waaruit deze schepselen zijn voortgekomen enz.” deze volgorde aangeeft en ligt bovendien in den aard der zaak, daar iets eerst moet ontstaan om te bestaan en onder te gaan.

Het woord heelal omvat alles, wat wij door waarneming of langs anderen weg kennen.

Met de woorden uit hetwelk wordt de oorzaak aangewezen. De volledige zin is: De almachtige, alwetende oorzaak van het ontstaan, bestaan en ondergaan van het heelal, dat door naam en vorm is afgescheiden uit de chaotische wereld, dat bevolkt is met verschillende wezens, die handelen en de vruchten dier handelingen genieten, waarin ieder de gevolgen zijner daden, verschillend naar gelang van plaats, tijd en omstandigheden, ondergaat, en welks inrichting zelfs door de gedachte niet omvat kan worden, die almachtige, alwetende oorzaak is het Brahma. Ontstaan, bestaan en ondergaan worden hier genoemd, omdat in deze drie ook de overige bestaanswijzigingen opgesloten zijn [3].

---

[1] De theïstische Sânkhya (Yoga).

[2] De Vedânta.

[3] Hetgeen hierop in den oorspronkelijken tekst volgt ter bestrijding van eene andere opvatting der woorden oorsprong enz. is in de ver-

Zulk een heelal toch: kan alleen uit zulk eene oorzaak ontstaan zijn, geenszins uit de onbewuste materie, noch uit atomen, noch uit niets, noch uit een eindig wezen; ook niet van zelf, want hier beneden worden voor het ontstaan van iets bepaalde tijden, plaatsen en voorwaarden vereischt.

Nu meenen sommigen, die een Opperwezen aannemen als oorzaak der wereld, dat dit redebesluit het eenige bewijs is voor het bestaan van zulk een van de eindige wereld onderscheiden Opperwezen. Is dat alleen dan ook niet in dit aphorisme bedoeld? Neen; want het doel der aphorismen is een krans van teksten te vlechten. In de aphorismen toch worden uitspraken der Vedânta's aangehaald en behandeld. Want begrijpen van het Brahma wordt verkregen door het volkomen verstaan der schrift, niet door andere kenmiddelen, redebesluiten enz.

Maar terwijl de schrift uitspraak doet omtrent de oorzaak van het ontstaan enz. der wereld, worden tot meerdere bevestiging harer leer ook redebesluiten, voor zoo ver ze met de schrift niet in strijd zijn, niet verworpen. De schrift zelve toch treedt in verbinding met de rede en leert, dat het menschelijk verstand met haar samen moet werken, door te zeggen: „Men moet hooren (leeren) en overdenken [1]". Bij het Brahma-onderzoek zijn niet, evenals bij het onderzoek der plichten, schriftwoorden enz. het eenige kenmiddel; maar schriftwoorden enz. en aanschouwing enz. zijn hier ieder voor hun deel kenmiddelen, want Brahmakennis heeft aanschouwing tot einddoel en haar object is iets, dat bestaat. Waar het iets geldt, dat gedaan moet worden, zijn schriftwoorden enz. het eenige kenmiddel, want hierbij wordt aanschouwing niet vereischt, en de verwezenlijking van hetgeen gedaan moet worden hangt van den mensch af. Eene wereldsche en ook eene gewijde handeling kan al of niet, zoo of anders verricht worden. Evenals men te paard of te voet gaan of ook niet gaan kan, zoo kan men ook op deze of op gene wijze offeren. Hier is het dus de plaats voor voorschriften en verbodsbepalingen, voor dilemma's en algemeene en bijzondere regels. Maar of iets zoo of anders, al of niet is, dat kan geen dilemma zijn. Want bij een dilemma hangt de zaak van persoonlijke keus af, maar de juiste voorstelling van iets,

---

taling weggelaten, daar het zonder uitvoerige verklaring onverstaanbaar zou zijn en op den gang der redeneering volstrekt geen invloed heeft.

[1] Bṛhad-Araṇyaka-Up. II, 4, 5.

dat bestaat, hangt niet van persoonlijke keus af, maar alleen van het wezen van het object. Wanneer men een paal voor zich heeft, dan is de gedachte: „Dat is een paal of een mensch of iets anders”, geene juiste voorstelling; maar de gedachte: „Dat is een mensch of iets anders”, is dwaling, alleen de gedachte: „Dat is een paal”, is eene juiste voorstelling. Zoo wordt bij bestaande dingen de voorstelling door het object bepaald. Daar dit nu zoo is, hangt ook de kennis van het Brahma alleen van deszelfs wezen af, daar het hier iets geldt, dat bestaat.

— Maar moet dan ook niet de kennis van het Brahma door andere kenmiddelen verkregen worden en is niet het onderzoek der schrift daarbij nutteloos? — Neen. Want daar het Brahma niet is object der zinnen, neemt men de betrekking tusschen de wereld en het Brahma niet waar. Uit hun aard toch hebben de zinnen uitwendige dingen, niet het Brahma, tot object. Wanneer het Brahma object der zinnen was, zou men waarnemen, dat het heelal en het Brahma tot elkander in betrekking staan als gevolg en oorzaak. Maar men neemt alleen het gevolg waar, zonder te kunnen beslissen, of het het Brahma of wel iets anders tot oorzaak heeft.

Daarom is dit aphorisme niet de mededeeling van een redebesluit, maar aanwijzing van eene uitspraak der Vedânta's en wel van die, welke voorkomt in het verhaal, dat Bh*r*gu, de zoon van Varu*n*a, tot zijn vader kwam met de vraag: „Leer mij, o heer! het Brahma kennen,” waar het antwoord van Varu*n*a luidt: „Dat, waaruit deze schepselen zijn voortgekomen, waardoor zij bestaan, waarmede zij terugkeerende zich hereenigen, onderzoek dat; dat is het Brahma” [1]. En zijne conclusie is: „Uit het volmaakte geluk zijn deze schepselen voortgekomen, door het volmaakte geluk voortgebracht leven zij, tot het volmaakte geluk keeren zij terug en hereenigen er zich mede.” Ook andere soortgelijke teksten, die over de eeuwige, reine, wijze, zalige, alwetende oorzaak der wereld handelen, zouden hier kunnen worden aangehaald.

Door het bewijs, dat het Brahma de oorzaak is der wereld, is tevens aangeduid, dat het alwetend is. Om dit nu nader te bevestigen, gaat de auteur voort:

3. Want het is de bron der heilige schrift. Of: Het heeft de heilige schrift tot kenbron.

[1] Taitt. Up. III, 2.

Brahma is de bron, de oorzaak van de groote schrift, den *R*gveda enz., met inbegrip van verschillende hulpwetenschappen, die als een lamp alles verlicht en waarin alwetendheid doorstraalt. Zulk eene schrift toch, als de *R*gveda enz. is, die de eigenschap van alwetendheid heeft, kan alleen zijn voortgekomen uit een alwetend wezen. Immers, wanneer iemand een boek schrijft over een bijzonder vak van wetenschap, zooals Pâ*n*ini en anderen over grammatika, dan is het eene uitgemaakte waarheid, dat hij meer kennis bezit dan hij in dat boek uitspreekt. Hoe zou dan dat groote wezen, dat die mijn van alle kennis heeft voortgebracht, die men den Veda noemt, die in verschillende scholen (tradities) gescheiden, de grond is van de classificatie der schepselen als hoogere wezens, dieren en menschen, van de verdeeling in verschillende kasten en rangen; en dit niet alleen, maar dat ook heeft gedaan zonder inspanning, als het ware spelender wijs, zooals blijkt uit de woorden der schrift: „Van dat groote wezen is de *R*gveda eene uitademing [1]", hoe zou dat wezen niet absoluut alwetend en almachtig zijn?

De bedoeling van dit aphorisme kan ook zijn: De schrift, de *R*gveda enz., wier eigenschappen boven genoemd zijn, is de kenbron van het Brahma, het middel om tot kennis van deszelfs wezen te komen. Uit de schrift alleen leert men het Brahma kennen als de oorzaak van het ontstaan enz. van het heelal. Het schriftwoord, waarop hier gedoeld wordt, is bij het vorige aphorisme aangehaald; het is nl. het woord van Varu*n*a: „Dat, waaruit deze schepselen zijn voortgekomen enz." — Maar waartoe dient dan dit aphorisme, daar toch reeds bij het vorige door het aanhalen van dien tekst geleerd is, dat de schrift de kenbron is van het Brahma? — Het antwoord hierop is: Daar in dat aphorisme zelf de schrift niet uitdrukkelijk genoemd wordt, zou men kunnen meenen, dat de uitspraak, dat het Brahma de oorzaak is van het ontstaan enz. van het heelal, enkel op een redebesluit berust, en om dit te voorkomen zegt dit aphorisme: Het heeft de schrift tot kenbron.

— Maar hoe kan men zeggen, dat de schrift kenbron is van het Brahma? Immers het mîmânsâ-aphorisme, dat zegt: „Daar de schrift plichtmatige handelingen ten doel heeft, is al, wat dit doel niet heeft, nutteloos", leert, dat plichtmatige

[1] B*r*h. Ar. Up. IV, 4, 10.

handelingen het doel zijn der schrift. Wanneer dus de Vedânta's geene betrekking hadden op plichtmatige handelingen, dan zouden ze nutteloos zijn; ze moeten derhalve òf een aanhangsel zijn van de voorschriften voor handelingen, door den handelenden persoon, den deva, aan wien de handeling gericht is, enz. te doen kennen, òf voorschriften voor een ander soort van handelingen, b. v. devotie enz. Hun doel toch kan niet zijn het wezen van iets, dat bestaat, te doen kennen, want dat is object van waarneming enz. en het kennen daarvan, buiten verband met hetgeen men moet afwenden of verwerven, is niet het hoogste doel van den mensch. Dat nu woorden als: „Hij weende", niet nutteloos zijn, blijkt uit het aphorisme: „Omdat zij met een voorschrift een geheel uitmaken, moeten zij dienen als aanprijzing daarvan", waarin geleerd wordt, dat zij als aanprijzing nut doen. En van de liederen wordt gezegd, dat zij met handelingen samenhangen, door deze en de hulpmiddelen er voor te noemen. Maar nergens blijkt, dat schriftwoorden buiten verband met voorschriften eenig doel hebben en dit is ook onmogelijk.

En een voorschrift kan niet handelen over het wezen van iets, dat bestaat, want voorschriften hebben altijd eene handeling tot object. Daarom moeten de Vedânta's een aanhangsel zijn van de voorschriften voor handelingen, door het wezen van den handelenden persoon of van den deva, aan wien de handeling gericht is, te doen kennen. En al geeft gij dit uit vrees voor de gevolgtrekkingen niet toe, toch volgt uit de teksten zelve, dat zij handelingen, devotie enz., tot doel hebben. Daarom is de schrift niet kenbron van het Brahma. — Op deze tegenwerping antwoordt nu de auteur:

4. Maar dit blijkens de woorden zelve.

Het woord maar duidt de verwerping aan van het gevoelen der tegenpartij. Dat alwetend, almachtig Brahma, de oorzaak van het ontstaan, bestaan en ondergaan der wereld wordt uit de Vedânta's gekend. Dat blijkt uit de woorden zelve. In alle Vedânta's toch komen teksten voor, die rechtstreeks ten doel hebben het te doen kennen. Zoo lezen wij b. v.: „*Ens* alleen was het heelal in den beginne; het was één en had geen tweede naast zich" [1]. „In den beginne was het heelal één geest

[1] Chând. Up. VI, 2, 2.

alleen" [1]. "Dat is het Brahma, vóór of na, binnen of buiten hetwelk niets is, dat is de geest, het alziende Brahma" [2]. "Onsterfelijk Brahma alleen is alles, wat wij voor ons zien" [3] enz. Aan deze teksten nu, die, zooals uit de woorden zelve blijkt, over het wezen van het Brahma handelen, mag men geene andere beteekenis toekennen, daar men dan den zin der schrift geweld zou aandoen. En de eigenlijke strekking dier teksten kan ook niet zijn het wezen van den handelenden persoon, den deva, aan wien de handeling gericht is, enz. te doen kennen, want door de woorden: "Wien zou het zien, en waarmede" [4], heft de schrift de geheele voorstelling van handeling, handelend subject en vrucht der handeling op. En ofschoon hier gehandeld wordt over het wezen van iets, dat bestaat, is dit toch geenszins object van waarneming; want dat de geest Brahma is, hetgeen uitgedrukt wordt in de woorden: "Dit zijt gij" [5], kan men alleen uit de schrift leeren.

Dat verder dit onderricht nutteloos zou zijn, omdat het geene betrekking heeft op iets, dat men moet afwenden of verwerven, dit gaat niet op; want door de bloote kennis, dat de geest Brahma is, zonder iets, dat men moet afwenden of verwerven, wordt alle lijden weggenomen en wordt dus het hoogste doel des menschen bereikt. Dat nu, zoo als uit de teksten zelve blijkt, de mededeeling der devaleer enz. devotie ten doel heeft, daarin is niets ongerijmds gelegen. Maar de leer van het Brahma kan niet eveneens een aanhangsel zijn van de voorschriften voor devotie, want bij de volstrekte eenheid is er niets af te wenden of te verwerven en worden dus de dualistische begrippen van handeling, handelend subject enz. opgeheven. En nadat het dualisme eens vernietigd is door de kennis van de eenheid van het Brahma, is eene herleving er van, ten gevolge waarvan de leer van het Brahma als aanhangsel van voorschriften voor devotie zou kunnen gegeven worden, onmogelijk. Ofschoon nu elders niet blijkt, dat schriftwoorden, behalve in verband met voorschriften, waarde hebben, kan men dit toch, wegens het heilzame der kennis van den geest, niet loochenen van die schriften, die over den geest handelen. Bovendien, dat schriftwoorden waarde hebben, behoeft

---

[1] Aitareya-Up. I, 1.
[2] Brh. Ar. Up. IV, 5, 18.
[3] Mundaka-Up. II, 2, 11.
[4] Brh. Ar. Up. IV, 4, 14.
[5] Chând. Up. VI, 8, 7.

niet door redeneering te worden aangetoond en daarvoor worden dus geene bewijzen, aan de analogie ontleend, vereischt. Daarom staat het vast, dat de schrift kenbron is van het Brahma.

Maar nu staan er andere bestrijders op, die aldus redeneeren: De schrift leert wel het Brahma kennen, maar alleen als object van voorschriften om te begrijpen. Het is er mede als met sommige in het dagelijksch leven onbekende dingen b. v. de offerpaal, het offervuur enz., waarvan eene beschrijving in de schrift voorkomt als aanhangsel van de voorschriften om te offeren. De schrift toch houdt zich bezig met het doen en laten van den mensch. Want zij, die de bedoeling der schrift kennen, zeggen: „Haar doel blijkt te zijn het doen kennen der plichten"; „Eene les is een woord, dat eene handeling voorschrijft"; „Onderricht is mededeeling van kennis daarvan"; „De vermelding van bestaande dingen geschiedt ter wille van iets toekomstigs"; „Daar de schrift handelingen ten doel heeft is alles, wat dit doel niet heeft, nutteloos" [1]. In het voorschrijven en verbieden van bepaalde handelingen bestaat dus het eigenlijke doel der schrift en wat er verder in voorkomt is aanhangsel daarvan. En wegens de overeenkomst der Vedânta's met de overige schriften moet dit ook daarvan gelden. Men moet het derhalve zoo beschouwen, dat, evenals de schrift aan hem, die begeerig is naar het hemelsche geluk, Agni-offers enz. voorschrijft als middel om dat deelachtig te worden, zij zoo aan hem, die de onsterfelijkheid begeert, Brahma-kennis voorschrijft.

Nu is hiertegen ingebracht, dat het object van beide geheel verschillend is, daar in de afdeeling over de plichten de plichtmatige handeling, die iets toekomstigs is, hier daarentegen het reeds bestaande, van eeuwigheid af voleindigde Brahma het object van het onderzoek is, en dat daarom ook de vrucht der Brahma-kennis geheel verschillend moet zijn van die der plichtenkennis, die van volbrengen afhankelijk is. Maar deze tegenwerping gaat niet op, want het Brahma wordt alleen geleerd in verband met voorschriften voor eene handeling. „Den geest moet men aanschouwen"; „Den geest, bevrijd van lijden, moet men zoeken, dien moet men trachten te leeren kennen"; „Den geest alleen vereere men"; „Als geest alleen beschouwe men de wereld"; „Die het Brahma kent, wordt Brahma", deze en dergelijke voorschriften worden er gegeven. En daarmede staan

[1] Aphorismen der (karma-)mimânsâ of Plichtenleer.

alle Vedânta's in verband, daar zij op de hierbij oprijzende vraag: „Wie is die geest, dat Brahma?" het antwoord geven door deszelfs wezen in dezer voege te beschrijven: „Eeuwig, alwetend, alomtegenwoordig, eeuwig volmaakt, van nature eeuwig rein, wijs, zalig, volmaakte kennis, volmaakt geluk is het Brahma". De vereering nu van dat wezen heeft de verlossing, die iets bovenzinnelijks is en uit de schrift wordt gekend, tot vrucht. Maar wanneer de Vedânta's, zonder met voorschriften voor handelingen in verband te staan, bloot eene beschrijving gaven van iets, dat bestaat, dan zou het niet mogelijk zijn daardoor iets af te wenden of te verwerven en zouden ze dus even nutteloos zijn als b. v. de mededeeling: „Er zijn zeven werelddeelen", of: „Daar gaat de Koning".

Zegt men nu, dat b. v. de bloote mededeeling: „Dat is geen slang, maar een touw" wel nut blijkt te hebben, daar zij de uit dwaling voortkomende vrees doet ophouden, en dat zoo ook de bloote mededeeling, dat de geest niet tot de eindige wereld behoort, wel nut heeft, daar zij de dwaling, dat hij een eindig wezen is, wegneemt, dan antwoorden wij: Dat zou zoo zijn, wanneer, evenals in het bovengenoemde geval op het enkele hooren: „Dat is een touw" de dwaling, dat het een slang is, dadelijk ophoudt, zoo ook de dwaling, dat de geest een eindig wezen is, door het enkele hooren der waarheid, dat hij Brahma is, vernietigd werd, maar dit is zoo niet. Want ook nadat men geleerd heeft, dat hij Brahma is, duren de verschijnselen der gebondenheid aan de eindige wereld, nl. lief en leed enz., voort. En door te zeggen: „Men moet leeren, nadenken en overpeinzen" leert de schrift zelve, dat op het leeren nog nadenken en overpeinzen moet volgen. Onze conclusie is dus, dat de schrift wel het Brahma doet kennen, maar alleen als object van voorschriften om te begrijpen. —

Hierop antwoorden wij: Dat is zoo niet, want de vruchten van de kennis der plichten en van die van het Brahma zijn geheel verschillend. Plichten zijn bepaalde, uit schrift en overlevering bekende handelingen van het lichaam, de spraak of den inwendigen zin, die behandeld worden in de aphorismen, welke aanvangen: „Nu dus onderzoek der plichten". Zoo zijn er ook zonden, als moord enz., die men moet onderzoeken om ze te vermijden, daar zij gekenmerkt worden door verbodsbepalingen. De vruchten nu van deze beide, van plicht en zonde, die lessen (voorschriften en verbodsbepalingen) tot ken-

merk hebben en de bron zijn van verdienste en schuld, zijn algemeen bekend; het zijn de zinnelijk waarneembare aandoeningen van lief en leed (genot en smart), die door het lichaam, de spraak en den inwendigen zin ondervonden, door de werking der objecten op de organen voortgebracht en bij alle belichaamde wezens van Brahmâ af tot de planten toe aangetroffen worden. En bij de belichaamde wezens van den mensch af tot Brahmâ toe worden verschillende graden van genot waargenomen. Daaruit volgt het bestaan van verschillende graden van verdienste, de oorzaak van genot, en hieruit weer het bestaan van verschil tusschen de individuen, die verdienste verwerven. En het bestaan van dat verschil tusschen de individuen, een verschil in behoefte, geschiktheid enz., is eene uitgemaakte zaak. Zoo gaan alleen zij, die groote offers volbrengen, om hunne bijzondere kennis en vroomheid langs den noordelijken weg. Door slechts geringere werken te verrichten gaat men langs den zuidelijken weg. En dat ook daarboven verschillende graden van genot en van de middelen om dat deelachtig te worden bestaan, volgt uit het schriftwoord: „Naar de mate hunner verdienste daar vertoevende" [1] enz. Zoo vindt men ook, van den mensch afdalende tot de bewoners der onderwereld en de planten, bij de lagere wezens eene kleine mate van genot en dat wederom in verschillende graden. Evenzoo neemt men nu ook bij de hoogere en lagere belichaamde wezens verschillende graden van smart waar en daaruit volgt het bestaan van verschillende graden van schuld en daaruit weer het bestaan van verschil tusschen de individuen, bij wie die schuld bestaat. Zoo staat het op gezag van schrift, overlevering en rede vast, dat de verschillende graden van genot en smart, die bij de met valsche kennis enz. bezoedelde wezens bestaan, uit verschillende graden van verdienste en schuld voortvloeien en het aannemen van een lichaam tot voorwaarde hebben, niet eeuwig zijn maar tot de eindige wereld behooren. Dit leert b. v. de schrift door te zeggen: „Lief en leed houden niet op, zoolang de ziel aan het lichaam gebonden is" [1]. En uit de daarop volgende woorden: „Wanneer zij vrij is van het lichaam, treffen lief en leed haar niet", volgt, dat het vrij zijn van het lichaam, de verlossing, geen gevolg is van verdienste. Want was het gevolg van verdienste, dan kon niet gezegd worden, dat lief en leed de ziel in dien toestand niet treffen. Zegt men nu,

---

[1] Chând. Up. V, 10, 5.

dat het vrij zijn van het lichaam zelf het gevolg is van verdienste, dan ontkennen wij dat wederom, want het is van nature eigen aan den geest, zooals blijkt uit teksten als deze: „Den grooten, alles omvattenden geest kennende, die vrij van het lichaam en onvergankelijk is in de vergankelijke lichamen, heeft de wijze geen leed meer [2]"; „Zonder adem, zonder inwendigen zin, rein en onbezoedeld is deze geest [3]." Daarom staat het vast, dat in tegenoverstelling van de vruchten van handelingen, de verlossing, het vrij zijn van het lichaam, eeuwig is. Nu kan iets in zekeren zin eeuwig zijn en toch veranderlijk, daar een ding, ook al ondergaat het verandering, niet ophoudt hetzelfde te zijn; in dien zin, waarin sommigen b. v. de wereld eeuwig noemen, en waarin ook de drie hoedanigheden der Sânkhya eeuwig worden genoemd; maar dit is in den strengsten zin eeuwig en onveranderlijk, als de ether (ruimte) alles doordringend, aan geene verandering onderworpen, van eeuwigheid af volmaakt, ondeelbaar, van nature zich zelf verlichtend. Dat waarbij verdienste en schuld met hunne gevolgen, waarbij tegenwoordig, verleden en toekomend niet bestaan, dat is het onlichamelijke, de zoogenaamde verlossing. Dit leert de schrift door te zeggen: „Leer mij dat kennen, dat niet bestaat in verdienste, noch in schuld, niet in dit geheel van oorzaak en gevolg, niet in iets verledens, noch in iets toekomstigs [4]." Daarom is het het Brahma, met het onderzoek waarvan wij ons bezighouden. Indien nu de leer van het Brahma aanhangsel was van voorschriften voor handelingen en door het volbrengen daarvan de verlossing verkregen werd, dan zou deze niet eeuwig zijn, maar alleen een bijzonder soort van de boven beschreven eindige en in verschillende graden verdeelde vruchten van handelingen. Maar allen, die over de verlossing spreken, komen hierin overeen, dat zij eeuwig is. Derhalve kan de leer van het Brahma geen aanhangsel zijn der plichtenleer.

Bovendien, teksten als deze: „Die het Brahma kent, wordt Brahma [5]"; „Al iemands werken houden op, zoodra hij dat absolute wezen heeft gezien [6]"; „Hij, die het volmaakte geluk

---

[1] Chând. Up. VIII, 12, 1.
[2] Ka*th*avalli-Up. II, 22.
[3] Mu*nd*. Up. II, 1, 2.
[4] Ka*th*. Up. II, 14.
[5] Mu*nd*. Up. III, 2, 9.
[6] Mu*nd*. Up. II, 2, 8.

van het Brahma kent, vreest niets meer [1]"; „O Janaka, gij hebt de volmaakte rust verkregen [2]"; „Toen alleen kende hij zich zelven, wetende: „Ik ben Brahma"; daardoor werd hij het Al [3]"; „Welke dwaling, welk verdriet blijft er over bij hem, die de eenheid van alles kent [4]" leeren, dat de verlossing onmiddellijk volgt op de Brahma-kennis en verbieden aan te nemen, dat daartusschen nog eene andere handeling inligt. En ook uit het woord: „Dat ziende, wist de *R*shi Vâmadeva: „Ik was Manu, ik was Sûrya [5]" blijkt, dat tusschen het aanschouwen van het Brahma en het zijn van algeest geene andere handeling inligt, evenmin als tusschen stilstaan en zingen, wanneer men zegt: „Stilstaande zingt hij." Teksten als deze: „Gij zijt onze vader, die ons over de valsche kennis heenbrengt [6]"; „Dit heb ik van de *R*shi's gehoord: Die den geest kent, is over het verdriet heen; ik lijd, heer! breng gij mij over het verdriet heen [7]"; „Hem, wiens zonden zijn uitgewischt, doet Sanatkumâra het einde der duisternis zien [8]" enz. leeren verder, dat de vrucht der Brahma-kennis alleen hierin bestaat, dat daardoor alles, wat de verlossing verhindert, vernietigd wordt. Dit is ook uitgedrukt in het Nyâya-aphorisme: „Wanneer leed, geboorte, werkzaamheid, bezoedeling, dwaling achtereenvolgens vernietigd zijn, volgt onmiddellijk op de vernietiging van het laatste de verlossing." De dwaling (valsche kennis) nu wordt vernietigd door het begrip van de eenheid van den geest met het Brahma.

En dat begrip van de eenheid van den geest met het Brahma bestaat niet in (de erkenning van) overeenstemming, zooals b. v. voorkomt in de woorden: „Oneindig is de inwendige zin, oneindig zijn de Viçvedeva's; daardoor wint hij de oneindige wereld [9]"; het is ook niet eene overbrenging, zooals voorkomt in de woorden: „Den inwendigen zin vereere men als Brahma"; „De zon is Brahma", waar de inwendige zin en de zon door overbrenging als het Brahma worden beschouwd;

---

1 Taitt. Up. 1, 9.
2 B*r*h. Ar. Up. VI, 2, 4.
3 B*r*h. Ar. Up. III 4, 10.
4 Içâ-Up. 7.
5 B*r*h. Ar. Up. III, 4, 10.
6 Praçna-Up. VI, 8.
7 Chând. Up. VII, 1, 2.
8 Chând. Up. VII, 26, 2.
9 B*r*h. Ar. Up. V, 2, 12.

het dient ook niet om de samenvatting van onderscheidene werkingen aan te duiden als: „De lucht neemt alles in zich op; de adem neemt alles in zich op [1]"; noch ook is het eene voorbereidende ceremoniëele handeling als b. v. het zien naar de offerboter. Want ware dit het geval, dan zou de zin van teksten als: „Dat zijt gij"; „Ik ben Brahma"; „Deze geest is Brahma" en dergelijke, die het wezen dier eenheid uitdrukken, verwrongen worden; en teksten als: „De knoop des harten breekt en alle twijfelingen worden opgelost [2]" en dergelijke, die de vrucht van het ophouden der valsche kennis beschrijven, zouden hunne beteekenis verliezen; en ook de teksten, die spreken van een Brahma worden, als: „Die het Brahma kent, wordt Brahma" zouden daarbij niet passen. Daarom is het begrip van de eenheid van den geest met het Brahma niet eene overeenstemming enz. En daarom hangt dan ook de Brahmakennis niet af van eene daad van den mensch, maar evenals de kennis van dingen, die object zijn van waarneming, van het wezen van zijn object alleen. Zulk een Brahma nu en de kennis er van kan door geene redeneering, welke ook, gebracht worden tot de categorie der plichten.

Dat het daartoe behoort, kan men ook niet beweren op grond, dat het object is van de daad van kennen. Want de schrift ontkent, dat het dat is, door te zeggen: „Het is iets anders dan dat, wat men kent, en toch verheven boven hetgeen men niet kent" [3]; en „Waardoor zou men hem kennen, door wien men het al kent" [4]. Zoo ontkent zij ook, dat het object van devotie is: want in de woorden: „Dat, wat door de stem niet wordt uitgesproken, waardoor de stem wordt voortgebracht" [5] leert zij, dat het niet object is, en gaat dan voort: „Dat is het Brahma, niet dat, wat men als zoodanig vereert". Zegt men nu: Wanneer het Brahma niet object is, dan kan ook de schrift niet kenbron er van zijn; dan antwoorden wij: Die tegenwerping gaat niet op, want de strekking der schrift is eene door valsche kennis gefingeerde onderscheiding op te heffen. De schrift toch wil het Brahma niet doen kennen als object, maar het doende kennen als de ziel, als niet-object, heft zij de door valsche

[1] In dien zin, waarin dit genomen wordt in Chând. Up. IV, 3, 1.
[2] Muṇḍ. Up. II, 2, 8.
[3] Kena-Up. I, 3.
[4] Bṛh. Ar. Up. IV, 4, 14.
[5] Kena-Up. I, 4.

kennis gefingeerde onderscheiding van object, subject en daad van kennen op. Zoo zegt de schrift b. v.: „Die het niet kent, die kent het; die het kent, die kent het niet; het is onbekend aan hen, die het kennen; bekend aan hen, die het niet kennen" [1]; en elders: „Men kan den ziener van het gezicht niet zien, den hoorder van het gehoor niet hooren, den kenner van de rede niet kennen" [2] enz.

Daar dus de verlossing bestaat in de openbaring van het eeuwig vrije wezen van den geest door opheffing van de door valsche kennis gefingeerde gebondenheid aan de eindige wereld, kleeft aan haar niet de smet van eindigheid. Maar wanneer men de verlossing houdt voor iets, dat tot stand gebracht moet worden, dan moet men aannemen, dat daarvoor eene handeling van het lichaam, de spraak of den inwendigen zin noodig is. Evenzoo wanneer men haar houdt voor het product eener wijziging, die de geest in zich zelf ondergaat. In beide gevallen evenwel staat het vast, dat zij niet eeuwig is, want al wat door inwendige wijziging uit iets anders ontstaat, zoo als wrongel enz.; of gemaakt wordt, zooals een pot, is niet eeuwig.

Men kan ook niet aannemen, dat de verlossing bereikt moet worden en dat daarvoor eene handeling noodig is, want zij is het eigenlijke wezen van den geest en behoeft dus niet bereikt te worden. En ook al waren deze beide van elkander onderscheiden, dan toch zou het Brahma niet bereikt behoeven te worden, omdat het alomtegenwoordig is als de ether en dus van eeuwigheid af door ieder bereikt is.

Ook is de verlossing niet iets, dat loutering (of volmaking) moet ondergaan, zoodat er uit dien hoofde eene handeling voor vereischt wordt. Want loutering bestaat òf in het toevoegen van eene goede òf in het wegnemen van eene verkeerde eigenschap. Nu is het eerste hier niet mogelijk, omdat het eigenlijke wezen der verlossing het Brahma is, waaraan geene eigenschappen kunnen worden toegevoegd. En evenmin is het tweede mogelijk, daar het Brahma eeuwig rein is.

Maar kan niet de verlossing eene eigenschap zijn van den geest, die verborgen is en eerst als de geest door eene bepaalde werking gelouterd wordt, zich openbaart, evenals het reflectievermogen, eene eigenschap van den spiegel, zich eerst na het polijsten daarvan openbaart? — Neen, antwoorden wij. Want

[1] Kena-Up. II, 4.
[2] Brh. Ar. Up. V, 4, 2.

aan den geest kan geene bewerking worden volbracht. Immers eene bewerking kan niet geschieden zonder datgene, waaraan zij volbracht wordt, verandering te doen ondergaan. Indien nu de geest verandering kon ondergaan, dan zou hij niet eeuwig zijn en dan zouden ook teksten als deze: „Onveranderlijk wordt hij genoemd" en dergelijke, hun gezag verliezen en dat is ook volgens u onmogelijk. Daarom kan die handeling niet eene bewerking zijn, die aan den geest zelf volbracht wordt. Maar door eene bewerking, die aan iets anders volbracht wordt, kan de geest niet gelouterd worden, daar hij daarvan niet het object is.

— Maar leert niet de ervaring, dat door ceremoniëele handelingen, die aan het lichaam volbracht worden, als baden, mondzuiveren, het dragen van het heilige snoer enz., de persoon gelouterd wordt? — Neen, antwoorden wij, want daardoor wordt alleen datgene gelouterd, dat, in werkelijkheid uit lichaam enz. samengesteld, door valsche kennis voor den geest wordt gehouden. Want baden, mondzuiveren enz. zijn blijkbaar onafscheidelijk met het lichaam verbonden. Nu is het eene logische gevolgtrekking, dat door eene aan het lichaam volbrachte handeling alleen een lichamelijk samenstel, dat door valsche kennis voor den geest wordt gehouden, gelouterd wordt. Evenals, wanneer de harmonie tusschen de verschillende elementen van het lichaam door eene aan het lichaam volbrachte medicinale behandeling hersteld is, de vrucht daarvan, het gezond zijn, genoten wordt door het lichamelijk samenstel (d. i. door den persoon, die daaruit bestaat) bij wien het begrip: „Ik ben gezond" ontstaat, zoo wordt ook door baden enz. hij gelouterd, bij wien het begrip: „Ik ben rein, ik ben gelouterd" ontstaat en die persoon is uit lichaam, (organen en inwendigen zin) samengesteld. Want door dien persoon, de voortbrenger en het object van het begrip van het individueele ik, worden alle handelingen volbracht en hij alleen geniet er de vrucht van. Dit drukt de schrift aldus uit: „Twee vogels, altijd vereenigd, wonen op één boom. Van die beiden eet de een eene zoete vrucht, de ander eet niet, maar ziet toe" [1]; en elders: „Hem, die voorzien is met persoonlijkheid, met organen en inwendigen zin, noemen de wijzen den genieter, (bezitter, meester)" [2]. Zoo staat er ook: „Eén deva is er, in alle schepselen verborgen, alles doordringend, de inwendige geest van alle wezens, aanschouwer der handelin-

[1] Çvetâçvatara-Up. IV, 6. (Mu*nd*. Up. III, 1, 1; *R*gveda I, 164, 20).

[2] Ka*th*. Up. III, 4.

gen, in alle wezens wonende, werkeloos getuige, zuiver bewustzijn, geheel vrij, zonder eigenschappen" [1]; en elders: "Hij is schitterend, zonder lichaam, zonder gebrek, zonder zenuw, rein, niet bezoedeld door zonde" [2]. Deze beide laatste teksten leeren dat het Brahma absoluut volkomen en eeuwig rein is. Het zijn van Brahma nu is de verlossing. Daarom is de verlossing niet iets, dat loutering moet ondergaan. Andere gronden nu dan de hier behandelde kunnen voor de stelling, dat voor de verlossing handelingen vereischt worden, niet worden bijgebracht. Onze conclusie is dus, dat daarbij alleen van kennis en verder volstrekt van geene handeling sprake kan zijn.

— Maar is het kennen zelf niet eene handeling van den inwendigen zin? — Neen, want deze beide verschillen geheel en al. Eene handeling is niet afhankelijk van het wezen eener zaak, zij wordt in een voorschrift bepaald en hangt af van eene wilsdaad van den mensch. Zoo is het richten der gedachten op een bepaald object, zooals voorgeschreven wordt in woorden als: "De offerpriester richte bij de aanroeping de gedachte op den deva, aan wien de offerboter is gewijd"; "Men richte de gedachten op het morgenrood" enz., ofschoon het tot het gebied van den inwendigen zin behoort, toch iets, dat naar willekeur al of niet, zoo of anders kan gedaan worden, omdat het van den wil van den mensch afhangt. Maar kennis rust op kenmiddelen en deze hebben het werkelijke wezen van een ding tot object. Kennen kan dus niet naar willekeur al of niet, zoo of anders gedaan worden, maar kennis hangt alleen van het object af; zij kan niet door een voorschrift bepaald worden en is niet van den wil van den mensch afhankelijk. Daarom, ofschoon de kennis ook tot het gebied van den inwendigen zin behoort, is zij toch iets geheel anders dan eene handeling van den inwendigen zin. Om een voorbeeld te geven: De toepassing van het begrip vuur op vrouw en man, overeenkomstig de woorden: "De man, o Gautama! is vuur, de vrouw, o Gautama! is vuur" behoort tot het gebied van den inwendigen zin, maar omdat zij alleen het gevolg is van een voorschrift, is zij eene handeling en hangt af van den mensch. Maar de toepassing van dat begrip op vuur in den eigenlijken zin is niet het gevolg van een voorschrift en hangt niet van den wil van den mensch af, maar alleen van de zaak, die object is van waarneming. Dat

[1] Çvet. Up. VI, 11.
[2] Içâ-Up. 8.

is daarom kennis en geene handeling. En dit geldt van alles, wat object is van kenmiddelen. Daar dit nu zoo is, is ook de kennis van het werkelijke wezen van den geest, het Brahma, niet afhankelijk van een voorschrift. En omdat dit niet iets is, dat men moet afwenden of verwerven, verliest ook de imperatieve vorm van woorden, die hierover handelen, daar er geen plicht wordt voorgeschreven, zijne kracht, evenals de scherpte van een scheermes, dat op steenen wordt aangewend. Vraagt men nu, waartoe dan die op voorschriften gelijkende woorden als: „Den geest moet men aanschouwen, leeren" enz. dienen, dan antwoorden wij: Zij dienen om de aandacht af te trekken van datgene, waarop van nature het streven van den mensch gericht is. Want de mensch, wiens streven gericht is op het uitwendige, zoodat hij tracht te verwerven, wat hem aangenaam, en af te wenden, wat onaangenaam is, bereikt daardoor het hoogste doel des menschen niet. Wanneer hij nu begeerig is naar dat hoogste doel, dan trekken woorden als: „Den geest moet men aanschouwen" hem af van het zinnelijke streven, dat hem van nature eigen is, en doen hem daardoor van zelf de aandacht vestigen op de ziel. En wanneer het zoo eenmaal zijn streven is haar te leeren kennen, dan wordt hem het wezen van den geest, dat niet iets is, dat men moet afwenden of verwerven, geleerd in uitspraken als deze: „Dat alles, wat is, is geest" [1]; „Waar alles alleen zijn geest is, wien zal hij daar zien en waarmede" [2]; „Waarmede zal men den kenner leeren kennen" [3]; „Deze geest is Brahma [4]" en dergelijke. Dat de kennis van den geest, die niet handelt over iets, dat gedaan moet worden, niet dient om iets af te wenden of te verwerven, dat is dus volkomen waar; want het is juist onze roem, dat bij het begrijpen van het Brahma alle plichten ophouden en het doel bereikt is. Zoo zegt de schrift: „Wanneer iemand den geest kent en weet: „Dat ben ik", welke begeerte, welke wensch kan hem dan nog met het lichaam doen lijden" [5]. En hetzelfde drukt de overlevering uit in deze woorden: „Wanneer iemand dat weet, dan is hij wijs en heeft hij het doel bereikt". Onze

---

[1] Brh. Ar. Up. VI, 5, 7.
[2] Brh. Ar. Up. VI, 5, 15.
[3] Brh. Ar. Up. IV, 4, 14.
[4] Brh. Ar. Up. IV, 5, 18.
[5] Brh. Ar. Up. VI, 4, 12.

conclusie is dus, dat het Brahma geenszins als object van voorschriften om te begrijpen wordt geleerd.

Wat nu verder door sommigen wordt beweerd, dat er nl. geen deel der Veda's is, dat alleen dient om het wezen van iets te beschrijven, afgescheiden van voorschriften voor doen en laten en hetgeen daarbij behoort, dat is niet waar. Want de ziel, die in de Upanishads geleerd wordt, behoort niet bij iets anders. Die ziel, die uit de Upanishads alleen gekend wordt, het aan de wisseling der eindige wereld niet onderworpen wezen, het Brahma, onderscheiden van de vier soorten van dingen (die, welke gemaakt worden enz.), op zich zelve eene klasse uitmakende en niet bij iets anders behoorende, kan men niet zeggen, dat niet bestaat of niet gekend wordt; want in de woorden: „Dat is de geest, waarvan niet gezegd kan worden: „Hij is dit" of „Hij is dat"" wordt zij beschreven als de geest en het bestaan van den geest kan niet geloochend worden.

— Maar is het niet eene ongerijmde bewering, dat de ziel uit de Upanishads alleen gekend wordt, daar zij toch object is van het begrip van het ik? — Neen, want zij wordt beschreven als de werkelooze getuige van dat ik. Want noch uit de plichtenleer noch uit de rationalistische philosophie kan iemand leeren, dat eene van den agens, het object van het begrip van het individueele ik, onderscheiden ziel, die als werkeloos getuige der handelingen van dien agens in alle wezens woont en een en dezelfde, eeuwig en onveranderlijk is, de geest (het eigenlijke wezen) is van alles. Daar zij dit is, kan zij door niemand geloochend, noch als een aanhangsel van voorschriften opgevat worden. Want zij is de geest ook van hem, die haar bestaan loochent en omdat zij de geest is van alles, is zij niet iets, dat men moet afwenden of verwerven. Want alles behalve de ziel is vergankelijk, door verandering ontstaan en het vergaat, maar de ziel is onvergankelijk en onveranderlijk, omdat er bij haar geene oorzaak is van vernietiging of verandering, en daarom is zij ook van nature eeuwig rein en vrij. Daarom wordt er gezegd: „Boven de ziel is er niets; zij is het hoogste, het einddoel" [1]. En in de woorden: „Deze ziel, waarover de Upanishads handelen" is de nadere bepaling „waarover de Upanishads handelen" het bewijs, dat de leer der ziel in de Upanishads hoofdzaak is. Het is derhalve belachelijk te beweren

---

[1] Ka*th*a-Up. III, 11.

dat er geen deel der Veda's is, dat uitsluitend handelt over iets, dat bestaat.

Wat nu de verklaring betreft van hen, die het doel der schrift kennen, dat „Haar doel blijkt te zijn het doen kennen der plichten", deze handelt over de plichtenleer en moet dus worden opgevat als omschrijving van het doel van die schriften, die voorschriften en verbodsbepalingen behelzen.

Wat verder de uitspraak aangaat: „Daar de schrift handelingen ten doel heeft, is alles, wat dit doel niet heeft, nutteloos", wanneer men deze in den strengsten zin opvat, dan moet men alles, wat er omtrent bestaande dingen geleerd wordt, als nutteloos verwerpen. En indien men erkent, dat er, behalve voorschriften voor doen en laten, onderricht wordt gegeven over bestaande dingen ter wille van iets toekomstigs, dan is er geene reden om niet aan te nemen, dat ook over het eeuwig onveranderlijke wezen onderricht gegeven wordt. Want iets, dat bestaat, al wordt er onderricht over gegeven, wordt geene handeling. Wat men nu hiertegen inbrengt, dat het nl., al is het zelf geene handeling, toch middel is om eene handeling te volbrengen en dat derhalve het onderricht er van eene handeling ten doel heeft, dat doet niets af. Al heeft het eene handeling ten doel, toch is het alleen onderricht over een bestaand ding, dat tot het volbrengen eener handeling kan dienen. Dat het onderricht eene handeling ten doel heeft, is het nut er van. Maar ook zoo wordt het feit niet weggenomen, dat er onderricht wordt gegeven over iets, dat bestaat. Zegt nu iemand: „Maar al is dit zoo, wat baat dit u voor uwe stelling?" dan antwoorden wij: Dan kan er eveneens onderricht over het wezen van den geest gegeven worden. Want daar door het begrijpen van den geest de valsche kennis, de oorzaak der gebondenheid aan de eindige wereld, weggenomen wordt, heeft dat onderricht evenzeer zijn nut als het onderricht over dingen, die hulpmiddelen zijn voor het volbrengen eener handeling.

Bovendien, in woorden als: „Een Brahmaan mag niet gedood worden", wordt geleerd iets niet te doen. Dat is geene handeling noch ook middel om eene handeling te volbrengen. Indien nu alle onderricht, dat niet eene handeling ten doel heeft, nutteloos was, dan zouden ook zulke voorschriften, die leeren iets niet te doen, nutteloos zijn en dat neemt ook gij niet aan. En men heeft geen grond om te veronderstellen, dat er van nature lust bestaat tot dooden en dat daarom de negatie ziet op eene toe-

komstige daad en niet maar alleen onthouding van doodslag bedoelt. Het wezen der negatie is, dat zij het niet zijn van datgene, waarmede zij verbonden wordt, aanduidt en het begrip, dat iets niet zijn mag, is de oorzaak der onthouding. En dat begrip verdwijnt van zelf evenals een vuur, dat uitgaat, wanneer de brandstof verteerd is. Daarom nemen wij aan, dat het doel der negatie in verbodsbepalingen als: „Een Brahmaan mag niet gedood worden” en dergelijke, alleen is onthouding van de daarbij aangewezen daad. Daarom is onze conclusie, dat bovengenoemde regel alleen geldt voor die mededeelingen omtrent bestaande dingen, die op het hoogste doel van den mensch volstrekt geene betrekking hebben.

Wat nu verder gezegd is, dat de bloote beschrijving van het wezen van iets, zonder met voorschriften voor handelingen in verband te staan, nutteloos is, zooals dit b. v. het geval is met de mededeeling: „Er zijn zeven werelddeelen” dit is dadelijk weerlegd door het feit, dat de bloote mededeeling: „Dit is geen slang, maar een touw” wel nut heeft. Brengt men nu hiertegen in, dat dat voorbeeld niet deugt, omdat, ook nadat iemand het Brahma heeft geleerd, gebondenheid aan de eindige wereld bij hem wordt waargenomen, dan antwoorden wij: Men kan niet aantoonen, dat bij hem, die tot het inzicht is gekomen, dat zijn geest Brahma is, gebondenheid aan de eindige wereld bestaat, want dit is eene tegenstrijdigheid. Uit het feit toch, dat bij hem, die zich inbeeldt dat zijn lichaam enz. zijn eigenlijk wezen uitmaakt, smartgevoel, vrees enz. worden waargenomen, mag men niet besluiten, dat hij die door valsche kennis veroorzaakte aandoeningen nog heeft, nadat die inbeelding is weggenomen door het door de studie der schrift verkregen inzicht, dat zijn eigenlijk wezen Brahma is; evenmin als men uit het feit, dat een aan zijne rijkdommen gehechte huisvader leed gevoelt bij het verlies daarvan, het besluit mag trekken, dat datzelfde leedgevoel bij hem bestaat, nadat hij kluizenaar geworden is en die gehechtheid heeft onderdrukt; of uit het feit, dat iemand met een ring versierd in het bezit van dat sieraad genot vindt, besluiten, dat hij datzelfde genot nog smaakt nadat hij dien ring verloren heeft. Dit zegt de schrift in de woorden: „Wanneer de ziel vrij is van het lichaam, treffen lief en leed haar niet” [1]. Zegt men nu, dat het vrij zijn van het lichaam eerst met het sterven

[1] Chând. Up. VIII, 12, 1.

bereikt wordt, dan ontkennen wij dit op grond dat gebondenheid het gevolg is van valsche kennis. Want gebondenheid van de ziel aan het lichaam kan alleen aangenomen worden ten gevolge van de valsche kennis, waarbij het lichaam enz. voor den geest wordt gehouden. Wij hebben reeds aangetoond, dat het vrij zijn van het lichaam eeuwig is, daar het niet het gevolg is van handelingen. Dat de gebondenheid van de ziel aan het lichaam het gevolg zou zijn van het door haar verrichte goed en kwaad, kan men niet aannemen; want het is niet bewezen dat de ziel verbonden is met het lichaam en dus ook niet, dat hij goed of kwaad gedaan heeft, zoodat men door dit aan te nemen de eene onbewezen stelling op de andere doet rusten, terwijl de hypothese, dat van eeuwigheid af telkens het een uit het ander voortvloeit, niets anders is dan het aannemen van eene onafgebroken reeks van onbewezen stellingen. Bovendien zijn de handelingen niet met den geest verbonden, en kan dus deze reeds daarom onmogelijk het handelend subject zijn.

Haalt men nu hierbij het voorbeeld aan van een koning, die door zijne tegenwoordigheid alleen werkt (daar zijne dienaren zijne bevelen ten uitvoer brengen), dan antwoorden wij: Die vergelijking gaat niet op, want de koning kan op die wijze werken, omdat hij tot zijne dienaren in betrekking staat door hun loon te geven enz., maar voor het bestaan van eene soortgelijke betrekking tusschen den geest en het lichaam kan er geene oorzaak opgegeven worden. Hier berust de betrekking blijkbaar alleen op valsche inbeelding. Hiermede is de meening, dat de ziel eenige handeling zou volbrengen, weerlegd.

Maar nu zijn er nog anderen, die zeggen, dat de voorstelling van den geest, dat het lichaam enz., waarvan hij in werkelijkheid geheel afgescheiden is, tot hem behoort, niet eene dwaling is, maar eene overdrachtelijke uitdrukking. Dit is niet waar. Want van overdrachtelijk en eigenlijk kan alleen sprake zijn, waar het onderscheid tusschen twee dingen bekend is. Want wanneer iemand het onderscheid tusschen twee dingen kent, wanneer hij b. v. die bepaalde met manen enz. voorziene diersoort kent, waarop de naam en het begrip van leeuw in eigenlijken zin toepasselijk is, en verder een man, die de gewone eigenschappen van een leeuw, moed, wreedheid enz. heeft, en dan op dien man den naam en het begrip van leeuw toepast, dan is dat overdrachtelijk gebruik. Maar wanneer iemand het onderscheid tusschen twee dingen niet kennende, den naam en

het begrip van het een op het ander toepast, wanneer iemand b. v., in de schemering een paal ziende, op dien paal, daar hij de bijzondere kenmerken er van niet opmerkt, den naam en het begrip van mensch toepast of wanneer iemand, niet nauwkeurig toeziende, op parelmoer den naam en het begrip van zilver toepast, dan is dat eene dwaling en niet eene overdrachtelijke uitdrukking. Hoe zou derhalve de toepassing van den naam en het begrip van het ik op het samenstel van lichaam enz., die een gevolg is van verwarring van geest en niet-geest, eene overdrachtelijke uitdrukking mogen genoemd worden? En ook door de geleerden, die het onderscheid tusschen geest en niet-geest kennen, worden de namen en begrippen verward. Daarom is de toepassing van het begrip van het ik op het lichaam enz. bij hen, die het bestaan van een van het lichaam enz. onderscheiden geest aannemen, eene dwaling en niet eene overdrachtelijke uitdrukking.

Daar dus het gebonden zijn der ziel aan het lichaam op dwaling berust, is het bewezen, dat de wijze ook bij zijn leven reeds vrij is van het lichaam. Dit leert ook de schrift, waar zij, sprekende over den Brahma-kenner, zegt: „Zooals de afgestroopte slangenhuid dood nederligt in het nest, zoo ligt ook het lichaam daar; de levensgeest, vrij van het lichaam en onsterfelijk, is Brahma, is licht" [1]; en elders: „Oogen hebbende is hij als zonder oogen, ooren hebbende als zonder ooren, stem hebbende als zonder stem, inwendigen zin hebbende als zonder inwendigen zin, adem hebbende als zonder adem". En ook in de overlevering wordt geleerd, dat de wijze tot het handelen volstrekt in geene betrekking staat. Daarom bestaat bij hem, die tot het inzicht is gekomen dat de geest Brahma is, de vroegere gebondenheid aan de eindige wereld niet meer en hij, bij wien zij nog bestaat, is nog niet tot dat inzicht gekomen. Dat gaat volkomen op.

Wat nu eindelijk nog gezegd is, dat op het leeren moet volgen nadenken en overpeinzen en dat daarom de Brahmaleer aanhangsel is van voorschriften en niet haar doel in zich zelve heeft, ook dat gaat niet op, want dat nadenken en overpeinzen heeft begrijpen ten doel. Alleen dan wanneer het Brahma, nadat men tot begrijpen er van gekomen was, tot iets anders moest worden aangewend, zou het aanhangsel zijn van voor-

---

[1] Brh. Ar. Up. IV, 4, 7.

schriften, maar dat is het geval niet; nadenken en overpeinzen hebben, evenals het leeren, begrijpen ten doel. Daarom wordt het Brahma in de schrift niet geleerd als object van voorschriften om te begrijpen. Hiermede is bewezen, dat blijkens de woorden zelve der Vedanta's de schrift kenbron is van het Brahma en dat het als zelfstandig wordt voorgesteld.

En daar dit zoo is, kan ook de formule: „Nu dus Brahma-onderzoek", die eene afzonderlijke wetenschap aankondigt, gebruikt worden. Want was het object van voorschriften om te begrijpen, dan zou hiermede niet eene afzonderlijke wetenschap na de plichtenleer beginnen en dan zou het eerste aphorisme aldus luiden: „Nu dus onderzoek der overige plichten", in analogie met het aphorisme: „Nu dus onderzoek van het doel der offers en van het doel van den mensch." Maar de aanschouwing der eenheid van den geest, het Brahma, komt niet voor in het programma der plichtenleer en daarom is hier de formule: „Nu dus Brahma-onderzoek", die eene nieuwe wetenschap aankondigt, op hare plaats.

Daarom eindigen ook alle voorschriften en alle overige kenmiddelen in het begrip: „Ik ben Brahma". Want wanneer men tot aanschouwing van den éénen geest gekomen is, die niet iets is, dat men moet afwenden of verwerven, kunnen er geene kenmiddelen meer bestaan, daar er dan geen subject is, dat kan kennen, noch object, dat gekend kan worden.

Zoo wordt er ook gezegd: Daar bij de opheffing van het overdrachtelijke en valsche ik de begrippen: „mijn zoon, mijn lichaam" enz. vernietigd worden, kan er geene handeling bestaan wanneer men weet: „Ik ben de geest, het werkelijk bestaande Brahma". Vóórdat men den geest kent, is die geest het kennende subject, maar hij zelf is het ook, die gekend wordt, vrij van lijden en smet. Evenals de toepassing van het begrip van het ik op het lichaam geschiedt ter wille van kennis, zoo duurt de in het dagelijksch leven bestaande kennis ook slechts totdat de ware kennis van den geest verkregen is.

LEESTAFEL.

Beknopte Handleiding bij de beoefening van de Balineesche taal, ten dienste van zendelingen en ambtenaren; door R. van Eck, zendeling op Bali. — Utrecht, Kemink en zoon; 1874.

Deze Handleiding die de Schrijver met zooveel bescheidenheid aan alle belangstellenden aanbiedt, begroeten we als de eerste poging om de Balineesche spraakkunst in hoofdtrekken bekend te maken. Achter de spraakkunst, die in 61 bladzijden behandeld wordt, volgt een leesboek, ook 61 bl. in omvang. 't Leesboek bevat stukken in proza en poëzie; brieven, een vonnis, een eedsformulier; verhalende gedichten, benevens korte aanteekeningen. De reden dat de Heer van Eck geen woordenlijstje aan de Handleiding heeft toegevoegd, zal wel daarin liggen dat hij 't boek niet te omvangrijk wilde maken, en dat hij enkele dier stukken reeds elders vertaald heeft. Ook vernemen wij dat hij bezig is met het vervaardigen van een Balineesch woordenboek.

Te recht doet de Schr. op bl. 2, vgg. uitkomen dat het Balineesch een mengsel is van ouder Javaansch en inheemsche bestanddeelen. Reeds Dr. van der Tuuk heeft in zijne „Brieven over Balineesch en Kawi," die indertijd in deze Bijdragen verschenen, dat gemengde karakter van de taal der Balineezen in 't licht gesteld. Van hetgeen de Schr. op bl. 3 als echt Balineesch opgeeft, bijv. t ĕ ḍ a s i h, r i n g, p r a h u, zal nog wel 't een en ander ontleend wezen; r i n g is bepaald oud-javaansch; zoo ook t ĕ ḍ a s i h en p r a h u, welk laatste in 't Bhoma-kâwya voorkomt.

Voor een „eigen letterschrift", zooals de Schr. zich op bl. 8 uitdrukt, zouden we liever zeggen „eene eenigszins afwijkende hand", want het Balineesche schrift lijkt meer op 't gewone Javaansche, dan 't Fransche op 't Hollandsche. Nu zal men

toch wel niet zeggen dat de Franschen een ander letterschrift bezigen. De spitse vorm van de Balineesche letters is een natuurlijk gevolg van hun schrijfmateriaal. Eigenaardigheden in spelling zijn natuurlijk geheel onafhankelijk van wat men noemt letterschrift. Als men Balineesche teksten eenmaal gaat drukken, zal men geen andere letters behoeven dan de Javaansche drukletters. — We hebben bij deze kleinigheid langer stilgestaan, omdat het van eenig belang is te doen uitkomen dat Balineezen en Javanen in hun schrift dezelfde afwijkingen vertoonen van het op Java gebruikelijke omstreeks 1400 na Chr. Nog lang na dien tijd moet er dus geestelijk verkeer bestaan hebben tusschen de uitgeweken Javanen en een deel althans der op Java achtergeblevene. Het is niet waarschijnlijk dat de Islâm na den val van Majapahit zulke snelle vorderingen gemaakt heeft op oostelijk Java, dat geloofshaat alle verkeer tusschen Bali en Java zou gestremd hebben.

Op bl. 93, Aanteekening 4, is eene misstelling ingeslopen; de Çâka-jaartelling begint niet, zooals er gedrukt staat, 78 vóór Christus, maar na Christus.

Wij hopen dat de Heer van Eck de werken die hij onder handen heeft voorspoedig moge ten einde brengen, en in afwachting daarvan, zijn wij hem erkentelijk voor hetgeen hij door zijne Handleiding nu reeds heeft bijgedragen om de studie van 't Balineesch te vereenvoudigen.

Leiden, Febr. '74 H. KERN.

KOLONIALE BIBLIOGRAPHIE ([1]).

I.

Dank zij het letterkundig verkeer dat het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië met buitenlandsche genootschappen onderhoudt, ziet het zich meermalen in het bezit gesteld van werken, die hier te lande weinig bekend zijn en waarvan de aanschaffing niet dan met eenige moeite en opofferingen gepaard gaat. Zoo werd zijne bibliotheek nog onlangs verrijkt met eene niet onbelangrijke bezending van de North China Branch of the Royal Asiatic

([1]) Onder dezen titel stellen wij ons voor van tijd tot tijd verslag te geven van hetgeen op dit terrein wordt uitgegeven en nog kan en moet verricht worden.

Society, waaronder een catalogus der boekerij ([1]), waarop wel met een paar woorden de aandacht mag gevestigd worden.

Die voor eenige jaren iets van de boekerij van dezen tak der Royal Asiatic Society wilde weten of daarin nasporingen doen, kon in het Verslag van het Bestuur over het jaar 1865 eene gedrukte lijst van haren inhoud vinden; voorts was er in handschrift aanwezig een catalogus der boekverzameling van Alex. Wylie, terwijl het geheugen van den bibliothecaris den bezoekers eene gewenschte hulp aanbood. In de lang gevoelde behoefte aan een gedrukten catalogus werd onlangs door den bibliothecaris, Henri Cordier, voorzien.

In zijn voor ons liggenden arbeid is opgenomen en beschreven 't geen het genootschap zelf verzameld heeft en de boekerij van Alex. Wylie, „the nucleus", gelijk het heet, „of a good series of works on China"; deze laatste, gevoegd bij den reeds aanwezigen schat, vormt eene verzameling van „standard works" over het Oosten ten getale van bijna 1.300 deelen. Onder dit getal, waaronder 718 van Wylie's bibliotheek, welke op de verschillende vakken van wetenschap betrekking hebben, zijn niet begrepen de 1.023 uitsluitend Chineesche werken van dien geleerde en de geschriften van geleerde genootschappen en periodieke werken, welke een der meest omvangrijke deelen der boekerij vormen. Van geringe beteekenis zijn de afdeelingen, bevattende de werken over godsdienst, rechtsgeleerdheid, staat- en staathuishoudkundige, wis-, natuur- en geneeskundige wetenschappen, wijsbegeerte en zedekunde, terwijl de vakken: taal- en letterkunde, romans, dichtkunst en tooneel beter zijn vertegenwoordigd. Van deze rubrieken geldt inzonderheid wat H. Cordier met opzicht tot de geheele verzameling schreef: „However valuable this collection may be, its deficiency is very great; and a many a volume which an Orientalist ought to find is sought in vain through the pages of the Catalogue." Belangrijker daarentegen is de afdeeling voor aardrijkskunde, reizen en geschiedenis: zij telt 449 nommers, terwijl het getal werken in de overige genoemde vakken slechts 272 bedraagt.

De geheele catalogus is systematisch ingericht met een alphabetischen index en een tweetal bijlagen, waarvan de eene de

---

([1]) A catalogue of the Library of the North China Branch of the Royal Asiatic Society (including the Library of Alex. Wylie, Esq.). Systematically classed. Bij Henri Cordier. Shanghai. 1872, in 8o.

lijst der kaartenverzameling bevat, en de andere eene opsomming van 48 zoowel vertaalde als oorspronkelijke Chineesche werken, waarvan het meerendeel ettelijke, enkele zelfs 100, 110, 120, 200 deelen bevatten. Bij de beschrijving van een overgroot getal werken worden soms uitvoerige aanteekeningen gevoegd, waardoor de waarde van den Catalogus stijgt, vooral voor hen, die zich met de koloniale bibliographie bezig houden.

Met 't oog op het oord, waarin de North China Branch of the Royal Asiatic Society is gevestigd, is het licht verklaarbaar dat in zijne boekerij werken op China en Chineesche toestanden betrekkelijk, de overhand hebben. Kan men uit den beschreven catalogus de waarde daarvan gemakkelijk bepalen: zelden werd er eene zoo rijke verzameling van geschriften over China aangeboden als die, welke een gedeelte uitmaakte van de bibliotheek van wijlen den geleerden G. Pauthier en den 16en December ll. te Parijs onder den hamer werd gebracht. Men behoeft slechts den verkoopcatalogus ([1]), welke door den boekhandelaar der Aziatische genootschappen van Parijs, Calcutta, New-Haven en Shanghai, Ernest Leroux, is opgemaakt, te doorbladeren, om zich van den rijkdom der aangeboden bibliotheek te overtuigen. Op 89 bladzijden druks vindt men 364 nummers, systematisch geordend, opgegeven. Bij inzage daarvan is men inderdaad verlegen waaraan den voorrang te geven: aan de uitgaven der heilige boeken, o. a. de 13, 7, 5 King (Chi san king tchou sou, King ting tsi king, Ou king Ssé tsè chou), aan de werken der tien oude wijsgeeren, van Tchou-Hi, e. a., aan de juridische, geographische en historische geschriften, dan wel aan de prachtige beschrijving van het Keizerlijk Museum van Oudheden te Peking en andere werken van kunst en smaak, aan de uiterst zeldzame verzameling van Chineesche woordenboeken, waarvan enkele zelfs in China bijna onvindbaar zijn (o. a. Ou tche yun fou), voorts chrestomathieën en encyclopedieën, of eindelijk aan den in Europa voor 't eerst ten verkoop aangeboden algemeenen catalogus van de rijke bibliotheek van Khien-Loung. Na de opsomming van deze en andere merkwaardige schatten volgt eene lijst van werken van Europeesche geleerden, van Gonçalvez, Premare, Fourmont, Callery, Rémusat, Wylie, Morrison, Medhurst, e. a., terwijl van de

---

([1]) Bibliothèque Chinoise. Catalogue des livres chinois composant la bibliothèque de feu M. G. Pauthier. Paris, 1873, in 8o.

handschriften, onder meer, de aandacht trekt het fransch-chineesch woordenboek van d'Incarville, te Peking bewerkt gedurende de jaren 1732—1752, 1,362 blz. in 4o., op 2 kolommen beschreven, en afkomstig van Sir Georges Staunton, die het zich te Peking had verschaft, waarheen hij het gezantschap van Lord Macartney bij den keizer Khien-Loung had vergezeld. Eveneens is voor den beoefenaar der Oostersche kerkgeschiedenis niet van belang ontbloot de verzameling zoowel van oorspronkelijke als afgeschreven stukken betreffende den strijd tusschen de Jezuïten en de Dominicanen in China omtrent de vereering door de Chineezen van hunne voorouders en van Confucius.

Te recht mocht de auctionaris er op wijzen, dat de zoo beroemde boekerij van Klaproth geene zulke kostbare werken bevatte als onderscheidene nummers van Pauthier's collectie, welke zelfs in de groote bibliotheken van Europa gemist worden. Hij begreep dan ook bij de bewerking van den catalogus zich niet alleen te moeten bepalen tot eene eenvoudige opgave van de titels der werken, maar ze telkens ook met aanteekeningen te verrijken. Daartoe was hij in staat gesteld door de ter zijne beschikking gestelde handschriftelijke beschrijving van Pauthier zelven van zijne voornaamste Chineesche werken, van die, welke hij naar de wereldtentoonstelling van 1867 had gezonden; waren enkele der aanteekeningen door dien geleerde voor het „Journal Asiatique" bestemd, we vinden ze in den catalogus bij de werken, waarop ze betrekking hebben, in haar geheel in het licht gegeven; en wat voorts de aanteekeningen betreft, welke bij 't meerendeel der overige gecatalogiseerde werken zijn gevoegd, ze zijn ontleend aan vele niet onbelangrijke studiën over Chineesche bibliographie, aan de „Notes on Chinese literature" van A. Wylie, aan Landresse's „Catalogue de la Bibliothèque chinoise de Klaproth" en aan de talrijke bibliographische noten van Pauthier zelven, deels in de door hem uitgegeven werken, deels nog in handschrift achtergelaten.

Eindelijk gaat aan den catalogus een levensbericht van G. Pauthier vooraf van de hand des heeren L. X. de Ricard, dat 20 bladzijden vult, en eene allernauwkeurigste — tot dusver zeker de volledigste — lijst geeft van al de werken van den ijverigen geleerde gedurende zijne langdurige wetenschappelijke loopbaan, terwijl tevens in herinnering wordt gebracht het in het Julinummer (1873) van het „Journal Asiatique" voorkomend zinrijk oordeel door E. Renan over Pauthier geveld.

Wij twijfelen er niet aan of door dit een en ander is aan Leroux's catalogus van Pauthier's bibliotheek, ook na den plaats gehad hebbenden verkoop er van, eene blijvende waarde verzekerd. Zal de raadpleging er van voor Orientalisten goede diensten bewijzen, inzonderheid voor den bibliograaf kan zij eene niet geringe hulp aanbieden.

Zoo iemand, dan mag zeker deze laatste allerminst zich er over beklagen, dat zijn studievak in den laatsten tijd verwaarloosd wordt. Telkens worden hem min of meer belangrijke bouwstoffen geleverd. Ook in ons land. Nog onlangs door den boekhandelaar Martinus Nijhoff in den door hem uitgegeven „Catalogus van boeken gedrukt in de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen. 's Gravenhage, 1873. in 8o.” Op de laatste bijvoeging zij vooral de aandacht gevestigd. Tot dusver bestond er geene lijst van in O. I. gedrukte werken. Vreemd genoeg! Veel en velerlei heeft daar in den loop des tijds het licht gezien. Eene vluchtige inzage van den catalogus geeft daarvan eenig denkbeeld. Men vindt er „bij vele belangrijke werken, ook een aantal kleine minder beduidende brochures, verslagen van inrichtingen, enz.;” ze zijn „allen opgenomen voornamelijk om het bestaan dezer inrichtingen, enz., die hier te lande weinig of niet bekend zijn, te constateeren. Deze onbekendheid strekt zich intusschen ook uit over vele meer belangrijke werken hier voorkomende, en over een nog grooter aantal misschien die, in onze O. I. bezittingen gedrukt, hier niet voorkomen.” Is die onbekendheid met veel wat de Indische pers geleverd heeft en levert na onze heerschappij van meer dan twee en een halve eeuw niet licht verschoonbaar, wij noemen het met den heer Nijhoff een gelukkig verschijnsel, dat „in den laatsten tijd hierin wel eenige verbetering wordt waargenomen;” en moet het wellicht worden toegegeven, dat, naar het schijnt, „het meerendeel der schrijvers en uitgevers in onze overzeesche bezittingen er zeer weinig belang in stelt dat hunne uitgaven in het moederland bekend worden”, het is onze plicht en roeping tevens de oorzaak van dat verschijnsel op te sporen, en mocht er misverstand zijn, het uit den weg te ruimen, met het ernstig streven onzerzijds om met alle ons ten dienste staande middelen te weten te komen, welk aandeel Indië aan de koloniale litteratuur heeft gehad en heeft.

Door de samenstelling van zijn catalogus heeft Martinus Nijhoff daarvoor eene welkome bijdrage geleverd. In alphabetische orde

worden ons 297 nummers van in Indië gedrukte werken aangeboden. Een beduidend cijfer, wanneer men let op 't feit, dat al de vermelde geschriften bij den boekhandelaar zelven „voorhanden en voor de daarbij gestelde prijzen te bekomen" zijn. Het vertegenwoordigt echter — 't behoeft wel geen nader betoog — slechts een gering deel van 't geen de Indische pers ons achtereenvolgens geschonken heeft en schenkt. Hiervan meer dan eenig ander overtuigd, wilde de heer Nijhoff dan ook zijn arbeid „beschouwd hebben als niet meer dan eene *eerste proeve* van Nederlandsch-Indische bibliographie." Als zoodanig aanvaarden wij ze dankbaar; zij is eene bron voor hem, die voldoen wil aan een wensch, op de vervulling waarvan wij, reeds vijf jaren geleden, elders (¹) met kracht hebben aangedrongen: het leveren namelijk eener koloniale bibliographie.

In afwachting, of liever ter voorbereiding daarvan zou een ander werk van groot nut zijn en tevens alleszins bereikbaar. Tot dusver bezitten we slechts eene aanwijzing van de schatten van enkele Indische boekerijen, zooals o. a. die van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en de Algemeene Secretarie, te Batavia, van het Departement van Koloniën, het Indisch Genootschap en het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van N. I. hier te lande. Men verzamele de titels van al de koloniale geschriften dier instellingen, voege daarbij hetgeen in andere openbare bibliotheken, ook in die van letterkundige genootschappen en instellingen op het gebied der koloniale litteratuur wordt aangetroffen en vereenige dan een en ander in één goed geordenden catalogus. Daar echter de koloniale geschriften in de tot heden uitgegeven catalogi uit een bibliographisch oogpunt niet alleszins juist beschreven zijn, neme men liever voor zijn arbeid de verzameling der Koninklijke Bibliotheek of de boekerij der Leidsche Hoogeschool, tevens die der Rijksinstelling voor het onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde, tot uitgangspunt; en wel deze 't allereerst om deze reden vooral, dat zij zoowel met opzicht tot de afzonderlijke werken als tot de brochuren-litteratuur en in sommige vakken, b. v. reizen, de geschiedenis der Compagnie, taal-, land- en volkenkunde, een tal van geschriften bevatten, die betrekkelijk schaarsch zijn en elders te vergeefs worden gezocht. De catalogiseering van de Indische afdeeling dezer rijke

(¹) Zie Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. 1869, II. 401.

verzamelingen ga vooraf: men raadplege voorts de schatten, die in andere boekerijen worden gevonden, en terwijl men hetgeen ook elders voorkomt met een bijzonder teeken aanwijst, beschrijve men het meerdere en vereenige het dan met 't reeds aanwezige te zijner tijd tot één geheel. Door zulk een catalogus of bibliographie zou men tot de wetenschap geraken, welke koloniale geschriften hier te lande en elders, bepaaldelijk in Indië, aanwezig zijn en waar zij geraadpleegd konden worden; tevens zou daardoor eene gelegenheid te meer worden aangeboden om den omvang der koloniale litteratuur te beoordeelen.

Den Haag, 2 Maart 1874. DR. T. C. L. WIJNMALEN.

VARIA.

Volgens mededeelingen der officieren van het Engelsch oorlogschip Basilisk is het Oostelijk uiteinde van Nieuw-Guinea geen samenhangende landpunt, gelijk op de kaarten wordt voorgesteld, maar bestaat het uit drie afzonderlijke eilanden, die door diepe straten van elkander gescheiden zijn en, naar drie officieren van dat schip, de namen gekregen hebben van *Moresby*, *Hayter* en *Mourilyan*. De grond is rijk aan goud. De bevolking behoort tot het Maleisch-Polynesische ras, is goedaardig doch geheel onbeschaafd; zij kent het gebruik van ijzer niet, doch is zeer bedreven in den landbouw. Welke de producten van dien landbouw zijn wordt niet vermeld.

DE HOLLANDER.

AARDE OP NOESSA LAUT.

Onder bovenstaand opschrift wordt in de *Varia* der voorgaande Aflevering van dit Tijdschrift gevraagd of er van de aardsoort, daar Batu poang genoemd, iets meer bekend is dan dat zij, volgens een brief van de Vergadering van Zeventienen van 29 Augustus 1729, gevonden wordt op Noesa laoet achter de dorpen Sila en Titawaai.

Reeds Valentijn vermeldt die Batoe poan of poang, ook wel Batoe ampo genoemd; en vele anderen hebben dit na hem gedaan, zonder er echter veel nieuws van te berichten. Hij zegt in zijne beschrijving van Noesa laoet: „In Sila en in Titaway graaft men zekere vette witte aarde, die veel naar den grijzen trekt en in 't water gesmolten zijnde, als zeep en een soort van terra sigillata is. De inlandsche vrouwen houden er veel van etende die als de batoe poan; hoewel andere op de andere eilanden die weer verachten, omdat zij te vet en te slijmerig is." De uitdrukking „als de batoe poan" zoude schijnen aan

te duiden dat deze aardsoort iets anders is als de batoe poan; hij heeft deze laatste echter nergens vroeger vermeld, en uit de aanstonds bij te brengen plaats mag men afleiden dat ook hier werkelijk de batoe poan bedoeld is. Waarschijnlijk beteekent de uitdrukking „etende die als de batoe poan„ hetzelfde als „etende die onder den naam van batoe poan.„

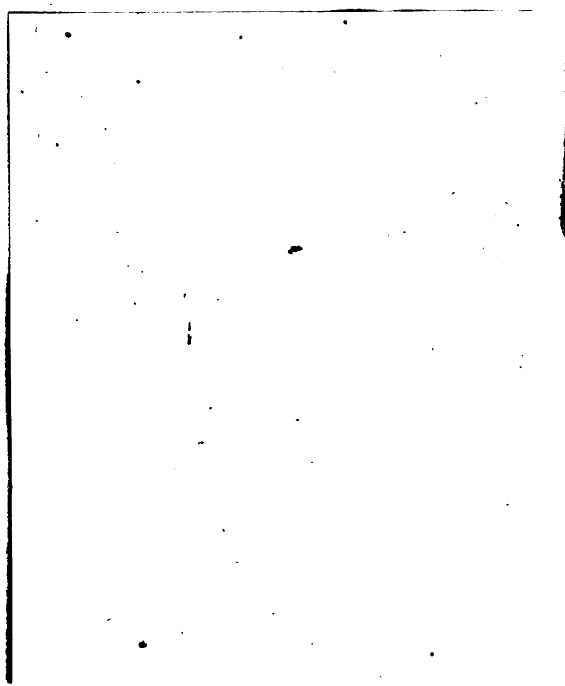
In de beschrijving van Honimoa of Saparoewa zegt hij: „Ook hier valt batoe poan in 't oostelijk deel van dit eiland, zijnde een graauwe steen die zacht is en die de inlandsche zwangere vrouwen zeer gaarne eten, nadat zij die eerst eenigen tijd in den rook hebben gehangen, daar zij zich vast inbeelden, dat zij dan blanke kinderen baren zullen, dat hen de meeste tijd geweldig ontschiet. Men wil dat de beste op Itawakka en Oelat valt en op Ouw mede, doch daar vertoont hij zich rood met wit gemengd, welke roodste stukken zij uitzoeken om hunne potten rood te verwen.„

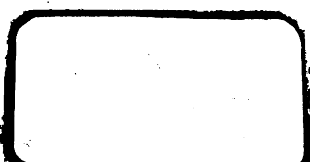
Over de ziekten der Amboneezen sprekende zegt Valentijn dat „de batoe poan ook goed is voor de buik- en bloedloop.„

Latere schrijvers hebben hier, mij bekend, niets bijzonders bijgevoegd en het door de Kamer van Zeventienen voorgenomen onderzoek is waarschijnlijk in den loop gebleven of de resultaten er van zijn niet gepubliceerd. Althans omtrent de bestanddeelen van de Batoe poan heb ik niets anders gevonden dan het schrale bericht van Dr. Bleeker, die haar, in zijne bekende *Reis*, eene klei-aarde noemt, welke rijk aan infusoriën-insecten schijnt te zijn.

DE HOLLANDER.

INHOUD.

3 2044 105 181 820